LOUIS ARAGON

CLOPOTELE DIN BASEL

LOUIS ARAGON • CLOPOTELE DIN BASEL

LOUIS ARAGON

CLOPOTELE DIN BASEL

roman

În romînește de

SERGIU DAN

Prefață de

VALENTIN LIPATTI

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALĂ
București — 1965

Coperta de *Mihai Stelea*

Aragon

Les cloches de Bâle
© Editions Denoël et Steele 1934
Paris

CUVÎNT ÎNAINTE

În 1934, cînd a publicat romanul CLOPOTELE DIN BASEL, Aragon avea peste un deceniu de intensă activitate scriitoricească. Debutase, imediat după primul război mondial, cu un volum de versuri, *Feu de joie*[1] (1920), în care se şi conturase chipul unui poet răzvrătit, descinzînd parcă din Rimbaud, pentru a denunţa minciuna şi egoismul societăţii postbelice. *Le monde à bas je le bâtis plus beau!*[2] profetiza cel care, încă de la primele versuri, se vădea a fi una din personalităţile cele mai originale ale generaţiei sale.

Anicet, cel dintîi roman al lui Aragon, datează din 1921. Dincolo de reminiscenţele voltairiene sau de paginile de atmosferă demne de Anatole France, aflăm în tribulaţiile eroului, Anicet, o şarjă împotriva literaturii academizante, a clişeelor, a locurilor comune şi a reţetelor. Criticismul lui Aragon conţine însă, încă de pe-atunci, destulă luciditate pentru a puncta caracterul steril al revoltei suprarealismului, pe care Anicet îl defineşte ca „cea mai funestă şcoală de inacţiune ce-a existat vreodată".

Evoluţia lui Aragon dintre anii 1923—1929 atestă — o dată cu integrarea lui în mişcarea suprarealistă — şi o distanţare faţă de excesele şi neajunsurile curentului. Niciodată, după părerea noastră, Aragon nu a fost suprarealist ca André Breton. Cele două mari opere din această perioadă, *Le paysan de Pa-*

---

[1] *Foc de bucurie.*

[2] *Lumea doborîtă, o voi clădi mai frumoasă!*

ris[1] (1926) şi *Le Traité du Style*[2] (1928) ilustrează fără îndoială apartenenţa strălucită, profund originală, a lui Aragon la doctrina şi procedeele suprarealismului ; niciodată însă Aragon nu părăseşte domeniul inteligibilului, oricît de subtil, de nuanţat, de inedit ar fi metaforismul său. Astfel, în 1930, cînd Aragon se rupe de grupul suprarealiştilor, el o face cu sentimentul unei schimbări necesare şi adecvate temperamentului şi concepţiei sale de scriitor. Iese îmbogăţit în mod substanţial din aventura suprarealistă, tocmai pentru că niciodată nu alunecase pe panta divagaţiilor şi a exceselor iremediabile, ci ştiuse să extragă din mişcarea literară a anilor 1922—1929 tot ceea ce ea însemnase ca spirit de frondă, reînoire a temelor şi invenţie verbală.

„Este indiscutabil — mărturiseşte odată Aragon — că limbajul meu nu ar fi ceea ce este, dacă n-ar fi ieşit din suprarealism. Unii spun că ar fi găsit în noul meu roman[3] stilul din *Paysan de Paris.* Dar există o deosebire fundamentală : conţinutul." [4]

Noua orientare ideologică şi politică a lui Aragon, după 1930, deschide o dată cu poemul *Front Rouge*[5] o a doua mare etapă în creaţia lui de romancier.

Clopotele din Basel constituie primul roman din ciclul intitulat semnificativ de autor „Lumea reală". El marchează astfel o cotitură pe drumul care-l duce pe Aragon de la miraculosul poetic al cotidianului din *Paysan de Paris* la viziunea ironică şi adîncă a lumii reale, care să-i permită să zugrăvească „trosniturile înfundate din vechea locuinţă, zgomotul pistoalelor care se încarcă în buzunarul răzvrătiţilor şi larma apropiată a războiului din afară". *Clopotele din Basel* îşi propun să prezinte tabloul francez al civilizaţiei burgheze în ajunul primului război mondial, potrivit unei tehnici tradiţionale : a unui triptic feminin. Cele trei personaje centrale, Diane de Nettencourt, Catherine Simonidzé şi Clara Zetkin, ocupă fiecare unul din episoadele cărţii. Aragon le mai adaugă un personaj simbolic, Victor, pentru ca, pe urmele acestuia, să poată insera în construcţia romanului un magnific reportaj asupra grevei şoferilor de taxiuri din 1912.

---

[1] *Ţăranul din Paris.*

[2] *Tratatul despre stil.*

[3] Se referă la *Săptămîna Patimilor,* 1959.

[4] *J'abats mon jeu (Cu cărţile pe faţă"),* Paris, 1959, p. 89.

[5] *Front roşu.*

Episodul consacrat Dianei de Nettencourt e în fond tabloul acelei protipendade pariziene, în care seducţia, farmecul şi viaţa facilă au, drept revers al medaliei, ipocrizia, şantajul şi escrocheria. Cocotă de lux, Diane este simbolul unei lumi fundate pe ierarhia valorilor pecuniare. Dar totodată, ca femeie, este şi victima unui mediu căruia irezistibilul ei surîs nu poate să-i ascundă abjecţia decît vremelnic.

Cu mult mai revelator pentru arta lui Aragon ni se pare a fi cel de al doilea episod al romanului, în care eroina este Catherine Simonidzé. Personajul tinerei, frumoasei, sălbaticei georgience e construit în antiteză cu cel al Dianei. Conformismului primei i se opune răzvrătirea şi lupta, adesea anarhică şi sterilă, a celei de-a doua. Viaţa intimă dezordonată a eroinei, neliniştea şi căutările ei găsesc un sens nou în clipa în care, printr-o întîmplare, în Haute-Savoie, la Cluses, prin 1904, Catherine Simonidzé, în faţa cadavrului unui grevist ucis de poliţie, are revelaţia deplină a luptelor sociale... Catherine devine o militantă a mişcării muncitoreşti, consacrîndu-şi viaţa, periclitată de o sănătate şubredă, luptei oamenilor simpli.

Dacă Diane şi Catherine sînt personaje fictive, cea de-a treia eroină este o figură istorică: Clara Zetkin, celebra conducătoare a mişcării muncitoreşti din Germania de dinainte de 1914.

Romanul se încheie cu evocarea congresului socialist de la Basel, din 1912, şi cu vibraţia simbolică a clopotelor catedralei, care par a anunţa începutul unei noi ere pentru omenire şi, în special, pentru femeia modernă:

„Acum, din acest loc, începe un nou cîntec. Aici sfîrşeşte romanul cu cavaleri şi domniţe. Aici, pentru întîia oară în lume, îşi află loc adevărata dragoste. Aceea care nu mai este mînjită de ierarhia bărbatului şi a femeii, de povestea scîrboasă cu rochii şi săruturi, de stăpînirea banilor bărbatului asupra femeii, sau a femeii asupra bărbatului. Femeia timpurilor moderne s-a născut, şi ea este aceea pe care o cînt.

Şi pe ea o voi cînta mereu."

Viitorul nu aparţine Dianei, nici măcar Catherinei, ci Clarei!

În finalul acesta al *Clopotelor din Basel*, aflăm premisa glorificării femeii libere într-o lume în luptă cu nedreptatea şi războiul. Ciclul neterminat al romanului *Comuniştii* va căuta, cu cincisprezece ani mai tîrziu, să reia tematica *Clopotelor* şi să cînte chipul militantei comuniste.

Clopotelor din Basel le-au urmat, în acelaşi ciclu, *Frumoasele cartiere* (1936), *Călătorii din diligenţă* (1939), *Aurélien* (1940—43) — cărora, în 1959, le-a răspuns, ca un ecou amplificat, marele roman istoric *Săptămîna Patimilor.*

De-a lungul unei creaţii romaneşti de peste 40 de ani, paleta lui Aragon s-a îmbogăţit, instrumentul poetic s-a rafinat, viziunea despre lume s-a adîncit. Pretutindeni însă — începînd mai ales cu *Clopotele* — vom regăsi, ca trei permanenţe ale artei sale, o frescă socială, o lecţie de morală şi o meditaţie lirică asupra propriului eu, asupra omului şi a oamenilor.

Clopotele din Basel nu sînt, sub aspectul construcţiei şi al tehnicii romanului, o operă desăvîrşită : se simte încă la Aragon greutatea de a trece de la proza metaforică a suprarealismului la rigoarea unei naraţiuni epice. Totuşi cred că cititorul român, căruia nu prea de mult i-a fost oferită în traducere *Săptămîna patimilor,* va aprecia acest roman ca punct de plecare al întregii creaţii realiste a romancierului francez, înţelegîndu-i astfel mai bine evoluţia ascendentă.

VALENTIN LIPATTI

Elsei Triolet

fără de care aş fi tăcut

Partea întîi: DIANA

1

Nimeni n-a rîs cînd Guy îi spusese domnului Romanet „tăticule“. Asta s-a petrecut înainte de cină, lîngă condurii doamnei, în jurul măsuţei pe a cărei tăblie se vedea un pescar de crevete jucînd bile cu un ursar, scenă zugrăvită de un pictor, pare-se danez (ca şi cîinele celor de la vila verde), pentru a-şi plăti astfel odaia la hotel sau, cum se întîmplă întotdeauna, pentru a plăti ce mai rămăsese dator. Toţi cîţi se aflau acolo au rîs totuşi cînd ţîncul acelor doamne în rochii cu pătrăţele îi spusese „tăticule“ hotelierului, care semăna cu ursarul, doar că purta mustaţă şi avea ochii cu totul deosebiţi. Nimeni, e adevărat, nu era prea sigur cînd se adresa vecinului că nu se înşală niţel, luîndu-l drept altul. Aşa e totdeauna în vilegiatură, îţi pierzi o grămadă de vreme pînă ştii care cine este, şi mai cu seamă domnii : la malul mării ei nu sînt atît de banali ca în oraş, cînd îi întîlneşti, mai tîrziu.

Bineînţeles, dacă ţi-ar fi dat mîna să cheltuieşti şapte sau opt franci pe zi într-un hotel cum e *Parc,* n-ai fi avut de îndurat conversaţia unei doamne Lourde, care desigur că ascundea ceva în privinţa negustoriei ce-o învîrtea la Elbeuf. De altminteri, Diana refuza să creadă ceea ce se spunea. Dar, oricum, avea de ales : sau să locuiască la *Parc,* singură cu Guy — şi atunci cum să explice prezenţa domnului Romanet ? Sau la *Hotelul Băilor* cu tatăl şi mama ei, mai ales că Robert, care își făcea milităria la husari, drăguțul de el, urma să-și capete permisia, și oricum, dînsa n-avea de gînd să-și lase în aer fratele căruia i-ar fi prins bine niște băi de mare, după toate buboaiele pe care le avusese.

„Trei franci de persoană, pentru tat'tu și pentru mine, asta e tot ce putem spera să cheltuim cu pensiunea“, zise doamna Nettencourt oftînd și Diana știa cam ce avea să mai urmeze: regrete după vremile pe care Diana nu le apucase, cînd tatăl și mama ei făceau pe castelanii în Touraine, la Nettencourt, cu hortensii la toate ferestrele, și unde monseniorul își avea odaia întotdeauna pregătită, apoi, ce elegant era tată-tu în costum de vînătoare! Și cînd soseam undeva nu se găsea om să nu întoarcă după noi capul. Doamna de Nettencourt repeta într-una că, înalți cum erau și amîndoi avînd același colorit, lumea îi lua drept frate și soră. Diana își amintea totuși că a trebuit să treacă ani pînă ce părul mamei sale să aibă aproape aceeași culoare ca barba domnului de Nettencourt. Cînd simpatica femeie ajungea să povestească cum au sărăcit-o cămătarii, nu mai era chip s-o oprești. „Fie, trei franci, zise Diana, și cu trei pe care-i pun eu fac șase.“ Așa că luaseră odăi la *Hotelul Băilor*.

Ultimele săptămîni din iulie erau întotdeauna nesuferite, pentru că doamna Walker se și afla la băi, iar Denise scria de la Saint-Jean-de-Luz că Parisul trebuie să fi ajuns de nelocuit, ceea ce o scotea din sărite pe doamna de Nettencourt. Domnul Romanet însă nu avea concediu de la minister decît la întîi august; nu i se putea cere să plătească pentru alții în timp ce el stătea la biroul său, de unde se vedeau copacii de pe bulevardul Saint-Germain, dar în orice caz nu marea. „Ah, banii, banii ăștia!“ zicea doamna de Nettencourt și închidea toate obloanele înainte de amiază, astfel că, atunci cînd domnul Romanet sosea cu un buchet de trandafiri, era prea întuneric în cameră ca să mai poți găsi vaza de cristal de care tocmai ar fi fost nevoie.

Tîrgul Morneville mirosea îngrozitor, dar la *Hotelul Băilor* familia avu o surpriză plăcută. Prînzul se servea la mescioare și vecin de masă se nimerise un colonel de cavalerie, ceea ce-i putea fi de folos lui Robert. E adevărat că domnul Romanet se burzului numaidecît, şi Diana trebuia acum să facă pe dracu-n patru ca să nu rămînă singură cu colonelul, care împinse mojicia pînă acolo încît să ofere familiei nişte peşte prins de el însuşi. „Eu, una, îl găsesc încîntător pe colonelul ăsta, se sclifosea doamna de Nettencourt, aduce niţel cu monseniorul. Nu-i aşa că am dreptate, Eduard ? Diana, cînd ai să isprăveşti odată să mă tot loveşti cu piciorul ?“ Domnul Romanet, stacojiu la faţă, părăsise masa scuzîndu-se : îi rămăsese un oscior de peşte în gît. Diana ar fi omorît-o pe maică-sa. Şi unde mai pui că toată lumea din sufragerie stătea cu ochii pe ei.

Era o puzderie de copii în hotel, şi Diana locuia la parter. Fiul doamnei Lourde, care împlinise treisprezece ani, povesti că o văzuse goală (mă băiatule, e ceva numărul unu !) pe cînd se pregătea să facă baie, căci nu avea nevoie să închirieze o cabină plătind treizeci sau patruzeci de franci pe lună. Vorba asta făcu înconjurul hotelului şi de pe urma ei se iscară mai multe scene de gelozie, din pricina înotătorilor care se depărtau cu Diana în larg, căci înota ca un peşte ! — sau a celor care o ajutau să-şi îmbrace halatul cînd ieşea din apă.

Guy era prea mic pentru a-şi face prieteni de joacă. Îi plîngeau toţi de milă că mamă-sa era divorţată. La nouăsprezece ani ! Doamna de Nettencourt îşi deschisese inima uneia din doamnele acelea în fuste cu pătrăţele, spunîndu-i că fostul ei ginere era un bărbat oribil care îi cerea unei fete cu educaţie creştină nişte lucruri pe care ea nu putea nici de cum să le facă. În sfîrşit, toate acestea ţineau de trecut, deşi nemernicul se trăgea dintr-o familie foarte bună, înnobilată ce-i drept abia în anii imperiului, dar oricum...

Mai toată lumea era înclinată să creadă că Diana primea de la fostul soţ o pensie care justifica eleganţa ei.

Se întîmplă însă că la hotelul *Parc*, un personaj foarte important, dacă nu chiar un superior al domnului Romanet, venise să-şi vadă soţia, o americană, şi domnul Romanet se dusese o dată sau de două ori să cineze cu dînşii. Şervetul său, rămas pe masă în faţa scaunului gol, stîrnise fel de fel de comentarii în tot hotelul, iar doamna Lourde găsi că într-adevăr, cei de la *Parc* ar fi trebuit s-o invite pe Diana! „Dar pe domnul şi doamna de Nettencourt?“ întrebă colonelul. Desigur, asta ar fi fost prea mult.

Colonelul luase obiceiul de a veni să flecărească cu domnul şi doamna de Nettencourt. În lipsa Dianei, Christiane, mamă-sa, se prezenta încă destul de bine, cînd era vorba să întreţină o conversaţie. Apoi, se gîndea şi dînsa, fără îndoială, la interesele lui Robert. Vorbind cu colonelul, trebuie să-şi fi arătat pe ici, pe colo, regretul că Eduard, bărbatu-său, nu făcea şi el parte din armată. Ar fi avut invitaţii la concursul de călărie. Ei, dar să nu ne mai gîndim la asta. Eduard era mai cu seamă decorativ. Cînd snoavele colonelului depăşeau niţel ceea ce îngăduie buna-cuviinţă — militarii ăştia au văzut atîtea! — barba frumos potrivită a domnului de Nettencourt, căreia vîrsta îi lăsase taman cîte fire roşietice îi trebuiau, se lăsa în jos o dată cu bărbia, ca şi cum i-ar fi venit să tuşească. Dar numaidecît colonelul schimba vorba, sporovăind despre altele. Conversaţia rămînea deci foarte aristocratică.

Din gura colonelului Dorsch aflară locatarii hotelului de existenţa castelului de la Nettencourt, de hortensiile care împodobeau ferestrele şi de odaia monseniorului. Şi tot de la dînsul merse din masă în masă vestea despre logodna Dianei cu domnul Romanet, spre marea uşurare a domnişoarelor Vibert din Pont-a-Mousson şi a soţilor Melazzi, a căror fată urma să sosească peste puţin timp la Monerville. De altminteri, totul deveni din ce în ce mai cuviincios cînd toţi aflară că domnul Romanet, a cărui slujbă la Ministerul de Război era cum nu se poate mai importantă, îşi aştepta fiica.

„Ce vîrstă ar putea să aibă domnul Romanet?“ îl întrebă pe colonel cea mai mare dintre domnişoarele Vibert, cea care cînta la pian. „Ei, domnişoară, ce să zic? Doamna de Nettencourt îi dă patruzeci şi doi de ani.“

Domnul Peissonneau, importantul personaj care locuia la *Parc,* veni într-o zi, după baie, să le salute pe aceste doamne. Un bărbat foarte bine, după părerea tuturor. Rozeta Legiunii de Onoare. O mustaţă, ca o periuţă neagră, cu cîteva fire argintii. Nimeni nu scăpase din vedere că venise singur. Doamna de Nettencourt îi explică atunci colonelului că doamna Peissonneau era suferindă în ziua aceea. Domnişoara Vibert, cea mai mică, auzi cu totul întîmplător o parte a conversaţiei dintre domnul Peissonneau şi domnul Romanet, cînd acesta îşi însoţi oaspetele pînă la şosea. „Aşadar, dragă Romanet — zicea domnul Peissonneau — eşti tocmai ca Viviani[1]: nici el nu poate suferi crema de zahăr ars.“ Vorba ajunse repede la urechea doamnei Bouju, patroana hotelului, şi asta o făcu să suprime în seara aceea desertul.

Colonelul Dorsch îi arăta acum Dianei o grijă cu totul părintească. Trebuie să fii groaznic de gelos ca să intri la bănuială pentru atîta lucru. Domnul Romanet era groaznic de gelos. Dintr-asta se iscară lungi explicaţii între Diana şi maică-sa: „Dacă-ţi spun, mamă, că nu-l poate vedea în ochi pe colonelul tău, zicea Diana. — Colonelul tău, şi-apoi ţi-am spus de o sută de ori să-mi zici Cristiane şi nu mamă, fiindcă sună ridicol în faţa altora, cînd arăt cum arăt... — Dar nu-i nimeni aici... — Ştiu eu ce ştiu. De-ar fi cineva de faţă tot aşa ai vorbi. De altminteri, ceea ce-ţi spun e pentru tine. Să nu-ţi închipui că mi-e teamă că asta mă îmbătrîneşte. Ce-i drept, vine o vîrstă cînd e chiar supărător să faci pe tinerica. Dar toată lumea ştie foarte bine că sînt mama ta. Nu-i nevoie s-o repeţi într-una. Mamă încolo, mamă încoace. Ba e chiar oarecum necuviincios să tot pomeneşti de asemenea lucruri intime.

— În sfîrşit, Christiane, domnul Romanet...

— Ce e, ce mai caută şi domnul Romanet în chestia asta? Şi-apoi văd că-ţi baţi joc de mine cu felul tău de a-mi spune Christiane, aşa, hodoronc-tronc! Ce ziceam? A, da! Ţi-oi fi închipuind poate că-ţi şade frumos să aminteşti în orice clipă că ai o mamă! Ei bine, asta e apucătură de cocotă, ca să ştii! Să te audă cineva, ar crede că-i cine ştie ce mare scofală să ai o mamă. E tot ce poate fi mai banal. E un lucru foarte răspîndit. Şi-i chiar vulgar.

---

[1] *René Viviani* (1863—1925), om politic francez, socialist de dreapta, fost de mai multe ori ministru şi preşedinte de Consiliu. (Notele aparţin traducătorului.)

— Dar, în sfîrşit, mamă, îţi spun că domnul Romanet...

— A! Diana, nu cumva îţi rîzi de mine? Eu îmi bat capul să-ţi spun, să-ţi explic cum trebuie să se exprime cineva de rangul nostru şi tu începi iar să behăi: mamă, mamă! O adevărată oaie! Dacă am trăi într-alt veac, ţi-aş pretinde — mă auzi tu? — ţi-aş pretinde să-mi zici doamnă. Dar în zilele noastre, asta ar putea să sune cam pretenţios. Deci, Christiane...

— Toate acestea sînt foarte nostime, dar dacă vei continua să-l aduci pe colonelul Droche...

— Dorsch, dacă nu te superi, colonelul Dorsch. E un nume alsacian.

— ...în sfîrşit, dacă-l mai aduci pe colonel să ia cafeaua cu noi, o să mă cert cu Maurice, care-şi va face catrafusele şi va pleca.

— Ei şi, va pleca, ce mare nenorocire! Nu, zău, ia te uită! N-are decît să-şi facă catrafusele: un bărbat de vîrsta lui şi-şi mai permite să fie gelos!

— Mai întîi, Maurice nu-i chiar aşa de bătrîn şi-apoi ar avea dreptate. Dar dacă Maurice pleacă...

— Te-am rugat în toate felurile, cînd vorbeşti de el să nu spui decît domnul Romanet cîtă vreme lucrurile nu au un caracter mai definitiv...

— Pe scurt, dacă domnul Romanet pleacă, lucrurile vor lua o întorsătură definitivă, şi pînă una-alta cine va plăti nota la hotel, tu?

— Îţi dăm şase franci pe zi, tata şi cu mine, şi habar nu am cum te aranjezi. Niciodată nu m-am priceput la chestiile băneşti.

— E comod pentru tine. Şi acum o să-mi faci plăcerea să nu-l mai aduci pe colonelul Droche...

— Dorsch.

— ...să-şi ia cafeaua la masa noastră, căci n-am poftă să mă cert cu domnul Romanet din cauza ta, iar domnul Romanet...

— Domnul Romanet! Auzi! Dar la urma urmelor mă scoţi din sărite cu domnul Romanet al tău! Vorbeşti tot timpul de el, de domnul Romanet al tău! Asta-i de-o indecenţă! N-ai oare pic de sînge în vine de te joacă aşa pe degete domnul acesta? Nu, zău, dar uită-te niţel la tatăl tău: ah, frumos i-ar fi stat să-mi interzică să-i ofer unui colonel o bucată de zahăr la cafea!"

În ziua cînd Guy împlini trei ani, domnişoara Judith Romanet sosi la Morneville, aducînd copilului o tortă cu trei lumînări şi cu o inscripţie de cremă: *Sînt un băiat mare.* Dintr-o dată domnişoara Judith cuceri inimile tuturor celor din hotel care făcură din ea o figură romantică. Era îmbrăcată în negru, purtînd fără îndoială doliu după mamă-sa (se descoperi mai tîrziu că domnul Romanet era divorţat) şi avea fustele poate cam scurte pentru cei şaisprezece ani ai ei. Destul de ştearsă de altminteri, şi mai curînd mătăhăloasă: Nu le trebui mult domnişoarelor Vibert ca să bage de seamă că fata se uita cu amărăciune la viitoarea ei mamă vitregă.

Cînd lumea din hotel află că Judith se pregătea să concureze la *Prix de Rome*[1], cu un tată ca al ei, toate doamnele acelea o copleşiră cu atenţiile lor. Doamna Lourde, ea însăşi, ţinu s-o înveţe să croşeteze un model foarte drăguţ pentru abajururi. Doamna Melazzi, care fusese la Florenţa pe la 1890 (să nu-ţi închipui cumva că sînt italiancă, numele acesta de Melazzi te-ar putea face s-o crezi, dar e numai numele), o prinse pe Judith lîngă cabinele de baie şi-i spuse că şi fiică-sa care trebuia să sosească avea gusturi artistice, şi ar fi fericită să aibă o prietenă de vîrsta ei. Se afla deocamdată în Anglia, găzduită de un pastor, pînă la 15 august. Făcea progrese uimitoare la limba engleză, da, uimitoare. Intra în vorbă cu toți sergenții de stradă. Nişte tipi încîntători sergenţii ăştia. Dar cu asta ne-am depărtat de sculptură. Dumitale îţi place cumva Rodin ? Eu una, cred că-i o oroare.

---

[1] *Premiul Romei* e o recompensă de stat ce se acordă arhitecţilor, pictorilor, sculptorilor, muzicienilor, constînd dintr-o bursă care permite laureaţilor acestui premiu să meargă la Roma spre a se perfecţiona.

Judithei îi plăcea Rodin.

„*Gînditorul ?* În sfîrşit, copila mea, n-aş vrea să mă exprim prea... fără perdea, dar fie vorba între noi. Gînditorul ăsta n-are oare mai degrabă aerul unuia care... ei, da ? Ah, dacă-mi vorbeşti de Antonin Mercié, mai înțeleg ! Ăla sculptor ! Nu ? Nu găseşti că monumentul său *Fie ce-o fi* e splendid ? Alsaciana din parcul Tuileries ? Ce mişcare, ce expresie, ce sentiment ! Cum ia puşca din mîna mortului ! Dar mortul ! E adevărat însă că eşti prea tînără ca să simţi ce simplitate mişcătoare e în felul acesta de a muri ! *Fie ce-o fi !*"

Tatăl doamnei Melazzi fusese omorît la Gravelotte [1]. Şi o vară de-a ei dansase cu Antonin Mercié. Sau poate că n-o fi dansat chiar... La un bal filantropic. Dar ce citea oare domnişoara Judith ? Domnişoara Judith citea ceva de Oscar Wilde. Doamna Melazzi şovăi niţel. Oscar Wilde... Nu era prea sigură, dar nu putea fi o lectură potrivită pentru fetele tinere. Deodată îşi aminti, Wilde, Wilde, ah ! da, a găsit : Salomeea, lordul... ia stai, cum îi spunea lordului ăstuia ? Ei, frumoasă lectură, n-am ce zice ! Şi eu care credeam că ar putea fi o prietenă pentru Marie-Jeanne !

Doamna Melazzi nu prea ştia ce hotărîre să ia. Să-i explice domnişoarei Judith că asemenea cărţi nu-i puteau face decît rău, sau să tacă şi doar să deschidă bine ochii cînd mititica va fi aici ? Dar vinovatul, în cazul de faţă, nu era oare acel tată nepăsător, ce se ţinea într-una de fusta doamnei Diana, care ar fi putut să fie sora fetei lui ? Şi mama domnişoarei Marie-Jeanne se apucă în chipul cel mai hotărît s-o ajute pe tînăra fată aşa de palidă, roasă desigur de tristeţe (era buhăită de grăsime). „Ai să-mi spui, dragă domnişoară Judith, că mă amestec unde nu-mi fierbe oala. Dar vezi că sînt mamă, biata mea copilă, şi ştiu ce-ţi lipseşte. Nu aş vrea de loc, se-nţelege, să vezi în cuvintele mele cît de cît vreun reproş la adresa cuiva. Eşti fată destul de măricică, şi viaţa (doamna Melazzi oftă) e aşa cum e. Trebuie să îndurăm multe, să înţelegem, mai cu seamă să înţelegem ! — şi să iertăm. Poate că în asta stă măreţia noastră a femeilor, sau cel puţin înţelepciunea. Pîndite cum sîntem de tot felul de primejdii, dintre care cea mai mică nu e părerea ce şi-o face lumea prea repede despre noi, nu trebuie să dăm prilej nici clevetirilor, nici judecăţii aspre. Prin urmare, o fată tînără, aproape o copilă — îmi dai voie, nu-i aşa ? mă gîndesc la Marie-Jeanne — o copilă să-şi murdărească ochii şi mintea cu asemenea cărţi, cu nişte autori cărora nici n-ar îndrăzni să le pomenească în faţa cuiva numele sinonim cu... în sfîrşit, cu o grămadă de lucruri...

---

[1] Comună din departamentul Moselle unde a avut loc o bătălie sîngeroasă în timpul războiului franco-german din 1870.

— Oscar Wilde.“

Doamna Melazzi o privi buimăcită. Judith, rezemată de peretele cafeniu al unei mici cabine, se apucase iar de citit. Doamna Melazzi simţi că i se taie răsuflarea. Ah, asta-i bună ! Şi se depărtă în grabă, pentru că ar fi avut prea multe de spus.

2

Căsătoria Dianei de Nettencourt cu domnul Romanet nu se făcu în toamna aceea, dar Diana şi ai săi luară un apartament în cartierul Passy, avînd şi o cameră la al şaselea etaj pentru Robert care tocmai îşi isprăvise stagiul militar. Domnul de Nettencourt făcea în fiecare zi pe la unsprezece dimineaţa o plimbare pînă la Muette ca să-şi cumpere *Le Figaro*. Asta era viaţa lui personală. La amiază se întorcea acasă şi o ajuta pe Christiane să-şi pună corsetul. Domnul Romanet venea cîteodată să prînzească acolo. De cele mai multe ori Diana trecea să-l ia de la minister.

Evenimentul mai de seamă din zilele acelea fu cînd Diana îi dărui o motocicletă fratelui ei. Robert era leit tatăl său, cu toate că nu purta decît mustață. Purta cravata de la costumul de călărie pentru că nu-i trecuseră încă buboaiele. „E tare greu la cavalerie“, zicea doamna de Nettencourt.

După aceea vizitele domnului Romanet se făcură tot mai rare. Diana ieşea foarte des. Era grozav de preocupată. Îşi schimbă parfumul. Ei, cînd ajunse să schimbe şi parfumul, mamă-sa fu cuprinsă de nelinişte. Îi spuse soţului ei : „Eduard, eu una, de cîte ori am schimbat parfumul, o ştii, însemna că era ceva la mijloc !“ Eduard nu răspunse nimic. De altminteri, Eduard nu răspundea niciodată nimic.

Unde făcuse Diana cunoştinţă cu Gilson-Quesnel, marele fabricant de zahăr, doamna de Nettencourt nu putu niciodată să-şi amintească prea bine, deşi Diana i-o spusese de trei sau patru ori. Domnul Gilson-Quesnel nu avea decît patruzeci de ani ; prieten bun cu tot guvernul, se arăta gata să-l ajute pe Robert să capete o slujbă, deşi într-un fel sau altul treaba nu mergea prea bine, lui Robert plăcîndu-i mai mult să urce coasta Picardiei, căţărîndu-se cu motocicleta ; în sfîrşit, domnul Gilson-Quesnel îi aducea lui Guy jucării mecanice, adevărate minuni. Şi într-o zi, cînd doamna de Nettencourt îşi împleticea limba în numele dublu al acestui oaspe încîntător, care nu venea niciodată la dînşii fără micşunele sau fără lăcrimioare, după anotimp, el îi spuse plin de voioşie : „Spune-mi ginere, şi să nu mai vorbim de asta !“ de atunci, toată lumea văzu în Paul (domnul Gilson-Quesnel) pe logodnicul Dianei, şi nu se mai vorbi de asta.

Într-o zi totuşi, doamna de Nettencourt găsi prilejul s-o întrebe pe fiică-sa despre domnul Romanet. Un prilej iscat de două evenimente : avusese loc o schimbare de guvern iar premiul Romei pentru sculptură fusese acordat unui tînăr de mare viitor, care era nepotul unei mărimi. Domnul Romanet, după părerea Dianei, era de o gelozie nemaipomenită : „Nu înţelegea care sînt nevoile unei femei de vîrsta mea. Afară de asta, nu avea sentimentul familiei.

— Ah ! asta e ! o întrerupse Christiane, de cînd o tot spun."

Paul îi prezenta Dianei numeroşi prieteni de-ai săi, ba o lua chiar la restaurantul *Larue* sau la *Café de Paris,* cînd se ducea să cineze cu alţi oameni de afaceri. „Dumneata, scumpă prietenă, îi spunea, eşti floarea care înveseleşte aceste dineuri de bărbaţi unde, fără dumneata, conversaţia ar luneca la istorioare piperate, dacă n-ar lîncezi în cea mai ucigătoare plictiseală.

— Istorioarele piperate, zise domnul de Nettencourt, sînt uneori şi ele plicticoase.

— Na, ai vorbit şi tu !" exclamă Christiane.

Se aflau în salonul familiei Nettencourt şi trei fotografii înrămate ale castelului strămoşesc, atîrnau în perete.

„Diana, scumpă doamnă, continuă domnul Gilson-Quesnel întorcîndu-se spre mamă, aduce în aceste reuniuni spiritul feminin de care nu ne-am putea lipsi.

— Hm ! se miră cu destulă mojicie Robert, Diana vorbeşte atît de puţin !

— Chiar cînd tace, îi răspunse pe un ton aspru galantul industriaş, ea are spiritul irezistibil al surîsului care înseninează toate conversaţiile, pînă şi pe cele mai anoste."

Cu capul întors pe trei sferturi, Diana tocmai surîdea.

Diana era exact idealul primelor pagini ale magazinelor ilustrate. Foarte înaltă, foarte blondă, cu ochii negri şi pielea albă, o adevărată frumuseţe. Dar domnul Gilson-Quesnel era însurat.

Cînd doamna Nettencourt află asta — o prietenă îi deschisese ochii, o doamnă Miellet oarecum înrudită cu acei Miellet din Versailles al căror văr era prim-preşedinte la Curtea de Apel — izbucni un tărăboi de toată nostimada. Diana tocmai primise o blană nouă, o pelerină de vizon şi era obosită, avea migrenă. Curmă deodată toată istoria asta cu şase cuvinte :

„Mă-culc-cu-cine-am-poftă !"

A doua zi, la cafea, domnul de Nettencourt puse pe marginea mesei exemplarul său din *Figaro,* împăturit cu grijă, şi rosti cu o mare demnitate : „Şi eu prefer să rîd decît să am motive să plîng.“ [1]

Fraza asta, fără îndoială frămîntată în minte toată noaptea, îl dezlănţui pe Robert, iar doamna de Nettencourt îl fulgeră cu o dojană : „Eduard, citeşti tot felul de nerozii !“ Dar domnul n-o luă în seamă. „Da... să plîng !“ mai spuse o dată, şi tăcu. Toţi aşteptau... Capul familiei îşi afundă o clipă obrazul în mîinile sale aristocratice. Robert privi cu invidie inelul de aur din degetul tatălui său, inelul gros cu sigiliu care îl făcea să numere anii... Diana era mai mult plictisită decît preocupată. Mai fusese de faţă şi la alte scene de acest fel.

În cele din urmă, nobilul domn îşi înălţă capul şi spuse : „Trimiteţi copilul să se joace în altă cameră“. Urmă o tăcere. Apoi, tot el : „Biet copil nevinovat !“ Guy însă nici nu voi să audă. Tocmai îşi instalase şinele trenului printre picioarele mesei. Începu să ţipe, să bată din picioare. Robert îi dădu o acadea, îi zise „puişorule“, apoi îl înşfăcă de cureaua pantalonilor şi-l duse aşa pe sus, zbătîndu-se, pînă-n salonul de alături, de unde se auzi puţin după aceea un zgomot discret de porţelan sfărîmat.

Dar nu le ardea de asta. Doamna de Nettencourt începu să vorbească : „Tatăl tău vrea să spună, draga mea Diana, că, deşi sîntem nişte oameni dintr-altă epocă, aşa cum ne faci adeseori s-o simţim, sînt unele lucruri pe care un Nettencourt nu le-ar putea răbda şi *nu le va răbda*. Ah, nu !“ Robert stătea cu gura căscată.

„Da, urmă Christiane, am acceptat să-ţi scuzăm toate trăsnelile, una după alta. Da, am închis ochii de cîte ori ieşeai în oraş. Da, i-am primit pe prietenii tăi aici, în casa noastră. Dar tatăl tău (Tatăl tău, m-auzi !) nu va îngădui să-mi vorbeşti *într-un anume fel !*

— Explică-te, rînji Robert, căci tare aş vrea să ştiu ce anume nu poate răbda un Nettencourt.

---

[1] Frază dintr-o comedie a lui Beaumarchais, figurînd pe frontispiciul ziarului *Le Figaro*.

— Taci, fiule. Tatăl tău vorbeşte acum.“ Şi doamna de Nettencourt îl arătă cu mîna. „E o chestiune între tatăl tău şi Diana, şi nimeni, m-auzi tu ? nimeni nu se poate băga între dînşii !

— O să mai ţină mult ? întrebă Diana.

— Doar n-ai să-l opreşti pe tatăl tău să vorbească ?“

Pe scurt, din toată discuţia reieşea că domnul şi doamna de Nettencourt înţelegeau să se mute de acolo, dar că veniturile lor nu le îngăduiau să plătească chiria micului apartament pe care fuseseră să-l vadă cu cîteva zile înainte. Pentru o mie cinci sute de franci pe care Diana le-ar da, ea s-ar putea descotorosi de dînşii.

„Nu am aceşti bani, zise Diana, dar vă rog să mă credeţi c-am să-i vorbesc lui...

— E treaba ta, o întrerupse cu demnitate domnul de Nettencourt. Eu nu mă amestec, şi nici maică-ta, în conversaţiile tale.“

Apucă iar numărul din *Figaro* şi părăsi încăperea, plin de măreţie.

„Ei, şi eu cum rămîn ? întrebă Robert.

— Tu, răspunse soră-sa înălţînd din umeri, tu ai camera ta aici.“ Doamna de Nettencourt se şi instalase în salonul cel mic spre a scrie prietenilor ei, anunţîndu-le schimbarea de adresă.

De altminteri, s-au bucurat de această mutare care le răsturna obiceiurile, atunci cînd domnul Gilson-Quesnel plecă în Italia cu Diana. „Nu ne-am fi putut preface că nu ştim nimic de plecarea lor, dacă rămîneam împreună în vechea locuinţă“, spuse Christiane fiului ei.

Asta n-o împiedica să arate prietenelor ei cărţile poştale ilustrate din Piza, Vicenţa, Verona, Veneţia, în care, nelipsit, iscălea *foarte respectuos* şi domnul Gilson-Quesnel. „Nobleţe republicană, zîmbea doamna de Nettencourt, dar ce să-i faci.“

Cînd se întoarse din Italia, Diana avea un diamant pe deget, dar nu mai pomenea nimic de domnul Gilson-Quesnel. Undeva, aproape de Arezzo, dacă n-o fi fost cumva la Paris, înaintea plecării, la una din mesele acelea „de afaceri“ ale marelui industriaş, Diana făcuse cunoştinţa domnului Georges Brunel, un bărbat destul de comun, mărunţel, oacheş, meridional, dar simpatic. Unul dintre bărbaţii aceia care îţi cîştigă numaidecît încrederea, făcînd să le ierţi excesul de familiaritate. Dacă n-o fi tocmai pe dos.

Doamna de Nettencourt le explica prietenelor ei că domnul Brunel era un *self-made-man,* că făcea afaceri, că la început a dus-o foarte greu şi că era colosal, dar ştii, colosal de bogat. Bineînţeles cu condiţia să se ţină de treabă. Dacă mîine ar înceta să muncească, nu i-ar mai rămîne nimic. Era, zicea dînsa, un fel de ocnaş al muncii. În America mai găseai asemenea oameni, dar numai în America.

Domnul Brunel era de-o voioşie fără margini. Şi îndrăgea familia ei, nu era ca ceilalţi. Domnul şi doamna de Nettencourt se arătară din nou pe la fiica lor unde încetaseră să mai meargă. Se dădeau mese, seara jucau poker. Robert pierdea zdravăn. Domnul Brunel îl dojenea rîzînd, şi-l lua pe balcon să fumeze o ţigară. După care, Robert se întorcea la masa de joc şi iar pierdea vîrtos.

Domnul Brunel şi doamna de Nettencourt începură foarte curînd să-şi zică Georges şi Christiane. Georges o tachina grozav, spunînd că nu ştia pe cine să aleagă, mama sau fata, căci — ah ! ah ! — Diana nu era de lepădat, dar Christiane avea mai mult lipici. Domnul de Nettencourt se încrunta niţel de ochii lumii, şi Christiane ţipa în gura mare că într-adevăr, într-adevăr, după douăzeci şi patru de ani de căsătorie era întîia oară cînd îl vedea pe Eduard gelos !

Diana şi Georges dispărură trei săptămîni, şi la întoarcerea lor, doamna de Nettencourt anunţă că se căsătoriseră în Irlanda. De ce în Irlanda ? Pentru că, după explicaţiile ei destul de încîlcite, legile irlandeze permiteau să se facă mult mai repede căsătoria pe cînd în Franţa erau tot felul de piedici. În sfîrşit, acest punct al istoriei rămase — după cît se pare — destul de obscur pentru totdeauna. Dar familia Brunel închirie un apartament uriaş, cu salon de muzică în cartierul Porte Maillot, mai sus de linia ferată, foarte aproape de locuinţa domnului Raymond Poincaré cu care Georges avusese o convorbire la întoarcerea sa din Irlanda, în legătură cu probleme în care erau în joc interesele Franţei, cum îl încredinţă Christiane pe colonelul Dorsch, venit s-o vadă în fostul apartament al Dianei, unde se mutaseră din nou părinţii ei.

Cînd Brunel răscumpărase, pentru o nimica toată, castelul familiei Nettencourt, Christiane nu mai contenea cu laudele la adresa democraţiei. Georges era o bomboană de ginere. Avea întotdeauna la dînsul havane pentru Eduard. Fusese primit în clubul de pe strada Volney şi cumpăra din cînd în cînd tablouri cu femei goale în peisagii cîmpeneşti. Avea legături cu cercurile militare şi era de părere că guvernul e prea moale în chestiunea Marocului.

Guy împlinise cinci ani în vara cînd războiul fu atît de aproape încît Georges se întoarse în mare grabă de la Aix-les-Bains la Paris, pentru că trebuia, zicea el, să se pună la dispoziţia guvernului. Guy se înţelegea foarte bine cu *tatăl* său. Era îmbrăcat în atlaz alb şi negru, avea o beretă de marinar englez: *H.M.S.*[1] *Victoria.* Îl puseseră să înveţe vioara, recita poezii. „Va fi o minune“, zicea Diana. „Ca tată-său“, zicea Georges făcînd cu ochiul.

Colonelul Dorsch vizita des tînăra pereche, ajungînd unul de-ai casei. La familia Brunel îl întîlni pe Wisner, fabricantul de automobile. Lui Wisner îi plăcu dintr-o dată colonelul Dorsch, îi plăcu grozav. Era tocmai atunci cînd fusese făcut general de brigadă. Doamna de Nettencourt nu mai putea de bucurie. Nu vorbea decît de general. Nu mai avea ochi decît pentru general.

Wisner dădu o mare masă la restaurantul Foyot, la care pofti pe Diana cu Georges, pe general şi pe un ofiţer american, colonelul Morris. Colonelul şi generalul vorbiră în doi aproape tot timpul. Domnul Wisner se ocupă mai ales de Diana.

---

[1] *His Majesty Service* — Serviciul Majestăţii Sale (l. engl.).

Apoi, la o serbare de binefacere care avu loc la minister, generalul Dorsch obţinu un stand pentru doamna Brunel, frumoasa doamnă Brunel. Unii de pe la statul-major ziceau chiar că generalul, ehehe ! Generalul se supăra cînd auzea aşa ceva : „Vă arde de glumă, sînt un prieten al mamei sale, doamna de Nettencourt, care are un foarte frumos castel în Touraine !"

La bătaia de flori de la Cannes din anul acela, maşina doamnei Brunel luă premiul. Generalul Dorsch fu fotografiat lîngă dînsa la alergările de cai şi fotografia apăru în revista *Femina,* alături de aceea care-l arăta pe Maurice Barrès [1] stînd de vorbă cu o prinţesă belgiană.

Era vorba ca Robert să intre în diplomaţie.

Soţii Brunel se mutară în strada d'Offémont, într-un mic palat, unde aveau fecior în livrea şi maşină cu luna. Vasele de toaletă ale Dianei fiind de aur, erau expuse în hol. Se presupune că Diana se spăla în cele de porţelan din cabinetul ei de toaletă.

Era o risipă nemaipomenită de odoare bisericeşti împrăştiate prin casă. Descopereai monograma celor mai mari familii ale Franţei pe numeroase obiecte de tot felul : într-o bună zi apărea în gospodăria soţilor Brunel vreun nou serviciu de masă de cîteva sute de piese. Patrafire ţesute în aur împodobeau unul din cele trei piane.

Cît despre Diana şi Georges, ei alcătuiau perechea cea mai unită ce se putea întîlni. Guy începuse să cînte o scurtă sonată la vioară. Şi seara, după masă, generali, şefi de serviciu de la ministere, deputaţi, diplomaţi, bancheri, oameni de afaceri, ascultau, plini de încîntare, scripca nu tocmai măiastră a tînărului Mozart, cum i se zicea în intimitate. Îl aplaudau.

Diana obişnuia să se apropie atunci şi să pună pe capul puştiului o mînă maternă care, la capătul braţului ei gol, făcea impresia unui gest puţintel studiat. „Trebuie să te duci la culcare băiatu mamei". Alături de copilul-minune cu vioara lui, mama, în picioare, era fermecătoare. Pictorul Roll îi făcu portretul care fu expus la Salonul artiştilor francezi.

---

[1] *Maurice Barrès* (1862—1923), scriitor francez.

Doamna de Nettencourt avea acum părul de un roşu bătător la ochi. Zicea că Georges ar trebui să fie ministru, că era lucru destul de plicticos să fi mai întîi ales deputat ; de altfel nimic nu te opreşte să ajungi ministru fără a fi deputat. Georges va fi cel dintîi care să rupă cu o tradiţie stupidă, şi — atîta tot. Da' ce, Richelieu fusese oare mai întîi deputat ? Nu. Şi totuşi a condus minunat treburile Franţei, iar la castelul Nettencourt, unde petrecuse o noapte, o placă în camera, care era tocmai aceea rezervată monseniorului, amintea de acest eveniment.

La drept vorbind, ei n-o mai rezervau monseniorului, căci prietenii politici ai lui Georges n-ar fi înţeles una ca asta. Trebuie să fii în pas cu timpul.

Diana ofta că, slavă Domnului ! nu ţinea să-l vadă pe Georges în guvern. Şi fără asta era prins de treburi pînă peste cap. Ar însemna să-l omori, nu altceva. Tocmai îi dăruise Dianei un colier de smaralde. Dumnezeu ştie cîte nopţi nedormite îl costase pe smintitul ăsta colierul. Numai dînsa putea să spună cît muncea Georges al ei. Şi totul, ca să ducă traiul pe care-l duceau. Trai de care ea s-ar fi lipsit într-adevăr, fără să-i pese.

„Ei bine, eu nu !“ zicea cu mîndrie doamna de Nettencourt.

3

Pînă la urmă, Robert se băgase în afacerile cumnatului său. Doamna de Nettencourt nu mai isprăvea tot vorbind despre asta : „Parcă-i alt om de cînd munceşte. Între noi fie vorba, nu-mi pare rău. Astăzi un tînăr trebuie să-şi cîştige pîinea. Mă uit la Eduard care n-a făcut nimic toată viaţa lui... Ce-i drept, trăim acum într-altă epocă, vremurile s-au schimbat, şi apoi cînd ne-am cunoscut, mai exista domeniul Nettencourt, unde Eduard trebuia să-şi ţină rangul, să se ocupe de cîinii, de caii şi de relaţiile noastre. În sfîrşit, mai aduceam şi zestrea mea. O, nu era ceva princiar. Dar, oricum, aveam din ce trăi cîţiva ani. După aceea am încăput pe mîna cămătarilor..."

Generalul Dorsch mai auzise povestea asta. Lui însă îi părea bine că Robert munceşte: un flăcău care ar fi putut ajunge un foarte chipeş ofiţer de cavalerie. „Da, continua Christiane, Robert era cît pe ce să devină un parazit. Fireşte, Georges e foarte darnic, dar la urma urmelor, o face pentru Diana, nu-i aşa? Nu uita că şi castelul Nettencourt i l-a dat ei. O, pentru noi e tot una. La fel şi casa de pe strada d'Offémont. Cum, nu ştiai, generale? I-a cumpărat-o de curînd. Şi chiar aş putea spune că pentru unul care şi-a făcut singur educaţia, căci între noi fie zis, Georges e de neam foarte prost, galanteria ginerelui meu e uimitoare. Bineînţeles că în toate astea, Diana a avut un rol important. E o fire aleasă. Ştii ce puţin vorbeşte. Dar cînd el nu se poartă tocmai-tocmai cum trebuie, Diana, cu o privire, cu un surîs, îl aduce pe calea cea bună, şi fiindcă e deştept... Fireşte e delicateţea lui naturală care iese la iveală. Îi dă Dianei tot, tot. Uite, dăunăzi, aşa cum altul ar aduce flori, el i-a adus la cină, erau la desert, Georges nu ştie ce-i aceea oră de masă, atît e de ocupat — ce crezi? — un teanc de acţiuni ale canalului de Suez. Cucu! Ghici, ce ţi-am adus?"

Generalul Dorsch repetă mirat: „Cucu?

— Da, e niţel vulgar. Dar, ce vrei, zece acţiuni Suez merită o vulgaritate! Georges se apropiase tiptil în spatele Dianei şi-i puse Suezurile ca un văl pe ochi. Dumneata, generale, ai fost desigur la Suez?"

Generalul fusese la Suez. Ah, englezii au fost mai şmecheri la Panama decît noi! Nu, doamna de Nettencourt nu-i cunoscuse pe domnii de Lesseps[1]. Îi văzuse uneori la Bois de Boulogne, toţi călare, în redingotă, în urma tatălui lor. Străpungătorul de istmuri era o mare figură, o mare figură şi cu siguranţă că n-a înţeles niciodată nimic din matrapazlîcurile ce se urzeau în jurul său. Dar ceea ce Georges îi dăduse Dianei erau acţiuni ale Suezului, nişte acţiuni pentru care nu datora nici un ban nimănui. Georges ăsta e o inimă de aur, cum îţi spun.

---

[1] *Ferdinand de Lesseps* (1804—1894), diplomat francez, a iniţiat străpungerea istmului de Suez, apoi a canalului Panama.

„Pînă la urmă, Diana a trebuit s-o concedieze pe bona lui Guy. Da, au găsit-o cu feciorul în odaia lui Georges."

Diana se făcuse foc, era cît pe ce să facă o criză de nervi. Una ca asta în casa ei! Robert încercase s-o apere pe englezoaică. Oricum, ce-ai fi vrut să facă fata? Să agaţe bărbaţi pe stradă şi să meargă la hotel? Diana îi trăsese o bruftuială grozavă lui frate-său. Ce fel de vorbe sînt astea? Cît timp era la dînsa în serviciu bona n-avea decît să-şi aranjeze treburile mai cuviincios. Mai întîi de toate să nu ştie nimeni ce face. Cînd trăieşti din banii altora, ei bine, sînt unele lucruri de care te lipseşti. Pe fecior îl păstraseră, după ce i-au tras o săpuneală straşnică. De altminteri, Guy era prea mare ca să mai aibă nevoie de bonă. „Şi apoi, ţipase Diana, nu vreau ca *home*[1]-ul meu să fie un bordel!" Povestind prietenilor ei scena asta, Christiane înlocuise vorba, zicînd: *o casă deocheată*.

Acum Robert şi Georges erau nedespărţiţi. Îi vedeai împreună la curse, la *Maxim's*. Robert purta nişte veste care au rămas de pomină. El dădea tonul modei la hipodromul de la Longchamp. Fu primit în saloanele de pe *avenue du Bois* ale soţilor Castellane, de hatîrul unei americane pe care Robert o adusese la un dineu, la soră-sa, şi care îi spunea *viconte*. La început, Georges se miră niţel, pe urmă îi plăcu. Şi Robert ajunse viconte. Mai tîrziu, ca într-o promoţie retroactivă, începură toţi să zică, de cîte ori pomeneau de Eduard, *contele de Nettencourt*, iar Christiane puse în mod discret să se adauge pe placa litografică a cărţilor lui de vizită o mică coroană de conte. Fără a menţiona titlul nobiliar, spunea dînsa, e mai distins.

---

[1] Cămin *(l. engl.)*.

Lui Guy i se dădu acum ca institutoare o doamnă care avusese multe necazuri. Văduvă de ofiţer, înrudită cu un ministru din vremea celui de al doilea imperiu, o chema doamna de Lérins. Îl ducea pe Guy în parcul Monceau, îl punea să-şi facă exerciţiile de vioară. Băiatul abia ştia să citească şi să scrie, dar îl învăţaseră pe de rost stanţele zefirului din *Bufonii* lui Miguel Zamacois şi serenada din *Trecătorul*[1]. Doamnei de Lérins nu-i plăcea Coppée. Îl găsea banal.

Domnul de Lérins avusese toate însuşirile din lume. Ofiţer al trupelor coloniale, murise relativ tînăr, dar mult mai în vîrstă ca văduva lui. În istorisirile fără de sfîrşit pe care le făcea elevului său, nici despre tinereţea, nici despre căsătoria ei nu spunea mare lucru. Viaţa ei părea să fi început o dată cu văduvia. Cam prin preajma Expoziţiei din 89, începuse doamna de Lérins să dea cu chirie una sau două odăi ale apartamentului ei, nu atît pentru cîştig cît din groaza de singurătate. Avea ceva mobilă şi ceva parale, nişte porţelanuri aduse de răposatul căpitan de Lérins din Indiile franceze, adică de la Pondichéry, şi cîteva granaturi moştenite de la maică-sa.

Guy nu se prea descurca în numeroasele istorii privitoare la nişte moşteniri din cauza cărora se certase cu surorile şi cu verii. În sfîrşit, vorbea cum nu se poate mai rău de neamurile ei, cu toate că e foarte trist să ajungi a mînca pîinea altora şi a nu mai avea de-a face decît cu străini.

Aici, în acest moment al povestirii, apăreau domnul şi doamna de Münchbourg. Ce n-ar fi dat Guy să vadă o fotografie a perechii acesteia? Pereche misterioasă, ca şi corsajul doamnei de Lérins, cu dungi portocalii şi galbene. Doamna de Lérins era de o sluţenie burboniană pe care dînsa o comenta în felul ei, afirmînd că în tinereţe semăna cu Maria-Antoaneta. Guy nu se îndoia nici o clipă că soţii Münchbourg trebuie să fi fost dintre criminalii aceia ce îşi au locul în procesele celebre şi care de data asta au putut scăpa de osîndă numai datorită unei poliţii oarbe şi sprijinului unui senator nelegiuit, care pusese la cale izgonirea călugăriţelor din Franţa.

---

[1] Piesă în versuri de *François Coppée* (1842—1908).

Ce rău anume îi căşunaseră doamnei de Lérins aceşti Münchbourg era greu de înţeles. E neîndoios că, locatari ai camerei roz, atît de plăcută, ei înşelaseră prietenia doamnei de Lérins care o consola pe doamna de Münchbourg cînd domnul de Münchbourg se ţinea după muieri. Căci era muieratic. Apoi nu-şi mai plătiseră chiria. În sfîrşit, domnul de Münchbourg o ajutase pe doamna de Lérins să-şi bage economiile în afaceri, ha-ha-ha! Doamna de Lérins se ridica şi începea să umble prin camera de studiu, mai Maria-Antoaneta decît oricînd. Şi cel mai îngrozitor lucru în afacerea asta fusese atitudinea doamnei de Münchbourg. El, un coţcar, nimic altceva. Dar ea! Nu voi spune ce era.

Doamna de Lérins mai pomenea şi de un cufăr pe care aceşti Münchbourg avuseseră neruşinarea să vină să-l ceară după cîtăva vreme. Aia, Münchbourg, spusese că va trimite după portărel. Asta le punea vîrf la toate!

Aşa stînd lucrurile, doamna de Lérins — zică lumea ce-o vrea! — închiriase după aceea camera unui ofiţer, domnul de Fleury. Un bărbat foarte bine, domnul de Fleury, foarte distins. Locotenent. Un viitor frumos. Ah, să nu mai văd femei în casa mea, zicea doamna de Lérins, să nu mai văd picior de femeie! Sînt nişte vipere. Vorbiţi-mi de bărbaţi.

Aici un nou mister. Doamna de Lérins vărsase multe lacrimi. Domnul de Fleury îi datora bani. Primise în casa ei oameni pe care n-ar fi trebuit să-i primească. Pesemne nişte bandiţi, gîndea Guy. În cele din urmă, ea n-avu încotro şi spuse pe şleau, locotenentul nu era nimic altceva decît un peşte. Guy nu prea ştia ce vrea să zică asta, dar îşi închipuia.

„Cînd mă gîndesc ce frumos vorbea de meseria lui! Drapelu-ncoace, drapelu-ncolo, Franţa încoace, Franţa-ncolo! Îi părea rău, aşa zicea, că n-a trăit pe vremea imperiului, ăl dintîi! Ah, puşlamaua, puşlamaua!"

Şi avocatul de bună seamă că se înţelesese cu domnul de Münchbourg cînd ea îl dăduse în judecată.

Fără a mai vorbi de crahul Uniunii unde pierduse tot ce-i mai rămăsese din economii. A fost nevoită să-şi vîndă cea mai mare parte a mobilei şi să se bage menajeră.

Diana dădu într-o zi peste doamna de Lérins tocmai cînd pusese în mişcare marionetele pentru Guy, care privea înmărmurit, cu ochii ieşiţi din orbite. Ţăndărică îi ţinea capul lui Michiduţă sub braţ şi-i căra la pumni în timp ce doamna de Lérins aplauda răcnindu-i vorbe ciudate: „A, porcule de Münchbourg! Te-nvăţ eu să mai jefuieşti văduvele! Iar pe tîrfa ta, nu mă las pînă n-o văd închisă la Saint-Lazare! La Saint-Lazare!“ Întărîtat cum nu se mai poate, Guy ţipa de la locul său: „La Saint-Lazare!“ bătînd din palme, ca în faţa unei scene pe care o văzuse de mai multe ori. Diana nu îndrăzni să-i facă vreo observaţie doamnei de Lérins, fiindcă aceasta trecea drept o gură destul de afurisită şi nu avea poftă să fie eroina piesei de marionete pe care doamna Lérins s-ar duce s-o joace în altă parte. Nu pricepu nimic din ceea ce Guy, întrebat, îi povesti, abia ţinîndu-şi răsuflarea, despre domnul de Fleury şi crahul Uniunii.

Mai era vorba în lungile istorisiri ale guvernantei despre firea haină a doamnei Trücker, la care doamna de Lérins fusese menajeră, şi pe care o părăsise de zece ori pentru a se întoarce de zece ori la ea; şi de fiica doamnei Trücker, locuind la Odesa, şi de cărţile poştale cu vederi din Rusia, trimise de dînsa, şi de portofelul de iuft pe care i-l dăduse doamnei de Lérins cînd venise ultima oară în Franţa. Guy cerea să vadă portofelul. Îi plăcea grozav mirosul de iuft.

Afară de asta, mai era şi micul Paul. Micul Paul era fiul domnului du Val d'Amboise, iar domnul du Val d'Amboise era fiul doamnei Sporghi. La doamna Sporghi fusese doamna de Lérins în acelaşi timp şi menajeră şi guvernantă a micului Paul. Tare ar mai fi vrut Guy să-l cunoască pe acest mic Paul, care era aşa de deştept, avea o scriere frumoasă şi jucării electrice. Ei, şi după aceea, doamna Sporghi o ajutase pe doamna de Lérins să intre în serviciul doamnei de Verseilles, soţia vestitului de Verseilles, care era amanta domnului du Val d'Amboise. Fireşte, aşa ceva nu trebuia spus, dar Geneviève, fiica doamnei de Verseilles, cea mai tînără dintre odraslele ei, era fata domnului du Val d'Amboise. Un bărbat atît de fermecător, de distins, domnul du Val d'Amboise! Foarte bogat. Meseria lui de diplomat îl ţinea mai toată vremea departe de doamna de Verseilles. Fără să spună bineînţeles lucrurilor pe nume, doamna de Verseilles îi povestea doamnei de Lérins ce fiinţă aleasă, ce gentilom, dar ştii în înţelesul deplin al cuvîntului, ce gentilom era domnul du Val d'Amboise. El plătea toată cheltuiala pentru creşterea Genevièvei. Geneviève habar nu avea de nimic.

Doamna de Lérins nu-i iubea pe englezi. Se întîmpla ca în comediile marionetelor pe care le improviza pentru Guy, domnul de Fleury sau domnul de Münchbourg să fie spioni, în slujba perfidului Albion. De altfel, Fachoda[1] arătase îndeajuns cine-mi erau pramatiile astea de englezi. Guy ar fi vrut să audă amănunte despre Fachoda, dar doamna de Lérins, după ce-i spusese că asta e în Africa şi că Marchand a fost sublim, nu mai avu nimic de adăugat, iar Guy rămase să socotească în gînd. Ceva, ca o idee nedesluşită îi încolţi în minte, cum că toată această istorie avea oarecare legătură cu crahul Uniunii. Seara, adormea gîndind la micul Paul, la Geneviève, şi ce lucru întristător era ca doamna de Verseilles să fie despărţită de domnul du Val d'Amboise.

Mereu se iveau alte figuri în casa lor. Lui Guy îi plăcea să stea într-un ungher al holului mare, cînd era lume acolo, şi să se uite la chipurile acelea necunoscute. Veneau tot felul de inşi. Chiar şi un chinez apăru, într-una din zile. Nu îmbrăcat în straie chinezeşti. În smoching: venise la masa de seară.

În timpul zilei, Georges îşi primea prietenii, sau oameni de afaceri. Se închidea cu dînşii în birou. Uneori venea şi Robert. Prin uşă răzbăteau adesea zgomote nedesluşite de certuri aprige, de glasuri mînioase, amenințătoare, şi mai totdeauna rîsul lui Georges. Pentru că erau afaceri foarte serioase, afacerile lui Georges.

---

[1] Aluzie la „afacerea Fachoda": o expediţie militară franceză sub comanda căpitanului Marchand a ocupat în 1898 oraşul Fachoda din Sudan, pe care a fost silită să-l cedeze trupelor britanice.

O dată Guy a văzut ieşind din birou un soi de moşneag înalt, alb ca varul la faţă, şi care striga: „Dar asta e o ticăloşie, o ticăloşie!“ Foarte respectuos, Georges îl împingea spre uşă, zicînd: „Nu aşa de tare, domnule ministru, nu aşa de tare, s-ar putea să vă audă cineva!“

Mai mult ca orice îi plăcea lui Guy cînd bunicu-său venea să-l ia cu dînsul la Bois. Treceau ceasuri întregi fără ca Eduard să-i adreseze un cuvînt. Guy se putea deci gîndi în voie la orice, la Fachoda, la smaraldele mamei sale, la domnul de Fleury făcînd curte doamnei de Lérins. Asta i se părea nostim. Niciodată Guy nu şi-ar fi închipuit că s-ar putea face curte doamnei de Lérins. „Spune, bunicule, cum arăta Maria-Antoaneta?“

Eduard, conte de Nettencourt prin graţia lui Mrs. Page, chibzui o clipă în frumoasa lui barbă de castelan, apoi răspunse cu o simplitate feudală: „Mai curînd boccie“.

4

Fabricantul de automobile Wisner, marele Wisner care transformase industria franceză de automobile, cîştigătorul tuturor curselor continentale, începuse el însuşi ca profesionist la concursurile acestea. Păstrase de pe atunci idei avansate, și s-a vorbit mult pe seama faptului că, a doua zi după un discurs al lui Jaurès, îi trimisese acestuia cartea sa de vizită cu felicitări, gest care i-a atras multe reproşuri.

„În fond, eu sînt un socialist, îi spunea generalului Dorsch, cît e deschiderea? Un socialist realist. Cu pereche? Deschideţi? Din cauza asta, cîteodată, sînt pus în situaţii ciudate. De două ori. Dar pot să spun că interesele mele nu mă fac niciodată să uit interesele tuturor. Cam aşa. Dăm cărţile pe faţă ? A pune pe acelaşi plan interesul tău cu al tuturora, iată ce îngăduie să rămîi timp îndelungat în limitele celei mai stricte dreptăţi. Eu am un brelan de aşi, generale, cu toată părerea de rău."

Wisner, Dorsch, Robert, vreo doi-trei gazetari, Mrs. Page, un văr de-al soţilor Nettencourt, Emile Bruyère care avea o slujbă importantă la Ministerul Coloniilor, cîţiva ofiţeri cu nevestele, o prinţesă greacă, toţi aceştia se întîlneau aproape seară de seară în casa de pe strada d'Offémont pentru a juca poker. „Dar e un adevărat tripou la Brunel ăştia !" spusese într-o zi soţia unui locotenent, vorbind cu generalul Dorsch. „Coniţă dragă, dacă ai fi văzut cum ştie să piardă stăpînul casei, n-ai mai vorbi aşa !" Ce-i drept, Georges *ştia* să şi piardă. Diana însă, cîştiga de fiecare dată jucînd contra lui Wisner.

„Dacă ai prieteni cărora le place şampania Mumm, îi spuse într-o zi Brunel, în taină, generalului, adu-i mîine aici. Trebuie să-mi vie zece lăzi, dar ceva pe cinste !" Acest mic discurs se încheie cu gestul obişnuit din filme pentru a semnala femeile nostime : actorul îşi plimba în jurul obrazului mîna cu degetele lipite pe care şi le răşchira în dreptul buzelor sub o sărutare.

„Bine, zise Dorsch, îl voi aduce pe Sabran."

Şampania Mumm îi plăcu atît de mult căpitanului Jacques de Sabran încît fu văzut apoi în fiecare seară la familia Brunel. Cînd veni ziua serbării de sfîrşit de an a şcolii militare de la Saint-Cyr, unde avea un frate, căpitanul le aduse soţilor Brunel invitaţii.

Diana apăru la Saint-Cyr într-o toaletă care stîrni vîlvă. Începuse moda rochiilor lipite de trup. I se vedea tot ca şi cum ar fi ieşit din baie. Locotenentul de Sabran, pe care fratele său îl prezentă frumoasei doamne Brunel, rămase de-a dreptul înmărmurit. Era cît pe ce să-şi frîngă gîtul trecînd prin faţa ei, în picioare pe doi cai, într-un număr de călărie fără scări, pentru că îi făcu salutul militar.

Locotenentul nu deveni totuşi, ca frate-său, un obişnuit al partidelor de poker din strada d'Offémont. Avea, pare-se, o legătură cu o actriţă foarte cunoscută.

Se vorbea stăruitor de căsătoria lui Robert cu Mrs. Page: o afacere foarte rentabilă. Mrs. Page nu era numai văduva lui Page din Chicago, era şi fiica lui Mac Hendrik care tocmai înfiinţase un trust al transporturilor. Bineînţeles, căsătoria nu era încă o afacere încheiată. Însă Mrs. Page părea foarte îndrăgostită.

„Aşadar, scumpă doamnă, îi zicea Christiane doamnei Blin, soţia bijutierului din *rue de la Paix* pe care o întîlnise cu o vară în urmă la Uriage, n-aţi avut niciodată curiozitatea de a-l însoţi pe domnul Blin în Statele Unite, cînd cu una din călătoriile sale de afaceri?

— Nu, n-am avut această ocazie.

— Ce păcat! Zău, ce păcat! Nu că aş avea cine ştie ce poftă de a mă duce în America. Nu. Mă atrage mai mult Palestina. Locurile Sfinte. Dar, în sfîrşit, dacă s-ar ivi un prilej... O, n-o spun decît aşa, nici prin minte nu mi-a trecut, dar, în sfîrşit, dacă s-ar ivi un prilej, nu m-aş da în lături!

— Dacă nu m-aş teme că sînt indiscretă..."

Doamna Blin se opri ca să-şi privească inelele.

„...V-aş întreba, o, fireşte fără să insist, dacă zvonul care circulă în privinţa vicontelui...

— Robert?

— ...Da, fiul dumneavoastră... E ceva adevărat în acest zvon?

— Un zvon? Robert? Dar mă luaţi pe nepregătite, scumpă doamnă Blin, habar n-am de ceea ce se spune. Auzi atîtea trăncăneli prin Paris...

— Da, trăncăneli. Aşa cred şi eu. Unii susţin totuşi sus şi tare că vicontele e ca şi logodit cu Mrs. Page...

— Acum aud asta. Dar ce vă face să mi-o spuneţi? A, ştiu, pentru că am pomenit de călătoria în America. Dar, zău aşa, era o vorbă aruncată întîmplător, cu totul întîmplător.

— Da, aşa-mi ziceam şi eu. Vicontele e cu cel puţin douăzeci de ani mai tînăr ca Mrs. Page. De altfel, e una din clientele noastre."

Cît despre doamna de Lérins, ea era indignată. Vorbea fără încetare lui Guy de deosebirile de vîrstă dintre soţi. Desigur, căpitanul de Lérins fusese mult mai mare ca dînsa, dar asta-i altă căciulă. Îţi făcea într-adevăr silă să vezi că un bărbat frumos ca Robert se vîră în capcană pentru bani. Căci, la urma urmelor, pentru bani o face. Nu, nu, degeaba pretindeţi că e vorba de o dragoste irezistibilă. De unde au mai scos şi asta că Mrs. Page e inteligentă ? E proastă ca o gîscă. Se vede treaba că exemplul lui Boni de Castellane l-a scos din minţi pe Robert. Ah ! cînd te gîndeşti la atîtea femei care nu izbutesc să se mărite şi care totuşi... Vezi bine, micul meu Guy, n-o spun pentru mine, am trecut de vîrsta măritişului, ba da, ba da, tu nu poţi să-ţi dai seama, dar am trecut de vîrsta asta. E adevărat că, atunci cînd a murit Pierre, eram în floarea vîrstei. Ei, dar la urma urmelor, la ce te poţi aştepta de la unul ca Robert ? Cum a trăit pînă acum ? Pe spinarea mamei tale sau a domnului Brunel. E un cinic. Un Alphonse, dacă vrei să ştii, un adevărat Alphonse[1].

Guy nu se prea împăca cu spusele doamnei de Lérins : de ce să-şi rîdă de Robert, dîndu-i porecla asta caraghioasă ? Îşi aminti că îl puseseră să înveţe o bucată din Alphonse Daudet (o capodoperă ! *Pe subprefect l-au apucat pandaliile !)* şi nu putuse nici în ruptul capului să ţină minte lecţia. Nu avea memorie pentru proză.

Mrs. Page se înţelegea foarte bine cu Diana. Îi dăduse dantelă, kilometri de dantelă. Diana pusese să i se facă capoate de casă cu dantele şi în timpul zilei nu mai primea altfel decît în rochii subţiri din valansienă. Şi deoarece în casă nu-şi punea corset, doamna Blin strîmbase niţel din buze povestind domnului Blin cam a ce aducea asta. După care, domnul Blin, deşi prins de atîtea treburi, făcuse tot posibilul ca data viitoare să vină în strada d'Offémont s-o ia pe doamna Blin, după ora ceaiului.

„Domnul Brunel nu-i oare puţintel gelos pe soţia lui ?" o întreba într-un colţ al salonului doamna Blin pe Christiane, în timp ce domnul Blin îi povestea Dianei cu de-amănuntul, cum se dusese la Chicago cu un colier de diamante pentru domnul Mac Hendrik, tatăl doamnei Page, şi cum pe vapor nişte hoţi au pătruns în cabina lui şi au şterpelit cutia care nu conţinea decît o copie a preţiosului juvaer, pe cînd cel adevărat era în batista lui, „colea în pantalonul meu".

---

[1] În argoul parizian : întreţinut de femei.

„Dimpotrivă, scumpă doamnă, biata mea Diana, mititica de ea, suferă din pricina ginerelui meu. E de necrezut, căci, oricum, dacă-i vezi alături, nu vreau să zic ceva rău de fizicul lui Georges, atît de vioi, iar Diana e fata mea... Dar e nebună după bărbatu-său. Chiar peste măsură. Alţi bărbaţi nu mai există pentru ea. Şi îşi face griji din pricina lui. Îşi pune la inimă, se necăjeşte. Cu toate actriţele astea pe care meseria lui îl obligă să le viziteze. Uneori rămîne în oraş foarte tîrziu. O, actriţele ! Diana să n-audă vorbindu-se de actriţe !

— Dar domnul Brunel nu are nimic de spus în privinţa... rochiilor de casă ale doamnei Brunel ?

— El ? Păi sînt pe gustul său. Iar Diana, căreia nu-i plac de loc, şi-a făcut toată lenjeria asta din nişte dantele vechi pe care le aveam în familie, doar pentru a rivaliza cu actriţele, pentru a-l păstra pe Georges."

Întorşi acasă, soţii Blin au schimbat între dînşii impresiile. Ce voia oare să zică, mama Dianei, cu actriţele alea pe care meseria îl obligă pe Georges să le viziteze ? „Sînt sigur, zise domnul Blin, că face negoţ de carne vie. Cît despre Diana, e o piesă frumoasă, dar trebuie să ştii din capul locului cît o să te coste." Doamna Blin îi atrase atenţia că vorbise Dianei cu prea mare aprindere. „Asta se vedea cît de colo, dragul meu, asta se vedea." Domnul Blin fu acela care făcu pe supăratul.

La avanpremiera noii piese a lui Bernstein, Wisner se afla în loja soţilor Brunel, cu Robert şi Mrs. Page. În pauză, Mrs. Page scoase din săculeţul ei brodat cu perle o scrisoare şi o întinse Dianei care, după ce o citi, exclamă : Ce oroare ! apoi o dădu lui Georges. Acesta rîse cu voioşia sa obişnuită şi o întrebă pe Mrs. Page dacă o arătase lui Robert. „I-am arătat-o“, spuse Mrs. Page. „Atunci, urmă Georges, nu ne mai rămîne decît să i-o trecem lui Wisner.“

Diana avu, fără să vrea, un gest pentru a opri scrisoarea, dar ea se şi afla în mîinile fabricantului de automobile. Acesta se codi o clipă, întrebînd-o din ochi pe Mrs. Page. Mrs. Page făcu semn că se învoieşte. Scrisoarea zicea :

„Bătrînă idioată, eşti pe punctul să faci o prostie de care ai să-ţi muşti degetele. Dacă te măriţi cu jupînul Robert de Nettencourt, care nu e mai viconte ca mine, o să-ţi pună coarne chiar din noaptea nunţii. Are o gagică, una de-i zice domnişoara Lulu, căreia îi duce prăjiturile rămase de la masa cumnatului său. Dacă îţi închipui o clipă că te ia pentru ochii tăi frumoşi, eşti mai tîmpită ca o vacă. Robert nu te ia decît pentru gologanii tăi. O să-ţi fie cam greu s-o înghiţi, bătrînico, dar va trebui să te obişnuieşti cu ideea asta. Exemplul lui Boni de Castellane i-a luat minţile. Nu cumva crezi că în Franţa nu-s destule femei inteligente, şi nostime, şi fine, pentru a face fericit un bărbat ca Robert al tău ? Dă-l încolo, n-ai ce să regreţi : e o puşlama, un Alphonse, a trăit toată viaţa pe spinarea surorii sale, o tîrfă, sau a cumnatului său, un Gobseck. Crede-mă, ai face mai bine să-ţi strîngi catrafusele şi s-o ştergi la Chicago, fără a mai pierde vremea.

Unul căruia îi este milă de tine, şi pe care toată istoria asta îl scîrbeşte.“

Wisner rămase o clipă locului, uluit, cu răvaşul în mînă. Apoi, îşi spuse gîndul : „Ei bine, e tare.

— O infamie, gemu Diana.

— Eu găsesc asta de un comic nemaipomenit“, zise Georges. Robert însă era cam nervos : „Pe Nelly mi se pare că ar trebui s-o întrebăm ce crede...

— Văd în scrisoarea asta ceva foarte franţuzesc, foarte interesant şi o voi trimite tatei pentru colecţiile sale istorice. *Darling*[1] Robert, e cineva acolo care ne salută.“

---

[1] Dragă (l. engl.).

Întoarseră capul. Robert, cu un aer vădit preocupat, spuse foarte tare : „Mă întreb cine ar putea fi..." Georges scăpă fără să vrea : „E fratele mai mic al lui Sabran, cu prietena sa Marta S..., de la teatrul Palais-Royal."

Diana, curioasă la culme, o privi pe actriţă. Nostimă fată. Wisner, mucalit şi slobod la gură, exclamă : „Nu trebuie să fie rău la pat... în primul act !"

5

Guy cînta la vioară *Ruga* din *Tosca*. Împlinise nouă ani, dar nu mergea la şcoală. Îi ajungea doamna de Lérins, iar Diana găsea că era inutil să-l trimită la şcoală unde copiii sînt puşi să înveţe lecţii *despre alte alea* şi matematici, fără de nici un folos pentru un artist. Căci Guy va fi un artist. Era un copil destul de drăguţ, un buflea, cu ochii negri ai maică-si şi părul bălai. Obrajii bucălaţi cam prea moi, în care numai pometţii erau rumeni, păreau făcuţi din papara ce i se dădea dimineaţa. Mirosea a dulceaţă de portocale. Purta mai totdeauna un costum alcătuit dintr-o hăinuţă dreaptă şi pantalonaşul pînă la genunchi, din catifea neagră sau bleumarin, cu o vestă de atlaz alb. Un Van Dyck, zicea doamna de Nettencourt. Avea părul tăiat ca şi copii lui Eduard.

Ieşea, ca şi înainte, în fiecare zi cu doamna de Lérins, dar nu se mai ducea la parcul Monceau unde erau prea multe bone şi puzderie de ţînci. Bineînţeles că plimbările acestea rămîneau o taină a lor. Umblau prin marile magazine unde sînt atîtea de văzut. Doamna de Lérins încerca pălării. Mici, mari. Pălăriuţe rotunde cu micşunele, pălării cu borurile ridicate sau lăsate în jos. „Ia te uită, Guy, ce se poartă acum. Eu una le găsesc absolut caraghioase. Cînd vezi ce-şi pun năzuroasele astea de azi, te-ntrebi unde li-e capul...

— Asta îi vine foarte bine doamnei, zicea vînzătoarea.

— Aşa e, ia te uită. Dar nu, n-aş îndrăzni să ies cu ea în stradă.

— Ştiţi, doamnă, e chestie de obişnuinţă. Şi fiindcă vă stă într-adevăr bine..."

Ceea ce era foarte comod pe vremea aceea e că puteai cere să-ţi trimită acasă tot ce pofteai, şi să păstrezi cumpărătura fără a o plăti. Doamna de Lérins cerea să i se trimită lucruri cu toptanul. După opt zile, le înapoia magazinului. Asta devenise un sport, şi Guy, la început cam ruşinos, lua şi el parte acum la joaca de a alege prin prăvălii. „Ce zici, doamnă, dacă ai cere să ţi se trimită carabina asta ?

— O carabină ? Nu cumva eşti nebun ?"

Nu voia niciodată să încerce rochii decoltate în faţa lui Guy, cum o ruga el. Dimpotrivă, intra să tocmească perle în *rue de la Paix*, deşi se vedea cît colo că n-avea de gînd să le cumpere, spre marea supărare a bijutierului care nu se depărta o clipă de cutiile lui şi răspundea morocănos, gata să-şi strîngă marfa.

Numai pentru că domnişoara Thénart, profesoara lui de vioară, îşi schimbase locuinţa, mutîndu-se în strada de Courcelles, foarte aproape de reşedinţa familiei Brunel, i se permitea lui Guy să se ducă singur-singurel pînă acolo ; şi îl preveniseră că vor telefona domnişoarei Thénart, iar domnişoara Thénart va telefona cînd pleacă de la dînsa, aşa că nu putea să întîrzie pe drum.

Diana nu se temea atîta de maşini, cît de cunoştinţele pe care fiul ei le-ar putea face pe stradă. Şi pînă atunci îi vorbise de mii de ori doamnei de Lérins în legătură cu Parcul Monceau. Nu ştii niciodată cu cine se împrieteneşte un copil. Mişună copii de neam prost şi dacă îl laşi printre ei, l-ai auzi din senin spunînd măscări. Fără a mai vorbi de ceea ce-ar putea să-l înveţe aceştia. Doamna de Lérins dădea din cap, încuviinţînd. Era de părere că nu trebuiau puse sub ochii copiilor decît pilde vrednice de urmat.

La drept vorbind, Guy nu avea nici un prieten. Îşi petrecea vara la Nettencourt, unde nu i se dădea voie să se joace cu ţărănuşii de pe acolo. Cînd bunică-sa pleca la băi, îl lăsa pe mîna doamnei de Lérins, poftită la Nettencourt pentru douăzeci şi una de zile, cît ţinea cura. În ce priveşte pe Diana şi Georges, ei erau foarte mulţumiţi să-şi vadă de petrecerile lor la Deauville sau la Paris-Plage, fără a purta de grijă lui Guy. „Georges, zicea Diana, are nevoie de vacanţă. Nu-i pot impune prezenţa copilului în timpul verii. E-adevărat că Georges a ajuns să creadă că e propriul său fiu. E uimitor cum se poartă cu Guy."

Ce-i drept, Guy era invitat din cînd în cînd la serbări pe care prieteni de-ai lui Georges le dădeau pentru copiii lor. Dar dintr-o pricină sau alta, lucrurile nu păreau să meargă cum trebuie. Ceilalţi copii îl intimidau pe Guy. „Nu-i o fire prietenoasă", explica bunică-sa. În fiecare an, de Crăciun, soţii Brunel, întorceau aceste invitaţii, în bloc. Aveau un brad uriaş în hol, luminat de sus pînă jos cu becuri electrice, şi petrecerea era tot atîta pentru cei mari ca şi pentru copii. Domnii şi doamnele îşi puneau tichii de hîrtie, aprindeau pocnitori, dansau cotionul prin toată casa, şi Georges se îmbrăca în Moş Crăciun, şi erau militari din carton presat în pom şi alţii vii, pe scări. Cînd musafirii treceau pe sub jerba de vîsc din antreu, se sărutau. Generalul Dorsch nu lipsea niciodată în ziua aceea. Diana rîdea foarte tare iar domnul Wisner nu părea nicidecum să se bucure.

Altminteri, Guy era mai tot timpul foarte singur. Mamă-sa îi vorbea de obicei englezeşte, dar el cam începuse să uite această limbă de cînd plecase nursa. De aceea nu-i dădea să citească decît cărţi englezeşti, care îi plăceau Dianei : *Alice în ţara minunilor* cu ilustraţii de Rackham, *Cartea junglei* şi *Tarzan*. Generalul Dorsch, însă, îşi dădea pe faţă gîndurile sale adevărate în această privinţă, aducîndu-i întotdeauna lui Guy, ca dar de Anul nou, cîte o carte a căpitanului Danrit : *Războiul fatal*, *Evadaţii aerului* etc...

Într-una din zile, cînd Guy ieşea de la domnişoara Thénart, pe strada de Courcelle, văzu venind de departe un băieţaş, cam de o vîrstă cu el, un copil din popor, care împingea înaintea lui unul dintr-acele coşuri mari în care brutarii trimit clienţilor pîinea acasă. Coşul gol. Prichindelul îl împingea destul de repede. Numai din răutate, Guy nu se dădu la o parte sau se feri prea puţin, astfel încît coşul se ciocni de el. Celălalt băieţaş, surprins, îl scăpase din mînă, şi trebui să alerge după el, căci o dată pornit, coşul se rostogolea la vale. Guy îşi vedea de drum fără să bănuiască nimic, cînd simţi că puştiul venea în urma lui. Instinctiv, iuţi pasul, dar nu îndeajuns pentru a evita o zdravănă lovitură de picior în spate : „Ţi-arăt eu ţie, broscoi ce eşti ! Nu puteai să te dai la o parte, deşteptule ? Nu zău, ia te uită cum e-n-ţolit, maimuţoiul !"

Guy era îmbrăcat ca în portretul lui Van Dyck. Acesta era primul picior în c... pe care-l primea : făcuse cunoştinţă cu proletariatul.

O luă din loc fără să mai aştepte.

N-ar fi fost nevoie decît de trei morţi pentru ca monseniorul conte d'Evreux să devină rege al Franţei [1]. Iar oftică, se zicea, era destulă în familia regală. Nu că doamna de Nettencourt ar fi dorit moartea alteţelor, nu. Dar uite, ducele d'Orléans bunăoară, dacă ar muri, în fond nu s-ar schimba mai nimic, domneşte de atîta amar de vreme ! Dacă asta se cheamă a domni ! Filip al VIII-lea nu părea bun decît să mănînce pîine prăjită cu unt în Anglia. A avut totuşi destule prilejuri să se arate mai energic.

„Îţi spun toate astea, dragă Pauline, nu că aş fi cu adevărat regalistă. N-aş putea să am o poziţie atît de... în sfîrşit, atît de extremistă, şi care m-ar despărţi de copiii mei. Căci, trebuie să ţi-o spun, Diana a devenit cît se poate de liberală, ce mai încolo, republicană, de cînd s-a măritat, iar Georges, la urma urmelor, e oarecum fiul meu... Nu, nu-s regalistă. Pe de altă parte însă, cum să-mi uit cu totul obîrşia ? Mă trag doar din Sassenange de Béarn. Aşa că mă interesez, nu politiceşte, ci omeneşte de soarta Orléanilor. Ei reprezintă un întreg trecut...

— ...care n-are mare şansă să se întoarcă fără un război de pomină, îi taie vorba doamna Blin.

— ...şi pe care, Dumnezeule ! nu-l doresc de loc. Trăim bine aşa cum trăim, să nu vorbim de prăpăd ! Aşadar, dacă Filip al VIII-lea ar muri, asta ar mai înviora un pic istoria. Nimic nu-i mai plicticos ca epocile în care nu se schimbă niciodată regii. E ca şi cum aş trăi fără să schimb cămaşa o lună întreagă. Nu, nu-mi plac domniile lungi. Ştii, îţi vine mai uşor să zici, cum făceau bunicii noştri : *Cînd ne-am mutat în noua locuinţă sub Ludovic-Filip* sau *Domnea Carol al X-lea cînd s-a născut fetiţa,* în loc de a socoti cu anii, ceea ce sună destul de urît, nu ? Viaţa noastră a ajuns o adevărată carte de bucate. Şi doar nu poţi spune sub *Félix Faure* [1], *sub Loubet* [2] *!* Sună urît, nu ?"

---

[1] După abolirea monarhiei în Franţa, fosta familie domnitoare continua să atribuie titlul de rege prinţilor ei în ordinea „succesiunii la tron".

Doamna Blin găsea că se depărtează de subiect. De ce doamna de Nettencourt se interesa aşa de mult de contele d'Evreux şi de drepturile sale la coroană ? Nu-i puse întrebarea de-a dreptul.

„E o asociaţie de idei, fiindcă vorbirăm de Guy. Iar Guy şi-a făcut nişte prieteni la profesoara sa de vioară. Micii Scriabin, Anton şi Dimitrie Scriabin. Nu, nu cred să fie înrudiţi cu compozitorul, dar mama lor e cubaneză. O femeie nicidecum în genul Dianei, dar totuşi o frumuseţe. Aristocraţie spaniolă transplantată în Lumea Nouă. Draga mea, n-ar trebui s-o arăţi domnului Blin !

— Crezi ? Dar contele d'Evreux !

— Doamna Lopez e divorţată... nu chiar divorţată, căci e catolică... dar despărţită de domnul Scriabin. Acesta vine din cînd în cînd să ia copiii pentru a-i duce la Odéon...

— Şi contele d'Evreux, ce-i cu el, Christiane ?

— Ajung la el acuma, Paulina, nu mă lua prea repede. Există în viaţa doamnei Lopez, care are un palat splendid la Neuilly, o mare dragoste, un sentiment care nu e de ieri. Prietenia contelui d'Evreux nu poate face decît cinste cuiva. Nu încape îndoială că Diana nu l-ar lăsa pe fiul ei să meargă într-o casă unde ar fi ceva nu tocmai în regulă. Aici însă, fiindcă e vorba de o persoană ca alteţa sa, lucrurile se schimbă cu totul, bineînţeles. Contele nu poate s-o ia de soţie pe doamna Lopez din pricina îndatoririlor sale, dar la urma urmei, şi noi ne-am fi dus la doamna de Maintenon[1], dacă trăiam pe vremea ei! Aşa că, vezi! De altminteri, această situaţie deosebită o sileşte pe doamna Lopez să ducă o viaţă de aspră cumpătare, cum zadarnic ai căuta una la fel în lumea burgheză."

---

[1] Preşedinte al Republicii Franceze (1895—1899).

[2] Preşedinte al Republicii Franceze (1899—1906).

Aici, doamna de Nettencourt scoase un suspin. Vorbi apoi de vînătorile contelui d'Evreux. În Indochina, în Canada, peste tot se purtase ca un adevărat prinţ din basme. Era fotografiat cu grămezile de fiare pe care le doborîse. Avea moşii pretutindeni pe unde trecuse. Ca şi doamna Lopez, de altfel, Doamna Blin judeca totuşi cu foarte mare asprime femeile care se lăsau întreţinute de bărbaţi: chiar prinţi să fie şi nu era o scuză.

Aşadar Guy se dusese la Neuilly, în parc, să facă o vizită fraţilor Scriabin. Doamna de Lérins îl însoţise, pe jos, căci trebuie să te mai dezmorţeşti. Apucaseră prin cartierul Ternes, unde locuia doamna Trücker, şi doamna de Lérins trebuia să lase un pachet doamnei Trücker. Guy era foarte bucuros că aveau să treacă pe la gorganul ce se află la Ternes, şi lui îi plăcea gorganul acesta, nu era un monument ca atîtea altele.

Pe bulevardul Inkermann se vedeau băieţaşi lunecînd pe patine pe rotiţe, dar cu o singură patină la picior căci pe cealaltă o împrumutase unui prieten care nu avea. Asta stîrnea un hîrîit mereu întrerupt şi deştepta în Guy un fel de pică împotriva mamei sale care nu voia să-i cumpere patine cu rotiţe de frică să nu-şi rupă picioarele.

Guy se gîndea că dacă ar fi avut patine, şi le-ar fi pus pe amîndouă, ca să meargă mai repede. Doamna de Lérins cumpărase o obligaţie a oraşului Paris, cu tragere lunară, şi din pricina asta nu ştia cum o să-şi plătească chiria, dar dacă cîştiga lozul de un milion... Guy îşi zicea în sinea lui că ar fi cu totul nedrept ca doamna Lérins să cîştige lozul de un milion: era bătrînă şi urîtă, şi la ce-i trebuiau ei bani? „Supărător ar fi, spunea dînsa, să nu cîştig decît un loz de cincizeci de mii de franci!"

---

[1] *Marchiza de Maintenon* (1635—1719), favorita lui Ludovic al XIV-lea, cu care mai tîrziu s-a căsătorit în taină.

Deodată, se aflau tocmai în colţul şoselei Castelului, un soi de bolid străbătu şoseaua ; venind dinspre Paris, o maşină deschisă cu cîţiva bărbaţi, şi în spatele ei, nu prea departe, soseau alte maşini, în goană, ca la o cursă. Căruţa unui lăptar se ivi atunci de la o răspîntie, tăind de-a curmezişul şoseaua Castelului, şi îi sili pe urmăritori să încetinească. Calul se ridică în două picioare, începu să se învîrtească în loc pe dinaintea automobilelor ; în vremea asta maşina celor din faţă dispăruse. Nu se putea şti încotro apucase.

Călătorii din automobilul care se afla în frunte, un Wisner, se agitau şi-l înjurau pe lăptar : „Zevzecule, era maşina cenuşie !“

Cînd auzi asta, doamna de Lérins, îi şopti lui Guy : „Să fugim !“ şi, ridicîndu-şi fustele, începu să alerge spre bulevardul Bineau. Nu se mai opri decît în uşa doamnei Lopez. Guy nu pricepea nimic, dar fugise ca şi cum aşa ar fi cerut joaca. La doamna Lopez avu cheia enigmei. Cei pe care îi văzuse gonind în prima maşină erau Bonnot[1] şi prietenii lui ! Doamna Lérins şi cu Guy scăpaseră ca prin urechile acului. Cum, asta Guy n-o înţelegea de fel. În orice caz însă, după o asemenea întîmplare, aveai ce povesti. Dovadă că i-au dat doamnei Lérins un pahar de vin ca să-şi vină în fire, atît era de tulburată.

6

Generalul Dorsch fusese trimis într-o garnizoană la opt ceasuri de Paris, ca să comande acolo o divizie, şi nu mai era văzut în strada d'Offémont decît două sau trei seri pe lună. Profitînd de călătoriile la Paris ale subordonaţilor săi, trimitea familiei Brunel fructe de prin părţile acelea, şi ordonanţele apăreau dimineaţa la intrarea de serviciu cu panere încărcate.

---

[1] Şeful unei bande anarhiste care a terorizat pe vremea aceea Parisul, comiţînd atentate urmate de jaf. Caracterul lor provocator a ieşit la iveală cînd guvernul, pretextînd nevoia de a apăra „viaţa şi avutul cetăţenilor“, a luat o serie de măsuri antidemocratice.

Mrs. Page era în America şi Robert se arăta destul de posomorît, deşi nu lipsea de la nici o serbare de binefacere şi lumea începuse să spună că ar putea să ajungă într-o zi un fel de André de Fouquières. Vorba asta nu-i plăcea doamnei de Nettencourt, care răspundea că Robert nu va fi niciodată un măscărici de saloane.

Georges ieşea mai în toate serile şi, din această pricină, partidele de poker cam lîncezeau. Adică se juca la fel ca înainte, pînă tîrziu noaptea după teatru, iar cînd se întorcea Georges acasă, ei bine, se întorcea. Se arăta deodată în mijlocul jucătorilor, depunea un sărut pe umărul gol al Dianei şi-şi freca palmele: „Ei, facem un pokeraş ?“ Se strîngeau unul într-altul ca să-i facă loc şi jocul se înviora.

Afară de asta, într-un colţ al holului, pe o masă de joc florentină, despre care doamna de Nettencourt afirma, împotriva tuturor, că era lucrată de Benvenuto Cellini (Zău aşa, Christiane, îi ziceau, nu pare să fie nimic adevărat în istoria asta !), se înjghebase nu se ştie cum un mic grup ai cărui membri se schimbau de la o seară la alta, dar unde îl vedeai întotdeauna pe domnul Blin care mai lăsa pokerul pentru o partidă de bridge cu licitaţii, pe atunci o noutate, şi care se juca la un franc punctul, ceea ce ridica miza la sume pipărate. Pe domnul Blin nu-l bătea nimeni.

„Crezusem la început, îi zicea el nevesti-si care nu juca şi nu vedea cu ochi buni noile apucături ale soţului ei, că Brunel era un negustor de carne vie. Ei bine, m-am înşelat: e un băiat de viaţă şi atîta tot. Cînd te înşeli, trebuie s-o recunoşti.

— Ai putea, dragul meu, să recunoşti că l-ai judecat greşit pe domnul Brunel, fără să te înfunzi seară de seară la nevastă-sa.

— A, iată unde-i buba ! Sărmana mea pisicuţă !“

Erau seri cînd Georges nu se arăta la poker, cu toate că jocul se prelungea pînă noaptea tîrziu. A doua zi îl auzeai zicînd, în treacăt, că se întorsese de vreme şi intrase pe nesimţite prin uşa de serviciu, ducîndu-se să se culce fără a spune nimănui o vorbă. „Şi cînd Diana a venit sus i-am făcut : bau !“ Ea nu prea rîdea de asta şi îl ruga să nu mai dea amănunte.

Diana o îndrăgise pe Marguerite de Sabran, soţia căpitanului, de curînd măritată. Marguerite era o toantă, destul de frumuşică, însă nu cine ştie ce. Abia plecată din casa părintească, maică-sa locuia pe undeva în Sud, îşi dădea multă osteneală să-şi ascundă accentul, vorbind pe-un ton înţepat ; nu era însă rea de gură, şi Diana găsea prezenţa ei odihnitoare. Mergeau împreună la Rumpelmayer sau la Mirabeau [1]. Jacques de Sabran lucra la statul-major, dar în orice clipă putea fi mutat la dracu-n praznic. Marguerite zicea că n-ar putea trăi vreodată în altă parte decît la Paris.

Wisner venea uneori să le ia, şi se duceau la Bois, la Armenonville, la Cascadă, sau, după anotimp, chiar mai departe, la Pavilionul Albastru sau la Frumoasa Biciclistă. Wisner avea un Mercedes, o minunăţie de maşină. Părea foarte straniu din partea lui, dar el zicea că pe asta, cel puţin, nimeni nu-l va putea învinui că n-o plătise.

„Mercedesul, îi spunea Jacques soţiei sale, face vreo sută de mii de franci. Şi se zice că i l-a dat Kaizerul. De altfel, nu cred o boabă. În sfîrşit, c-o fi sau nu aşa, nu-mi prea place acest Wisner. Are idei socialiste.

— E foarte serviabil, crede-mă, protesta Marguerite. Se poartă în chip desăvîrşit cu Diana.

— Am auzit şi asta.

— Ah, gata, ai şi găsit să spui ceva. Şi apoi cine mi-a recomandat-o pe Diana ? Tu.“

Nimeni nu înţelegea pentru ce soţii Brunel se încăpăţînau să nu-şi ia maşină, faţă de traiul pe care-l duceau. Ţineau o limuzină cu luna, şi fireşte că automobilele astea închiriate nu sînt de ultimul model. Diana zicea că preferă maşinile mai vechi, pentru că nu suferea viteza. Ce-i drept, îşi uita preferinţele, cînd se afla în Mercedesul lui Wisner.

De altfel, maşina o lua de obicei Georges. S-a întîmplat chiar să nu închirieze vreuna timp de două luni. Toată lumea şoptea că lui Brunel trebuie să-i fi mers prost treburile. Atunci închirie una nouă, al cărei lux erau o sumedenie de vaze mici în care puneau trandafiri fără să ţină seamă de anotimp.

---

[1] Cofetării vestite ale epocii.

„Cumnăţelul tău nu se vede niciodată, îi spuse Diana prietenei sale Marguerite, nu cumva fuge de noi ?

— O, Pierre nu frecventează decît lumea cocotelor, e de nesuferit ! Şi-i păcat, pentru că e un băiat foarte nostim.

— Dar bine, dragă, sîntem oare nişte mironosiţe aşa de îngîmfate că i se face frică numai cînd ne vede ? Ştii, n-are decît să se supere bărbatu-tău, căpitanul, dar dacă locotenentul Sabran vrea să le aducă aici pe toate alea de la Palais-Royal, nu văd în asta nimic rău. Să mai vedem şi altă lume decît pe domnul Blin.

— S-a isprăvit cu Palais-Royal. Acum se ţine cu Opera-Comică...

— Păi, atunci, provincială mică ce eşti, ce-mi tot dai cu lumea cocotelor ! Cînd zici Operă-Comică e cum ai zice foburgul Saint-Germain[1] !“

Cu toate acestea, Pierre de Sabran nu se arătă în strada d'Offémont. Diana nu păru să bage de seamă, pentru că mulţi alţii începuseră să devină musafiri nelipsiţi ai casei — şi asta parcă îi luă o piatră de pe inimă Margueritei, căreia Pierre îi răspunsese, auzind că-l invită să vină pe la Diana : „Cînd cineva e tîrfă, prefer s-o spună pe şleau“.

Într-o zi plecaseră cu maşina lui Wisner să pice pe neaşteptate la generalul Dorsch. Acesta organizase în grabă o paradă a garnizoanei, anume pentru doamne...

Wisner învîrtea tot felul de afaceri în Balcani. Marguerite nu pricepea prea bine despre ce era vorba. Cumpără oare multe automobile ăi de pe acolo ? Se zice că au drumuri aşa de păcătoase ! Dar nu, explica Wisner, asta n-are nimic de-a face cu automobilele. Se băgase în exploatarea unor mine. Şi Wisner adăugă umflîndu-se în pene : „Eu şi pe regi îi împrumut cu parale...“

Regele Petru al Serbiei venise la Paris în iarna aceea, şi o seamă de funcţionari ai legaţiei sîrbe, dintre care nu lipsea ataşatul militar, se arătau tot mai des în casa de pe strada d'Offémont. Mai mult sau mai puţin, toţi o asasinaseră pe regina Draga şi pe soţul ei. Unul dintre ei zăcuse în temniţă sub domnia lor. Într-un soi de puţ, pare-se. Diana cocheta niţel cu un secretar de legaţie pe care îl chema Milan şi nu mai ştiu cum, un fel de husar foarte frumos, cu nişte ochi mari negri. Se spunea că el aruncase regina pe fereastră. Patina straşnic. Marguerite, Diana şi cu dînsul fuseseră împreună la Palatul de gheaţă. Pe cînd se roteau în doi (avea mare grijă să alterneze fără greş promenadele cu Diana şi cu Marguerite), îi explica Margueritei că răposaţii suverani erau în realitate legaţi trup şi suflet de Germania. Ea nu reuşea niciodată să-şi amintească prea bine care erau Obrenovici şi care erau Karagheorghevici. Milan îi dădea înainte cu germanofilia domniei precedente şi cu starea jalnică a ţării sub jugul acelei Draga Maşin, o asupritoare. De libertăţi nici pomeneală. Serbia era o colonie germană. Acum Serbia devenise o ţară liberală. Spiritul marii revoluţii franceze pătrunsese acolo cu noul suveran care-şi făcuse studiile la Paris. Şi Milan făcea opturi cu patinele în cinstea Franţei.

---

[1] Cartier aristocratic din Paris.

„La noi lumea e mult mai cultivată decît vă închipuiţi, scumpă doamnă. Sînt sigur că la Aix (sînteţi de fel din Aix, doamnă ? — Nu, din Toulon), literatura nouă se citeşte mult mai puţin ca în lumea bună sîrbească, la Belgrad sau oriunde aiurea prin oraşele de provincie. Bourget, Farrère, ba chiar şi Francis Jammes...

— A, chiar Francis Jammes ?

— Cum vă spun. *Clara d'Ellébeuse,* bunăoară."

Marguerite era foarte mişcată, căci tocmai poeziile lui Jammes îi plăceau grozav. Tot ce zicea Jammes despre măgăruşi era într-adevăr minunat, avusese şi ea un măgar pe nume Nebunilă.

„Şi îl cunoaşteţi de mult pe domnul Wisner ?" o întrebă sîrbul cînd porniră iar pe gheaţă. Îl cunoscuse prin doamna Brunel, lămuri Marguerite. Un bărbat încîntător şi vesel, nu-i aşa ? Şi-apoi, ca *businessman*[1] n-are pereche ! În privinţa asta, Milan nu mai contenea cu laudele. În cele din urmă luă un ton confidenţial :

---

[1] Om de afaceri (l. engl.).

„Pot să vă spun că domnul Wisner a făcut enorm pentru influenţa franceză în Serbia, enorm. Numele acesta, Wisner, e drag oricărei inimi sîrbeşti, oricărei inimi de patriot sîrb... — Pentru ce ? întrebă, poate cam prosteşte Marguerite. Milan făcu un trei pe gheaţă înainte de a răspunde şi Marguerite era cît pe ce să cadă.

„Scumpă doamnă, vorbi el în sfîrşit, asta nu mai pot s-o spun, e istorie." Şi mai repetă o dată : „istorie !"

Guy îi îndrăgea pe sîrbi, pentru că începuse să strîngă o colecţie de timbre poştale şi dintr-o dată, Serbia care avea o pagină cu desăvîrşire goală în albumul său, se umpluse cu timbre de toate mărimile. Mai mult decît celelalte îi plăceau timbrele cu chipul regelui asasinat, care mai serviseră în primele zile ale domniei lui Petru I, avînd pe ele o stampilă neagră cu stema Serbiei pentru a acoperi capul tiranului doborît.

Generalul Dorsch îi trimisese un pachet întreg de mărci ale coloniilor franceze, foarte interesante, cu peisajele lor de un verde ca frunza migdalului în nişte chenare de culoarea coacăzei, sau cu jaguari de un cafeniu închis într-un cadru liliachiu. Negrii din Obok, cei din Djibuti, sau funcţionarii coloniali din Madagascar, duşi pe spinarea oamenilor în palanchinele lor, toate acestea, ba pînă şi o girafă englezească din Nyassa, trezea în sinea lui Guy amintirea istoriilor auzite la masă cînd vărul Bruyère povestea că în Senegal, la Dakar, era absolut necesar, dacă ţineai să te bucuri de respectul cuvenit, să-l sileşti cu lovituri de cravaşă pe băştinaşul întîlnit în cale, să se dea jos de pe trotuar : fără asta ţi s-ar fi suit în cap. Vărul Bruyère îşi tăvălise cocoaşa cam peste tot, aşa zicea bunicul. La drept vorbind, Guy nu pricepea cum de se putea spune una ca asta despre vărul Bruyère. Mai întîi nu era cocoşat. Şi apoi nu ţi-l puteai închipui tăvălindu-se ca un clovn. Un domn foarte încruntat, cu ochelari pe nas, şi un glas aspru. Avea Legiunea de Onoare. Se spunea că în Madagascar, unde se dusese ca dregător colonial îndată după terminarea campaniei [1], le jucase multe renghiuri englezilor. Privind un timbru poştal de 35 de centime din Madagascar, Guy încerca să şi-l închipuie pe vărul Bruyère în palanchin, cu ochelarii pe nas.

---

[1] E vorba de operaţiile de represiune ale trupelor franceze, după răscoala din 1896 a poporului malgaş.

Pe cînd îşi lipea foarte cuminte timbrele — găsise tocmai în pachetul trimis de generalul Dorsch un timbru din Saint-Pierre-et-Miquelon[1] şi tocmai că nu avea încă nici un timbru din Saint-Pierre-et-Miquelon — un zgomot în hol, ca de pocnitură, cum sînt cele din seara de Crăciun, îl făcu să-şi părăsească odaia în care, de obicei, îşi făcea lecţiile.

Din galeria care domina holul, îl văzu pe Georges la un capăt al pianului Pleyel, aplecat înainte, şi uşa din fund deschizîndu-se, şi în pragul ei Diana, aproape dezbrăcată, cu o scufie de dantelă pe cap, ţipînd înfricoşată: „Pentru Dumnezeu, Georges, cine a tras?“ Intrase şi valetul printr-o altă uşă a holului şi nimeni nu-l luă în seamă pe Guy care cobora scara, cu marca sa din Saint-Pierre-et-Miquelon în mînă, ajungînd chiar lîngă Georges, mai înainte de a-l fi văzut cineva.

Un om era întins jos, pe covorul persan, între fotoliul *bergère* şi taburelul cu pernă rotundă. Căzuse pe spate şi apropiindu-se de el, Guy văzu că în jurul lui era un lac de sînge. Georges îl privea parcă prostit. Omul prăbuşit mai ţinea în mînă un revolver. Nu-ţi puteai da seama dacă era tînăr sau bătrîn, căci îşi trăsese glontele în cap şi avea obrazul tot sfîrtecat, iar creierul îi curgea pe sub părul foarte blond.

Guy nu văzuse niciodată un mort. Nu-i era frică. Era grozav de interesat. Nu uita însă că ţinea în mînă un timbru din Saint-Pierre-et-Miquelon, şi-l strîngea foarte tare între policar şi arătătorul stîng, fără să-i scape totuşi că patrafirul provenit de la mănăstirea din Cîteaux, care acoperea pianul, era împroşcat rău de tot cu sînge.

Georges îşi înălţă privirea şi, zărindu-l pe Guy, îi spuse Dianei, cu o voce stranie, parcă alta decît a lui: „Ia copilul de aici. E Pierre de Sabran. Să nu te atingi de nimic, Joseph, şi să nu laşi pe nimeni să intre aici. Poliţia trebuie să găsească totul aşa cum e.“

---

[1] Arhipelag din Oceanul Atlantic, posesiune franceză.

Atît apucă să audă Guy, căci Diana, al cărei piept zvîcnea nebuneşte, îl luase în braţe de parcă ar fi fost un bebeluş care nu ştie să meargă. Simţea sînii mamă-si lipiţi de el. Se lăsa dus fără să se zbată. Îşi strîngea timbrul. Cînd Diana îl puse jos în camera lui de la primul etaj — era greu băiatul — întrebă, mîngîindu-l cum nu făcuse niciodată: „Îngeraşul meu drag, n-ai văzut nimic, nu-i aşa?"

Guy înţelese că mamă-sa dorea ca el să nu fi văzut nimic. N-o contrazise. O întrebă mai pe ocolite, roşindu-se: „Cine-i domnul acela care a căzut?" Diana răsuflă uşurată. Nu văzuse nimic! „Lasă, puişorule, e cineva pe care nu-l cunoşti... Totul se va aranja. Stai aici de te joacă. Mă duc să scriu nişte scrisori."

Guy ştia că ea se înapoiase în hol. Mărcile nu-l mai interesau. O lipi maşinal pe cea din Saint-Pierre-et-Miquelon. În faţa albumului deschis, se gîndea la creierii omului din hol. Nu privise destul de atent...

7

Din punct de vedere juridic lucrurile s-au aranjat foarte bine. Sinuciderea nu putea fi pusă la îndoială. Cît despre motivele ei, o declaraţie a domnului Brunel, pe care anchetatorii au hotărît s-o păstreze secretă, adusese toate lămuririle dorite. În primele zile, gazetele se mărginiră să dea informaţii foarte vagi. Locotenentul de Sabran se omorîse în casa unui prieten, trăgîndu-şi un glonte în cap, pentru motive de ordin intim. Afacerea fu clasată.

Dar neamul Sabranilor era înrudit cu toate castelele şi foişoarele străvechi pe care le are Franţa republicană. Această protipendadă nu se împăca de fel cu o tăcere ce era pusă în seama relaţiilor politice ale soţilor Brunel. Şi ce relaţii! Viviani, se zicea, omul care stinge stelele[1], Klotz[2], Wisner, o droaie de evrei. Wisner, răspundeau alţii, nu-i evreu. Hm, în sfîrşit tot aia e. Klotz se arătase în lume la Contrexéville [1] cu frumoasa doamnă Brunel. Da, da, se vîrî ziarul *l'Action Française* [2], care pleda pentru asasinat. Pierre de Sabran, atras de Diana în capcana soţului ei, refuzase propunerile de a face spionaj în folosul Germaniei, propuneri ce-i fuseseră transmise de către Brunel, care lucra pentru Wisner, Klotz şi Briand. Cînd Brunel văzuse că nu e nimic de făcut cu Pierre de Sabran şi că acesta era gata să dea taina în vileag, l-a ucis fără să şovăie pe curajosul locotenent. Apoi Viviani îl chemase în biroul său pe judecătorul de instrucţie şi-i dăduse ordin să cocoloşească afacerea. Toată presa fusese plătită de Wisner, cu cecuri semnate de Klotz.

---

[1] Aluzie la un pasaj dintr-un discurs al acestuia în legătură cu măsurile anticlericale: „Vom stinge stelele din cer ca să vedem mai bine lumina de pe pămînt".

[2] Fost ministru în mai multe rînduri în Franţa.

Scandalul nu mai putea fi evitat. Alte ziare se grăbiră să repete mai pe ocolite cuvintele lui Charles Maurras [3], care afirma că palatul din strada d'Offémont era sediul unei conspiraţii antifranceze al cărei suflet era Aristide Briand. Léon Daudet anunţă că, dacă va fi asasinat într-una din zilele următoare, cercetările ar trebui să se îndrepte spre Parcul Monceau pentru a găsi pe ucigaş : „Glontele care mă va ucide va porni din revolverul care l-a suprimat pe locotenentul de Sabran“.

La Cameră avu loc o şedinţă în care emoţia şi indignarea îi dădură ministrului de justiţie, pus în cauză împreună cu colegul său de la finanţe, nişte accente care stîrniră un mare răsunet în toată ţara : „Duşmanii regimului, rosti el, ridicîndu-şi glasul, vor să se folosească de o dramă a vieţii intime care îndoliază două familii deodată, aceea a mortului şi aceea a cărei casă a ales-o drept scenă a gestului său tragic, duşmanii regimului vor să facă dintr-o sinucidere, dureroasă fireşte, dar foarte banală, un episod al unei trădări monstruoase, etapa unui paricid mai odios decît chiar paricidul, a crimei unor francezi împotriva Franţei! Şi ce francezi! Tocmai dintre aceia, domnilor, pe care toţi cîţi sînteţi aici, fie că staţi alături de domnul Jaurès sau alături de domnul de Baudry d'Asson, îi respectaţi, îi veneraţi ca pe cei mai credincioşi fii ai acestei Franţe, prea deseori dezbinaţi, prea deseori porniţi unii împotriva altora! Guvernul ţine să declare că nu există în aceste monstruoase învinuiri nimic care să merite să fie reţinut, nimic care să nu merite a fi înlăturat cu dispreţ cu piciorul. Am avut în mîinile mele dosarul afacerii, şi fără a voi să intru aici în amănunte, dînd apă la moară celor dornici de scandal, vă pot spune, că nu am găsit în acest dosar decît fapte care impun respect faţă de francezii în casa cărora un francez s-a sinucis. Dacă nefericitul tînăr ar fi ştiut, dacă ar fi putut să prevadă ce potop de noroi şi de ură va dezlănţui fapta sa împotriva unor prieteni faţă de care nu avea decît stimă, şi — cine ştie? — poate că mai mult decît stimă! Aceasta poate că l-ar fi făcut să renunţe la tragica sa hotărîre! Dar dincolo de această dramă intimă care nu pune în joc decît persoane fără cea mai mică legătură cu conducerea statului, unii încearcă să atingă personalităţi pe care nimeni nu are dreptul să le bănuiască! *(Murmure diverse.)* Da, domnilor, îndrăznesc s-o spun, pe care nimeni nu are dreptul să le bănuiască. Cel ce ar cuteza să pună la îndoială integritatea domnului Klotz..."

---

[1] Localitate în departamentul Vosges, cunoscută pentru izvoarele sale de apă minerală.

[2] Gazetă ultra-reacţionară din anii 1908—1944, cu orientare regalistă.

[3] Scriitor francez (1868—1952), director, împreună cu Léon Daudet, al ziarului *l'Action Française ;* a fost condamnat în 1945 la închisoare pe viaţă pentru înaltă trădare.

Parlamentul îi făcuse ministrului de justiţie o asemenea ovaţie încît Brunel avea de ce să zică: „Franţa ne face dreptate". Dar în cercuri mai restrînse lumea nu se putea mulţumi cu explicaţii atît de generale, şi acest exces de onoare nu-i scuti pe Diana şi pe Georges de o sumedenie de lămuriri nespus de penibile şi de care bucuroşi s-ar fi lipsit.

Căpitanul de Sabran în uniformă, chemat prin telefon de Georges însuşi, sosi în strada d'Offémont îndată după groaznica întîmplare. Îşi ceru scuze cu destulă răceală de a nu-şi fi schimbat uniforma înainte de a veni, şi se arătă foarte zgîrcit la întrebări şi cumpătat în gesturi, ca un om care se aştepta la orice şi care ştia ce are de făcut. Lămuririle grăbite ale lui Georges nu păreau nicidecum să-l intereseze. În realitate, era pur şi simplu atît de uluit de ceea ce se petrecuse acolo, că nu se mai simţea în stare să cugete la altceva decît la demnitatea lui de ofiţer, şi simţea o nerăbdare copilărească de a-şi sfîrşi cît mai repede vizita, pentru că se temea să nu-l podidească plînsul, acolo, în casa lui Brunel.

După asta, bineînţeles, îi venea foarte greu să-şi schimbe atitudinea. Marguerite, cuprinsă de panică, nu ţinea de loc s-o revadă pe Diana ; îi era frică de conversaţie, iar Diana, la rîndul ei, poruncise să nu-i treacă nimeni pragul, sub pretext că e bolnavă, ceea ce nimeni nu credea şi totuşi era adevărat. Avea o uşoară criză de apendicită şi i se punea gheaţă pe pîntec.

Cînd *l'Action Française* începuse să răscolească lucrurile, devenise limpede că declaraţia lui Georges, în faţa judecătorului de instrucţie, n-ar mai putea fi de ajuns pentru a închide gura lumii. Trebuia vrînd-nevrînd să povestească măcar cîtorva dintre intimii lor amănuntele sinuciderii. Georges nu ascundea că această istorie putea să aibă efecte dezastruoase asupra afacerilor sale ; ştia, de altminteri, prea bine cine pornise toată campania. Era un concurent căruia Daudet nu-i putea refuza nimic, pentru că acesta *îl avea la mînă* pe ducele d'Orléans [1]. Cît despre Diana, nu putea să rămînă culcată toată viaţa : gheaţa începea să se topească.

Dar dintre toţi, Robert era cel care nu mai ştia pe ce lume se află. În ultima vreme făcea pe gomosul, frecventînd saloanele cele mai simandicoase, şi acolo dădea peste unii care pur şi simplu îi întorceau spatele. Deoarece nu putea să-i ia la palme pe toţi şi găsea că duelul e un lucru absurd, cariera sa de André de Fouquières era al naibii de compromisă. O telegramă de la Mrs. Page care îi anunţa căsătoria ei cu un nobil spaniol îl dădu gata : „Ar trebui să faci ceva“, îi spuse cumnatului său.

---

[1] Pretendent la „tronul Franţei“, susţinut de gruparea regalistă *l'Action Française*. Vezi şi nota de la pag. 45.

Cea mai puţin tulburată din toată familia era doamna de Nettencourt. Cînd lucrurile nu mai mergeau cum trebuie, ea se dădea la fund : era metoda ei. Acum, îşi petrecea zilele la biserica Saint-Thomas-d'Aquin unde arăta o pioşie înălţătoare. Biserica avea un vicar nou, un adevărat sfînt Augustin. Palid la faţă, cu ochi adînci şi o voce caldă, era atît de înţelegător în jeţul său de duhovnic încît Christiane s-ar fi spovedit cu dragă inimă de trei ori pe săptămînă, şi pe deasupra era mezinul uneia dintre cele mai bune familii din Poitou (se lepădase de numele său ca de o deşertăciune a lumii acesteia, spre a nu i se mai spune decît abatele Gabriel)... Christiane vorbea de dînsul cu atîta rîvnă încît Eduard îi spuse : „Atunci, pofteşte-l la masă".

În vremea asta, Georges primi o scrisoare de la generalul Dorsch :

„Dragă Brunel,

De n-ar fi asprele obligaţii ale unei meserii care nu-mi îngăduie să dau întîietate prieteniei, nici chiar în împrejurări atît de dureroase, îţi poţi lesne închipui că de îndată ce-am aflat de moartea nefericitului Sabran, aş fi alergat la Paris, fără a mai sta să întreb pe nimeni, pentru a fi lîngă voi în aceste momente penibile (PENIBILE era scris peste cuvîntul DUREROASE, şters).

Dar îndatoririle slujbei mele, ca şi respectul stelelor pe care le port, mă silesc să mă ţin deoparte, şi sufăr cînd văd că această atitudine nu e împărtăşită de fiecare.

Ceva mai mult, îmi amintesc că eu l-am adus la voi pe Jacques de Sabran, prin care l-aţi cunoscut pe Pierre. Am şi eu deci, indirect, fără îndoială, o parte oarecare de răspundere în ceea ce s-a întîmplat, şi asta îmi impune unele obligaţii de neînlăturat, dîndu-mi şi dreptul, nu de a pretinde să mi se spună adevărul, dar de a-l cunoaşte.

Să nu crezi că mă las împins de curiozitate, nici de vreun sentimentalism care n-ar sta bine unui om de felul meu. Dar la urma urmelor, s-ar putea spune despre mine, fără exagerare, că am fost un intim al acestei case din strada d'Offémont, de care se ocupă toate ziarele. Fapt este că pînă acum nici unui gazetar nu i-a trecut încă prin cap să mă pomenească. Pînă acum. În fiecare zi însă, cînd deschid ziarul, mă aştept să aflu că vreun gazetăraş oarecare, un socialist bunăoară, un prieten de al stimabilului Wisner, ale cărui idei nu le împărtăşesc de loc, şi-a reamintit deodată de o anumită fotografie publicată de revista *Femina,* în care oricine mă poate recunoaşte, în uniforma mea de paradă, cu patruzeci şi şapte de decoraţii, alături de scumpa noastră Diana (care trebuie să fie greu încercată de toată povestea asta, şi căreia îi sărut foarte respectuos mînuţa).

Nu, nu ideea unei vieţi secerate în floarea vîrstei mă îndeamnă astăzi să mă adresez dumitale, cu atîta îngrijorare. Căci, pentru noi ăştia, militarii, viaţa omului nu-i mare lucru, pe a noastră ne-am dăruit-o o dată pentru totdeauna patriei, şi noi privim lumea ca pe un vast cîmp de bătălie unde puţin interesează cine şi cîţi cad, dar unde esenţialul este ceea ce rămîne în picioare, peste morţi şi în spatele lor, ideea care ne călăuzeşte şi care nu trebuie să fie mînjită de moartea unuia dintre noi. Nu trebuie ca sfîrşitul lui Pierre de Sabran să poată îngădui unora să întineze drapelul, să compromită armata, să tîrască în noroi o dată cu vechiul nume alsacian al neamului Dorsch, onoarea, prestigiul generalilor francezi care vor conduce într-o zi acest popor de zurbagii şi de cupletişti la glorioasa revanşă a acelui Sedan[1], al cărui nume e de ajuns ca să ne facă să scrîşnim de durere.

Nu-i nevoie să lungesc vorba. M-ai înţeles. Sîmbăta viitoare voi sosi la Paris cu trenul de 6 şi 50. În împrejurările actuale, cred că ar fi de prost gust să mă înfăţişez în strada d'Offémont. Mă simt mai cu seamă însufleţit de dorinţa de a evita Dianei emoţiile de care n-a fost de fel cruţată în zilele din urmă. Pe de altă parte, locuinţa mea provizorie din strada Greuze e aşa de ticsită că abia pot încape eu într-însa şi nu mi-e cu putinţă să te primesc acolo. În condiţiile astea, ce-i de făcut ? Să-ţi dau întîlnire la Cercul Militar ar fi să stîrnesc tot felul de trăncăneli. Îmi închipui că nici la restaurantul Volney nu ţi-ar conveni să te arăţi zilele acestea. Atunci iată ce-ţi propun : Din gara d'Orsay mă reped la *Larue* unde dumneata vei fi reţinut o cameră separată. Cu un taxi (se mai găsesc în ciuda grevei ?) sînt acolo către 7 şi 10 , doar cît să trec pe la biroul de bagaje ca să-mi las valiza. Să zicem 7 şi un sfert. Te găsesc acolo. Îmbucăm ceva la repezeală, o cină dintr-alea gătită în doi timp şi trei mişcări, al cărei gust l-ai uitat, parizian afurisit ce eşti ! dar cu care stomacul meu s-a deprins acum, după un an de trai în provincie.

---

[1] Localitate unde a luat sfîrşit războiul franco-german din 1870, prin capitularea lui Napoleon al III-lea.

Şi nu-i aşa — în ciuda convorbirii noastre serioase — pentru că există un lucru pe care omul nu trebuie să-l facă în nici o împrejurare, anume să se supere pe stomacul său, nu uita, comandînd cina mai dinainte, ca să nu mai fim stingheriţi de chelneri, că mă înnebunesc după ciorba de raci şi că un vinişor Chambolle-Musigny 1905 ar merge grozav cu o mîncărică în sos bearnez !

Ştii că noi ăştia, din armată, nu încheiem scrisorile cu vreo formulă de politeţe, dar nu uita totuşi să depui sabia mea la picioarele prea frumoasei, fermecătoarei, neuitatei doamne Brunel.

J. B. Dorsch."

„Ei bine, mai e o speranţă", doar atît, spuse Georges cînd citi această scrisoare.

Dar lovitura hotărîtoare veni din partea lui Wisner.

Pentru Wisner nu exista uşă ferecată. „Sînt unele lucruri, nu-i aşa ? — pe care nu voi îngădui nimănui să le spună..." vorbea el umblînd de colo pînă colo prin camera Dianei, care nu era mare. Georges şedea pe canapeluţa de lîngă soba electrică, şi Diana în pat, foarte frumoasă, cu o cămaşă spectaculoasă şi un kimono auriu, confecţionat la *Liberty*, aruncat pe umeri. În odaie plutea un fum, să-l tai cu cuţitul. Georges aprindea nervos ţigară după ţigară, Wisner se oprea din mers lîngă măsuţa de toaletă ca să-şi strivească trabucul într-o cădelniţă romană în care Diana îşi golea de obicei buzunarele. Se vedea bine că pe Diana o supăra fumul şi-l împrăştia din cînd în cînd cu mîna şi cu capul, fără însă a înceta să surîdă.

„Puteţi să-mi spuneţi ce vreţi, zise Wisner, dar în mine vor să lovească. La spatele lui Daudet se află Lorraine-Dietrich sau Delaunay-Belleville [1]. Poate că amîndouă. Campania prea vine la ţanc : tocmai cînd am pus în vînzare maşina Spido cu supapă dublă ! Afacerea asta, Spido, se duce de rîpă, dacă lăsăm lucrurile în voia lor.

— Te rog, aşază-te, îl întrerupse Diana, îmi vine ameţeală cînd te văd învîrtindu-te de colo-colo."

Wisner se lăsă într-un şezlong. Guy îşi vedea tăcut de joaca lui cu timbrele, sub măsuţa de toaletă. „În sfîrşit, zise Georges, cam ce-ai vrea să facem, iubitule ? Oricum, nu le pot povesti oamenilor afacerile mele pe motiv că nişte zurlii îşi închipuie că am planurile muntelui Valérien [2] ascunse în cravata mea !"

Wisner îşi pierdu răbdarea : „Nu mai face pe prostul ! Afacerile tale sînt niţel şi ale mele şi n-am cîtuşi de puţin nevoie ca să arăţi lumii registrele de contabilitate. Dar, în sfîrşit, într-un fel tot i-ai povestit judecătorului de instrucţie cele întîmplate. Povestea asta e aşa cum o ştim. Ea nu poate rămîne confidenţială.

— Uiţi că e foarte neplăcută pentru Diana...

— Ah, asta-i bună ! Să mori de rîs ! Te-ai găsit acum să iei apărarea Dianei împotriva mea ? Diana, micuţa mea, sînt foarte sigur că tu nu vei spune nici un sfert din neghiobiile pe care ni le înşiră Georges. Diana se pricepe, dragul meu, Diana se pricepe mai bine la afaceri decît tine.

— Spune-mi, prietene, ce trebuie să fac ?" întrebă Diana, întorcîndu-şi încet bustul spre Wisner.

„Ei, vezi ? Ceea ce doresc, dragă Diana, e să nu fim obligaţi, socialmente obligaţi, să-l lăsăm de la o zi la alta pe Georges să cadă. Ştiţi ce-ar însemna asta pentru noi ?"

---

[1] Uzine de automobile şi avioane.

[2] Fort militar la marginea de vest a Parisului.

De bună seamă că ştiau. Wisner continuă :

„Ca să ieşim din încurcătură, înlăturînd învinuirile idioate ce ni se aduc, vom fi vrînd-nevrînd nevoiţi, într-o zi sau alta, să spunem adevărul. Credeţi oare că are să fie vesel ? Nu. Ei, atunci, ar fi mai bine să le-o luăm frumuşel înainte, şi după părerea mea, Georges ar putea să stea de vorbă cu căpitanul de Sabran...

— Mulţumesc, zise Georges, dar l-am şi cîştigat de partea noastră pe moş Teacă !“ Flutură în mînă scrisoarea lui Dorsch. „Eu, unul, cred că Diana ar face treaba asta cu căpitanul, mult mai bine ca mine. Nu-i aşa, scumpo ?

— Dacă-i neapărată nevoie...“ răspunse Diana, răsucindu-şi iar bustul în aşternutul brodat.

În seara aceea, doamna de Nettencourt şi cu Eduard luau masa la fiica lor. Diana vorbi îndelung cu maică-sa. În drum spre casă, Eduard, oarecum înviorat, o întrebă pe Christiane : „Ei, ce ţi-a spus Diana ?

— Diana e o sfîntă, se mărgini să răspundă doamna de Nettencourt, dar trebuie s-o văd pe doamna Blin.“

8

Miercuri, căpitanul de Sabran primi o scrisoare de la Diana. Îi spunea, cu un scris mare de fostă elevă la Călugăriţe, că nu ştia cum să înceapă, că nu vorbise nimănui de acest demers, şi mai ales soţului ei, că era în pat cu gheaţă pe pîntec, şi că nu putea să i se încredinţeze decît lui, caracterului său cavaleresc. Trebuia să i se facă, pare-se, o operaţie gravă, poate mortală, şi ea nu voia să dispară fără să fi vorbit cu fratele lui Pierre de Sabran. Oare n-ar putea veni s-o vadă chiar în ziua aceea sau a doua zi cam pe la ora trei ? Va aranja în aşa fel ca fiul ei Guy să nu fie acasă şi doamna de Lérins, pe a cărei discreţie se putea bizui, îl va introduce la dînsa. Georges, prins de treburile lui, o lăsa foarte singură. Diana adăuga că ar fi putut fireşte să-i scrie Margueritei, a cărei lipsă o simţise cumplit în zilele acestea groaznice, dar Marguerite era încă aproape o copilă şi ar putea oare să înţeleagă ? Pe cînd el, etc...

Căpitanul de Sabran murmură mai întîi : „Ce neruşinare !“ şi se ridică pentru a se duce să-i povestească totul Margueritei. Se opri însă în drum, zîmbind. Diana avea dreptate, Marguerite era aproape o copilă. Luă iar scrisoarea şi o mai citi o dată. La a doua lectură i se păru că descoperă în rîndurile ei accente de suferinţă adevărată şi nu-şi putu opri tulburarea la gîndul că o vor opera pe Diana, o făptură minunată. Vreo boală femeiască, desigur. În orice caz, trebuia să-i răspundă. Şi cel mai nimerit ar fi s-o facă de îndată, pentru că ea îl aştepta începînd chiar din ziua aceea. Îi va trimite un pneumatic. Începu să-l scrie, dar de la primul cuvînt se găsi în încurcătură : Scumpă doamnă, scumpă prietenă, scumpă Diana ? Situaţia era grozav de gingaşă. De altminteri Diana nu cerea răspuns. Atît era de sigură că va veni. Îi era frică de dînsa ? Îi fu ruşine. Se va duce a doua zi, asta simplifica lucrurile.

În ziua hotărîtă, la ora trei, fix ca la armată, se afla în uşa Dianei. Doamna de Lérins îl introduse. Jacques de Sabran băgă de seamă numaidecît că ea îi zicea : *Căpitane,* plecîndu-şi ochii, întocmai ca patroana bordelului din Châlons-sur-Marne. Diana, foarte palidă şi nefardată, citea între perne. Cuţitul de cornalină pentru tăiat foile lunecă din carte cînd o puse pe pat. Aplecîndu-se să sărute mîna bolnavei, Jacques de Sabran trase cu ochiul fără să vrea la titlul cărţii : *Aşa vorbit-a Zaratustra,* apărută în editura *Mercure de France.* Jacques nu-l citise niciodată pe Nietzsche.

„Ai venit. O, îţi mulţumesc !“

Îi întinse mîna, îi arătă să ia loc într-un fotoliu. El îşi trase un scaun lîngă pat. Diana era vădit istovită de efortul făcut. Urmă o tăcere apăsătoare. Jacques de Sabran se aplecă niţel ca să-i spună : „Am fost foarte mişcat de ceea ce mi-ai scris, în privinţa sănătăţii dumitale... Îmi închipui că întîmplările pe care le-am trăit în ultima vreme nu sînt străine de...“

Diana avu un biet surîs, ca pentru a spune : *să lăsăm asta !* apoi schimbă vorba : „Ce face Marguerite ?“

Fără să ştie de ce, întrebarea asta îl făcu pe căpitan să se simtă foarte stînjenit. Îi era oarecum ruşine că Marguerite nu căzuse şi ea bolnavă la moartea lui Pierre. Cît despre el, poate spre norocul lui, fusese foarte ocupat. Îl detaşaseră pe lîngă Ministerul de Interne în timpul grevelor... Diana habar nu avea că izbucniseră greve ; Georges nu voia s-o lase să citească ziarele, pentru că aceasta ar tulbura-o. Deasupra patului care era pătrat şi imens, patul doamnei du Barry, după cum i se zicea, Jacques observă o fecioară spaniolă, foarte oacheşă, cu ochi luminoşi, toată în văluri şi cu brăţări. Diana i se păru mai pură, de pe acum parcă dintr-altă lume. N-o văzuse încă niciodată fără inele. Observă că nu purta verigheta.

„Jacques, spuse ea pe neaşteptate, punîndu-şi mîna pe mîna lui, şi niciodată pînă atunci nu i se adresase astfel, am vrut să-ţi vorbesc ca unui frate.“ Păru a-şi da seamna că fraza ei putea să aibă şi alt înţeles, căci o întoarse numaidecît : „Ca fratele cuiva care poate c-a murit din vina mea.

— Din vina ta ? Dar, pentru Dumnezeu, Diana, ce amestec ai tu în toate acestea ? Pierre abia dacă te-a zărit şi...

— Dragul meu, îţi voi povesti totul de la început, dar mai întîi spune-mi cum îţi explici această... această întîmplare, dacă mă crezi străină de ea ?“

Jacques se simţea stînjenit la culme. Avea broboane mici de sudoare pe nas, destul de caraghioase şi, răspunzînd la întrebarea ei, nu înceta să şi le şteargă cu batista :

„Ţi-o spun sincer, după ce mi-am revenit din prima surpriză, nu ştiam ce să cred. Pierre şi cu mine eram foarte deosebiţi ca fire şi fapta lui nu mi se păru mai misterioasă decît gusturile sale în general. Cu toate acestea unii ziceau că venise la domnul Brunel spre a-i cere bani...“

Diana se ridică deodată în pat şi gestul ei deschise pelerinuţa de dantelă care-i ascundea cămaşa. I se vedea inima zvîcnind.

„...Să-i ceară bani lui Georges? Dar e o nebunie! Pierre n-ar fi făcut niciodată una ca asta!“

Nici nu sfîrşise bine şi căpitanul începuse să-şi ceară scuze. E drept că între Pierre şi domnul Brunel nu erau legături de prietenie, dar unde vezi ceva rău cînd ceri un serviciu unui om pe care-l ştii la adăpost de nevoi? Şi, în sfîrşit, trebuie să recunoaştem, în vremea din urmă, Pierre era înglodat în datorii pînă peste cap, cheltuise bani ca un smintit cu o domnişoară de la Opera-Comică... Diana îşi acoperi ochii cu palmele:

„Vai, micul meu Pierrot! Şi toate acestea din vina mea, numai din vina mea!

— Explică-te, dragă Diana, nici nu pricep ce spui, pentru ce anume te învinovăţeşti?“

Diana povesti atunci drama. Vorbea cu un fel de febrilitate, care era departe de acea răceală de statuie, cunoscută de toată lumea, a frumoasei doamne Brunel, şi Jacques îşi mărturisi că îi plăcea încă şi mai mult aşa. Nu arăta să fie stînjenită de prezenţa lui. Povestea, vorbindu-şi uneori parcă singură, alteori coborînd uşor glasul, şi ofiţerul se simţea ca un duhovnic şi încerca în acelaşi timp un sentiment nedesluşit al păcatului. Îşi trăsese scaunul mai aproape de pat. Mîna stîngă a Dianei îi apucase braţul drept, şi nu-l mai lăsa, ca şi cum tînăra femeie ar fi avut în faţa ochilor scenele pe care le povestea şi se ţinea de dînsul de frica unor fantome.

Totul începuse la Saint-Cyr, atunci cînd Jacques îi prezentase unul altuia. Pierre se apucase numaidecît să-i facă curte, dar într-un fel aşa de copilăros încît luase totul în glumă. Jacques îşi mai amintea de acrobaţiile hipice ale lui Pierre? Şi cum o salutase? După serbare, Pierre îi prezentă omagiile lui, şi ea îl certase. Drept răspuns, îi ceruse voie să treacă pe la dînsa.

„Am fost nebună. Ar fi trebuit să-l refuz, să nu încurajez un copilandru. Dar puteam oare să ştiu? A venit să mă vadă, apoi a venit iar. Dar nu voia să dea ochii cu prietenii mei. Se ascundea de tine, Jacques.“

Jacques nu-şi credea urechilor. Nu-l mai recunoştea pe frate-său. Pramatia asta de petrecăreţ dezmăţat care nu se simţea bine decît în atmosfera culiselor...

„Aveam poate o scuză, urmă Diana, căci nu-i o taină cît de mult îmi iubesc soţul. Ce-i drept, Georges mă lasă foarte singură, din pricina afacerilor lui. Pierre mă mai abătea de la gîndurile negre care mă năpădesc de cîte ori îl aştept pe Georges. Aducea cu el tinereţea, frăgezimea..." Aici Diana trebuie să fi văzut în ochii căpitanului ceva din gîndurile acestuia, căci avu parcă o tresărire de revoltă : „Vai, nu cumva îţi închipui acum cine ştie ce ! Pierre n-a fost pentru mine decît un prieten drăguţ, un camarad şi tocmai aici e nenorocirea !"

Jacques voia într-adevăr să creadă tot ce i se spunea, dar nu se putu opri totuşi să bage de seamă că în povestea asta ceva nu e tocmai limpede, era ceva care se bătea cap în cap cu ce ştia el. Cum se potriveau toate astea cu viaţa fratelui său, ştiută de toţi ? Cu actriţele ? Cu faptul că, orice s-ar spune, nu se arătase niciodată în palatul din strada d'Offémont ? „Căci, uite, îmi vine în minte un amănunt căruia nu-i dădusem importanţă... nu prea stau să ascult flecărelile Margueritei... dar mi-a povestit că îi spusese lui Pierre să vină într-o seară aici, la poker, şi el o refuzase, chiar cu oarecare mojicie. Ah, copilul ăsta, copilul ăsta ! Cu toate că legăturile noastre n-au avut nimic... vinovat în ele, caracterul lor neîntrerupt şi clandestin îi stîrnea o frică grozavă ca nu cumva să se compromită. Stătea ceasuri întregi să-mi povestească ce făcea pentru ca nimeni să nu dea crezare clevetirilor. Mergea pînă acolo încît spunea despre mine lucruri destul de necuviincioase, numai ca să nu lase să încolţească în mintea cuiva cea mai mică bănuială. De multe ori l-am certat în privinţa asta, căci, oricum ! Şi mai ales cu cît era mai îndrăgostit de mine, cu cît mă implora mai fierbinte să-i cedez, cu atît se arunca mai nebuneşte într-o viaţă de desfrîu al cărei tablou mi-l înfăţişa ca să mă facă să sufăr, ca să mă scoată vinovată şi să-mi spună că nu depinde decît de mine ca totul să înceteze într-o clipă. Actriţele, aşa zicea, erau doar un refugiu neapărat necesar pentru tinereţea lui, şi nu se uita la cît îl costau, pentru că voia ca aventurile acestea să aibă răsunet, legăturile lui să fie cunoscute de toţi. Mi-am arătat chiar de mai multe ori îngrijorarea faţă de cheltuielile pe care le făcea. Pierre îmi spuse că a jucat la curse şi cîştigase. Se pricepea foarte bine la cai."

Jacques încuviinţă. Şi el se pricepea foarte bine la cai, şi cu toate acestea, odinioară pierduse bani berechet pe cîmpurile de curse. Frate-său era cu totul altceva, nu-i semăna. Diana îşi urmă povestirea : pe scurt, Pierre devenise stăruitor, nu se mai mulţumea cu această complicitate nevinovată. De zeci de ori, după nişte scene foarte penibile, Diana trebuise să-i interzică de a-i mai călca pragul. Totuşi, ultima oară Pierre încercase să meargă atît de departe încît Diana, cînd el venise iar, n-a mai putut într-adevăr să-l primească. A crezut că-i de datoria ei să-i destăinuiască lui Georges toată istoria, şi Georges l-a primit pe Pierre. Cînd a văzut că ea îşi trimite soţul să-l întîmpine, Pierre a înţeles că nu mai era nici o speranţă, şi atunci, şi atunci... Diana plîngea.

Căpitanul de Sabran se simţea zdruncinat. Totul era limpede. Şi el, ca o brută, îşi închipuise... Bineînţeles că Pierre nu putea veni să-i ceară bani soţului unei femei de care era aşa de îndrăgostit, el, un Sabran !

Diana spuse ceva printre lacrimi, dar căpitanul nu înţelese nimic. Îşi înălţă frumosul ei obraz înlăcrămat şi-l privi drept în ochi.

„Da, vorbi Diana, am săvîrşit o crimă rezistînd acestui copilandru. Trebuia să înţeleg ceea ce însemna asta pentru dînsul. Sînt o ucigaşă. Judecă-mă ca pe o vinovată."

El o linişti. Haide, haide, să fim drepţi, Diana n-avea de ce să se creadă răspunzătoare, îşi iubea soţul, nimeni nu putea fi silit la aşa ceva.

„E îngrozitor, repetă ea, să socoţi dăruirea fiinţei tale ca pe un lucru atît de important încît s-o pui în cumpănă cu viaţa unui om. E îngrozitor ca şi toată comedia asta de virtute şi onorabilitate care mă înconjoară şi care îmi face scîrbă. E îngrozitor ca şi toată lumea voastră, minciunile voastre, purtările voastre prefăcute. Sărmanul Pierrot ! De ce n-am fost amanta lui, fără multe mofturi ?"

La auzul acestor cuvinte, Jacques de Sabran se simţi ca izbit pe neaşteptate. Tot ce gîndea despre bine şi despre rău se clătina. Nu putea decît să-i dea dreptate Dianei în ce priveşte nerozia virtuţii şi în acelaşi timp era uluit de cazul uimitor al Dianei însăşi. Cum avusese puterea să reziste ! Nu era departe de a gîndi, ca şi Christiane, că Diana e o sfîntă.

În cele din urmă ea îşi şterse ochii, se pieptănă şi-şi dădu cu puţină pudră pe faţă. Apoi, îi spuse : „Ascultă-mă, Jacques, am să-ţi spun acum ceea ce n-am spus nimănui, nici chiar unui preot, pentru că am pierdut credinţa şi nu mai pot avea mîngîierile bisericii."

El aştepta, gîfîind.

„Jacques, ceea ce-i mai groaznic, ascultă-mă bine, e că i-am interzis lui Pierre să-mi calce pragul şi l-am împins la desperare, ascultă-mă bine, Jacques, tocmai pentru că-l iubeam."

Ce se petrecea în inima lui Jacques era de necrezut. Mărturisirea asta după toate celelalte ! Cîtă încredere avea în el ! Nu se va arăta nevrednic. Doamne, ce idioată e viaţa, totul s-ar fi putut aranja aşa de bine. În sinea lui, căpitanul recunoştea cu mirare că, auzind toate acestea, nici o clipă nu se gîndise la frate-său. N-o vedea decît pe Diana, nu se gîndea decît la Diana, la ceasurile grele prin care ea trebuie să fi trecut, la fericirea Dianei, la lovitura pe care i-o dăduse moartea lui Pierre. Îşi căznea mintea încercînd să readucă înaintea ochilor jalnicul cadavru pe care într-o zi venise să-l ia din această casă. Nu reuşea. Diana era acolo, şi nu avea verigheta în deget. Tot sfîrşitul întrevederii se pierdu într-un fel de ceaţă. Căpitanul de Sabran îşi auzi glasul, repetînd din uşă pentru a patra oară : „Am să ţi-o trimit pe Marguerite să te îngrijească" şi se trezi în stradă, buimăcit. Străbătu Parcul Monceau, dădu în şoseaua Friedland şi ajunse la piaţa Etoile. Vederea ziarului *l'Action Française* la un chioşc, lîngă intrarea metroului, îi stîrni o furie neaşteptată.

Îşi schimbase dintr-o dată convingerile politice.

9

Joia următoare, domnul Blin fu nespus de mirat văzînd-o intrînd în prăvălia lui din *rue de la Paix* pe Christiane de Nettencourt, într-un taior violet. Ea i se adresă ca şi cum nu s-ar fi petrecut nimic, zicînd că era o veşnicie de cînd n-o mai văzuse pe doamna Blin. Bijutierul îndrugă ceva în legătură cu sănătatea şi grijile casnice ale soţiei sale, dar Christiane avu amabilitatea să nu-l asculte şi să adauge: „De altminteri, am dispărut cu totul din circulaţie, pentru că unele împrejurări te apropie de preocupările religioase şi eu m-am retras oarecum din lume sub îndrumarea abatelui Gabriel, noul paroh de la Saint-Thomas-d'Aquin." Domnul Blin spuse ceva despre frumuseţea cultului catolic, cuvinte pe care doamna de Nettencourt avu încă o dată bunăvoinţa de a nu le lua în seamă.

Scosese din poşetă un inel vechi şi-l puse sub ochii domnului Blin: „Aş fi putut, fireşte, să duc reparaţia asta giuvaergiului din colţ, zise ea, şi-i într-adevăr o îndrăzneală din parte-mi să-ţi cer să potriveşti un diamant care lipseşte şi să pui la loc topazul din mijloc care a căzut. Iată-l. Dar mi-e scîrbă să dau inelul acesta pe mîna oricui. E un cadou făcut de Ludovic al XV-lea unei străbunice a lui Eduard, Céline de Cerisy, pe care o sechestrase cîtva timp în castelul său de la *Parc-aux-Cerfs,* înainte de a o mărita cu un Nettencourt, pe atunci căpitan al gărzii. Mă-nţelegi? Se zice chiar că această căsătorie a fost oficiată *in extremis,* astfel că s-ar putea prea bine ca tot neamul Nettencourt, ieşit din cel dintîi dintre copiii Célinei de Cerisy, să fie coborîtor din Charlemagne..."

Cunoştinţele genealogice ale domnului Blin îl făcură să stea o clipă la îndoială. Apoi se gîndi că nu lui ar fi trebuit Christiane să-i spună toate poveştile astea, ci lui Léon Daudet, pe care aşa ceva l-ar fi făcut poate să lase baltă campania începută. Făgădui totuşi să facă reparaţia „ca şi cum ar fi fost vorba de un castel istoric". Rîseră amîndoi.

„Atunci, la revedere, dragă domnule, şi spune-i te rog doamnei Blin că aştept un telefon de la dînsa. Am multe să-i povestesc."

Cu aceste cuvinte ieşise din prăvălie, şi ce putea face domnul Blin ? Îi explică doamnei Blin cum stau lucrurile. „Şi i-ai spus că voi telefona ? — Ei, nu tocmai, nu tocmai... dar mi se pare că ar fi greu să nu-i telefonezi. — Eşti nebun de legat. Nu eu trebuie să-i fac avansuri. — Dar zicea că are multe să-ţi povestească. — Şi atunci ? — Atunci..."

Mîna domnului Blin arăta vraful de gazete cumpărate în fiecare zi de doamna Blin, de cînd începuse afacerea Sabran : „Gîndeam că asta te-ar putea interesa. — Să mă intereseze ? O asemenea lipsă de demnitate..."

Vineri dimineaţa, doamna Blin îi telefonă Christianei, şi în aceeaşi zi, pe la cinci după-amiază, cucoanele se întîlniră la cofetăria Kardomah, care nu era unul din localurile lor obişnuite. Amîndouă într-un gînd renunţaseră să meargă la Rumpel sau la Jondowa, unde riscau să dea de Mary Walker sau de Milan Popovici. Christiane vorbi cam vreo douăzeci de minute de abatele Gabriel. Era, zicea dînsa, un Lacordaire[1], un Fléchier[2] şi totodată un sfînt Augustin[3]. Avea douăzeci şi şase, douăzeci şi şapte de ani. Deunăzi îl aşteptau acolo, la spovedanie, bătrîna prinţesă de Broglie şi o înaltă personalitate politică a cărei convertire la catolicism va stîrni fără îndoială vîlvă mare, dar pînă atunci poate că era mai bine să nu-i dea numele în vileag...

„Şi doamna, fiica dumitale, ce mai face ? Şi-a venit în fire după emoţiile prin care a trecut ?" o întrerupse doamna Blin vorbind pe şleau cum îi era obiceiul. Christiane oftă :

„Ştii că am avut un consult cu Pozzi ? Am vrea să evităm operaţia. În toată întîmplarea asta Diana e admirabilă. Abatele Gabriel îmi zicea: Doamna fiica dumitale este o sfîntă, ce păcat că nu dă pe la biserică! Ei, dar pronia cerească va avea grijă de asta..."

---

[1] Unul dintre cei mai vestiţi predicatori din secolul al XIX-lea.

[2] Prelat francez şi celebru orator din secolul al XVII-lea.

[3] Teolog filosof şi moralist (354—430). Ideile sale au slujit la instaurarea supremaţiei politice a bisericii catolice ca factor principal în sprijinul orînduirii feudale.

Doamna Blin o lăsă să termine, apoi, cu cinismul unui ziarist care merge drept la ţintă, începu să-i pună întrebări, luînd-o de scurt, şi îi smulse adevărul, tot adevărul. Află că Pierre de Sabran a fost un descreierat. Una la mînă. Că îi făcea Dianei o curte căreia dînsa trebuise să-i pună capăt! Nu încape îndoială că se aruncase într-o viaţă de petreceri dezmăţate, ca s-o uite. Apoi, că întreţinea pe mititica aia de la Opera-Comică, cum naiba-i zice, aia de cîntă în *Lakmé*? O ştie toată lumea. Că, de fapt, cîntăreaţa îi era indiferentă. Ah! ah! că se ţinuse de capul Dianei, că ea îl respinsese, că se omorîse în casa ei, după ce o ameninţase că se omoară, dar Diana nu-l crezuse. Toate astea să rămînă numai între noi, Georges preferă să lase lumea să zică orice pe socoteala lui decît să permită ca numele Dianei să fie amestecat măcar atîtica în sinuciderea asta. Doamna Blin nu regreta că venise la cofetărie. Făcea să te îndopi cu nişte fursecuri, ca să auzi aşa ceva. Aha, ia te uită, asta era va să zică! Făgădui să vină la Diana pentru a-i ţine de urît.

— Mai ales nici o vorbă domnului Blin, adăugă Christiane.

— Glumeşti, cum o să-i spun?

Vineri seara şi sîmbătă dimineaţa doamna Blin nu mai lăsă telefonul din mînă. Vorbi cu o groază de lume. Cu Mary Walker care fusese operată de Pozzi, şi căreia nu era chip să-i ascunzi ceva, şi ea însăşi chemase la telefon o seamă de prieteni cărora trebuia să le vorbească în legătură cu o serbare persană pe care o punea la cale. Astfel că, sîmbătă după-amiază, cînd Milan Popovici veni să-i aducă Dianei flori, cînd Mary Walker veni să afle cum îi mai merge, şi alţi zece, toţi putură să vadă cu ochii lor că Marguerite de Sabran veghea la căpătîiul bolnavei. Ea punea florile în vaze, ea le făcea vînt vizitatorilor plicticoşi, ea îi explica doamnei Blin că era mai bine ca vizitele să fie cît mai scurte, etc. Se poate spune deci că sîmbătă seara, cînd generalul Dorsch coborî în gara d'Orsay la ora 6 şi 50, situaţia mondenă a soţilor Brunel era restabilită, tot Parisul vedea în Diana o victimă, în Georges un om care nu avea nici în clin nici în mînecă cu sinuciderea, iar Pierre de Sabran încetase de a mai fi protagonistul unei drame al cărei deznodămînt nu mai ţinea acum decît de profesorul Pozzi.

Generalul Dorsch prinse trenul tocmai la ţanc. Locotenentul Desgouttes-Valèze, proaspăt ieşit din şcoala de cavalerie de la Saumur, şi care se ducea în permisie la Paris, îi luase bilet dinainte şi sărise în tren pe cînd acesta pornea. Desgouttes-Valèze era un băiat încîntător şi generalul îi dăduse voie să ia loc în compartimentul său. Ah, ce ţi-e şi cu tinereţea asta! Dorsch aduse vorba despre femei şi locotenentul nu îndrăznea să-şi dea drumul la limbă. Generalul se porni atunci să istorisească vechi aventuri de-ale sale, amintiri cam de peste tot pe unde umblase. Uite, să-ţi spun una, cînd eram la Saumur, în 1878...

Auzindu-l, Desgouttes-Valèze nu mai avu încotro; vorbi de Saumur. Tot ce povestea nu prea era pentru urechile unui şef, dar nu se vedea oare încurajat de îngăduinţa lui Dorsch? Desgouttes-Valèze se nimerise la Saumur cu tînărul Gilson-Quesnel, din familia fabricanţilor de zahăr, cu fiul unui mare morar, cu moştenitorul Băncii Neauple, în sfîrşit, o sumedenie de bogătaşi: Armata încetase să mai fie refugiul unor pîrliţi ca dînsul, şi era foarte greu să faci faţă unui trai pe picior mare cum o duceau de-alde ăştia.

În vagonul-restaurant, Dorsch îl iscodi părinteşte pe tînărul său tovarăş de călătorie, vrînd să ştie cum se descurcă la Saumur în privinţa banilor. Desgouttes-Valèze, el unul, n-o scotea prea rău la capăt, dar cei mai mulţi camarazi cădeau în ghearele cămătarilor, şi o dată ajunşi pe mîna lor, s-a zis! o sfîrşeai ca bietul Pierre de Sabran.

Generalul Dorsch îşi mai puse în farfurie din ghiveciul măcelăresc, apoi îl întrebă pe locotenent ce voia să spună cu asta? Cum aşa? Generalul nu ştia? Acest Brunel, în casa căruia Sabran şi-a zburat creierii, era un cămătar foarte cunoscut la Saumur. Oare Desgouttes-Valèze îşi dădea bine seama de ce spusese ? Se poate, domnule general ! Iată, trebuie să mai am în portofel unul din micile anunţuri pe care Brunel punea să fie distribuite la Saumur. Nu ştii niciodată, poate să ai nevoie, l-am păstrat. A, o fi rămas în celălalt portofel. Nu, uite-l.

Nu mai încăpea nici umbră de îndoială. Anunţul era limpede. O ofertă de servicii abia deghizată. Numele lui Brunel era acolo, negru pe alb, şi adresa din strada d'Offémont. Dorsch simţi că-l ia cu frig. Părea chiar de neînţeles cum de un asemenea anunţ nu căzuse în mîna ziariştilor. Pînă una alta, era acolo, sub ochii lui, de netăgăduit. Trenul intra în gara Angoulême. Generalul îl auzi pe tovarăşul său de călătorie explicînd toată afacerea Sabran, actriţa de la Opera-Comică, un automobil pe care Pierre i-l cumpărase, poliţele etc.

Atunci se iscă în capul generalului o dilemă cu adevărat corneliană. Îi veni în minte cina care-l aştepta la restaurantul Larue. Cît ţinu drumul de la Angoulême la Paris îşi frămîntă mintea la ceea ce avea de făcut. Îl repezi chiar cu destulă asprime pe Desgouttes-Valèze care devenea sentimental şi-i arăta nişte fotografii. La 6 şi 50, în gara d'Orsay, generalul răspunse la salutul locotenentului şi, cu gîndul aiurea, duse valizele la biroul de bagaje. La ora hotărîtă intră pe uşa restaurantului Larue. Brunel era şi el acolo, cu o garoafă mov la butonieră. Să i-o spună chiar acum ? Nu zău, cînd ai intrat în horă trebuie să joci. Se aşezară deci la masă.

Cînd ajunseră la salata verde, Georges aduse vorba despre ceea ce-i făcuse să se întîlnească. Îi povesti generalului, sub pecetea tainei, toată istoria de-a fir-a-păr, curtea ce-o făcea Pierre nevesti-si şi ce a ieşit din asta, pomenind şi de sănătatea Dianei, şi de profesorul Pozzi. „Familia de Sabran, trebuie s-o recunosc, s-a arătat cum nu se poate mai corectă. Adineaori m-am despărţit de doamna Jacques de Sabran care a vegheat toată după-amiaza ca micuţa noastră Diana să aibă mereu gheaţă proaspătă pe burticică.“

Era foarte mulţumit de sine Georges Brunel. Afacerea reuşise. Parisul era cucerit şi acest bătrîn ţafandache de asemenea. Georges îşi amintea de vremea cînd făcea milităria, cum îi curgeau balele de invidie privind la nişte fuduli ţîfnoşi ca ăsta de aici.

Dorsch clătina din cap. Lucrurile nu erau tocmai aşa cum le vedea Desgouttes-Valèze. Sărmana Diana, mititica de ea, atît de străină de toate acestea ! Dar soţul care-i îndruga povestea, tipul care cerea acum chelnerului să-i toarne un coniac Napoleon — ia gustă din el şi ai să vezi că mă pricep ! — era totuşi un om care dădea bani cu împrumut pe termen scurt şi dobîndă mare, un cămătar.

Dorsch se pomeni rostind în minte acest cuvînt, pe tonul Christianei, cînd vorbea de castelul familiei Nettencourt.

Ce pramatie şi Brunel ăsta ! Jucase pe două tablouri, ca soţ şi ca bancher, iar micul Sabran îşi pierduse viaţa în jocul acesta.

Datoria lui îi apăru generalului Dorsch foarte limpede. Îi va scrie pe urmă Dianei, dar acum, în seara asta, trebuia să rupă de îndată cu puşlamaua... Nu, mulţumesc, se apără el cînd Brunel vru să-i mai toarne, nu beau, e minunat, dar... nu mai beau... Treaba era destul de gingaşă. Nici o violenţă inutilă.

Generalul se lăsă niţel pe speteaza scaunului şi se porni să facă o lungă introducere, amintind de afecţiunea ce-o avea pentru Diana, pentru mama ei, şi îngrijorarea ce se năştea în el la gîndul unei operaţii, întotdeauna... plină de riscuri, plină de riscuri...

Brunel se gîndea : „Ce-o fi vrînd ? Nu cumva are să-mi ceară nişte parale ? A, nu, asta nu se prinde !"

Cînd generalul scoase deodată din buzunar anunţul, pe care Desgouttes-Valèze consimţise să i-l lase, şi îl vîrî sub nasul lui Brunel, acesta înţelese limpede că totul s-a dus pe copcă. Într-o anume privinţă, cel puţin. Nu era un jucător care-şi pierde capul, începu numaidecît să cugete la cele ce avea de făcut, să socotească la cît se ridica paguba. La urma urmei, cu Parisul nu se sfîrşea lumea şi bani îi rămîneau destui. Va încasa poliţele semnate de Pierre Sabran, poliţe pe care sinuciderea acestuia îl silise să le ţină în buzunar. Rînji. „Aşadar, bietul meu Dorsch, lucrurile acestea te scandalizează. Există oare în ochii dumitale mijloace nobile de a cîştiga bani, şi mijloace josnice ? Nu, să nu-mi răspunzi. Ştiu ce gîndeşti, e de speriat cum toată lumea poate şti ce gîndeşti. Unii au ghicit aşa de bine acest gînd că l-au scris dinainte în toate manualele de morală copilăroasă şi cinstită.

— Georges Brunel, eşti un om cinic !

— Mi-ai zis-o, domnule general ! Dar împrumutînd bani pe termen scurt şi cu dobîndă mare, aşa cum fac eu, riscînd întotdeauna să fiu prădat, căci legea nu mă ocroteşte iar tinerii de neam bun sînt toţi nişte porci care-şi pun nădejdea în cancerul tăticului, şi care consideră că e o faptă pioasă cînd pot să mă fure şi să nu-şi respecte cuvîntul lor de căcacioşi, s-ar părea că în ochii dumitale îndeletnicirea mea e mai puţin nobilă ca a bancherului, bunăoară ! Să fiu al dracului, dar aş vrea să-mi spui unde vezi deosebirea !

— Totuşi...

— Totuşi, ce ? Sînt cincisprezece ani de cînd o tot caut deosebirea asta, şi n-o găsesc. Şi bancher, mai treacă meargă ! Dar rentier ! Dumitale ţi se pare natural să existe rentieri ?

— Nu înţeleg, Brunel, ce interes ai să bagi într-o oală pe oamenii cinstiţi împreună cu... cu...

— Interesul ar fi limpede. Aici însă nu e vorba de interes, ci de o situaţie de fapt. Cînd am zece, douăzeci, treizeci de mii de franci din care nu datorez nimănui un ban... Nu uita că sînt şi dintre ăia gata să împartă averile şi care pretind că proprietatea e un furt. Asta e o altă poveste. Cu ei aş discuta cu mitraliera. Dar cu dumneata, generale, e altceva, n-aş vrea să te jignesc, dar sîntem între noi."

Generalul avu un gest vag.

„Ziceam deci, urmă Brunel, dacă am la mine nişte bani şi-mi place să-i investesc într-o afacere ce-mi iese în cale sub chipul unui tînăr care are poftă să plătească rochiile unei tîrfe şi consimte pentru asta sau pentru a-şi plăti datoriile la ruletă să-mi semneze o poliţă de o valoare dublă sau triplă, obligîndu-se să-mi întoarcă banii dintr-o moştenire pe care pretinde că o va căpăta, şi bagă de seamă, *mă minte,* căci ştie prea bine că moştenirea e lăsată Academiei franceze ca să întemeieze un premiu de virtute ! Fac sau nu fac afacerea, e treaba mea. Dar dacă în loc să mă apuc de asta, pun mîna pe buletinul Desfossés cu cotele Bursei şi încep să mă gîndesc dacă e mai bine să cumpăr acţiunile minelor de praf în ochi sau ale uzinelor de măcinat vînt, sau acţiuni ale cazinoului de la Monte-Carlo, speculînd asupra ruletei care e vinovată de vreo sută de sinucideri pe sezon, sau să cumpăr nişte obligaţii ale împrumuturilor ruseşti, alea de-şi trag dobînda din cnut şi din Siberia pentru mii şi mii de fraieri, sau acţiuni ale companiei De Beers care pune să se spintece burta negrilor spre a se căuta acolo diamantele ce nu se găsesc în că...tul lor, sau acţiuni Schneider despre care nu spun nimic din respect pentru armată, sau ceva rente englezeşti care trăiesc din traficul de opium, sau, uite, nişte participaţii la întreprinderile Wisner, ale iubitului nostru prieten Wisner, care deţine recordul european al mortalităţii în atelierele sale de automobile, şi care a şi început să introducă metode americane *pentru a depăşi acest record* ? Dacă dau bani cu împrumut, nu lui Pierre de Sabran ci turcilor ca să-i măcelărească pe greci, sau englezilor ca să-i facă terci pe indieni, sau francezilor — să nu-i uităm pe francezi ! — ca să-şi croiască veste din pielea marocanilor ? Atunci nu mai sînt un cămătar, sînt un rentier, mă duc să-mi încasez cupoanele, sînt bine văzut de portarul casei unde locuiesc, ba mai mult, dacă bag destui biştari în vreo afacere care interesează guvernul Republicii, mi se va da Legiunea de Onoare la 14 iulie şi voi avea dreptul să am la înmormîntare, în urma dricului, nişte amărîţi de răcani aduşi pentru doi ani în cazărmi, chipurile, ca să-i înveţe să apere bicicleta la Gauloise, foiţa de ţigară Job şi ciocolata Meunier !

— Mai eşti şi antimilitarist după toate! izbuti să mormăie generalul Dorsch.

— Vai, ce greşeală, generale! Armata este o instituţie mult prea utilă cămătarilor ca să fiu antimilitarist. Nu văd nici un neajuns ca ţara să întreţină ani de-a rîndul nişte cete înarmate să nu facă nici o treabă afară de „prezentaţi arm' !" şi „la dreapta împrejur, marş !" precum şi alte divertismente care îmbină utilul cu plăcutul, şi nu cer decît ca bandele astea cu şefii şi subşefii lor să fie gata pentru a mă apăra, pe mine, matrapazlîcurile mele şi dobînzile mele cămătăreşti, aşa cum vor apăra, la nevoie, pe domnul Peugeot, pe fraţii Izola, pe patronul cabaretului Chabanais şi Întreprinderile Dufayel. Căpeteniile muncitoreşti, agitatorii, greviştii şi alţi mari clănţăi au născocit o vorbă cu care ne tratează pe toţi în bloc, pe dumneata, generale, ca şi pe mine, pe domnul Lebaudy ca şi pe oricare băcan — numindu-ne paraziţi. Şi au dreptate. Sîntem toţi nişte paraziţi. De ce n-am recunoaşte-o? Nu e în vorba asta nimic să mă jignească. Întrucît e mai bine să fii tu vita care are paraziţi, decît să fi parazitul pe spinarea vitelor? În ce mă priveşte, gîndesc dimpotrivă că aici, în asta stă ceea ce numim civilizaţie. Am ajuns la o epocă de cultură şi de rafinament care necesită o mare diviziune a muncii. Vezi dumneata, odinioară comerţul era dispreţuit, era interzis nobililor. S-au schimbat însă vremurile. Parazitismul este o formă superioară a sociabilităţii, şi viitorul e al parazitismului. Totul este de a inventa necontenit mereu alte şi alte moduri de a fi parazit! Ridic paharul pentru înflorirea parazitismului, şi sînt sigur că-mi vei da dreptate!

Generalul Dorsch căută un gest elegant ca să iasă din încurcătură. Luă deci paharul cu coniac Napoleon (pe care i-l întindea Brunel, atrăgîndu-i atenţia că ăsta, Napoleon, fusese un parazit numărul unu) şi, ridicîndu-l cu oarecare măreţie, nimeri în sfîrşit o formulă:

„Beau, zise, pentru patriotism!

— Aşa da, izbucni Georges, e ceea ce spuneam şi eu!"

10

Georges nu apucă de-a dreptul spre casă. Hoinări. Bătu cîtăva vreme bulevardele, intră la un teatru de varietăţi, plimbîndu-se în dosul lojilor, apoi, la ora cînd lumea ieşea de la teatru, se pomeni la cafeneaua Weber, unde salută o sumedenie de inşi, care-i răspunseră foarte amabil, şi cîţiva, încă neinformaţi de întorsătura fericită a afacerii, care aveau aerul de a nu-l recunoaşte. Georges nu se arătă nicidecum ofensat. Izbuti să se strecoare fără a lua loc la masa nimănui. Continua de unul singur convorbirea de la restaurantul Larue. Socotea în gînd averile celor aşezaţi pe la mese cu cîte un whisky scoţian sau un sandviş înainte. Rîdea încetişor în sinea lui, privind pe fiecare tînăr, pe fiecare cucoană simandicoasă, al căror profil, sau sîni, sau pălărie de paie îi aminteau de vreo istorie scandaloasă, de vreo escrocherie, sau de vreun onorabil matrapazlîc de bursă bine pus la cale. De la Weber, prin Montmartre, ajunse în Parcul Monceau. Oare Sabran va plăti repede poliţele semnate de frate-său ? Îi dădu mai-marelui peste chelneri de la barul „Guzganul mort“ un bacşiş gras de tot, cu care acesta şi-ar fi putut plăti chiria odăii pe două luni. Simţea o nevoie grozavă Georges de-a vedea în jurul său mutre slugarnice.

Cînd se întoarse acasă, Diana nu dormea încă.

A doua zi dimineaţa, Diana ceru să i se telefoneze mamei sale, să vină s-o vadă, şi porunci să nu mai intre nimeni la dînsa, afară de Marguerite, care veni după-masă şi se arătă speriată de înfăţişarea ei. Era palidă, cu buzele tremurătoare şi ochii înroşiţi.

„Ai plîns, draga mea ?

— Nu, micuţo, dar n-am închis ochii toată noaptea şi am citit, uite, asta.“

Călătorul şi umbra lui avea foile tăiate pînă la ultima.

Christiane păru nespus de îngrijorată. Îi spuse de două sau de trei ori Margueritei că Georges nu cruţă de loc sănătatea soţiei sale. Era plictisită că Robert lipsea din Paris în ziua aceea. Georges, care venise de cîteva ori să vadă cum îi mai merge Dianei, fu primit destul de rău, pe cît i se păru Margueritei. Doamna de Sabran plecă de acolo, cam pe la şapte, cu un sentiment nedesluşit de nelinişte, după ce o auzise pe Diana plîngîndu-se că are dureri.

În noaptea de duminică spre luni, doctorul fu chemat în strada d'Offémont. O găsi pe Diana destul de agitată, cu ochii încercănaţi, plîngîndu-se că o doare burta, dar plecă zicînd că nu e nimic grav. Cu toate acestea, luni dimineaţă Diana era transportată de urgenţă la clinica profesorului Pozzi şi operată de apendicită în plină criză. Scrisoarea pe care i-o scrisese generalul Dorsch nu i-a fost deci predată decît după cîteva zile, împreună cu ultimele numere din *Tatler*, *Je sais tout* şi un vraf de cărţi de vizită îndoite în colţ; Marguerite de Sabran aranja într-un ungher acele flori pe care doctorul îngăduise să fie lăsate în camera bolnavei. Marguerite fusese înspăimîntată de ţipătul Dianei. Acest ţipăt şi tot ce a urmat avea să-i rămînă pentru totdeauna în amintire. Dar Diana, curajoasa Diana îşi venise în fire numaidecît: „Nu-i nimic, draga mea, doar o durere mai mare ca cele de pînă acum..."

Acţiunea întreprinsă de generalul Dorsch spre a face faţă situaţiei a fost ceva mai puţin rapidă ca reacţia frumoasei doamne Brunel. După ce trimise duminică scrisoarea, generalul se înfăţişă luni de dimineaţă la Wisner pentru a-l pune la curent. În ciuda deosebirilor de opinii politice dintre el şi fabricantul de automobile, socotea de datoria lui să împărtăşească tot ce aflase despre Brunel unui om care trecea în ochii tuturor ca prieten apropiat al acestuia, şi era, la urma urmei, unul dintre conducătorii industriei franceze, asupra căreia urma să cadă tot noroiul scandalului, dacă Wisner, neprevenit, continua să se expună bîrfelilor. Din gura lui Wisner află Dorsch de operaţie; chiar în minutul acesta, doamna Brunel se găsea între viaţă şi moarte... şi se vedea bine că Wisner era foarte mişcat.

Acesta îi dădu prilej generalului să arate de la început, ca un fapt precis, de netăgăduit, deosebirea fundamentală pe care o făcea între Diana, o făptură pur şi simplu adorabilă, delicioasă, o femeie cultivată, de o fineţe înnăscută, plină de farmec, şi bruta aceasta, acest arivist, acest tip infect de Georges.

„Pînă aici, domnule general, nu-ţi dau voie, zise Wisner, Brunel e prietenul meu şi...

— Sentimentul acesta îţi face cinste, dar iată ce venii să-ţi aduc la cunoştinţă.“

Wisner căzu din nori. Un cămătar Brunel, un cămătar ! Dar atunci în cine să mai ai încredere ? Nenorocita de Diana ! A, în privinţa asta generalul şi fabricantul se înţelegeau. Discursul de necrezut pe care Brunel îl ţinuse lui Dorsch şi pe care generalul i-l repetă în cîteva cuvinte, arunca, fără nici o îndoială, o tristă lumină asupra acestui individ, scoţînd la iveală firea lui adevărată. Era în el ceva nu tocmai curat. Pe Wisner, bunăoară, care avea idei sociale foarte... înaintate, ei bine, cuvintele lui Brunel îl revoltau. Auzi, domnule, oamenii de afaceri, fabricanţii erau toţi nişte cămătari în ochii acestui Shylock din strada d'Offémont ! Ei bine, vom vedea. Wisner se opri.

„Cum să facem însă pentru a nu răni biata păsărică, pe Diana noastră ?“ Generalul nu ştia ce să spună. Păru tot aşa de nedumerit cînd auzi că Diana căpătase permisiunea medicului de a se da jos din pat spre a se duce să-l vadă pe Jacques de Sabran. Între timp, generalul depusese în mai multe rînduri flori la clinică pentru Diana şi telefonase doamnei de Nettencourt, care-l liniştise în privinţa dimensiunilor cicatricei. „E mică, uite atîtica !“ urla Christiane în aparat. Generalul nu putea să vadă prin telefon, dar cicatricea nu părea să fie prea mare. Pozzi ăsta e un adevărat vrăjitor.

În ziua cînd trebuia să meargă la familia Sabran — concediul său era pe sfîrşite — generalul primi un bileţel de la Diana care-l ruga, pe tot ce avea el mai sfînt în lume, să treacă în aceeaşi zi s-o vadă.

Ceea ce a fost această întrevedere, e de nedescris ; generalul ieşi de acolo buimac. Un bătrîn ostaş, deprins cu cîmpurile de bătălie, nu-şi poate închipui un asemenea eroism. Nu era pe lume ceva mai vrednic de admiraţie decît Diana. Nu-i răspunsese la scrisoare, explica dînsa, pentru că ţinea să vorbească mai întîi cu Georges. De îndată ce se simţise în stare s-o facă, o făcuse. El mărturisise tot, tot. De acum înainte totul era sfîrşit între dînşii. Fireşte, îl mai iubea încă, Georges fusese marea revelaţie fizică în viaţa ei, putea, trebuia s-o spună generalului, ca el să poată înţelege mai uşor unele lucruri. Dar, nu-i aşa, sînt sentimente pe care trebuie să le învingi şi Diana le va învinge, era sigură de asta. Pînă atunci... Ea nu cerea vechiului ei prieten decît un lucru : Jacques şi Marguerite de Sabran o vor crede amestecată în toată grozăvia aceasta, voia deci ca generalul să treacă pe la ei şi, fără a le spune nimic, să-i aducă la dînsa ; ţinea să le vorbească în faţa lui.

Întrevederile istorice urmară una după alta. Cum să nu fi fost Jacques şi Marguerite mişcaţi pînă la lacrimi, auzind din gura convalescentei povestea înspăimîntătoarei descoperiri ? Georges Brunel îl omorîse, moralmente bineînţeles, pe Pierre de Sabran. Jacques află de existenţa poliţelor semnate de frate-său. Diana îl prevenea, ca o soră, că banditul ăsta de Brunel i le va prezenta, cerînd să-i fie plătite.

Doamna de Nettencourt îi povesti doamnei Blin, la cofetăria Topsy, ce om minunat se arătase generalul Dorsch în toată afacerea asta. Un adevărat prieten, şi unde mai pui înalta chezăşie morală pe care i-o dădea funcţia lui... Diana fusese atît de zguduită de tot ce se întîmplase încît se învoise să-l primească pe abatele Gabriel. Între noi fie zis, Brunel ăsta avea asupra ei o influenţă oribilă, el o îndepărtase de religie.

„Oricum, draga mea Christiane, o întrerupse doamna Blin, cum poate trăi cineva atîţia ani cu un bărbat fără să ştie ce învîrteşte şi de unde scoate banii ?

— Ah, Pauline, asta mă întreb şi eu ! Fireşte, pentru nişte fiinţe practice, ca tine şi ca mine, aşa ceva pare de neînchipuit. Dar micuţa mea Diana e leită tată-său. Îl şti doar pe Eduard... Numai să-şi aibă în fiecare zi numărul din *Figaro* şi nu se întreabă niciodată cu ce bani îl plăteşte. Toţi din neamul Nettencourt sînt aşa, nici eu nu ştiu cum, niste visători.

— Într-adevăr, pentru că Robert, care era băgat în afacerile domnului Brunel...

— O, bietul Robert ! Cum, nu ţi-am spus ? Îţi stă mintea-n loc ! Nu numai că avea o încredere oarbă în Georges, nu numai că a fost o unealtă în mîinile cumnatului său, dar închipuieşte-ţi chiar şi astăzi mai continuă să tăgăduiască ce aude despre el ! Nu vrea să creadă nici în ruptul capului ! Pretinde că astea sînt calomnii ! Cînd îţi spun că Georges recunoaşte faptele, îi striga soră-sa. Robert i-a făcut o scenă teribilă, a plecat trîntind uşa, zicînd că nu vrea s-o mai vadă...

— Nu ?

— Îţi dai seama că mie, ca mamă, îmi sîngerează inima, cînd văd copiii mei porniţi unul împotriva celuilalt. Căci Diana, pe nedrept, sînt convinsă de asta, pretinde că Robert ştia tot, că-i ţine parte lui Brunel, mai ştiu eu ? Ah, sînt tare nenorocită, tare nenorocită.

— Haide, lasă, totul se va aranja.

— Asta-mi zic şi eu, totul se va aranja. Pînă una alta, nu vom mai auzi pomenindu-se de acest Brunel. Diana divorţează, îşi reia numele de Nettencourt.

— Foarte bine, foarte bine face."

Doamna Blin era într-adevăr mişcată :

„Se poate spune că Diana a vorbit răspicat, fără ocoluri. E foarte drăguţ din partea ei, foarte demn.

— Nu-i aşa ? O, n-a tărăgănat de loc. Într-o seară, cînd fostul meu ginere s-a întors acasă, şi-a găsit geamantanul făcut şi dat jos în hol ; servitorul i-a întins o scrisoare a Dianei. El a încercat să se împotrivească, dar servitorul i-a spus că doamna i-a poruncit să cheme poliţia dacă domnul nu vrea să plece ; Brunel a socotit că-i mai bine să ia un taxi.

— Dar cum aşa ? se miră doamna Blin. Ce-mi tot povesteşti acolo ? Se poate una ca asta ? Să-ţi dai afară bărbatul din casa lui ?

— Din casa lui, din casa lui ? Diana e măritată sub regimul separaţiei averilor, palatul de pe strada d'Offémont e al ei, castelul Nettencourt e al ei şi are venituri puse pe numele ei. Lui Brunel nu-i rămînea decît să se cărăbănească, şi a înţeles asta numaidecît. *Călătorie bună, domnule Dumollet !* [1]

— Ce-i drept, Diana a fost foarte energică, recunoscu doamna Blin. Dar ceea ce mă miră, cînd stau să judec, e că domnul Brunel n-a încercat totuşi s-o revadă sau să vorbească cu ea...

— Să fi îndrăznit numai ! Diana ştie prea multe pe socoteala lui ! Îi este frică de ceea ce ar putea să povestească ! Şi apoi, de altminteri, i-a scris. Acum, închipuieşte-ţi că face pe îndrăgostitul...

— Ei, Doamne, e uşor de înţeles ca un bărbat să fie îndrăgostit de doamna Brun... de Diana, vreau să zic. Şi despărţirea asta trebuie să fi fost o lovitură pentru el...

— Aş, de unde ! O înşela ! Era îngrozitor. Şi eu i-o spuneam Dianei, pe şleau : Diana, tu n-ai sînge în vine, o femeie nu se lasă batjocorită în aşa hal de un bărbat ! Îţi sînt mamă, ei bine, nu-ţi dau sfaturi, dar în locul tău, eu una, mi-aş lua un amant !

— Era niţel cam... modern !

— Ştii, eu cînd am ceva de spus nu mă pot stăpîni ! În sfîrşit, individul acesta care-şi petrecea nopţile cu tot felul de muieri, cu nişte tîrfe de nu preţuiau nici cît degetul mic al Dianei, acum cînd şi-a pierdut soţia îi scrie nişte scrisori de licean... care, din fericire, nu pot amăgi pe nimeni. A fost văzut dînd tîrcoale casei din strada d'Offémont. De altminteri, Diana se va duce să stea cîtăva vreme la Nettencourt.“

Căpitanul de Sabran era foarte plictisit. De trei ori venise Brunel în strada César-Franck, cartier locuit de ofiţeri, şi el poruncise să i se răspundă că nu era acasă. Ultima oară, auzise din baie vocea cămătarului care vorbea foarte tare în anticameră, făcînd şi ironii. Pînă la urmă se hotărîse să-l primească.

În salonaşul cu uşi Ludovic al XVI-lea, lucrate în pătrăţele, cu bibelouri chinezeşti şi un portret al lui

---

[1] Refren dintr-un cîntec, foarte răspîndit în 1815, prin care poporul îşi bătea joc de fuga lui Ludovic al XVIII-lea în faţa lui Napoleon.

Alphonse de Sabran, mort la Fontenoy[1], căpitanul de Sabran refuzase să se uite măcar la hîrtiile din mîna omului pe care îl socotise atîta vreme un prieten şi nu era decît un escroc şi ucigaşul fratelui său, cum nu se sfia să i-o spună de la obraz. Brunel nu se supără.

„Bine, bine, domnule căpitan, s-a înţeles, sînt o canalie, dacă asta îţi poate face plăcere. Dar nu despre asta e vorba. Fratele dumitale a semnat cu numele său, uite aici, Pierre de Sabran, nişte poliţe în valoare de o sută cincizeci de mii de franci. Dumneata, care nu eşti nici escroc şi nici o canalie, ci un căpitan de stat-major, depozitarul cinstei neamului de Sabran... — aici Georges Brunel făcu un scurt salut strămoşului de la Fontenoy... — dumneata n-o să te codeşti nici măcar o clipă şi vei recunoaşte aceste poliţe... O mică iscălitură mi-e de ajuns..."

Căpitanul de Sabran fu măreţ:

„Domnule, te afli aici în casa mea, şi dacă te-aş ucide ca pe un cîine, aş fi achitat cu felicitările juraţilor. Pleacă, pînă ce ispita nu devine prea puternică."

Domnul Brunel îşi strînse hîrtiile sale fără valoare, şi înainte de a trece pragul, spusese: „Domnule căpitan, n-am decît un sfat să-ţi dau. Divorţează, însoară-te cu nevastă-mea, veţi fi o pereche potrivită!"

Generalul Dorsch comenta această înţepătură finală, cu o furie străbătută de accente mişcătoare: „Mizerabilul, îi spunea el lui Wisner, ceea ce nu-i iert, e că a înşelat o femeie ca Diana! Dar e totuşi plăcut să constaţi că în marile zguduiri de felul acesteia, care distrug un cămin, aduc tulburare în familii, mai există încă oameni cinstiţi şi suflete mari cum e căpitanul de Sabran, cum e Diana.

— Domnule general, îl întrerupse Wisner, cînd ieşi la pensie?

— Cît mai tîrziu cu putinţă, cît mai tîrziu.

— Dar totuşi, cînd?

— De ce mă întrebi? Asta depinde. Dacă mă face general de divizie nu ies la pensie aşa de curînd, dacă rămîn brigadier e chestie de cinci ani... Dar de ce?

---

[1] Localitate în care, în 1745, a fost înfrîntă armata anglo-olandeză.

— Mă gîndeam că ai avea un loc cum nu se poate mai potrivit într-unul din consiliile mele de administrație... de altfel vom mai vorbi de asta peste cinci ani sau mai tîrziu.

— Dragă Wisner, cum să-ți spun ? Sînt mișcat, într-adevăr mișcat...

— Domnule general, mi-ai făcut un serviciu care nu se uită ușor..."

Marguerite era foarte mîhnită de ruptura dintre Robert și Diana. Oricum, un frate și o soră. Însoțind-o la gară pe Diana care pleca la Nettencourt, nu înceta să-i vorbească despre asta. Venise și abatele Gabriel care ajunsese acum un prieten nelipsit al casei din strada d'Offémont. „Nu-i așa, părinte, un frate și o soră !

— Dumnezeu, doamna mea, Dumnezeu îi va avea în grija lui.

— Părinte, întrebă Diana, mi-ai adus leacul acela de care mi-ai vorbit ?

— Desigur, desigur. Se și află în valiza dumitale, îl dădusem scumpei dumitale mame...

— Cît despre Robert, sărmana mea Marguerite, poți spune că nu avea nimic de cîștigat cu mine și totul de pierdut dacă-l părăsea pe Georges. S-a dat de partea unde era ceva de păpat.

— Vai, Diana, cum poți crede asta ?

— Cum ? Nejudecîndu-i pe alții după tine. Guy, vino repede și spune la revedere domnului părinte.

— La revedere, domnule părinte, zise Guy ieșind iar pe culoarul vagonului."

Guy era foarte mulțumit că pleacă la Nettencourt, dar nu-i iubea pe popi.

11

„Șezi colea, ia o țigară... din cutia roșie... așa... și acum dă-i drumul... să-ți aud cîntecul."

Georges era în biroul lui Wisner. Ținea să știe pînă la ce punct se putea bizui pe ajutorul acestuia, și apoi, trebuia să-i spună şi ce primire îi făcuse căpitanul de Sabran. Despre asta îi vorbi mai întîi.

„În regulă! făcu Wisner. Era de aşteptat. Onoarea lor, ştiu eu cîte parale face. Dacă am înţeles bine, n-ai venit să-mi spui istorioara asta pentru plăcerea de a-mi arăta ce crezi despre aristocraţie şi armată. Cîţi bani ţi-am avansat pentru micul Sabran?

— Şaptezeci şi cinci de mii.

— Şi el ţi-a rămas dator o sută cincizeci? Nu mi-ai mărturisit niciodată diferenţe aşa de mari.

— Trebuie să-mi cîştig şi eu pîinea.

— Ce mai încolo încoace, dragul meu, au toată dreptatea s-o spună. Asta-i cămătărie curată. Eu nu-ţi cer decît o sută de mii, cum ne-am înţeles. Asta-i negustorie.

— Cred că nu m-ai înţeles prea bine...

— Ba da, flăcăule. Ai de gînd să te ştergi cu datoria asta la c... ? Sau poate ai dori să-ţi dau o păsuire ca să mi-o plăteşti cu ţîrîita?"

Wisner era mai voios ca niciodată. Georges scrîşni din dinţi, dar regăsi un pic din veselia sa obişnuită ca să răspundă:

„Nu doresc vreo păsuire, nici pentru suma asta, nici pentru oricare alta. Dau faliment."

Wisner îl privi cu interes. „A, care va să zică, aşa? Ai să mă coşti scump. Şi ce-mi dai în schimb?

— Pe nevastă-mea, răspunse Brunel.

— Nu-ţi lipseşte îndrăzneala. Mai întîi, pe nevast-ta o am deja, şi apoi, în orice caz tu n-o mai ai."

Georges avu o clipă de şovăială. În fond, asta era partea cea mai dureroasă a afacerii. O iubea în felul său pe Diana.

„Se poate, spuse încetişor, dar operaţia trebuie privită în ansamblu. Îţi rămîne Diana, eu păstrez banii. Punem laolaltă şi cîştigul şi paguba.

— Dragă Georges, sînt foarte sigur că vom sfîrşi prin a ajunge la o înţelegere, dar mi se pare că în raţionamentul tău e ceva fals, cu totul fals, ca să zic aşa, din punct de vedere juridic. Nu uita că n-am fost niciodată decît un comanditar, şi nu un asociat. Nu protesta. Nu mi-am vîrît niciodată nasul în socotelile tale ; eu îţi dădeam bani şi tu făceai ce-ţi plăcea cu ei. Bagă de seamă că aş putea pretinde că habar n-aveam cu ce fel de matrapazlîcuri te ocupi, pentru că la drept vorbind nu cunoşteam amănuntele. Destăinuirile ce mi le făceai, ca de la prieten la prieten, nu se adresau celui care-ţi dădea banii şi care n-ar fi putut decît să dezaprobe nişte operaţii neîngăduite de lege. Ce faci mutra asta indignată ? Eu nu-ţi reproşez din punct de vedere moral micile tale învîrteli. Mărturisesc însă că ceea ce nu pot pricepe e cum de ţi-a venit ideea să pui în circulaţie un anunţ cu numele şi adresa ta. Aici, băiatule, ai făcut-o boacănă de tot.

— Trebuia să am şi eu birourile undeva şi nu poţi lucra sub un nume fals într-o asemenea afacere sau prin intermediari, căci nu e sigur...

— Cui i-o spui, Georges ? Este înduioşător. În sfîrşit, tu ştii cît te costă şi cît mă costă...

— Să nu exagerăm. Una peste alta, eşti în cîştig...

— Asta-i treaba mea. Şi apoi, nu uita că am cheltuieli foarte mari..."

Vorba de la urmă trebuie să le fi amintit o istorie nostimă, căci începură amîndoi să facă haz şi să rîdă cu poftă.

„Lăsînd gluma la o parte, continuă Brunel, o dată cu Diana, pui mîna pe castelul Nettencourt, pe casa din strada d'Offémont, pe bijuteriile ei şi alte cîteva fleacuri...

— Toate acestea sînt averea personală a Dianei...

— Da, aşa spune ea. Dar pentru că o păstrezi pe Diana...

— Asta o crezi tu. Dar pentru asta, mai întîi, trebuie să divorţeze...

— Păi, eu ce caut aici ?"

Wisner avusese întotdeauna o slăbiciune pentru canalia de Brunel. Aşadar, asta venise să-i propună ? E o şmecherie cusută cu aţă albă. La drept vorbind nu socotea să se mai aleagă cu vreun cîştig din istoria asta, Contul Brunel era pentru dînsul o afacere măruntă din care îşi scosese, de altminteri, pîrleala. N-avea de gînd să se însoare cu Diana. Cîţi ani sînt de cînd se culcă cu ea ? Se simţea mai bătrîn, doar gîndindu-se.

„Acum am o altă propunere să-ţi fac, îl auzi pe Brunel. Dacă vrei să bagi iar nişte bani în combinaţie, ştii că am mai multe poliţe, interesante din punct de vedere politic... Aş putea să-mi deschid un birou la Nisa. Vecinătatea cu Monte-Carlo...“

Wisner i-o reteză scurt : „Nu, Georges. Ceea ce ţi-a lipsit totdeauna e capacitatea de a înţelege că atunci cînd ceva s-a sfîrşit, s-a sfîrşit. Situaţia mea, la ora asta, nu-mi permite să subvenţionez pe cineva care a săvîrşit greşeli aşa de grave ca ale tale... Înţelege, băiatule, că la ora asta nu-mi prea ajung banii ce-i am la îndemînă pentru a sprijini opera minunată pe care Franţa o întreprinde în Maroc...“

Georges îl privi cu luare-aminte ca să vadă dacă glumeşte. Era serios ca un papă. Wisner începu să explice că, la urma urmei, oamenii ca dînsul trebuiau într-o zi sau alta să înceteze de a juca partide individuale, şi intrînd în jocul statului, aducînd colectivităţii forţele pînă acum nedisciplinate... Georges era prea uluit ca să-l întrerupă.

„Îţi închipui, dragul meu, că dacă-ţi spun toate acestea, n-o fac pentru că aş crede în gogoşile şi bazaconiile cu care sînt duse de nas mulţimile... Cînd zic *Franţa,* e doar un fel de a vorbi foarte simplu, pentru a zice *noi,* un anumit grup de interese comune. Nu e mai puţin adevărat însă că, o dată admisă regula jocului, sîntem pe cale să transformăm o regiune sălbatecă, neproductivă, într-un soi de mic rai pămîntesc, unde va fi plăcut să ne plimbăm peste zece-cincisprezece ani, dacă ne-or ţine balamalele... Da, mă voi duce să fac o cură de cîteva săptămîni la Contrexéville. Thompson mi-a spus că vine şi el acolo... Oricum, e mai tentant să împrumut bani pentru o întreprindere de acest fel decît să mă bag în marafetul tău cu dobîndă de sută la sută, avînd de-a face cu nişte nătărăi ca de-alde

Sabran, care compromit totul zburîndu-şi creierii. În jocul acesta al meu, sute şi sute de Sabrani sînt pionii unei partide mult mai interesante, şi dacă unii dintre ei îşi frîng gîtul, ei bine, cel puţin nu e pe degeaba! Mort pe cîmpul de onoare sună mai frumos decît sinuciderea! Ne rămîne din asta o frumoasă şi mănoasă colonie, mine, lanuri de cereale, oraşe, porturi, şosele, căi ferate.

— Dacă vi le-o lăsa... Pe cît scriu ziarele, treaba nu prea merge grozav.

— Incidentul de la Fez? Da, dar acum, dragul meu Georges, am trimis acolo un om cu care lucrurile nu se vor mai tărăgăna. Pe Lyautey[1]. Tu ai auzit de Lyautey?

— Cumnatu-meu care şi-a făcut milităria la Alençon era în regimentul 14 de husari, sub comanda lui. Şi văru-meu Emile l-a cunoscut în Madagascar. Povesteşte tot felul de istorioare porcoase despre marele tău om.

— Ştiu, ştiu. Pînă una alta, de cînd e acolo, cursul acţiunilor creşte. Sînt atîtea probleme de nu le mai vii de hac. Mulay Hafid, sultanul, ne pune beţe-n roate. Va fi nevoie să-l înlocuim. Şi-apoi va trebui revizuită toată legislaţia marocană pentru a se da o bază temeinică titlurilor noastre de proprietate, căci regimul proprietăţii în Maroc e al dracului de încîlcit! Sînt acolo averi *maghzen*[2], averi *melk*[3], averi *habou*[4], de nu te mai poţi descurca printre ele! Nu e chip să întemeiezi o proprietate adevărată după toate astea. Îţi vine mereu, ba tribul, ba statul, şi-ţi cere să le dai îndărăt ce-ai luat, urmează contestaţii de nu mai isprăveşti. Lyautey..."

Georges fluieră încetişor, pătruns de admiraţie. Se pornise tare de tot Wisner al său. Îi veni o idee diabolică:

---

[1] *Louis-Hubert Lyautey* (1854—1934), mareşal al Franţei, a organizat protectoratul francez în Maroc.

[2] Domenii ce aparţin sultanului (l. arabă).

[3] Bunuri comunale (l. arabă).

[4] Proprietăţi particulare (l. arabă).

„Dar dacă prietenul tău Wilhelm[1] se răzgîndeşte în privinţa înţelegerilor coloniale, ce te faci? Fraţii Manesmann sînt tot în Maroc...

— Franţa, rosti Wisner, cu multă demnitate, nu se teme de Kaizer. Ea va şti să se facă respectată în colonii ca şi în metropolă. Nimeni nu ne va împiedica să ducem mai departe opera noastră de civilizaţie. Iar dacă va trebui să facem război...

— În toată afacerea asta, ai să găseşti, cred, vreo trebşoară pentru mine..."

Wisner se opri cu fraza neterminată, ca pentru a chibzui.

„De ce nu? zise. Cu o condiţie însă...

— Hai, spune-o.

— Să pleci de îndată în Maroc.

— Mulţumesc, dar am o gagică care nu vrea să se despartă de bătrîna ei mamă!"

Se pregătea să plece.

Wisner îl opri deodată:

„Sau altceva... Ce-ar fi să intri în poliţie?"

---

[1] E vorba de Wihelm al II-lea al Germaniei care a trimis, în 1911, o canonieră în rada portului marocan Agadir, sub pretextul de a ocroti pe cetăţenii germani stabiliţi în Maroc. Ca urmare, Franţa a acordat unele concesiuni capitalului german, luîndu-l părtaş la exploatarea bogăţiilor marocane.

Partea a doua: CATHERINE

1

Despărţindu-se de generalul Dorsch în gara d'Orsay, locotenentul Desgouttes-Valèze dăduse fuga în *rue des Rennes* la maică-sa, ca să se îmbrace în haine civile. Doamna Desgouttes-Valèze ar fi dorit mult să-i vorbească despre o sumedenie de lucruri ; cum, nu rămînea să cineze cu dînsa ? Vai, puiule, zău aşa, nu-i frumos. Nu, nu poate rămîne, e aşteptat undeva. În sfîrşit, ar trebui să înțelegi... Locotenentul căuta un buton de guler şi nu-l găsea, cămaşa era îngrozitor de scrobită, ar trebui schimbată o dată spălătoreasa asta. Ţineam să-ţi vorbesc, Fernand, într-o chestiune care te priveşte pe tine, la urma urmei. Fernand îşi răscolea cravatele, nici una nu era curată ! Mă sfătuiesc unii să bag bani într-o afacere. Nu ştiu dacă e bine s-o fac. Pentru asta ar trebui să-mi vînd acțiunile Oțelăriilor din Longwy ca să le răscumpăr după aceea. E un risc serios.

Fernand Desgouttes-Valèze cerceta cu o privire ironică ciorapii de mătase pe care îi scosese dintr-un scrin. Erau toţi amestecaţi, şi trebuia o groază de timp ca să recunoști care mergeau împreună, unul avea partea de sus cîrpită...

„...Tu ce zici, să-mi vînd oare Oţelăriile Longwy ? Am zece bucăţi. Bietul taică-tău...

— Dar bine, mamă, spuse Fernand, ce păzeşte Marinette ? Unde-i e capul ? O servitoare care e în casa asta de douăzeci şi cinci de ani...

— În curînd, treizeci. Tot nu mi-ai răspuns însă şi te văd gata de plecare. Să-mi vînd oare oţelăriile ?

— Ai să faci cum o să vrei. Dar dacă e război, nu se va putea găsi plasament mai bun ca Oţelăriile Longwy...

— Nu mai cobi ! Războiul ! Ah ! vezi tu, cu un fiu ofiţer, sînt lucruri pe care o mamă nu le poate auzi, fără să se cutremure ! Dacă va fi război, mă voi omorî îndată, ca să nu văd aşa ceva !"

Fernand rîse puţin, îşi îmbrăţişă mama şi, fiindcă se făcuse ora opt, luă un taxi, cu toate că strada Babilonului era foarte aproape, şi şoferul bombăni ceva despre domnii care nu puteau merge pe jos.

Hotărît lucru, cele cinci luni de grevă nu-i făcuse pe aceşti oameni mai amabili ca înainte.

Maiorul Mercurot cu nevastă-sa locuiau într-o casă ale cărei ferestre dădeau spre grădinile Ambasadei Chineze. El era la statul-major, şi Jacques de Sabran se afla sub ordinele lui. La masă, Fernand povesti conversaţia pe care o avusese în tren cu generalul Dorsch. Mercurot izbucni într-un hohot de rîs : „Aoleu ! Aşa gafă mai rar ! Pe ce lume eşti, băiete, nu ştiai că Dorsch e amantul frumoasei doamne Brunel ? În sfîrşit, ai făcut-o !" Fernand era turtit. Dar nu avea ochi decît pentru sora doamnei Mercurot, Catherine Simonidze, pe care se temuse atît de mult că n-o va întîlni în seara aceea la maior.

În 1912, Catherine are douăzeci şi şase de ani şi e o mărturie vie a afirmaţiei dicţionarului *Larousse* în privinţa georgienelor, anume că e cea mai frumoasă seminţie omenească din cîte sînt pe pămînt. Toate legendele adunate laolaltă care povestesc de obîrşia oamenilor, şi de Iran, şi de raiurile terestre, şi de Caucazul pe a cărui frunte ar fi rămas atîrnate corăbii, toate explicaţiile străvechi despre puterea oamenilor albi din India şi pînă în mările armoricane, toate vin să se piardă în Orientul înnoptat al părului ei. O grămadă de întuneric pe creştetul unei fete, înmlădiindu-i gîtul subţire şi lung, înecîndu-i capul de pasăre din care nu-i chip să reţii decît ochii nespus de mari, privirea verde sub genele de necrezut, gura făcută cu un roşu întunecat, faţa de o albeaţă nemaiîntîlnită. Soi de himeră modernă, foarte subţire şi fără cusur, feminitatea devenită femeie şi cocoţată pe nişte tocuri Louis XV, înfăşurată în rochia ei ca într-un fel de teacă de catifea neagră, cu mîini şi picioare aşa de mici, că auzi cîteodată pe unii zicînd că sînt urîte, copilă dincolo de copilărie, cu o voce profundă ca noaptea, ea pare să fie ultima expresie a unei întregi lumi, farmecul şi negaţia ei. La douăzeci şi şase de ani nu încetase de-a avea şaisprezece, în pofida sentimentului ce-l are că e de-o frumuseţe scandaloasă, şi ei îi place acest scandal, printre altele. Cu toate că despre ţara de baştină nu i-a mai rămas decît o imagine care-i apare din cînd în cînd, ştearsă şi depărtată, în fundul ochilor de un verde albăstrui, şi nici măcar nu-i sigură că nu confundă Tiflisul cu unele privelişti din Elveţia italiană unde se revede la cinci ani agăţată de fustele mamei sale, şi unde sînt pahare de cristal pe masă, şi un cîntec de mandolină în aer, şi nişte domni roind în jurul doamnei Simonidze, şi munţi, şi lacuri albastre şi jucării de lemn colorate... cu toate că despre ţara de baştină, şi de tatăl ei, un om cu o barbă neagră şi puţuri de petrol, nu prea ştie decît ceea ce povestesc fotografiile îngălbenite pe care maică-sa le îngrămădeşte într-o lădiţă persană, Catherine, ca şi Hélène Mercurot, soră-sa mai mare, a păstrat din ţara depărtată uguitul acela de porumbel, care face ca oriunde se duce, lumea să se întoarcă mirată, şi ei îi place, împinsă de un anumit imbold necuviincios la care contribuie totul din jur, să mai adauge un parfum de aventurieră la înfăţişarea-i de fetiţă veşnic supărată. Catherine este, şi va rămîne, o făptură de pe vremea cărţilor poştale ilustrate ale lui Rafael Kirchner, vienezul, în care fecioare dezmăţate, fiecare într-o altă nuanţă din aceeaşi culoare, pe un fond auriu, suflă rotocoale de fum sau culeg cireşe cu braţele goale. Maiorul Mercurot reuşise s-o dezveţe pe nevastă-sa de năravul fumatului, dar trebuie totuşi să îndure ţigările Batscharis ale cumnatei lui, chiar la masă, chiar cînd se află acolo vreunul din subordonaţii săi, ca locotenentul Desgouttes-Valèze, sau Régis, sau Saint-Juran.

Sfîrşitul tragic al lui Pierre de Sabran n-o emoţionează prea tare pe domnişoara Simonidze. Zice că în istoria asta, dacă este o victimă, apoi aceea e doamna Brunel, care e foarte frumoasă, pare-se, şi în societatea de azi toate femeile sînt nişte sclave cărora trebuie să le ţii partea în orice împrejurare.

Maiorul o întrerupe, amintind că victima trăieşte pe picior mare, şi că, la urma urmei, împarte cu bărbatu-său roadele cametei, dar Catherine se supără un pic. Deoarece e bărbatul ei, e un stăpîn, şi sînteţi toţi la fel, gata să daţi cu piatra în femei, ele însă nu sînt răspunzătoare pentru voi.

Mîna doamnei Mercurot veni să se aşeze peste cea a maiorului, ca să dezmintă astfel, pe tăcute, spusele surorii sale.

„Te asigur, domnişoară, că Diana Brunel nu e interesantă, vorbi locotenentul Desgouttes-Valèze. Mai întîi e blondă, şi apoi se zice că, în afară de bărbatu-său (şi de Dorsch, dacă e să-l credem pe maior), trăieşte şi cu Wisner, fabricantul de automobile...

— Ei şi ? Aşa e cînd intri în gura bărbaţilor ! Mă rog, Wisner ăsta e oare mai puţin *interesant* pentru că s-a culcat cu doamna Brunel ? Monstruoasă inegalitate ! Na, se vede cît colo că nu sînteţi decît nişte soldăţoi !“

Maiorul nu poate suferi izbucnirile cumnatei sale, dar ştie din experienţă că nu ajută la nimic dacă ar vrea să i se împotrivească. O priveşte cu duioşie pe Lenocica, aşa de deosebită de soră-sa.

Hélène Mercurot, cu patru ani mai în vîrstă, nu are strălucirea Catherinei, dar poate să-ţi placă mai mult ca dînsa. E mai înaltă, mai planturoasă. Locotenentul Desgouttes-Valèze însă nici n-o vede.

N-a întîlnit-o pe Catherine decît de cinci sau de şase ori, anul trecut, n-a vorbit cu ea decît o singură dată, la o nuntă, dar nu e mai puţin atras de ceea ce spune Catherine ca de ceea ce este. Sau de ceea ce crede că este. Ea i se pare, moralmente, tocmai contrariul femeilor pe care le-a cunoscut, fetişcane, curvuliţe din Saumur, neveste de ale superiorilor. Tot ce crede, tot ce respectă, tot ce-a învăţat acest tînăr ofiţer ieşit de la liceul Stanislas nu-i pentru dînsa decît un prilej de batjocură, şi mişcarea dispreţuitoare a nărilor ei minunate îl zăpăceşte pe Fernand, făcîndu-l să-şi piardă şirul. În faţa ei se simte ca un provincial. Parfumul lui Guerlain, cu care Catherine îşi dă din belşug, e pentru el mireasma Tiflisului. Îndrăzneala stranie a spuselor ei vine desigur de la atmosfera livezilor din *O mie şi una de nopţi*. Pînă şi feminismul Catherinei are în ochii lui scuza Asiei, fără să-i treacă măcar o clipă prin minte cît de năstruşnică e ideea asta. *Georgiană*, cuvîntul acesta e pentru locotenent de o frumuseţe uimitoare, ca însăşi Catherine. Şi el şi-o explică pe Catherine, zicîndu-şi: „E o nietzscheeană !“

Mercurot a ştiut să abată discuţia spre evenimentele din Balcani. Conversaţie militară de care femeile se vor ţine deoparte, gîndeau ofiţerii. Aş, ţi-ai găsit ! Nici n-apucă maiorul să deschidă bine gura şi Catherine îl întrerupse, deşi acum era vorba de strategia războiului din Macedonia, de posibilitatea de a se rezista pe linia Vardarului ! Cu vocea ei gravă, ca o melopee de dincolo de Arabia, sunînd în auzul tînărului comesean ca o muzică la Opera Mare, Catherine ridică în slavă pe muncitorii din Balcani care se pun în grevă pretutindeni pentru a protesta împotriva războiului. Se pare că aşa ceva nu s-a mai pomenit încă prin părţile acelea, şi e acolo un bulgar, un anume Sakazof, de care Catherine vorbeşte cu ochi scînteietori. Cine-i ăsta ? Fernand presupune că e vorba de un anarhist. Totuşi simpatiile Catherinei sînt de partea turcilor. Asta e mai greu de înţeles, şi lui Desgouttes-Valèze i se pare că dacă cineva are, ca domnişoara Simonidze, sentimente de stînga, trebuie să dorească emanciparea naţională a sîrbilor, a grecilor şi a bulgarilor. E un război democratic împotriva sultanului, care este de altfel omul Germaniei, un război pentru libertate, pentru principiile de la '89. Catherine se uită la locotenent cu milă.

„Vrei să mă slăbeşti niţel cu libertatea şi cu democraţia voastră ? Cînd o ţară ce-şi zice republicană e aliata ţarului, a călăului din Petersburg... Victoria turcilor înseamnă înainte de toate zdrobirea ţarului, mă-nţelegi, şi iată pentru ce eu, ca georgiană, doresc această victorie. De pe acum sînt greve la Petersburg şi la Moscova, şi în curînd vor răsuna acolo şi exploziile bombelor..."

Domnişoara Simonidze se aprinde şi mai tare cînd, pomenind în treacăt despre incidentele ce avuseseră loc în Siberia, la minele de aur, constată că aceste evenimente au trecut nebăgate în seamă de toţi ceilalţi. Mai mult decît de altele, Fernand se miră cam prosteşte auzind că sînt mine de aur în Siberia. Habar n-avea. Catherine îşi arată dispreţul într-o răbufnire mînioasă.

Foarte plictisit, maiorul socoate că-i mai bine să se întoarcă iar la cadavrul lui Pierre de Sabran. Prilejul se iveşte în legătură cu Wisner, şi cu Serbia unde acesta are interese. Şi iată că numele Dianei e pomenit din nou.

„Mă prind pe orice, zice Catherine, că n-a fost învăţată să facă nimic cu cele zece degete ale ei. Poate doar să brodeze. Cum s-a întîmplat şi cu mine. Aş fi voit să învăţ pianul, dar ai mei nu aveau bani decît pentru scumpa noastră Hélène şi nu puteau plăti lecţii pentru amîndouă. La urma urmei, ce aţi vrea să devină o femeie, dacă nu o muncitoare ? O cocotă, măritată sau nu."

Fernand sări în ajutorul lui Mercurot. Vorbi despre muzică. Atunci se îmblînzi şi Catherine. Maiorul răsuflă uşurat. Îl trecuseră năduşelile : toată seara se temuse ca nu cumva să vină vorba despre afacerea Bonnot...

2

Cînd domnul Simonidze venise la Paris pentru Expoziţia universală de la 1900, nu-i prea plăcuse să-şi găsească fetele instalate împreună cu mama lor într-o pensiune de familie din Cartierul Latin, unde aveau două odăi. Fiul proprietarilor pensiunii făcea curte Hélènei.

Iar ochii Catherinei treziseră fără îndoială o inimă în fundul portofelului părintesc.

Iată de ce doamna Simonidze se mută cu fetele ei într-un mic apartament de pe strada Blaise-Desgoffe, aproape de gara Montparnasse, unde aduse mobilă luată în rate de la magazinele Dufayel, căci din dărnicia bărbatului ei îşi plătise datoriile. Primea de la el o sărăcie de pensie, dar chiar şi aceea din an în paşte.

Pe atunci, doamna Simonidze, care tocmai împlinea patruzeci de ani sau trecuse niţel de vîrsta asta, era de pe acum o femeie bătrînă. Părul argintiu pe care-l purtase patru sau cinci ani cu insolenţă, ca o cochetărie, şi un farmec în plus, ajunsese într-o bună zi să nu-i mai dezmintă obrazul. Slăbise, şi pielea începuse să facă zbîrcituri. O mare schimbare se produsese astfel în familie, silindu-i să trăiască din pensia părintească.

Cînd părăsise doamna Simonidze Tiflisul şi căminul conjugal ? Într-o vreme de care Catherine nu-şi mai amintea, dar din ce-i povestea maică-sa şi din amintirile Hélènei reieşea că acolo era încă evul mediu, femeile erau ţinute într-o neştiinţă şi robie josnică, domnul Simonidze se îmbăta şi-şi bătea nevasta, iar cînd ajungea la desert dansa.

Doamna Simonidze fusese mai frumoasă ca fetele ei. Interlaken, Baden-Baden, Nisa, Florenţa o văzuseră rînd pe rînd, an de an, înconjurată de larma succesului şi a bogăţiei. Erau veşnic flori prin odăile acelea de hotel în care Catherine se simţea la dînsa acasă, fie că se găsea la Paris, sau la Bodensee. O cameristă le însoţea pe aceste doamne de la plajele din Nord pînă la colinele Vezuviului. Cînd prietenii doamnei Simonidze veneau seara s-o ia, ca scoasă din cutie, cu umerii goi care erau podoaba ei cea mai frumoasă, fetiţele rămîneau în grija cameristei, visînd la petrecerile acelea misterioase unde se ducea mama lor. Pe măsuţa ei de toaletă, despachetată înainte de orice de cum soseau într-un loc, se afla fotografia unui bărbat tînăr şi palid, pe care Catherine nu-l cunoscuse. Doamna Simonidze îi spusese doar atît, că acela era Grigori, un erou. Hélène pretindea că-şi aminteşte de el şi zicea că odinioară Grigori îi făcea scene mămichii. La şase ani, îndată ce mamă-sa ieşea din casă, Catherine rămînea pe gînduri în faţa acestui chip frumos. De atunci începuse Catherine să prindă pică pe soră-sa.

De două ori pe an trebuiau însă neapărat să se întoarcă la Paris, oricît de greu le venea, oricare ar fi fost plăcerile de care se despărţeau, oricît de stăruitori domnii aceia disperaţi ce spuneau că se vor omorî, seara, în grădina hotelului, oricît de mişcătoare crizele de nervi ale Hélènei, fiindcă-şi făcuse acolo prietene pe care cine ştie dacă le va mai întîlni vreodată în călătoriile lor ; vezi că doamna Simonidze trebuia să se îmbrace, pricepi, fetiţa mea ? La Worth. Şi niciodată la alt croitor.

Doamna Simonidze era înconjurată de un nimb de pasiuni. Cît de deosebiţi între ei erau aceşti bărbaţi pe care Catherine îi vedea roind în jurul mamei sale, care îi trimeteau flori, o însoţeau la teatru şi-o priveau toţi cu aceiaşi ochi aprinşi ! Erau printre ei unii care se ţinuseră după dînsa de la Isola Bella pînă la Ostende. Alţii păreau lipiţi de decorul unui singur loc, şi cînd doamna Simonidze pleca, avea aerul că-i rupe ca pe o scrisoare veche. Bărbaţi tineri şi fără treabă, pe care o privire a ei îi făcea să pălească. Diplomaţi bătrîni luptînd împotriva vîrstei cu grija pe care o închinau treburilor ţării lor. Ofiţeri austrieci sau englezi, oameni de afaceri din toată lumea, pînă şi un prinţ egiptean cu care străbătuseră Riviera italiană.

Apoi Hélène fusese trimisă la un pension de călugăriţe din San Remo, unde legase prietenie cu nişte fetiţe aşa de bogate, că nici nu-ţi venea să crezi. Catherine rămase pe lîngă fustele mamei sale, ca o pisicuţă, singură cu fotografia lui Grigori.

În Elveţia doamna Simonidze întîlnea uneori compatrioţi, sau, în orice caz, ruşi pe care-i cunoştea de acasă. Erau în cea mai mare parte cu totul altfel de oameni decît prietenii ei occidentali. Studenţi, profesori, medici. Oameni serioşi, destul de prost îmbrăcaţi, aprigi la vorbă. Aveau lungi conversaţii pe care Catherine, aşezată cuminte într-un colţ, se silea să le urmărească, deşi ei foloseau sumedenie de cuvinte ruseşti al căror înţeles nu-l ştia. După discuţiile acestea, doamna Simonidze avea crize de tristeţe, nu mai lăsa pe nimeni să-i treacă pragul vreme de patruzeci şi opt de ore. Apoi totul se însenina. Un prinţ din neamul de Wittelsbach care-i făcea curte venea s-o ia pe mofturoasă cu trăsura, şi fotografia lui Grigori rămînea singură cu fetiţa într-o cameră de hotel. De data asta vorbiseră de dînsul. Domnul cu monoclu o întrebase pe mămica poate nu chiar dacă mai are veşti despre Grigori, dar cam aşa ceva. Şi Catherine văzuse bine că mămica a plîns.

Doamna Simonidze nu credea în Dumnezeu. Îi povestea Catherinei cum popii trăiau din naivitatea norodului, iar în Rusia, mai marele lor e ţarul, care e un soi de idiot, idiotul cel mai bogat de pe pămînt şi o brută fără seamăn. Dovada că nu exista Dumnezeu era că revoluţionarii, care voiau să scape Rusia de ţar, nu izbuteau să-l omoare cum făcuseră cu cel dinaintea lui. Catherine o pusese de multe ori pe maică-sa să-i povestească moartea lui Alexandru al II-lea. Cum ţarul venea în ziua aceea de la o paradă militară, şi cum nihiliştii îl aşteptau în mai multe străzi, pentru că nu se ştia pe unde are să apuce la întoarcere. Petersburg e un oraş brăzdat de canale, şi Catherine care cunoştea Veneţia şi Bruges, îşi închipuia scena cînd trăsura imperială trece pe înserat de-a lungul cheiului mărginit de palate ale nobilimii ; e o vreme minunată, un cazac e pe capră lîngă vizitiu, iar tiranul poartă uniformă de ofiţer de geniu. Pe ţăranul care se năpusteşte deodată şi aruncă o bombă între picioarele cailor, Catherine şi-l înfăţişează întotdeauna, fără să vrea, cu trăsăturile lui Grigori. Ce vuet a zguduit strada la explozia acestei bombe ! Tiranul era neatins, ieşise din cupeaua făcută ţăndări, dar vizitiul, cazacul, nişte trecători şi caii zăceau morţi în zăpada încă tare sub soarele de februarie. Şi omul care aruncase bomba era tîrît în faţa lui, pe jumătate omorît în bătaie de poliţişti. Cînd povestirea ajungea aici, Catherine devenea un sloi de gheaţă, pentru că Grigori era cel pe care-l loveau jandarmii, Grigori, căruia ţarul îi punea întrebări. Cum ţarul dă să urce într-o sanie, careva îl întreabă dacă nu e rănit : „Slavă Domnului, nu !" răspunde el. Dar în clipa asta ţîşneşte un alt ţăran: „Să nu zici încă Slavă Domnului!“

Şi al doilea ţăran îi seamănă lui Grigori. O fi poate chiar el, iar celălalt era frate-său. Straşnic a mai aruncat bomba, drept la picioarele împăratului! O lovitură de trăsnet şi lumea se întunecă deodată: toate palatele nobilimii tresar, Alexandru e încă în picioare, plin de sînge, rezemat de parapetul cheiului, şi de jur împrejurul lui sînt numai cadavre ca o icoană a domniei lui, iar răniţii înroşesc zăpada cu sîngele lor. Şi ţarul zice: „Mi-e frig!“

Cinci bărbaţi şi o femeie. Conjuraţii care pîndeau trecerea ţarului acolo în stradă, cu bombele asupra lor, erau cinci bărbaţi şi o femeie; ştiind că-şi dau viaţa, luînd-o pe a ţarului. Cum trebuie să-şi fi simţit inima bătînd după întîia bombă, cînd Alexandru se ivise teafăr şi sănătos, în vreme ce lîngă dînsul se prăbuşea o calfă de măcelar care ducea un coş pe cap! Şi lunga istorie a zilelor dinainte de atentat! Femeia era contesa Perovskaia. Era însărcinată. N-au spînzurat-o împreună cu ceilalţi; trebuia mai întîi să aducă pe lume un copil din care stăpînirea avea să facă într-o zi un soldat al ţarului. După ce copilul se născu, Alexandru al III-lea porunci să fie spînzurată contesa.

Doamna Simonidze rostea cu o nespusă duioşie numele contesei: Perovskaia... Catherine însă nu se gîndea decît la cei cinci bărbaţi care, toţi cinci, erau pentru dînsa Grigori.

Cînd Hélène veni şi ea la Vevey, unde-şi petreceau vacanţa, era parcă alta, nu vorbea cu Catherine, socotind-o prea mică. Se făcuse foarte pioasă la pensionul acela de maici, şi doamna Simonidze nu se arăta încîntată, dar Hélène purta un scapular la sîn, iar seara nu mai isprăvea tot bolborosindu-şi rugăciunile. Catherine se uita cu scîrbă la toate mofturile astea: desigur, îşi zicea, soră-sa asculta acum de cuvîntul ţarului, trecuse în tabăra celor care-l trimiteau pe Grigori la spînzurătoare.

La călugăriţe, Hélène învăţa pianul şi canto. Catherine o invidia pentru asta, căci adora muzica. Se rugă de mamă-sa s-o trimită şi pe dînsa să ia lecţii de pian şi de canto. Nu era însă uşor pentru unii ca ei, veşnic pe drumuri. De altfel, nici o grabă, putea să mai aştepte. Şi-apoi, doamna Simonidze, care în sinea ei îşi mărturisea că o iubeşte mai mult pe Hélène, era sigură că fetiţa nu avea nici o înclinaţie pentru pian. Cît despre canto, nu este sănătos pentru voce să studiezi prea devreme.

La drept vorbind, Catherine începea, de pe atunci chiar, să simtă efectele acestei părtiniri materne. Şi asta o făcea să sufere. Doamna Simonidze nu şovăia să-şi lase fata mai mare la pensionul de călugăriţe, deşi ceea ce învăţa acolo se bătea cap în cap cu toate ideile ei, fiindcă nutrea pentru Hélène o ambiţie socială tot aşa de nemăsurată ca şi dragostea ce-o avea numai pentru dînsa. Hélène era atît de frumoasă! S-ar cuveni să le aibă într-o zi pe toate, bijuteriile, dantelele, luxul. Toate cîte doamna Simonidze ştia prea bine că nu le va mai avea decît pentru puţină vreme.

Şi a fost de ajuns, puţin mai tîrziu, o nimica toată, cîteva riduri, pielea asta care într-o bună zi şi-a pierdut frăgezimea, ca să nu le mai aibă niciodată.

3

Catherine avea opt ani pe vremea cînd mamă-sa veni să se instaleze la Paris într-un apartament mobilat, în care îşi trăi ultimele zile de splendoare. Catherine nu se întrebase ce-o fi căutînd la ei domnul Dérys, dar nu-i putea suferi mustăţile cînd o săruta.

Domnul Dérys era foarte nenorocit în unele zile cînd doamna Simonidze îi reproşa că e bogat şi că ţine un grajd la curse. Printre taburelele moi şi mobilele de lemn negru, Catherine se juca cu cele şase păpuşi pe care i le adusese domnul Dérys şi cărora le prefera, cu o pătimaşă părtinire, un soi de pekinez din carton presat, cumpărat de mamă-sa pe bulevard, cînd umblaseră împreună prin faţa tarabelor de Anul nou.

Domnul Dérys era însă foarte ocupat şi de cele mai multe ori veneau la ele în casă cîţiva bărbaţi tineri şi cîteva femei, care vorbeau ceasuri întregi despre cărţile pe care le citea mămica : Ibsen, Mirbeau. Catherine ar fi vrut foarte mult ca mamă-sa să-i citească ceva din Mirbeau. Ea îşi închipuia cărţile acestea despre care se vorbea atîta ca un fel de băutură ameţitoare. Cărţi în care trebuia să fie întotdeauna cald, sub un soare puternic, şi bărbaţi foarte buni şi foarte frumoşi, prigoniţi de societate, şi care se îndrăgosteau de o fată şi fugeau cu dînsa într-o ţară minunată, cu păsări verzi şi cîntece.

Doamna Simonidze citea, de parcă ar fi simţit că îmbătrîneşte. Voia să-i cunoască pe oamenii care scriseseră cuvintele acestea în care găsea un soi de leac, de-o tragică zădărnicie, împotriva vieţii trecătoare. Îi vorbea Catherinei aşa cum Catherine vorbea păpuşilor ei : „Ai să vezi, pisicuţa mea, ai să vezi ce domn vine la noi... E foarte frumos, are ochi aşa de albaştri... Nu, îi are negri... E un mare scriitor, un poet !... Tu n-ai văzut niciodată asemenea oameni, te vei minuna văzîndu-l... Va trebui să fii foarte cuminte şi-ţi voi pune rochia verde şi n-am să te trimit la culcare... Îi zice Laurent Tailhade..." Doamna Simonidze recita balada anarhiei, şi Catherine aştepta toată ziua repetînd pekinezului : „Va trebui să fi foarte cuminte... Te voi lua cu mine" şi de la ora patru după-amiază, neînduplecată, cu străşnicie aproape tiranică, îşi culca toate celelalte păpuşi, în vederea vizitei din seara aceea.

Un altul pentru care doamna Simonidze avea mare slăbiciune era Marcel Schwob. Se mira că glasul acestui scriitor nu mişca, nu publicul absurd care dă buzna în fiecare seară la teatre ca *Palais-Royal* şi *Nouveautés,* dar măcar imensa mulţime căreia Marcel Schwob, fără a pierde vreun prilej, îi arăta o simpatie agresivă. Judecînd bine, se întîmpla cu Schwob ceea ce se întîmpla cu dînsa : o fatalitate parcă îl despărţea de mulţimile pentru care se năştea fiecare cuvînt al său. Aşa şi doamna Simonidze, care simţea cu o acuitate crescîndă ceea ce o ţinea departe de o lume întreagă. Nu era oare şi ea de partea muncitorilor pe care-i vezi trecînd cu traista de scule pe umăr ? Dar ce limbaj comun putea fi între ea şi oamenii aceştia ?

Doamna Simonidze reuşi în cele din urmă să-l întîlnească pe Schwob, şi-i vorbi Catherinei cu entuziasm despre tînăra soţie a scriitorului ei favorit, o actriţă. Aceasta veni chiar o dată pe la dînşii. Era foarte frumoasă după părerea Catherinei. Catherine se visă atunci actriţă şi măritată cu un mare scriitor.

Cine îl adusese într-o zi pe bărbatul acela deşirat, cu un cioc de barbă negricioasă, cu o faţă pîrlită de soare cum e a celor ce au trăit în colonii şi o frunte uriaşă, Catherine nu izbuti mai tîrziu să-şi amintească. Mai dădu pe la ele de trei sau de patru ori, şi vorbi despre Argentina ; fetiţa înţelese că Argentina era ţara aceea la care nu se putea opri să viseze cînd auzea rostindu-se numele lui Mirbeau. Lipită de maică-sa, îl asculta povestind despre pădurile din Grand Chaco, despre întinsele cîmpii tropicale cu iarba înaltă de doi pînă la trei metri, deasupra căreia trec păsările-muşte pe care într-o bună zi le gonesc, luîndu-le locul, scînteile unui incendiu neaşteptat. Cu cîtă însufleţire descria oaspetele flăcările acelea ! Zicea că zilele, în care focul domnea cît vedeai cu ochii, erau pentru dînsul *Paştile Roşii.* Vorbea de cărţile citite acolo, de gîngăniile pe care le aduna. Catherine nu îndrăznea să-l roage să-i arate fluturii săi. Îşi dădea seama că era un om foarte sărac, iar doamna Simonidze se fandosea mai mult ca niciodată, zicînd că, uite aşa i-ar fi plăcut să trăiască, departe de orice civilizaţie, printre neamurile primitive care nu cunosc grozăvia maşinilor, exploatarea, domnia sîngeroasă a burghezilor.

Oaspetele clătina din cap, şi pe fruntea lui înaltă, Catherine număra vinişoarele străvezii ale gîndului. Nu înţelegea tot ce spunea el, iar cînd înceta să vorbească de Argentina, Catherine mai zăbovea în urma lui prin meleagurile minunate unde maimuţele urlătoare, crocodilii şi pisicile sălbatece împodobeau pentru dînsa un decor ales, un decor pe care-l cunoştea dinainte cînd mamă-sa îi citea *Geografia universală* de Elisée Reclus.

Aceste cîteva vizite făcură asupra ei o impresie adîncă şi Catherine îşi aminti de ultima — cu toate că, la urma urmei, nu se petrecuse nimic deosebit — ca de ceva solemn, de ceva care prevestea evenimente mari. *El* vorbise de copilăria lui şi Catherine se înfiorase atunci închipuindu-şi-l mic, aşa ca dînsa, un prieten cu care ar fi putut privi pozele din atlas şi l-ar fi avut tovarăş la joaca ei cu păpuşile. Căci ar fi venit la ea să se joace, şi ea l-ar fi îmbrăţişat ca să-l încălzească în clipa cînd sosea din strada rece, şi i s-ar fi dat pîine cu unt şi o ceaşcă de cacao. Le avea oare încă de atunci vinişoarele acestea îngîndurate pe fruntea-i copilărească, de cînd se afla acolo, în satul din Ardennes, unde păzea vitele şi visa ceasuri întregi pe malul tainic al bălţilor ? Şi cînd, la Paris, plăcintarul Corbet îl bătea pentru că hoinărise în drum spre prăvălie ? Şi mai tîrziu la Sedan, cînd avea treisprezece ani, gol pînă la brîu în gura cuptorului de fontă, istovit de lopata prea încărcată ca s-o poată întoarce, cu răsuflarea groaznică a cărbunelui şi focului în obraz ? Şi Algeria, cu fabrica ei de bocanci pentru armată, şi închisoarea, şi departe, în fundul ţării, munca ticăloasă într-o carieră de ghips, apoi frigurile, spitalul.

Catherine văzuse lacrimi în ochii mamei sale. Ea nu prea ştia despre ce se vorbea cam pe ocolite, dar înţelegea că e ceva care trebuie să se întîmple. Era seara, şi ca în toate serile, afară de cea dintîi, nu se aflau acolo decît doamna Simonidze, Catherine şi oaspetele.

El zicea, mîngîind părul copilei, cît de ciudată i se părea prezenţa lui în casa aceea. Trăia ca vai de lume într-o mahala. Avea o fetiţă, Sidonie, ceva mai mărişoară decît Catherine. Cîştiga douăzeci de franci pe săptămînă la un pielar. Ar fi avut nevoie de-o cameră *pentru studiile sale*. Ca s-o aibă însă, nu trebuia să plătească barem pe-o săptămînă înainte ? Catherine nu mai asculta, era geloasă pe Sidonie, şi ar fi vrut s-o cunoască. Oare Sidonie o fi fost în Argentina ?

Doamna Simonidze — cum de i-a venit să facă aşa ceva ? — i-a dat bani oaspelui. Catherine era sigură de asta, şi se simţea ruşinată şi îngrozită, pentru că îi era teamă că el va arunca banii şi va rosti deodată nişte cuvinte înfricoşătoare.

El stătea însă acolo, nemişcat, cu o monedă de aur de douăzeci de franci în palmă şi o mutră jalnică. „Vă mulţumesc, doamnă, zise el. O să-mi ajungă şi pentru valiză, dar nu trebuie să ne mai vedem." Palma i se închise la loc peste polul de aur ; îl ţinea strîns ca pe o armă. Tremurînd toată, doamna Simonidze întrebă din uşă numai atît : „Şi după aceea ?"

„— Sînt prea puţine şanse, doamnă, sau în orice caz, cine ştie ? Poate, la proces, cînd o să mă apăr..."

Erau flori peste tot în casă, şi cînd rămase singură, doamna Simonidze simţi că vederea lor îi face rău. Umbla acum prin apartament, bucuroasă că se gîndise să le îndepărteze. Se oprea în faţa oglinzilor. Şi-i spuse fetiţei, uitînd s-o mai trimită la culcare : „Sînt oare aşa de urîtă, Katiuşa, sau am îmbătrînit ?"

De sfîntul Nicolae, domnul Dérys îi aduse Catherinei o casă de păpuşi alcătuită din patru odăi, cu toate mobilele mititele, şi bucătăria cu tigăile, farfuriile şi tipsiile ei, o minunăţie ! Doamna Simonidze primi foarte rău acest dar şi refuză pe un ton supărat să-l pună seara în cămin lîngă pantofiorii fetiţei. Spuse că e o prostie şi-i dădu Catherinei obiectul în mînă, apoi, în faţa domnului Dérys, încremenit, îi explică fiicei sale păcăleala cu sfîntul Nicolae şi cu moş Crăciun, repetînd că nu există Dumnezeu cum nu există nici sfîntul Nicolae, dar cu toate acestea Catherine *trebuia* să-l îmbrăţişeze pe domnul Dérys şi să-i mulţumească. Catherine se execută foarte stînjenită, şi întorcînd ochii, în timp ce domnul Dérys îngăima că nu el adusese darul ci pruncul Isus, pentru care vorbă îi fu sortit să audă răspicat că e un imbecil ; se făcu roşu ca sfecla şi plecă bosumflat, fără să mai dea pe-acolo vreme de patru zile.

La capătul lor, reapăru grozav de încurcat şi căutînd cu daruri şi flori să-şi dobîndească iertarea, ceea ce doamna Simonidze, care-i vorbea întotdeauna pe un ton foarte dispreţuitor, nu se simţi în stare să-i refuze, deoarece chiar în dimineaţa aceea se perindaseră prin faţa ei, unii după alţii, furnizorii neplătiţi. Decembrie e o lună care te sleieşte de parale. Domnul Dérys se rugă mult de doamna Simonidze să-i facă un hatîr, dîndu-i voie s-o ia în seara aceea împreună cu fiică-sa la un mare restaurant pe bulevard. Obţinu această favoare.

Doamna Simonidze era splendidă în seara aceea, iar fetiţa avea o rochie dintr-o tafta la fel cu toaleta mamei. Prin fereastră, ea zări în stradă cupeaua domnului Dérys. Acesta dădu buzna în apartament, şi camerista, care purta o bonetă ca a femeilor din Turene, alergă s-o anunţe pe doamna că trebuie să se fi întîmplat ceva cu domnul căci nu arăta prea bine la faţă.

Dérys, prăbuşit pe canapeluţa din budoar, ţinea în mînă ziarul *La Patrie,* cu paginile desfăcute, şi numai văzînd titlurile uriaşe puteai să-ţi închipui că într-adevăr se întîmplase ceva. Cui îi mai ardea într-o seară ca asta de un dineu la restaurant ! O bombă fusese aruncată după-amiază la Camera deputaţilor chiar în clipa cînd vicontele de Monfort se pregătea să ia cuvîntul, şi nu se putea şti încă numărul morţilor ! Un anarhist, bineînţeles. S-au întors zilele lui Ravachol [1]. Ce efect va avea bomba asta asupra Bursei ! Şi Dérys, care cumpărase acţiuni la curs ridicat, convins că le va vinde la un curs şi mai ridicat ! Charles Dupuy se purtase eroic. El prezida şedinţa. „Domnilor, şedinţa continuă !" spusese el îndată după explozia bombei. Pînă una alta se ştia că în tribune, femei şi copii fuseseră făcuţi terci. „Făcuţi terci !" repeta Dérys şi mîna lui — nici nu-i dăduse prin gînd să-şi scoată mănuşile de culoarea untului — descria un cerc în aer ca şi cum ar fi amestecat terciul acela într-o oală. Se şi dădeau numele victimelor : generalul Billot, baronul Gérard, contele de Lanjuinais, abatele Lemire... Ăsta din urmă, cu ideile lui, n-avea decît ce merita ! Oare, vom trăi iar zilele negre din 1892, atentatul de la rue de Clichy, bomba de la restaurantul Véry ? Acum a venit rîndul Camerei deputaţilor. Ca mîine vom sări toţi în aer.

„L-au arestat oare pe anarhist ?" întrebă doamna Simonidze. Probabil, au arestat toată lumea care era acolo, aşa că... în grămadă, fără îndoială...

Catherine era foarte necăjită că se îmbrăcase degeaba, şi, apoi, socotea că întîmplarea asta nu e un motiv pentru a i se risipi plăcerea de a merge la restaurant. De altfel, nici doamna Simonidze nu voia să renunţe, căci continuă să-şi aranjeze părul în faţa oglinzii şi spuse cu tot farmecul caucazian al vocii sale : „Haide, prietene, vino-ţi în fire ! Am o poftă grozavă în seara asta de şampanie ! Pînă ne îmbrăcăm, du-te şi cumpără-mi o camelie : o rochie fără floare, zău, parcă nu-i terminată..."

---

[1] Anarhist francez, autorul mai multor atentate, ghilotinat în 1892.

A fost nevoie ca Dérys să fie dat afară.

4

Cînd doamna Simonidze se convinse definitiv că nici o minune nu mai era în stare să redea vieţii sale strălucirea dispărută a tinereţii, cînd oglinzile îi arătară mulţimea de mici încreţituri din jurul ochilor şi fleşcăiala timpurie a gîtului, care nu mai îngăduiau nici o speranţă, cînd făcu socoteala puţinilor bani ce-i rămîneau, îşi puse problema dacă trebuia s-o scoată pe Hélène de la pensionul elegant în care o instalase.

Nici o clipă nu-i trecuse prin minte că puteau fi găsite institute de educaţie mai ieftine, unde amîndouă fetele, şi cea mică şi cea mare, ar fi învăţat împreună. Catherine nu era în ochii ei decît un mic animal, dar pentru Hélène, pentru ca Hélène să-şi păstreze rangul, tot ce această mamă părtinitoare avea de vînzare fu vîndut. Dantelele, bijuteriile se duseră... Doamna Simonidze se lipsea încetul cu încetul de tot ce avea. De mult nu mai era vorba de toalete făcute la Worth : chiar şi o mică croitoreasă cu ziua, care venea să lucreze acasă după jurnalele de modă, ajunse curînd un lux căruia nu-i putea face faţă, şi aceasta nu mai suna la apartamentul familiei Simonidze decît pentru a cere să i se plătească zilele lucrate. Catherine se ducea să crape încetişor uşa, spunînd că mamă-sa nu-i acasă, şi asculta, ruşinată, tînguirile croitoresei. Dacă doamna Simonidze nu putea să scoată dintr-o dată cei cincizeci de franci pe care-i datora, de ce nu-i dă cu ţîrîita, cîte zece franci ? întreba croitoreasa. Dar să bată într-una drumurile aşa, venind de cinci-şase ori ca să-şi ceară banii, cînd trebuie să lucreze şi cînd are guri de hrănit. Şi pe deasupra nu-i o joacă să urci mereu cinci etaje. Ochii Catherinei fugeau în lături.

Cu timpul, chiar şi acest al cincilea etaj deveni un lux la care trebuiră să renunţe. Atunci începu pribegia prin odăile mobilate, apoi veni rîndul odăii de hotel pe care o părăseşti într-o bună zi, după lungi săptămîni chinuite de privirea servitorilor şi a patronilor, teama încercată de fiecare dată, cînd vii şi cînd pleci, că ţi se vor cere banii de chirie, scara ce-ţi arde tălpile, necazurile cu spălatul rufelor...

Tocmai se mutaseră într-o pensiune de familie, aproape de grădina Luxembourg, cînd Hélène fu retrasă de la pension. Avea paisprezece ani şi apucături de cucoană. Trusoul de la călugăriţe mai ţinu cîtăva vreme, şi Catherine nu-şi putea stăpîni invidia comparînd rufăria ei cu a surorii sale. În fiecare zi, Hélène făcea o oră de exerciţii la pianul din salon, şi vocaliza. Cuceri foarte repede atenţia unor doamne bătrîne şi a cîtorva tineri cu aere prefăcute de îndrăgostiţi de muzică, pentru care cînta din Chopin, *Improvizaţie-Fantezie*, succesul ei.

Nemişcată într-un colţ al salonului, lîngă un ghiveci învelit cu foiţă creponată unde se veştejea un palmier pitic, Catherine stătea ceasuri întregi ascunsă în semiîntunericul în care stăpîna pensiunii ţinea încăperea, chiar cînd Hélène era la pian, *deoarece cînta pe dinafară,* pentru ca soarele să nu spălăcească stofa jilţurilor, îmbrăcate de altfel în huse.

Catherine simţea cum cresc în ea nişte sentimente foarte urîcioase. Tot ceea ce avea soră-sa, şi nici vorbă nu putea fi să aibă şi ea, îi stîrnea o suferinţă cumplită. Dar mai cu seamă muzica. O ruga pe maică-sa să-i ia un profesor de pian. Asta într-adevăr că nu se mai putea. Catherine se furişa ca o hoaţă în salon, cînd nu era nimeni acolo şi, ridicînd capacul clavirului *Paucelle & Coquet*, se uita lung la clapele îngălbenite. Uneori, îşi trecea foarte repede mîinile peste claviatură, şi atunci se înfiora toată. Încetul cu încetul deveni mai îndrăzneaţă.

Într-o zi doamna Simonidze o surprinse cîntînd o arie auzită în ajun la o cafenea unde fuseseră cîteştrele, şi de unde plecaseră în mare grabă din pricina mojiciilor unui vecin de masă care se tot lega de Hélène; în ziua aceea doamna Simonidze regretă că nu se gîndise în vremuri mai bune să-şi dea fata la învăţătură. Îi spuse Hélènei să încerce a-i da lecţii de pian.

Adînc umilită, Catherine se simţea prinsă între ura pe care o nutrea faţă de soră-sa şi pasiunea ei pentru muzică. De altfel, Hélène se ocupa în silă de soră-sa. O strivea sub dispreţul ei pentru că nu putea să cînte de la prima lecţie din Grieg. La drept vorbind, Catherine reuşi într-un timp foarte scurt să execute, în felul ei, orice, cu inexactitatea ignoranţei şi a instinctului, cînd abia ştia să descifreze notele. Şi asta o necăjea pe sora mai mare, care o întrerupea, pentru a se aşeza în locul ei la pian, să cînte, ceea ce se cheamă a cînta într-adevăr.

De altminteri, lecţiile erau curmate de intrarea în salon a vreunuia din tinerii care-i făceau curte Hélènei — provinciali abia ieşiţi din familia lor care-i dăduse în pensiune acolo, pentru că era genul acela de casă unde nu şi-ar putea aduce fete. Odrasle de familii catolice cu gulerele lor înalte şi cravatele înfoiate în care se vedea, ca un buric, gămălia unui ac de aur, darul primit la întîia lor împărtăşanie, băieţii aceştia aveau purtări foarte cuviincioase, însă făţarnici, ei se aranjau în aşa fel ca să adulmece părul Hélènei, să-i întîlnească mîinile în cutia cu note unde trebuia întotdeauna să scotoceşti printr-un vraf întreg de exerciţii de Czerny şi de polci făcute ferfeniţă pînă dădeai de o arie de Mozart sau de Haendel care punea în valoare strania voce de contralto a Hélènei, al cărei farmec de dincolo de mări o tulbura chiar şi pe Catherine.

La zece ani, bărbaţii îi şi stîrneau Catherinei o vie curiozitate, iar privirile pe care şi le lăsau pe sora ei o făceau să sufere mai mult încă decît gelozia muzicală. Catherine umbla ceasuri întregi în grădina Luxembourg unde se ducea să se plimbe de una singură, negîndindu-se măcar o singură clipă că ar putea lega prietenie cu copiii de vîrsta ei, ale căror jocuri gălăgioase o înspăimîntau şi i se păreau nişte mofturi de ţînci, în vreme ce sora ei primea lume, iar mama, care adeseori nu se scula pînă seara, lîncezea în pat cetind, cetind, fără încetare, cu mucuri de ţigări aruncate peste tot în odaia plină de fum.

Nu, nu copiii o atrăgeau pe Catherine în această grădină unde căuta colţurile mai ferite, nu pentru singurătatea lor ci pentru un anumit soi de perechi pe care le întîlnea acolo. Rezemată de un copac, îşi lua un aer îngîndurat şi se adîncea în contemplarea îndrăgostiţilor. Sau, în ceasurile de mare îmbulzeală, se plimba prin acea parte a grădinii dintre terasă şi capătul aleii Medicis, privind cetele de tineri, care rîdeau şi flecăreau însufleţiţi de o voioşie tainică, şi femeile care se vîrau printre ei cu o atît de stranie neruşinare, pudrate, fardate, cu buzele roşii, în rochii atît de fistichii încît Catherine credea că visează.

Se înstrăinase foarte mult de mama ei după întoarcerea Hélènei. Totuşi, prin 1897, ceva le mai apropiase una de alta, o patimă comună, pe vremea întrevederii de la Cronstadt[1] şi a alianţei franco-ruse. Clocotea în ele aceeaşi revoltă. Franţa, patria libertăţii, să întindă astfel mîna călăilor ruşi! Doamna Simonidze spunea că ţarul îi va cere lui Félix Faure să-i fie predaţi toţi refugiaţii revoluţionari, nihilişti. Fetiţa simţea, cu o spaimă care o ţinea trează, cît de mic e pămîntul acesta unde în curînd nu va mai fi chip să te ascunzi, unde peste puţin timp nu vei mai putea trece ca altădată frontierele păzite, sub nume de împrumut, pentru a scăpa de coşmarul unei ţări aşa cum ai evada dintr-un veac al evului mediu de-a dreptul în zilele noastre. Catherine îl ura pe Félix Faure.

Familia Simonidze nu mai pleca din Paris. Asta era cea mai mare schimbare în viaţa lor. Chiar vara, cînd oraşul devenea pustiu, iar grădina Luxembourg era părăsită de tineri şi lăsată pradă doicilor, bonelor şi copiilor care fac turte de nisip fără nisip şi sug pietricele, orizontul Catherinei rămînea acelaşi. Dădu într-o zi peste Hélène, lîngă fîntîna Medicis, cu un tînăr pe care ea, Catherine, nu-l cunoştea. Asta fu pentru dînsa o lovitură de nedescris. Îşi dispreţui sora şi se depărtă fugind.

---

[1] E vorba de vizita preşedintelui Republicii Franceze la Cronstadt, unde a avut o întrevedere cu ţarul Nicolae al II-lea.

În sufrageria comună unde li se servea masa, o dată cu sosirea verii, numeroşi străini luaseră locul tinerilor catolici care-i făceau curte Hélènei. Prînzurile acestea erau pentru Catherine un chin de neîndurat. Suferea din pricina petelor de pe faţa de masă, a şervetelor vîrîte în cerculeţe, a conversaţiei. Aşa că, prin septembrie, schimbarea de locuinţă care veni pe neaşteptate i se păru o întîmplare fericită. Se aflau de optsprezece luni în pensiunea asta, şi îşi plătiseră întotdeauna pensiunea la ziua cuvenită, domnul Simonidze trimiţîndu-le banii cu mare regularitate în tot acest timp, afară de o singură dată. Pesemne că în august el plecase în vreo călătorie, fusese undeva la ţară, căci se pomeniră deodată că mandatul întîrzie trei săptămîni. Doamna Gelotte, patroana pensiunii, îi făcuse atunci doamnei Simonidze observaţii pe un asemenea ton că ea nu putu să le admită şi, de îndată ce sosiră banii, plăti şi plecă.

De data asta, familia se mută într-o singură odaie mare la un hotel, care însă nu avea decît două paturi. Catherine, fireşte, dormea cu mamă-sa. Asta îi stîrnea o groază care o făcea să plîngă în tăcere, de îndată ce stingeau lampa — o lampă mare cu petrol, de un sistem atît de perfecţionat, atît de modern, încît, de cum începea să fumege sau să fîsîie, trebuia chemat omul de serviciu pentru că doamnele nu reuşiseră să-i dea de rost.

Omul de serviciu era tînăr, să fi avut douăzeci de ani, şi adeseori deretica prin cameră cu mînecile suflecate. Catherine îi privea braţele, şi apoi, ghicea sub cămaşă, după uşurinţa mişcărilor, muşchii care-i aminteau statuile din grădinile publice. Alfred, care căuta orice prilej ca să intre netam-nesam în camera acestor doamne, nu avea ochi decît pentru Hélène. Însă Hélène nici măcar nu băgase de seamă că există. Pe Hélène, cînd ieşea în oraş, o interesau elevii de la Politehnică.

În 1898, doamna Simonidze cu fetele ei colindară prin patru sau cinci hoteluri şi pensiuni. Meniurile fixe alternau astfel cu mesele luate în cameră, gătite pe un mic reşou care dispărea repede în dulap cînd bătea cineva la uşă, şi cu prînzurile prin lăptării „a la minut“, doamna Simonidze avînd grijă să numere banii de zece ori pentru a nu depăşi sărăcăciosul buget alimentar. Repeta de fiecare dată că nimic nu era mai potrivit ca pensiunea pentru punga lor, căci numai aşa puteai fi sigur că vei mînca în toate zilele. Dar de fiecare dată, li se scîrbea de atîta fasole plină cu aţe, în acelaşi şi acelaşi sos de capere, şi atunci, fie ce-o fi, preferau să-şi încerce norocul la micile restaurante cu mîncarea înecată în grăsime, unde friptura e cam tare, plăcinta cu carne suspectă şi umplută cu tot ce-ai lăsat pe masă neatins în ajun, tocătura făcută din rămăşiţe ieftine, iar bucăţica de brînză ce ţi se pune în farfurie e însoţită de afirmaţia : „Sper că asta e faină !“ pe un ton la care nu ai ce răspunde. Erau sfîrşituri de chenzină cînd nu aveau cu ce merge de două ori pe zi în vreunul din birturile astea şi atunci zăboveau într-o cafenea mîncînd nişte covrigi cu sare şi chimion. Erau sfîrşituri de lună cînd renunţau pur şi simplu să mai iasă din cameră, trăind dintr-un borcan cu dulceaţă. Doamna Simonidze citea şi fuma. Hélène fuma fără să citească. Catherine stătea cu nasul în geam. Nici Hélène, nici mamă-sa nu s-ar fi gîndit vreodată că puteau să-şi îmbunătăţească situaţia muncind. Banii picau din cer prin poştă, veneau de departe, de la problematicul domn Simonidze care avea puţuri de petrol. Era un lucru cuvenit, un dar făcut desigur cu oarecare calicie, însă fără nici o legătură cu viaţa. La drept vorbind, ele nici nu se gîndeau de unde vine. Banii soseau ori nu soseau, şi asta era tot. De la o anumită zi a lunii începeau să aştepte poştaşul. Se temeau că scrisoarea prin care anunţaseră ultima schimbare de adresă să nu fi ajuns la Tiflis, sau ca poşta să nu fi trebuit s-o îndrepte pe urmele destinatarului, în Turcia sau la Petersburg. Cînd banii soseau în sfîrşit, doamna Simonidze se dovedea cît se poate de prevăzătoare, cumpărînd dintr-o dată cîteva sute de ţigări, de frică să nu ducă lipsă ca luna trecută, ceea ce o făcea nervoasă pînă într-atît că îi tremurau mîinile dacă rămînea trei sau patru ceasuri fără să fumeze.

5

Strada Blaise-Desgoffe e o stradă liniştită, nu încape îndoială că la început doamna Simonidze şi fetele ei cam bătură la ochi, pentru că erau străine, pentru că se sculau la amiază sau mai tîrziu, nu ieşeau zile întregi în oraş, primeau o grămadă de lume, domni mai cu seamă, fumau, purtau rochii ţipătoare, şi nu aveau aproape de nici unele în casă, aşa că furnizorii veneau să întrebe portăreasa dacă într-adevăr li se putea da pe datorie. Pînă la urmă însă, doamnele acestea începură să facă parte din peisaj, se iviră locatari noi la numărul 7, nişte artişti care făcură să se bîrfească pe socoteala lor şi mai mult ; doamna Simonidze vorbi într-una din zile cu fetiţa de la parter, cocoţată pe fereastră, şi mama fetiţei se vîrî în vorbă, roşind de plăcere cînd linguşitoarea de la etaj pretinse că puştoaica semăna leit cu una dintre marile ducese ruse ; apoi, o bonă de la numărul 3, de care se ţinuse un individ în *rue de Rennes,* recunoscînd-o pe Catherine, o rugă tremurînd să meargă alături de ea, şi Catherine se învoise, ceea ce, ziceau vecinii, era foarte curajos din partea ei ; în sfîrşit, strada le adoptase.

Din vechile prietenii de pe vremuri ale doamnei Simonidze, prea puţine îi rămăseseră credincioase. Catherine nu mai recunoştea din lumea de odinioară decît vreo cîţiva compatrioţi, trăind în exil. Cît despre celelalte cunoştinţe, erau mai cu seamă ale Hélènei : prietene de pension în trecere prin Paris, căci parizienenele nu întreţineau multă vreme raporturile începute la şcoala de călugăriţe, într-un mediu social în care putuseră s-o creadă pe Hélène mai bogată şi mai de neam. Apoi, veri ai acestor prietene, care se arătau acolo mai des. Şi prieteni ai verilor, Hélène era într-adevăr foarte frumoasă, cu toate că avea sănătatea cam şubredă, şi asta îi strica uneori tenul.

În mijlocul acestei lumi, Catherine se simţea grozav de stingheră şi nenorocită. Apartamentul era mic, ea nu avea o cameră unde să se poată retrage cînd Hélène îşi primea prietenii, iar doamna Simonidze, în capot, lîncezea la dînsa în odaie citind şi căscînd. Catherine pleca de acasă din plictiseală, spre a le face în necaz, şi spre a lăsa locul unor musafiri care nu veniseră pentru dînsa. La cincisprezece ani, îşi făcuse un amic printre exilaţii care o vizitau pe mamă-sa. Un anume Ţeretelli, plasator de robinete, un adevărat revoluţionar, cum zicea despre el, convinsă, doamna Simonidze. Dar de cele mai multe ori era singură.

Lumea ce-o înconjura pe soră-sa întruchipa întocmai gusturile cu care venise de la şcoala de călugăriţe din San Remo. Îi plăcea uniforma militară şi dacă nu toţi prietenii ei, sau cel puţin aceia cărora le plăcea să revină, nu erau neapărat Saint-Cyrieni [1], nici mult nu le lipsea. Oricum, ceilalţi făceau parte din acele straturi sociale care îmbrăţişau ideile cercurilor militare. În cea mai mare parte, tineri catolici foarte la locul lor. Se întîmpla totuşi ca, prin vreo urzeală tainică sau prin legături în Cartierul Latin, unul dintre ei să aducă cu dînsul un turc, cum fu acela care ceru mîna Catherinei cînd ea avea paisprezece ani. Mai adeseori însă, prin cele trei încăperi din strada Blaise-Desgoffe, se perindau o seamă de tineri nu prea deosebiţi unul de altul, ale căror idei se băteau cap în cap cu acelea pe care Catherine le moştenise de la mamă-sa, ori şi le făcuse ea singură fără ca doamna Simonidze să le fi bănuit.

Prin mijlocirea lui Régis, fost coleg al locotenentului Mercurot la liceul Charlemagne şi văr al uneia dintre maici, sora Sainte-Marie-des-Flots de la pensionatul din Saint Remo, se înfiripară legăturile familiei Simonidze cu domnişoara Josse. Brigitte Josse era de fel din Bessèges şi sosise acum la Paris, după ce tată-său murise. Doamna Josse, mamă-sa, aşteptase cu nerăbdare acest eveniment care venise aşa de tîrziu, ca să se poată stabili în capitală. Răposatul fusese directorul unor mine în acel infect tîrg meridional (doamna Josse era născută la Cherbourg), unde ea îşi irosise cei mai frumoşi ani ai vieţii. La drept vorbind, nu se prea vedea în ce măsură doamna Josse o ducea mai bine la Paris decît la Bessèges, căci nu ieşea de loc din apartamentul ei de la Passy şi nu părăsea gherghetul la care broda ceva mărunt de tot, prăpădindu-şi ochii ameninţaţi de o meteahnă care-i albea. Dimineaţa, dădea totuşi o raită prin cartier, în zilele cînd se tîrguiau de-ale casei, vrînd să cunoască preţurile, pentru ca bucătăreasa să n-o încarce la socoteală. Afară de asta îşi petrecea ore întregi la biserica Saint-Honoré d'Eylau. Dar nu trebuia oare s-o mărite pe Brigitte ?

---

[1] Adică elevi ai şcolii militare Saint-Cyr.

Brigitte va avea o zestre de o sută cincizeci de mii de franci. Aproape că a fost cel dintîi lucru pe care doamna Josse îl spuse doamnei Simonidze cînd venise s-o vadă, căci legături de necrezut se înnodară între aceste mame a căror întîlnire putea să pară în ochii unui martor una din acele erori ale naturii care fac să crească o conopidă alături de un pin de Aranco. Doamna Josse voia în primul rînd să-şi dea seama în ce fel de mediu nimerea fiică-sa, dar uită de asta pentru a vorbi de Bessèges, de groaza prin care trecuse acolo cînd erau greve în mină, o primejdie, doamnă dragă, o primejdie ! Mai vorbi despre exploziile de grizu şi de familia inginerului Tesseydre, în sfîrşit, ce mai încolo-încoace, doamna Simonidze i se păru o adevărată doamnă de neam mare. O întrebă despre curtea imperială a Rusiei, şi socoti răspunsurile foarte satisfăcătoare.

Brigitte nu era urîtă, dar nici frumoasă nu era... Avea mai ales nişte picioare aşa de butucănoase încît, atunci cînd se născocise pentru bicicletă rochia scurtă, care lăsa să se vadă aproape toată glezna, ea încetase să mai iasă dimineaţa, şi avu din pricina asta ochii plînşi o iarnă întreagă. Se uita la Hélène ca la o minune şi ajunse numaidecît cea mai bună prietenă a ei. Neştiind nimic despre Paris şi de lume în general, găsea la familia Simonidze parcă un parfum al vastului univers de care nimeni n-avea habar la Bessèges. Ieşirile Catherinei, toată această anarhie copilăroasă n-o tulbura de fel, pentru că găsea în Hélène o alinătoare potrivire de idei asupra religiei şi căsătoriei, precum şi o concepţie a dragostei, a cărei biblie avea să fie în curînd acea *Prietenie amoroasă* pe care nu ţi-o puteai procura la biblioteca de împrumut unde plăteau un abonament pentru amîndouă, atît era de căutată cartea în cartierul Saint-Sulpice. Doamna Simonidze vedea cu ochi buni această prietenie nouă. Se temea că fetele ei, umblînd numai cu băieţi tineri, să nu rămînă nemăritate. Şi născoci un joc foarte nostim: căuta un soţ pentru Brigitte printre Saint-Cyrienii care-i dădeau tîrcoale Hélènei. Repeta fiecăruia că Brigitte moştenea o avere. Cu asta le trezi interesul pentru fată. Micul apartament în care venea bogata moştenitoare căpătă deodată un aer de respectabilitate în ciuda apucăturilor ciudate ale locatarelor.

Régis, de altfel, îi făcea curte Hélènei, şi-l cunoscuse pe domnul Josse, aşa că era foarte firesc să fie văzut cu cele două fete. Foarte firesc de asemenea că luau cu dînşii, oriunde se duceau, pe locotenentul Mercurot, prietenul lui Régis, care avea o mustăcioară blondă, tăiată foarte mărunt, şi un punct de vedere cavaleresc în toate. Brigitte nu ştia să meargă pe bicicletă, şi de altfel nici Régis. Curînd după asta, Hélène şi locotenentul avură plimbările lor matinale la Bois de Boulogne, mergînd uneori pînă la Suresnes, pe biciclete luate cu chirie de la magazinul Poulet din *avenue de Neuilly*, lîngă bariera Maillot; în uşa prăvăliei se vedea bicicleta cu o roată mare şi cealaltă foarte mică, cu care răposatul domn Poulet-tatăl cîştigase odinioară o cursă la Amsterdam. Nevastă-sa, o irlandeză cu faţa ciupită de vărsat şi cu părul cănit, domnea peste localul jumătate garaj, jumătate dugheană, unde moda bicicletei aducea o mulţime de tineri pe care fiii ei îi învăţau să pedaleze.

Hélène, cu o canotieră cocoţată în vîrful capului, într-o rochie cu volane, căreia, printr-o şmecherie născocită de curînd, i se putea scoate ultimul volan, prins de poalele rochiei cu nişte copci, pentru a te putea simţi cît mai bine pe bicicletă, învăţă foarte repede să meargă. O ajuta, ţinîndu-i şaua, domnul Poulet-fiul, în pantaloni bufanţi pînă la genunchi, cu ciorapi de ciclist şi o barbă roşcată sub o mutră de copil. Şi-o fi dat măcar seama domnul Poulet-fiul că Hélène era frumuşică ? În orice caz, văzîndu-l cum ţine şaua, cu mîna aşa de aproape de Hélène, simţi locotenentul Mercurot acea împunsătură a geloziei care-i dădu de ştire că se prinsese în laţ.

6

Neluat în seamă de Hélène, Régis începu s-o privească pe soră-sa mai mică. Avea dinţi foarte albi Régis, şi Catherine era cu gîndul la el. Nu că s-ar fi simţit îndrăgostită. Nu. Nu putea să fie nimic serios între ei, pentru că îl ştia mai prejos de dînsa, un zevzec. Avea însă un fel de eleganţă şi de forţă, şi Catherine abia se putuse stăpîni să nu-l sărute în seara cînd se duseseră la bîlciul din Neuilly, unde el se apucase să tragă în figurile de mucava la *Tirul Universal*, înflăcărîndu-se ca un nătărău, în timp ce lulele, cămile şi balerine se perindau pe fond negru, mişcîndu-se încet de la dreapta la stînga, mai puţin albe decît dinţii lui, cînd rîdea de bucurie că nimerise drept în ţintă.

În birja care-i aducea de la Neuilly (pe Mercurot, Brigitte şi Hélène îi pierduseră undeva aproape de restaurantul Pezon) Catherine fu aceea care se aruncă la pieptul lui Régis. El era foarte mirat şi bucuros ca un copil care se pomeneşte deodată în pragul unei vieţi noi. Fireşte, îşi închipui numaidecît că poate merge mai departe, dar Catherine sări jos din trăsura în mers, şi el nu îndrăzni să alerge după dînsa.

Asta se întîmplă undeva de-a lungul Senei. Catherine plecă de acolo destul de amărîtă, regretînd că se smulsese din mîinile stîngace ale acestui flăcău, rătăcite prin fustele ei. Dar cine era Régis ăsta ? Băiatul unui magistrat. Tată-său fusese asesor în procesul lui Emile Henry. Şi el însuşi studia dreptul şi lucra la Institutul catolic. Régis nu înţelegea nimic. Poate că lucrurile acestea ale dragostei nu aveau nici o importanţă, dar Catherine nu era prea sigură. Apoi, o mai încerca şi teama nelămurită că ar putea rămîne însărcinată. În orice caz, dacă ar fi s-o facă, nu cu Régis. Mai curînd cu un trecător. Nu cu Régis. Un bărbat care se ţinea după dînsa îi făcu frică. N-avea decît şaisprezece ani. Iuţi pasul. Dacă bărbatul acela i-ar fi pus doar mîna pe braţ, l-ar fi urmat la hotel. El găsi însă că fata mergea prea repede. Nu era aşa de tîrziu, abia unsprezece, dar oricum...

A doua zi, Régis veni s-o vadă, aducîndu-i flori ; ea se ţinu să nu rîdă, şi încercă să-şi amintească chipul celuilalt, întîlnit pe chei. Un bărbat de treizeci de ani, umblînd fără rost. Régis căută să rămînă singur cu ea. Catherine nu mai voia însă. Îşi venise în fire, după ameţeala din ajun.

Ieşiră totuşi, şi ea îl însoţi la acelea dintre petrecerile lui Régis, pe care el le socotea potrivite pentru o fată. O duse astfel la Cercul catolic din strada Vaneau, unde aveau loc serbări sub ochii popilor ce-şi foiau pe coridoare anteriile negre, ieşind în întîmpinarea oaspeţilor, sau se pierdeau în mulţime prin faţa tejghelelor la care se vindeau lucruri de dar pentru cutia pomenilor, ivindu-se apoi iarăşi în jurul tombolei ori aproape de scenă, amestecaţi printre tinerii serioşi care discutau politică, lîngă familiile aşezate cu fetele lor în preajma bufetului. Nişte gîsculiţe nervoase care rîdeau, rîdeau tot timpul.

Paul Jonghens era foarte bucuros că-l reîntîlneşte pe prietenul său Régis cu o fată aşa de drăguţă. Şi încă o rusoaică. Voinicelul ăsta de prin părţile Flandrei, venit de prea puţină vreme la Paris, după ce părinţii săi, care avuseseră o filatură, muriseră ruinaţi, rămase în faţa ei oarecum uluit. Ceea ce nu-i scăpă Catherinei. Ea măsură dintr-o privire tîmpenia nemărginită ce se citea în ochii aceia albaştri, dar totodată îşi dădu parcă seama că ei puteau stîrni cu o nemaipomenită uşurinţă ameţeala, ameţeala pe care ea începea să şi-o cunoască şi să-i fie teamă de ea.

Aducînd-o aici pe Catherine, Régis îşi făcuse o anumită socoteală, căci Cercul catolic era tot ce se putea mai progresist : Contele Albert de Mun [1] ţinuse deunăzi o cuvîntare acolo, şi tocmai acea parte a tineretului care frecventa cercul realizase ceea ce e bun în socialism; era o primejdie să-i laşi pe muncitori fără îndrumare, cînd ar fi fost de ajuns să te întorci la învăţătura curată a lui Cristos pentru ca toate să reintre pe făgaşul cuvenit. O uşoară mireasmă de afurisenie plutea în jurul abatelui Desgranges care conducea Cercul. Arhiepiscopul îi dăduse cîteva avertismente. Era un prieten al abatelui Lemire, cel de se alegea deputat în ţinutul familiei Jonghens, iar tatăl lui Jonghens — povestea Régis — deşi patron, vota pentru abate; asta, de altminteri, făcea să fie văzut cu ochi buni de muncitorii lui.

---

[1] *Albert de Mun* (1841—1914), om politic, iniţiatorul unui catolicism „social", menit să-i atragă pe muncitori.

În sinea ei, Catherine îşi bătea joc de toate balivernele cu care Régis încerca s-o vrăjească; era greu s-o convingă cu de-alde astea şi, apoi, ce se pricepea ea la politică mai mult ca Régis? Jonghens venea iar spre dînşii, cu un aer foarte preocupat şi fericit: „Domnişoară, în cinstea dumitale, vezi colo, deasupra scenei, am pus să se adauge un drapel rusesc alături de celelalte..." Catherine simţi un fior rece prin tot trupul. „Nici nu puteai face ceva mai rău, domnule", răspunse ea cu dispreţ, şi Régis trebui să explice că domnişoara era georgiană şi nu rusoaică, ceea ce nu era nicidecum acelaşi lucru, că Georgia era Alsacia-Lorena a Rusiei... Îţi închipui ce efect ai fi produs asupra unei alsaciene, arborînd drapelul german în cinstea ei! Jonghens o sfeclise: dar nu ştia, atît de puţină geografie se ştia în Franţa, stindardul cu bucluc va fi dat jos numaidecît. Şi se depărtă. Un freamăt trecu printre băieţandri aceia cu binocluri, iar un tînăr abate se căţără pe o scară. Jonghens îşi ştergea fruntea îmbrobonită. Drapelul fu înlăturat.

În program era şi ceva muzică, Catherine se plictisea rău de tot. Régis îi adusese un elev al Şcoalei de Istorie şi Arheologie care se interesa de problemele sociale. El îi vorbi de sindicalismul creştin din Belgia. Catherine simţea niţică greaţă ascultîndu-l, mai ales cînd interlocutorul zicea, lăsîndu-şi ochii în jos, că patronii combăteau gîndurile rele ale tinerilor muncitori prin sport şi rugăciune, şi că, ceea ce se urmărea, în primul rînd, era ca tinerii să nu aibă niciodată bani asupra lor. Leafa şi-o duceau familiei. Asta îi împiedica de la multe răutăţi, iar părinţii erau mulţumiţi ştiindu-i ţinuţi de scurt astfel şi îndrumaţi pe calea cea bună spre a deveni oameni serioşi, de ispravă. Régis se juca cu mănuşile Catherinei, Catherine se gîndea la Paul Jonghens.

Pe scena unde acum nu se mai înălţa drapelul ţărilor, după concert, începuse o piesă de teatru. Era vorba de domnul Cernon, patron creştin, care nu se dăduse îndărăt de la cele mai mari sacrificii pentru a îmbunătăţi soarta muncitorilor, dar aceştia, amăgiţi de vorbăria socialiştilor, aţîţaţi de „negustorii de făgăduieli", nu şovăie să declare grevă şi să-şi ducă la sapă de lemn binefăcătorul. Concedierea unui zurbagiu încăpăţînat, faţă de care domnul Cernon n-avusese totuşi decît cuvinte pline de bunătate, e pretextul grevei. Patron şi delegaţi ai sindicatului discută, el prietenos, ceilalţi luîndu-l de sus, cu obrăznicie, cînd un servitor aduce vestea cumplită: doamna Cernon, nevasta patronului şi îngerul păzitor al săracilor, a murit salvînd de la moarte pe fiul zurbagiului încăpăţînat care venise în sala maşinilor pentru a face un act de sabotaj. Ruşinaţi, delegaţii îşi scot pălăriile, în chipul cel mai respectuos. „Am fost înşelaţi, spun ei. Semănătorii de ură şi de vorbe frumoase ne-au dus pe un drum greşit. Dar o faptă nobilă ca asta ne-a deschis în sfîrşit ochii."

Un fel de emoţie aprobativă cuprinsese sala în care aplauzele se amestecau cu exclamaţiile. Vecinul Catherinei se aplecă spre dînsa : „Piesa e niţel cam naivă, din punct de vedere literar. Însă faptele sînt exacte. Lucrurile s-au petrecut întocmai aşa... undeva prin departamentul Charente... Ştii, autorul a scos-o la capăt binişor. Piesa e populară. O să meargă. Uite ce efect a făcut aici asupra unui public de elită. Dar a fost scrisă pentru fabrică. Era de temut ca nu cumva să se simtă împotrivirea ascunsă a burgheziei faţă de orice revendicare muncitorească. Aşa ceva nu s-ar fi putut înţelege. Îi cunoaştem noi pe muncitori ! Primejdia a fost evitată punînd faţă-n faţă nu patron şi salariaţi, ci dragostea şi ura care sînt ale tuturor claselor."

Régis îi oferi o oranjadă la bufet. Catherine se depărtă pentru o clipă sub un pretext oarecare, apucînd în realitate spre ieşire. Fie ce-o fi, Régis va rămîne acolo cu mănuşile ei, şi ea se va întoarce singură acasă, strada Blaise-Desgoffe nu era departe. Cînd să se apropie de vestiar, Paul Jonghens o ajunse din urmă. Avea douăzeci de ani şi acel luciu al feţei care mai tîrziu se preface în spuzeală. „Pleci, domnişoară ?" Numai cu oarecare greutate îl împiedică să dea fuga spre a i-l aduce pe Régis. Ieşiră împreună.

Cum de se pomeniră la o masă în cafeneaua Balzard, e ceea ce fiecare din ei avea aerul să creadă că e isprava celuilalt. Erau acolo studenţi şi fete, şi morala lui Jonghens nu se împăca cu prezenţa unei persoane ca domnişoara Simonidze într-un asemenea loc... Punea însă totul în seama Georgiei. Ronţăiau covrigi cu sare bîndu-şi berea. Vorbeau despre acţiunea socială a Cercului catolic. Îmbătată de-a binelea de gîndurile ei ascunse, Catherine arăta un interes pe care niciodată în viaţa ei nu-l avusese pentru acest apostolat laic. Jonghens îi apucase mîinile. Ale lui erau cam asudate. Masa fiind mică, îmbulzeala din jur îi silea să se strîngă unul într-altul. Catherine simţea foarte aproape de dînsa această prezenţă înnebunită, pe care o subliniau şi mai mult cuvintele lui pioase. Cerură să li se mai aducă bere. După geamuri se vedea că afară se lăsase ger. Catherine se gîndea foarte repede la mii de lucruri, printre care era şi strania ispită de a se lăsa în braţele vecinului, lipindu-se de trupul său tînăr şi cald. „Unde stai ?" întrebă ea. Jonghens înţelese greşit: „Într-o pensiune... nu putem merge acolo..." Asta o dezmetici numaidecît... El o însoţi pînă-n uşa casei, fără să priceapă nimic.

Catherine dădu peste Régis care venise la dînsa, ca ieşit din minţi, să-i aducă mănuşile. Nu se afla acolo decît doamna Simonidze care trecu în camera ei, lăsîndu-i să se explice. Régis se pregătea să înceapă o scenă de gelozie. Catherine îl găsi drăguţ şi totodată nu putu să suporte gălăgia pe care avea s-o facă. Se ghemui la pieptul său.

7

„Crede-mă, domnişoară dragă, zicea Jonghens, virtuţile religioase ale claselor muncitoare le vor duce mai sigur la trai îmbelşugat decît ar putea acest trai îmbelşugat să le ducă la o perfecţionare morală.“

Jonghens nu era amantul Catherinei, după cum nici Régis nu era. Îl sărutase, ca pe alţii. Se prinsese, cu un fel de înfrigurare, în acest joc primejdios, muncită mereu de frica de a nu merge prea departe. Nu că ar fi văzut, în principiu, vreun obstacol oarecare, moral sau de altă natură, care s-o împiedice de a se da cu totul unui bărbat, dar o reţinea mai mult o consideraţie socială : nu voia să fie femeia *unui* bărbat, se temea ca nu cumva să se vadă obiectul bărbatului căruia i s-ar da. Pe scurt, se împotrivea acestui limbaj de proprietar al iubirii şi-l găsea absurd, dar se simţea îndeajuns de prinsă în mrejele jocului pentru a se teme de plăcerile dragostei ca de o ipotecă pe ziua de mîine.

Jonghens avea un frate mai vîrstnic şi trei surori. Cea mai mare, Marta, întreţinea pare-se întreaga familie. Deschisese la Champ-de-Mars, pe vremea Expoziţiei universale, o pensiune pentru străini, cu ajutorul unei englezoaice, Miss Baxton, care avea ceva bani puşi deoparte. Ce-i drept, puteai să-ţi dai seama repede că ea nu avea cine ştie ce rost în întreprindere, afară de acela că ştia cîteva limbi, şi că domnul van Houten, vizitatorul acela olandez pe care-l primea adeseori Marta Jonghens, juca acolo un rol precumpănitor. Altfel nimic de zis în ce priveşte ţinuta casei ; cea mai mare bunăcuviinţă domnea în această pensiune unde nu prea erau primite decît tinere fete şi perechi foarte liniştite. Dacă domnişoara Jonghens o fi avut ceva mai deosebit în viaţa ei intimă, asta se petrecea aiurea, nu privea pe nimeni şi nu-i ştirbea demnitatea, care era foarte mare.

Catherine îi dădea dreptate Martei. Îi dădea dreptate că nu se măritase, că munceşte, că înfruntă gura lumii. Le dispreţuia pe celelalte două surori dintre care una tocmai se căsătorise, iar cealaltă însoţea tinerele străine de la pensiune la cursuri. O fată şireată, frumuşică dar prefăcută, într-adevăr prefăcută. Şi apoi, Solange asta purta la gît o cruciuliţă de aur, şi mai făcea şi pe mironosiţa. Cele două surori Simonidze, Régis, Brigitte Josse şi locotenentul Mercurot deveniră musafirii de toate zilele ai pensiunii Jonghens. De cînd o cunoştea pe Solange, Régis se arăta mai puţin atent faţă de Catherine. Domnul van Houten se împrietenise cu locotenentul Mercurot pentru că şi unuia şi celuilalt le plăceau instrumentele optice şi arta fotografică.

Cel mai mare dintre Jonghens, Blaise, se şi căpătuise. Lucra la un agent de schimb şi, cînd îl auzeai, vorbea de finanţe. Semăna mult cu fratele său Paul, de ale cărui idei sociale făcea haz. Era, trebuie să recunoaştem, liber-cugetătorul familiei. Găsea că trebuie expulzate călugăriţele. Socialismul şi creştinismul i se păreau deopotrivă de caraghioase şi vrednice de dispreţ. Doctrine de nevolnici. El, un soi de atlet, care se ducea duminica la curse pentru că omul trebuie să mai ia aer, era pentru folosirea mijloacelor tari faţă de muncitori, cum îi explica domnişoarei Simonidze pe care o dusese într-o seară la *Apollo,* unde vestitul *Looping the Loop* pe bicicletă stîrnea mare vîlvă. Ce dracu, cum de nu pricep unii că nu-i poţi avea pe muncitori de partea ta, decît ţinîndu-i în mînă ?! Afacerile trebuie să meargă strună. Catherine judeca toate lucrurile astea ca un copil, zicea el : îşi poate măcar închipui dînsa ce prăpăd fără seamăn ar aduce închiderea, nu zic a prăvăliilor, dar numai a Bursei ? Da, da, fireşte, lumea vedea în Bursă un fel de văgăună a lui Ali-Baba... Ştiu, e uşor să întruchipezi astfel regimul, să faci dintr-un edificiu simbolul corupţiei, furtului şi altor matrapazlîcuri. Mai era apoi şi hărmălaia aceea care răzbătea la amiază din palatul Bursei şi care-i îngrozea în fiecare zi pe trecătorii ageamii. Adevărul este că ignoranţa gloatei faţă de operaţiunile care se realizează acolo e întru totul asemănătoare nepriceperii ce-o arată omul de rînd matematicilor superioare. Cînd nu înţelegem ceva, ţipăm că-i o nelegiuire la mijloc. Şi de existat trebuie să existe un ţap ispăşitor, cineva căruia să-i punem în cîrcă toate relele, acum cînd nu-i mai putem arde pe vrăjitori. Vezi însă, domnişoară, superioritatea celor de la Bursă e că au puterea de partea lor. Şi Blaise Jonghens îşi umfla pieptul mai-mai să plesnească haina pe dînsul. Purta ţilindru, ceea ce amintea şi mai mult obîrşia lui flamandă. Catherine îl privea cuprinsă parcă de ameţeală.

Se întreba totuşi dacă în toţi bărbaţii aceştia tineri din jurul ei, nu era cumva vreo cauză misterioasă care o dădea gata de la început. O scîrbeau toţi, atît Paul cu rîvna lui de a răspîndi creştinismul în cartierele muncitoreşti, cît şi Blaise care ar fi pus să se tragă în muncitori pentru a-i avea de partea sa. Ce putea totuşi s-o oprească de a lua de la dînşii ceea ce voia, ceea ce dorea acel ceva din fiinţa ei? Asta însemna oare să fi o tîrfă? Cuvîntul n-o îngrozea. Ea însă ar fi vrut să-i stăpînească pe bărbaţi, iar nu să fie orbită de spătoşenia lor, de uşurinţa lor de a se mişca. Ar fi vrut să se poarte cu bărbaţii aşa cum e îndeobşte admis ca un bărbat să se poarte cu femeile. Un bărbat nu e caracterizat prin femeile cu care s-a culcat.

Situaţia femeilor în societate, iată ce o revolta mai ales pe Catherine. Exemplul mamei sale, această decădere vădită ce-i stătea mereu înaintea ochilor, aceste vieţi sfîrşite la vîrsta cînd bărbatul e în deplinătatea puterilor, absurda judecată a lumii care închide femeilor, a căror viaţă nu e rînduită după legile ei, atîtea posibilităţi pe care Catherine nu le invidia, dar care erau pentru dînsa ca rochiile acelea groaznice şi scumpe din vitrine, de te întrebi ce făptură deşucheată are să le îmbrace şi totuşi te fac să-ţi simţi sărăcia. Deşi fecioară, Catherine se şi simţea declasată ca o femeie de stradă.

Uriaşa literatură socială, pe care o citise cu nesaţ, atinsese la Catherine în primul rînd această latură a preocupărilor ei. E neîndoios că sărea paginile în care problema ei, problema eliberării femeii, a egalităţii bărbatului şi a femeii, nu era discutată măcar pe ocolite. Ciocnirea fundamentală în societate, contradicţia ţipătoare nu era oare între bărbat şi femeie ? Ceea ce menţinea în Rusia ţarul, care întruchipa tot ce Catherine urîse mai mult în copilăria ei, era tocmai această robie a femeilor de care fugise maică-sa. Pe acest fond se profilau toate acele femei romantice, de la Vera Zasulici pînă la contesa Perovskaia, a căror amintire, adînc întipărită în minte, explica sentimentele ei pentru doctrinele revoluţionare. Ea vedea revoluţia făcînd loc în sfîrşit femeii în lume. Primele măsuri revoluţionare ar fi desfiinţarea căsătoriei, avortul legal, dreptul de vot pentru femei, deşi poate că nimeni nu va mai vota atunci.

Cei doi Jonghens îi stîrneau rîsul cu grija lor de a pune botniţă muncitorilor, unul tot pisîndu-i cu filantropia creştină, celălalt ameninţîndu-i cu vardiştii. Ăştia erau fără îndoială vrăjmaşi ai muncitorilor şi, în sistemul închipuit de Catherine, muncitorii ţineau parte femeilor. Cu toate acestea însă, ce trai ticălos duceau nevestele de muncitori ! Catherine avea în faţa ochilor tablourile văzute prin mahalalele unde se plimbase cu prietenul ei Ţeretelli ; femeile, îmbătrînite înainte de vreme, împovărate de copii, veşnic în stradă, făcîndu-şi corvoada de fiecare zi umblînd după hrană pentru bărbaţii lor, şi gătind-o apoi, ca ei s-o găsească la întoarcere din fabrică sau de la cîrciumă. Femei bătute, ofilite. Curiozitatea Catherinei se simţea atrasă şi de femeile care băteau trotuarul căutînd muşterii şi de acelea din bordeluri, de toate aceste victime a căror viaţă era un amestec de groază şi de mare spectacol tragic. Undeva, pe bulevardele mărginaşe, într-una din casele acelea care o făceau, doar pentru că ştia de existenţa lor, să se îngrozească noaptea, acolo văzuse Catherine intrînd pe înserat bărbaţi săraci, murdari de sus pînă jos, aşa cum scăpaseră de la truda lor istovitoare, care veneau să caute cîntecele uitării şi o amăgitoare beţie a simţurilor pentru cei cîţiva gologani înnodaţi în batistă, preţul mesei de a doua zi. Pavagii, zidari, parcă italieni, pe care nimeni în lume nu-i primeşte afară de cîrciuma asta cu odăi deasupra. Catherine nu-şi lua gîndul de la ei, de la mizeria lor, dar, chiar aşa săraci lipiţi cum erau, nu se duceau oare să-şi cumpere femei ? Totul se schimba atunci. Deveneau în ochii ei aliaţii lui Blaise Jonghens, nu mai erau alături de ea împotriva uriaşei mîrşăvii în care Bursa, bordelul şi ţarul nu alcătuiau decît o singură realitate ce trebuia distrusă.

La şaptesprezece ani, Catherine îşi punea un fard gros pe faţă, pentru că aşa credea că-şi arată în chip sfidător libertatea şi dispreţul pentru bărbaţi, şi totodată putea să-i provoace şi să se simtă înconjurată de acea atmosferă romantică în care femeile de mîine regăsesc amintirea eroinelor antice, a unei Théroigne de Méricourt[1].

Ce gîndea despre dragoste ? E tocmai ceea ce o întrebă tînărul Devèze, student la Şcoala naţională de limbi orientale, cu care fusese de trei sau de patru ori dimineaţa la Bois de Boulogne, pentru că acolo îl cunoscuse prin Brigitte Josse. El se pregătea să intre în diplomaţie şi învăţa rusa şi chineza ; Catherine îl privi drept în ochi, era băiat foarte frumos, în ciuda unui tic al feţei, şi purta mănuşi negre pentru că se afla pe la sfîrşitul unui doliu.

„Te-am întrebat eu oare ce părere ai despre poliţie ?" Devèze roşi pînă-n vîrful urechilor şi o întrebă, cu amărăciune în glas, ce anume voia să spună cu asta ? Dar aşa se întîmpla întotdeauna cînd venea vorba de dragoste. Intrau în crîng şi, de-a lungul lacului, printre copacii desfrunziţi ai unui sfîrşit de iarnă, Devèze simţi nevoia să cheme într-ajutor poezia chineză pentru a-i veni de hac acestei fete îndărătnice. Îi vorbi de Uen-Kiun care, atunci cînd poetul Sian-Iu o părăsi pentru o altă femeie, compuse cîntecul capetelor albe :

Albi ca zăpada pe munţi,
Albi ca luna-ntre nori,
Aflu azi că două îţi erau gîndurile,
Şi de aceea mă despart de tine.
Pentru ultima oară îmi voi umple cana
Cu acelaşi vin care o va umple pe a ta.
Apoi voi lua luntrea ; voi părăsi acest meleag ;

---

[1] Eroină a Revoluţiei Franceze.

Voi pluti pe apele fluviului Yu-Keu.
Şi apele lui se despart, curgînd spre Răsărit şi Apus.
Sînteţi triste, triste sînteţi, fete care vă măritaţi !
Şi totuşi nu ar trebui să plîngeţi
Dacă socotiţi că aţi găsit un om de inimă,
Al cărui cap să albească o dată cu al vostru,
Fără să vă părăsiţi vreodată.

Dar din toate acestea, Catherine nu auzi decît un vers :

Sînteţi triste, triste sînteţi, fete care vă măritaţi !

Vorbi cu multă amărăciune despre credinţa în dragoste a femeilor, despre căsătorie, această ruşine, acest tîrg. Pe neaşteptate, Devèze îi propuse s-o ia de nevastă. Asta răsună foarte straniu în capul Catherinei, căreia nimeni nu-i vorbise pînă atunci de aşa ceva... dar văzu limpede în ochii ucenicului diplomat acea pîlpîire a dorinţei pe care dînsa avea un fel de patimă s-o aprindă în jurul ei. N-au decît să se uite trecătorii ! Se apropie de el, care nu îndrăznea să se mişte şi, cum era foarte înalt, se ridică în vîrful picioarelor pentru a-i atinge buzele.

Străvechea poezie chineză triumfa la Bois de Boulogne. Deodată însă, Catherine se trase îndărăt şi spuse cu o cruzime naivă de ucigaş : „Nu, dragul meu, nu voi fi soţia ta din pricina acestui tic al feţei pe care-l ai."

8

Domnul van Houten puse pe masă paharul cu vin de Tokay oferit de doamna Simonidze şi roti o privire plină de bunăvoinţă în jurul său : fotografii de la Interlaken, brocarte persane, Hélène căreia Mercurot îi ţinea mîna într-un fel de pe acum oficial, o balalaică atîrnată în perete, apoi domnişoarele Jonghens, Catherine şi portretul lui Grigori.

Domnul van Houten avea aproape vîrsta doamnei Simonidze şi cunoştea Europa pe degete. Aşa că ştiuse să-şi amintească de o grămadă de legături comune cu ale gazdei. În friguleţul de primăvară, biruit de un foc de lemne, casa de pe strada Blaise-Desgoffe lua oarecum un aer de romantism cosmopolit, şi doamna Simonidze părea acolo mai mult ca oricînd o prinţesă ajunsă în restrişte.

Războiul ruso-japonez care începuse era la drept vorbind singurul subiect al conversaţiei. Trăind în Franţa, domnul van Houten era republican. Zîmbea auzind-o pe Catherine, care vedea în acest război cele dintîi semne ale unei revoluţii, iar în victoria mikadoului eliberarea Georgiei şi a femeilor. El îl citise pe Tolstoi. Regimul deportărilor în Siberia, zicea, nu putea să dureze o veşnicie.

Cineva schimbă vorba : „Şi cu miliardul călugărilor [1] ce se aude ?“ La asta Mercurot ieşea din muţenia lui : „Cine oare ne va scăpa odată de Combes [2] şi de clica lui ? Ah, dacă ar fi vrut Marchand [3] !“ Catherine era de partea lui Combes. Îl apăra pe generalul Picquart. Hélène o întrerupea furioasă. Domnişoarele Jonghens nu încetau să se mire.

Doamna Simonidze plimba peste toate acestea un zîmbet de împăciuitoare îndoială, învăluindu-i pe toţi deopotrivă în fumul de ţigară. Obrazul zbîrcit sub părul argintiu se încreţea în jurul ochilor care erau tot ceea ce supravieţuia dintr-o frumuseţe de pînă mai ieri, ca doi cărbuni în cenuşă.

Domnul van Houten găsea foarte distins acest nihilism.

Marta Jonghens, cu un surîs cam şovăitor, şi rotindu-şi privirea de la unul la altul, afirma că ceea ce contează în viaţă, la urma urmei, e ceea ce se întîmplă în sfera noastră, ce putem face noi înşine fără a depinde de alţii: să asigurăm traiul alor noştri, să ne împlinim truda de fiecare zi... Nu-i aşa, dragul meu? Privirea ei căuta aprobarea domnului van Houten. Şi o găsea, respectuoasă, în cuvinte mîngîietoare rostite pe un ton ceremonios.

---

[1] După desfiinţarea congregaţiilor catolice din Franţa, cercurile reacţionare cereau ca statul să plătească acestora o despăgubire de un miliard de franci.

[2] *Emile Combes* (1835—1921), om politic francez, anticlerical, prim-ministru între 1902 şi 1905, a luptat pentru separaţia bisericii de stat.

[3] *Jean-Baptiste Marchand* (1863—1921), ofiţer şi explorator francez, a comandat trupele franceze la Fachoda în 1898. Cercurile reacţionare voiau să se folosească de popularitatea lui pentru a lupta împotriva regimului republican.

Mustaţa încă blondă a olandezului se lăsa în jos o dată cu genele, ca pentru a arăta şi mai mult ce stimă adîncă avea domnul van Houten faţă de cea mai mare dintre domnişoarele Jonghens. Cea mai mică frunzărea, parcă în neştire, un număr din *Illustration* care se tăvălea pe mescioara ieftină cumpărată la magazinul Krieger.

Catherine îşi dădea foarte bine seama cît de inadmisibilă, de amăgitoare, şi pentru a-i spune pe nume, cît de convenţională era această acceptare a lumii aşa cum este, exprimată de aproape fiecare cuvînt al Martei, de îndată ce nu mai vorbea de pensiunea ei, de grijile pe care i le căşuna frate-său Blaise sau de vreo altă preocupare legată de viaţa ei. Îi ierta însă toate acestea, socotind că tînăra femeie le răscumpără printr-o viaţă a cărei nobleţe şi independenţă o mişcau pe Catherine. Condiţia socială a Martei o făcea să-i treacă cu vederea o anumită lipsă de înţelegere ce se simţea în spusele ei.

Seara, aveau loc în salonul pensiunii Jonghens mici sindrofii la care doamna Simonidze şi fetele ei, Mercurot şi pensionarii se regăseau cu toată familia Jonghens, plus o tînără pereche de americani. Făceau conversaţie, apoi Hélène se aşeza la pian. Cînta. Nişte domnişoare englezoaice îi mîngîiau braţele şi o luau de mijloc. Tot succesul acestor serate era al ei. După aceea, făceau niţel spiritism sau se apucau de păcăleli, trăgînd bileţele dintr-o pălărie. Solange Jonghens se lăsa curtată de soţul americanei, o huidumă cu părul tuns mărunt.

La una din sindrofiile astea îl întîlni Catherine pe căpitanul Thiébault. Jean Thiébault era la Şcoala de război şi domnul van Houten îl adusese aici. Părea să fie un om de seamă în meseria lui. Se va pricepe foarte bine cum să-i omoare pe alţii. Vorba asta în gura olandezului era un omagiu adus ideilor Catherinei.

Mustaţa blondă se ridică puţin, războinică, lăsînd să se vadă un dinte de aur. În sfîrşit, căpitanul Thiébault avea în faţa lui o carieră frumoasă.

Printre cei care dădeau tîrcoale surorii sale, Catherine întîlnise destui ofiţeri ca să poată recunoaşte că acesta era de un soi cu totul deosebit. Nu vorbea ca ceilalţi, nu avea înfiorătorul bagaj de conversaţie, veşnic acelaşi, pe care îl ştia de la toţi. Citind ziarul de dimineaţă, nu puteai ghici ce-ţi va povesti seara. Un bărbat foarte binecrescut, dar faţă de dînsa arătă de la început o neobişnuită asprime. Catherine simţea totuşi că-l atrage. Îi fu recunoscătoare pentru o sinceritate destul de brutală, preţui severitatea cu care el judeca tot ce putea să-i pară a fi lumea domnişoarei Simonidze, şi simţi nevoia de a-i dovedi că nu era legată nici de familia Jonghens, nici de Brigitte Josse, nici de sora ei, nici de Mercurot. Pentru întîia oară îşi dădu seama că numai cuvintele singure n-ar putea dovedi nimic. Dorea acum să exercite o seducţie intelectuală, şi-i fu ruşine de rochiile ei în ziua cînd, trebuind să se întîlnească cu căpitanul spre a merge la Expoziţia pictorilor francezi, le întinsese pe pat şi pe scaun, fără a se putea hotărî să aleagă vreuna din ele.

Viaţa căpitanului Thiébault era trasată limpede înaintea lui. Va fi ofiţer de stat-major, va urca toate treptele ierarhiei militare pînă sus. Va comanda. Va fi un şef iubit de ostaşii săi. Era un om bun. Catherine simţea această forţă şi această bunătate ca o mare linişte. Se simţea în siguranţă cînd el era acolo. Nu cum se întîmpla cu ceilalţi bărbaţi. Nici o tulburare. Abia dacă ştia cum arată fiziceşte. Nu-i trecuse prin minte să i se dea, aşa cum bărbaţi mediocri îi stîrneau în chip trecător o poftă febrilă şi iritantă. Relaţiile lor nu erau o complicitate. Nu-şi făcură, nici unul nici altul, declaraţii. După foarte puţin timp găsiră firesc să se vadă zilnic. Cu o clipă înainte de a se despărţi îşi fixau o întîlnire pe a doua zi. Simplu.

Thiébault nu socotea cuvintele Catherinei nici ca nişte toane de copil, nici ca nişte necuviinţe. În faţa unei ideologii care nu era a lui, avea atitudinea unui savant în fața unei teorii ce se cerea discutată. Un punct înlesnea conversațiile lor, singurul pe care-l avea comun între dînșii : căpitanul nu credea în Dumnezeu. Trebuie să fi avut el, fără îndoială, o concepție despre patrie și despre alte asemenea lucruri, dar părerile acestea păstrau în ochii lui caracterul unor obiecte de uz personal. Nu făcea paradă cu ele. Era dintr-o familie protestantă. Catherine își simțea prin asta îngrădit dreptul ei de-a spune lucrurilor pe nume : de față cu dînsul, i-ar fi fost rușine să dea drumul cuvintelor tari care-i veneau pe buze cînd vorbea cu ceilalți.

Se crease astfel pe tăcute un teren în care, lăsînd deoparte cîteva idei, se puteau înțelege ; și un fel de stimă ce-și purta unul altuia îi ducea mai departe decît își închipuiau. Ajunseră în cele din urmă să simtă că nu se mai pot lipsi unul de celălalt. Și unul ca și celălalt începură să-și facă mărturisiri.Thiébault fu astfel întîiul bărbat care-i vorbi Catherinei de viața lui, fără să aștepte nimic de la această confidență. Adevărat este că dînsa nu avea despre realitatea masculină nici o idee clară : pe toți băieții aceștia care-i dădeau tîrcoale nu-i cunoscuse decît la înfățișare, făcînd pe grozavii înaintea ei, și ea le pîndise slăbiciunile.

Cu ăsta însă era altceva, uite că intra la el, de-a dreptul. O cunoscuse pe mama lui, o văduvă care-i povesti tot ce îndurase de la un soț groaznic, dar transfigurat de amintire, ce fusese nenorocirea vieții sale, odorul drăgălaș după care se dădeau în vînt nevestele subprefecților și ale prezidenților de tribunal prin toate garnizoanele pe unde umblase. Și, ca o găină speriată, mama își arătă neliniștea : nu-i venea să creadă că fiul n-ar semăna cu răposatul tată. Se aștepta mereu să afle că se băgase în încurcături cu femei, să audă de focuri de revolver, de soți geloși, de scandaluri.

Din prima zi Catherine o cucerise. În inima ei, Catherine era logodnica lui Jean, și asta în ciuda, sau poate tocmai din pricina trăsnelilor acestei fete, a Rusiei, a țigărilor fumate în muștiucuri lungi de chilimbar, a tocurilor roșii la pantofii cu care venise într-o zi.

Nici o clipă, totuşi, Catherine nu putea să uite că Jean era un vrăjmaş. Dar împrejurările în care antagonismul ar ieşi la iveală i se păreau încă vagi şi depărtate. O ciocnire între dînşii avea nevoie de o întreagă punere în scenă la care trebuia să participe lumea toată. Într-o privinţă, şi aceea esenţială, el nu-i era un adversar : ca *bărbat*, să fim bine înţeleşi, nu era adversarul ei, al *femeii*. Şi asta căpăta o însemnătate uriaşă. Aici, pe acest teren, Catherine avea încredere în el. Pe acest teren, nu i-ar putea face nici un rău, n-ar abuza de puterea lui, n-ar fi în stare de aşa ceva. Era un soldat, dar un soldat cumsecade.

Catherine hotărî să se culce cu el.

9

Asta se făcu fără mofturi în luna iulie 1904. Îl convinsese pe Jean Thiébault să-şi petreacă concediul la munte şi s-o ia cu el. Trebuiră fireşte să îmbrobodească niţel lucrurile, de ochii şi de gura lumii. Mai mult din pricina Hélènei şi a lui Mercurot, decît a doamnei Simonidze. Şi, cu toate că era vorba de o călătorie de camarazi, scorniră o poveste : Catherine primise o scrisoare prin care una din prietenele Brigittei, băgată în combinaţie, o invita la dînsa, în provincie.

Catherine se întîlni cu Jean în gara de Lyon şi porniră împreună spre Savoia. Puseseră la cale o excursie pe jos, dar itinerariul ei nu era încă fixat în toate amănuntele, şi petrecură o bună parte a nopţii în tren ca să discute drumurile şi văile, aplecaţi asupra ghidului Joanne şi a unui vechi Baedecker în englezeşte, luat de la doamna Simonidze.

Cînd Jean se trăsese în colţul său pentru a dormi, cu falca proptită în speteaza de catifea pe care îşi întinsese batista, Catherine, făcîndu-se că e aţipită, îl privi îndelung printre genele ei lungi, în bătaia slabă a luminii de pe culoar, sub lampa albastră a compartimentului. Îl vedea aşa întîia oară, ca un animal de a cărui respiraţie trebuie să ţii seama ; simţea că n-ar putea să aibă pentru el acea înduioşare care pesemne că e dragostea. Răsuflarea lui egală, în somn, îi stîrni deodată o frică cumplită. Îşi închipui greutatea acestui corp lungit peste dînsa. Adormi cu tresăriri de coşmar.

Se dădură jos din tren la Bellegarde. Încă de pe vremea unor manevre făcute de-a lungul frontierei elveţiene, Thiébault jinduia să străbată o regiune pe atunci puţin cunoscută de turişti. Luna iulie din acel an era grozav de călduroasă, şi pe cîmp îţi luau ochii mai multe flori decît văzuse Catherine în toată viaţa ei. Fără a mai vorbi de levănţică, o adevărată descoperire pentru dînsa. Fluturi roşii şi albaştri se roteau deasupra cîmpului şi apoi adormeau, lipiţi cîte doi pe flori. Munţii alcătuiau decorul fantastic al călătoriei lor şi, pentru Catherine, Jean se năştea în acest decor la o nouă viaţă. Cît de voinic era ! Alerga înaintea ei ca să-i aducă apă de izvor cînd ea nu mai putea de zăpuşeală. Popasurile răcoroase la vreun staul, în care vitele se întorceau seara de la păscut, făceau ca micile sindrofii din casa familiei Jonghens, unde se cunoscuseră, să le apară ca un vis urît.

Dormiră în prima seară la Vulbens, într-un han unde lumea îi privi curios cînd luară două odăi. Apoi, îşi văzură de drum de-a lungul graniţei. Toţi cei pe care îi întîlneau aveau nişte mutre de contrabandişti. La Saint-Julien-en-Genevois unde se opriseră să prînzească a doua zi, vameşii intrară în vorbă cu ei, bănuitori. Cînd au aflat că Jean era căpitan, deveniră mai limbuţi şi mai prietenoşi, şi luară cafeaua împreună, la umbra unor pomi, lîngă o fîntînă. Auziră din gura lor întîmplări, anevoie de povestit, despre femei prinse la vamă cu dantele ascunse chiar acolo unde vă gîndiţi. Una, coniţă dragă, i se adresă Catherinei un vameş, făcuse şmecheria asta ani de-a rîndul, fără s-o putem prinde vreodată. Şi doar eram cu ochii pe ea, o scotoceam de fiecare dată. Aveam noi acolo o controloare care o punea întotdeauna să se dezbrace în pielea goală, să nu vă fie cu supărare. Mai trebuie să ştiţi că brigadierul Crevaz era un băiat destul de chipeş. Aşa că el a dat de cheia misterului cînd o înghesuise pe femeie într-un colţ şi voia să-i facă felul. Dar vezi că n-avea cum, că dînsa se zbătea. Lui nu i se întîmplase însă să-i reziste o femeie şi apoi era un voinic şi jumătate. Şi uite aşa, închipuiţi-vă, simte el deodată o durere. Ce credeţi că avea muierea acolo ? Un evantai ! Jean era cam stînjenit. Catherine se uita în lături.

La Etrembières, apucară în jos pe valea rîului Arve, vrînd să meargă pînă la Chamonix. Se opriră să înnopteze la Annemasse. Acolo, pe cînd Jean se băga în pat, uşa se deschise şi Catherine intră. Văzînd-o, el se îndreptă în capul oaselor, fără să-şi poată închipui ce avea să se întîmple. Era una din odăile acelea prin care atîţia căruţaşi trecuseră, dormind cîte o noapte. Plapuma roşie, de-ţi făcea rău numai privind-o pe-o asemenea zăpuşeală, era trîntită jos la picioarele patului ; prin fereastra deschisă se vedeau stelele, iar cana de apă cu păsărele trandafirii şi pescari chinezi lucea lîngă o lumînare.

Lucrurile tînărului, scoase din geamandan, zăceau împrăştiate peste tot prin odaie. Pe noptieră se vedea un revolver ofiţeresc. Nişte rufe desfăcute, pregătite pentru a doua zi, trădau intimitatea surprinsă.

Catherine veni spre Jean pe cît putu de repede şi-şi petrecu braţul în jurul lui. Patul era foarte înalt, iar măsuţa de toaletă joasă. Pe măsură ce lumînarea se mistuia, în pîlpîirea ei din ce în ce mai slabă, umbrele se căţărau pe tavan, caraghioase şi înfricoşătoare. Catherine se trezi noaptea lungită lîngă trupul bărbatului. Prezenţa lui i se păru stranie. Se deşteptă şi el, şi pentru întîia oară, o tutui. Vorbiră pînă la ivirea zorilor.

Nu mai ştiură de nimic în zilele care au urmat. Mai tîrziu, prin colonii, sau în cele mai grele clipe ale războiului, înconjurat de ţipetele muribunzilor şi de bubuitul groaznic al bombelor de avion, răsunînd ca nişte năprasnice accese de tuse, Jean Thiébault avea să se întoarcă mereu spre aceste ceasuri în care o aventură, cum nu-i fusese dat să trăiască alta în viaţa lui de conducător de oameni, se desfăşoară sub soarele dogorîtor, printre florile din Savoia, deasupra unui rîu vijelios, cu toate capriciile tinereţii şi ale naturii.

Zăboviră apoi trei zile la Bonneville, care este o reședință de plasă. Trei zile de hotel, cu seri petrecute în plimbări la bariera tîrgului. Nu mai ţineau seama de itinerariul pe care şi-l fixaseră de la început, în care fiecare zi îşi avea programul ei. După cîţiva kilometri de drum, se opreau la un han. Ţinta expediţiei lor se pierdea, creasta lui Mont Blanc nu-i mai atrăgea. Se căţărau pe munte doar aşa, ca să găsească cîţiva copaci şi singurătatea, un pîrîiaş. Apoi îi apuca seara şi se întorceau în odaia sărăcăcioasă unde trăseseră dimineaţa. O înfrumuseţa vreo cromolitografie atîrnată în perete. Într-un rînd dădură peste portretul lui Victor Hugo.

Uitaseră de războiul ruso-japonez.

La Marignier, după ce luară masa, trecură dintr-o săritură peste Giffre, gîrlă care se varsă în Arve şi porniră de-a lungul malului stîng pînă la Arve, depărtîndu-se de şosea. Soarele dogorea atît de tare încît Catherine era cît pe ce să leşine. Jean îi udă fruntea cu apa rece din Arve. Deşi li se spusese de o sută de ori să nu bea din ea, nu putură rezista ispitei : îi atrăgea această apă din zăpezi topite, care are faima că ucide. O făceau pentru că în clipa aceea erau aşa de siguri de viaţă, aşa de puţin munciţi de vedenii negre şi aşa de tineri că, doar privindu-se, îi trecea un fior. Mîinile lor se căutau în acelaşi timp, aşa cum rîsul îi apuca pe amîndoi deodată. Nu se întrebau cînd se va închide această paranteză cîmpenească, nici nu se hotărau : ce le plăcea, mai mult, noaptea sau ziua ? Rîdeau dintr-un nimic. Alergau prin iarbă. Se afundau în coclaurile Savoii. Pierise pentru dînşii tot ce fusese viaţa şi preocupările lor dinainte. Abia dacă mai regăseau seara nesfîrşitele lor conversaţii în care se împletea părul lung al Chaterinei cu amintirile transfigurate ale copilăriei, crîmpeiele risipite în memorie al unei minunate legende, povestită cînd de ea, cînd de el, din care amîndoi sorbeau o altă apă răcoroasă şi poate la fel cu aceea a Arvei ucigaşe, spre a-şi potoli setea de poezie şi dorinţa fiecăruia dintre ei de a arunca asupra existenţei celuilalt umbra propriei sale existenţe.

Le trebui un timp îndelungat ca să străbată drumul de cel mult cinci kilometri care desparte locul unde se întîlnesc apele Giffrei cu ale Arvei de satul Cluses. Fiecare piatră a şuvoiului le dădea alt prilej să se oprească. Fiecare strop de apă era o minune, şi în drum descoperiră zece feluri de a se strînge unul într-altul, ceea ce-i făcea să meargă mai uşor şi să calce amîndoi într-un pas.

Cluses, unde ajunseră cam pe la patru după-amiază, era încă de atunci, cu industria lui de ceasornice, un tîrg de aproape două mii de locuitori. Li se spuse că şcoala de ceasornicărie merita osteneala unei vizite, şi Catherine îşi aducea aminte de meşterii din Pădurea Neagră, întîlniţi în anii copilăriei, şi de ceasornicele cu cuc pe care le fabricau.

La toată viaţa lor din ultimele zile, întoarsă la elementele ei puternice şi primordiale, în care însăşi revelaţia plăcerii, virginitatea lepădată ca o haină, se contopea cu liniştea fără seamăn a acestui iulie în munţi ; la toată viaţa lor nouă de drumeţi îndrăgostiţi se părea că vecinătatea idilică a unei industrii prin ea însăşi deosebită de altele, minuţioasă, curată, şi într-un anume fel arhaică, venea să adauge ceva nedesluşit, aninînd la decorul văii şi al dragostei sufletul nestatornic al lui Jean-Jacques Rousseau pe care şi unul şi celălalt îşi mărturisiseră că l-au îndrăgit cînd aveau cincisprezece ani, mai mult decît pe oricare dintre scriitorii trecutului. Tot felul de gînduri se trezeau în ei, ascultînd tic-tacul ceasornicelor. Faptul că existau oameni în stare să fabrice micile inimi care bat, inimioarele pe care le purtăm în buzunarul vestei, le părea dovada însăşi că omul e bun din fire. Cît despre asta, cei doi amanţi erau într-un gînd.

El, Jean, pătrunsese toate tainele acestui meşteşug în timpul unei călătorii la Besançon. Se şi pornise să i le explice Catherinei, cu amănunte tehnice, cînd, ajunşi la primele case din Cluses, văzură apropiindu-se un alai ciudat.

10

O mulţime de oameni, să fi fost vreo trei sute, venea spre dînşii într-un fel de ordine dezordonată. Erau femei şi copii laolaltă cu bărbaţii, şi totuşi nu părea să fie o petrecere, se auzeau cîntece şi rîsete deşi această mulţime călca cu pas hotărît şi încerca parcă să se strîngă în rînduri cîte patru.

În capul coloanei mergeau cei cu pricina, de bună seamă oamenii în jurul cărora se alcătuise cortegiul şi spre care se îndreptau toate privirile. Ca proaspeţii însurăţei într-un alai de nuntă. Păreau să fie muncitori ceasornicari din Cluses : în mare parte de obîrşie ţărănească, ei aveau acea înfăţişare robustă pe care o întîlneşti prin toate satele din Savoia, dar mai cioplită după una sau două generaţii de oameni absorbiţi de truda migăloasă a potrivirii rotiţelor şi arcurilor. În arşiţa zilei de iulie, tinerii, numai în jiletcă, pîrliţi de soare, cu părul negru, păşeau ţinîndu-se la braţ, unii alături de femeile lor, şi cu mac roşu la butonieră ; bătrînii purtau şorţ de piele şi şapcă, unii aveau ochelarii de lucru pe nas. Cîţiva mergeau sprijiniţi în baston. Şi împrejurul acestui nucleu închegat de unul şi acelaşi gînd, se îmbulzea un întreg norod, cam la voia întîmplării, muncitori ai altor fabrici, prieteni, oameni care-şi potriveau pasul după cei din faţă, fete voioase sau încruntate, mici burghezi ai tîrgului, ţărani.

Poate că niţel sătui de singurătatea lor şi prăfuiţi în ciuda apei rîului Arve, Catherine şi Jean se grăbiră să întîmpine ceata care se apropia, el cu trăistuţele de călătorie pe umăr, iar Catherine în capul gol cu pălăria în mînă, ţinîndu-şi amantul de braţ, privind drept înaintea ei la fetele agăţate şi ele de flăcăii lor.

Era acolo un cotoi care torcea pe o butie, în faţa unui şopron de unde se auzeau lovituri de ciocan. Un căţeluş galben, nespus de caraghios, chelălăia alergînd pe de lături şi luînd-o înaintea alaiului. Mulţimea se apropia de o clădire în coasta căreia se vedea o vilişoară de cărămidă, într-o curte mare împrejmuită de un zid pe care era scris: *Fabrica de ceasornice*.

În clipa aceasta trebuie să se fi arătat cineva la una din ferestrele vilei, fără ca Jean sau Catherine să-l fi zărit, căci mai multe capete din mulţime se întoarseră într-acolo, şi se stîrni o forfotă printre oameni, se auziră întrebări, apoi cîteva glasuri se ridicară, huiduind, cîţiva pumni se agitară ameninţători înspre clădirile acelea, dar mulţimea îşi vedea de drum.

Căţeluşul galben dăduse cu ochii de Catherine şi de Jean, şi dintr-o săritură, străbătu cei zece metri care-i despărţea de cortegiu şi veni să latre la picioarele lor. Se aplecau tocmai amîndoi spre el şi, cu acea bunătate a oamenilor fericiţi, încercau să-l mîngîie în timp ce căţelul li se smulgea din mîini, zbenguindu-se cu o cochetărie bănuitoare, cînd prima salvă izbucni. Înălţară ochii fără să înţeleagă.

Mulţimea care se găsea încă la vreo doisprezece metri de uzină rămase încremenită după ce se trăsese îndărăt, cu un aer parcă prostit, iar doi oameni zăceau la pămînt sub privirile ei îngrozite. Numaidecît, alte împuşcături porniră de la una din ferestrele celui de al doilea cat al vilei, unde se zăreau puştile proptite în pervaz cu ţeava ieşită înainte, parcă în căutarea victimelor. Un vuiet surd răscoli mulţimea din mijlocul căreia se înălţau gemetele răniţilor şi ţipetele înnebunite ale femeilor, apoi glasul cuiva se făcu auzit: *Nu trageţi!* Dar trăgătorii — cîţi ori fi fost oare? — căpiaseră de-a binelea, nu se mai opreau, şi trebuie să fi avut puşti de schimb la îndemînă, sau pe cineva care le încărca mereu. Trăgeau ca nişte apucaţi, şi nebunia lor nu mai cunoscu margini cînd în coloana de oameni fărămiţată deodată, se văzu o bătrînică cu broboadă neagră, ţinîndu-şi de subsuori pe roşcovanul de fiu-său, un voinic încă în picioare, dar împuşcat în cap, orbit de sînge, şi care se prăbuşi deodată, ca un munte, trăgînd-o după dînsul pe bătrîna căzută şi ea în genunchi... cînd prin coloana de oameni fărămiţată, se văzură rochiile negre ale femeilor culcate în ţărînă, pe morţii şi răniţii lor, fără să le mai pese de gloanţele care se izbeau de ziduri şi săreau îndărăt... cînd coloana împrăştiată şi strînsă iar laolaltă într-o haită asmuţită de ură, după o ploaie de pietre în pereţi, porni fără să aştepte vreo poruncă, spre poarta cu gratii de fier, o smulse şi se revărsă în curte ca un potop mînios. Găsiră topoare şi uşile vilei săreau prefăcute în ţăndări.

Din şopronul unde dregea o roată, un flăcău înalt şi adus de spate, care n-avea nici douăzeci de ani, dăduse buzna în stradă să vadă ce se întîmplă, şi ochii lui rotunzi apucară să vadă moartea şi se închiseră pentru totdeauna cînd un glonte veni dinspre fereastră, îl atinse drept în inimă, mai înainte ca el să fi putut pricepe ceva. Şi căzu pe burtă fără să dea drumul ciocanului din mînă.

Potaia galbenă scotea acum un lătrat isteric, ascunsă după pantalonii lui Jean. Acestuia i se făcu deodată frică să nu i se întîmple ceva Catherinei, şi o trase spre cealaltă parte a şoselei unde erai la adăpost de gloanţe; însă ea, palidă, cu buzele întredeschise, refuză să-l urmeze. Atunci, în clipa aceea, Jean înţelese deodată la ce fel de treabă dădea zor mulţimea sub ploaia de gloanţe. Focul! Ideea pornise nu se ştie de unde iar materialul inflamabil, fîn cărat cu roabele, se îngrămădea clae în curte. Focul! Năprasnica mînie populară, ale cărei vuiete se potoliseră, părea să se reverse acum, toată, spre această ţintă, spre această dreptate, spre această purificare. Morţii şi răniţii zăceau acolo pe şosea, trăgătorii de la fereastră îşi vedeau de treaba lor ucigaşă, dar ceea ce înfierbînta toate respiraţiile gîfîitoare, ceea ce strîngea laolaltă toată vlaga şi toate gesturile acestor oameni, în mintea cărora o monstruoasă hotărîre încolţise fulgerător, era ideea focului, a vîlvătăii care să prefacă totul în scrum, şi nimeni nu mai tăgăduia necesitatea imediată a prăpădului, ca şi cum după o dezbatere îndelungată, un vot le impusese neînduplecaţilor făptaşi această datorie.

„Vor să dea foc casei! Trebuie să-i oprim!"

Jean rostise cuvintele astea, gata să pornească spre mulţimea aţîţată. Un fel de imbold lăuntric îi dădea brînci înainte tînărului ofiţer. Degetele Catherinei îi strîngeau încheietura mîinii ca-ntr-un cleşte. Mirat, încercă să se smucească. Privirile li se încrucişară. Jean nu înţelese nici limbajul ochilor. Văzu totuşi în ei prăpastia căscată. O presimţire tulbure îi spunea că în clipa aceasta o pierduse. „Vor să dea foc casei!“ mai zise o dată. „Au dreptate“, răspunse ea şi-i lăsă mîna.

Tăindu-şi drum prim mulţime, sosea armata. Jandarmi. Şi un detaşament din regimentul 30 infanterie, cu ofiţerul în cap. „Ce nebunie!“ spunea acesta ca în vis. Thiébault se apropie de el, prezentîndu-se. Ofiţerul se şi năpustise spre vila de unde porneau împuşcăturile, şi după ce uşa fu spartă, printr-o scară îngustă pătrunse în camera din care se trăgea. Cu soldaţii săi, dazarmă patru bărbaţi, pe care Jean îi văzu ieşind pe palier. Patru vlăjgani avînd aerul unor tineri boiernaşi. Îmbrăcaţi ca de vînătoare. Cu ghetre şi cravate. Erau palizi şi bîţîiau. Cel mai mare putea să aibă ca la treizeci de ani. Se afla cu ei acolo un bărbat bătrîior, încărunţit pe la tîmple, care părea să nu fi participat la măcel.

Locotenentul dădea ordine scurte ostaşilor săi. Mulţimea nu trebuia lăsată să intre. Se întoarse spre Jean, ale cărui explicaţii pesemne că le auzise, cu toată larma ce era acolo: „Cum facem să le scăpăm viaţa acestor ucigaşi?“

Unul dintre tineri încercă să protesteze. „Nătărăule, i-o tăie locotenentul, dacă ăştia au să vă vadă, sînteţi morţi!“ Tăcură, tremurînd ca varga. Cel mai vîrstnic dintre ei, ai cărui dinţi clănţăneau, spuse doar atît: „Pivniţa!“ Se afla acolo şi un soi de poliţist în civil, comisarul special din Annemasse. „Da, făcu el, e o idee, domnule căpitan, vrei dumneata s-o iei înainte? Nu-ţi dau ordin, doar dacă vrei să ne ajuţi.“

Jean coborî cel dintîi. Sub scară era o uşă. Neîncuiată. Pătrunseră într-un culoar strîmt de unde se răsucea o scară de piatră. Chibriturile se stingeau prea repede sau le ardeau degetele. Ostaşii îşi îmbrînceau prizonierii, spunîndu-le ticăloşi. De afară se auzeau strigăte: *„La moarte!“*

Căpitanul lăsă cîţiva ostaşi să păzească prizonierii, pe care frica, mai mult ca orice temniceri, îi împiedica să fugă. Prin răsuflătorile beciului vedeau alergînd picioarele incendiatorilor. Se şi auzea pîrîind focul. Jean şi cu locotenentul ajunseseră iar în curte. Clădirea principală a fabricii era de pe acum pradă flăcărilor. O furie pustiitoare îi cuprinsese pe toţi, şi toate cîte puteau să le folosească spre a grăbi prăpădul deveneau în mîinile năvălitorilor berbeci de război pentru a izbi în zidurile care, după părerea lor, se surpau prea încet mistuite de vîlvătaie.

Pîrjolul se întindea totuşi repede în ziua aceea secetoasă de iulie, îmbrăţişînd scheletul de lemn al clădirii care lua foc de-ţi era mai mare dragul. Un fum acru ieşea printr-una din ferestrele fabricii. Casa de locuit, izolată, nu fusese atinsă. Mai erau oameni în ea ? Asta n-o ştia nimeni. Vreo patruzeci de muncitori, spumegînd de mînie, se îndreptau într-acolo. Grosul detaşamentului, o sută de soldaţi şi ca la vreo treizeci de jandarmi le tăie drumul. Se îngrămădiseră acolo lăsînd fabrica în voia soartei, ca să apere locuinţa patronilor. „Dar ce înseamnă toate astea ? îl întrebă Jean pe locotenent.

— Asta ţi-o voi povesti mai tîrziu. O grevă."

A, o grevă. Jean nu înţelegea prea bine de ce ofiţerul pare să arate un fel de îngăduinţă faţă de muncitori.

„Nu va rămîne piatră pe piatră din casa aceasta, spuse Jean.

— Şi ce vrei să-i fac ? Pînă aduc o pompă şi apă s-a zis cu ea... Înainte de orice trebuie să le scap viaţa ticăloşilor din pivniţă !"

Trupa încerca să împrăştie mulţimea. Se vedea limpede că simpatiile ostașilor erau de partea ei. Soldaţii priveau cu mînie brutalităţile jandarmilor. La drept vorbind, furia norodului se potolise destul de repede. Îţi puteai lesne da seama că orice s-ar face, nu era chip să mai salvezi fabrica. Ce-a fost să ardă a ars. Şi acum, mulţimea se întorcea la ale ei, îşi regăsea durerea, răniţii, morţii. Se auzeau gemete, şi în ochii tuturor era groaza. Ura dinainte pierise.

Un acoperiş se nărui cu un zgomot de crăci rupte.

Jean o căuta pe Catherine. Unde s-o fi dus ?

Toată suflarea tîrgului, cîtă mai rămăsese pe acasă, era acum acolo. Străzile dimprejur gemeau de lume.

Jandarmii răcneau, dădeau brînci oamenilor. Trupa umbla de colo pînă colo, deschizîndu-şi cîte o potecă prin mulţime, închisă numaidecît de valurile omeneşti. Unde oare să fi dispărut Catherine ?

O regăsi lîngă un mort.

11

Erau mai bine de două luni de cînd începuse greva. Grevă politică. Înaintea alegerilor municipale, patronul pusese în vedere muncitorilor săi că nu le dă voie să prezinte o listă muncitorească. Unul dintre candidaţi, văzîndu-se ameninţat cu concedierea, se lăsase păgubaş. Seara, la o întrunire, explicase de ce făcuse asta. Nu era un om tînăr, avea nevastă şi copii. Ceilalţi se ţinuseră însă bine. Iar o dată alegerile terminate, cu triumful listei în care figura şi unul dintre fiii patronului, acesta îi concediase pe cei ce nu se supuseră : şapte muncitori.

Atunci, s-au pus toţi în grevă, cerînd reprimirea lor, şi prin urmare nu numai recunoaşterea drepturilor politice pe care le aveau, ci şi respectul elementar al acestor drepturi. La 10 mai, greva cuprinsese toate fabricile din Cluses.

Patronul, un bărbat aprig, deprins să poruncească tuturor, şi căruia îi sărea bîzdîcul numaidecît, un adevărat tiran chiar faţă de ai săi, nu voise să cedeze şi nici măcar să stea la tocmeală. El înţelegea ca greviştii să se întoarcă la lucru dîndu-se bătuţi. Ceruse să se trimită armata. I se făcuse pe plac. Armata se arătase prea moale după părerea lui. Se plînsese celor de sus. S-au trimis întăriri. Două sute cincizeci de ostaşi dintr-un regiment de infanterie şi un escadron de călăraşi.

Între timp, ofiţerii nu putuseră să împiedice cortegiile pe străzile din Cluses, manifestaţiile, mitingurile. De la Bonneville, de la Scionzier, alţi muncitori ceasornicari veneau să se alăture celor din Cluses. Se crease un fond de solidaritate. Muncitorii ăştia care se plîngeau întotdeauna că lefurile sînt prea mici, găseau acum economii pentru a ajuta o sută dintre ai lor să stea degeaba vreme de luni de zile ! Toate acestea erau opera sindicatului.

Patronul se ştia tare pe situaţie. Mai întîi, chiar cu fabrica închisă avea cu ce trăi, îşi băgase banii în rentă şi acţiuni. Dar nici afacerile nu-i erau ameninţate : avea în depozit destulă marfă ca să facă faţă pînă în octombrie. Bănuia la spatele acestei rezistenţe muncitoreşti mîna concurenţilor săi. Asta îl încuraja. Ceru, pe căi ascunse, ajutorul poliţiei. Îi fură trimise iscoadele ei, care se aşezară, fără să bată la ochi, în oraş şi prin împrejurimi, strecurîndu-se apoi pe la adunările greviştilor, legînd prieteşug cu dînşii. La drept vorbind, poliţiştii nu descoperiră mare lucru, afară doar că întocmiseră o listă neagră.

Deputatul radical, un fost ministru, intervenise. Făcuse patronului o vizită cum nu se poate mai politicoasă, vorbise cu muncitorii, găsea toată afacerea asta deplorabilă, n-ar fi chip să se ajungă la o înţelegere ? Primit cu zîmbete ironice, bătuse în retragere, deşi le explicase muncitorilor că nu era nimic de făcut : fiecare e stăpîn la el acasă, iar dacă patronul prefera să-şi închidă dugheana, ce se va alege din ei ? Îi aştepta şomajul, foamea, sărăcia. Îi îndemna să se potolească, să se întoarcă la lucru. Fireşte, dacă nu voiau încă... Greva continuă. O conducea sindicatul. Nu se vor da bătuţi. Ce-i drept, nevoile începeau să-i apese greu, în ciuda anotimpului călduros, a simpatiei ce le-o arătau satele vecine unde se mai aciuiau la muncile mărunte ale cîmpului. Afară de asta, mulţi grevişti găseau un sprijin la neamurile de la ţară, plugari care le aduceau legume.

Patronul avea un locatar, fost şef de secţie principal la construcţia căilor ferate ale societăţii Paris-Lyon-Marsilia, acum pensionar ; îi dăduse cu chirie o locuinţă pentru el şi nevastă-sa. Omul acesta nu putea să-i sufere pe muncitori, iar consoarta, care păstrase o spoială mondenă din saloanele protipendadei reşedinţelor de plasă, unde era primită, ofta privind prin jaluzele manifestaţiile de stradă ale greviştilor. Seara, în casa patronului se juca whist. Juca fiul mai mare al acestuia, care era consilier municipal, cu tată-său şi cu chiriaşul. Fiul mai mare avea o fetiţă de doisprezece ani. După ce o culca, mama ei venea să stea la taifas cu nevasta locatarului. Domnea în jurul acestor reuniuni atmosfera ultimelor zile de la Versailles[1]. Istorii sîngeroase, amintiri de pe vremea Teroarei şi a Comunei, numai despre asta vorbeau, cu toate că nici o violenţă nu se produsese pînă atunci la Cluses. Frica lor creştea.

Cei patru fii ai patronului ar fi fost foarte uşor dispuşi să cadă la învoială cu muncitorii. Lor nu le plăcea de loc această întrerupere a afacerilor : nu se puteau mulţumi cu rentele babacului, care nu le mai dădea bani de buzunar. Şi apoi, se mai gîndeau la viitor, la moştenirea împărţită în cinci, căci era puştoaica, başca partea mamei care, spre deosebire de bărbatul ei, nu avea accese de inimă. Zilele ce treceau fără să se poată întrezări sfîrşitul conflictului sporeau enervarea celor patru tineri, siliţi să trăiască tot timpul laolaltă cu hapsînul lor de tată, într-o atmosferă de război civil. La căderea nopţii, pe uşa din dos, indivizi misterioşi veneau să dea socoteală de tot ce se întîmplase prin tîrg, să povestească toate nimicurile prinse cu urechea.

Trupa stătea pe afară fără a face nimic.

Ofiţerii spuneau răspicat : muncitorii nu pot fi aduşi cu sila la lucru. Pentru ca armata să intervină, greviştii ar fi trebuit să săvîrşească un fapt prevăzut şi pedepsit de legi.

Şi armata era cît pe ce să găsească faptul acesta, în ziua de 18 mai, cînd mulţimea manifestase în faţa casei patronului şi cînd fuseseră aruncate pietre şi sparte nişte geamuri. Dar unul dintre zevzecii trimişi acolo de poliţia din Annecy fusese văzut pe cînd dădea cu pietre. Armata refuzase să-i scoată vinovaţi pe grevişti.

Iar brutalităţile jandarmilor stîrniseră revolta ofiţerilor de infanterie.

Fusese, într-adevăr, cam prea din cale-afară. Un schimb de scrisori cu prefectul nu dusese la nimic bun. Tratativele reluate între patron şi grevişti se împotmoliră pentru că aceştia avură nemaipomenita îndrăzneală de a refuza să plătească geamurile sparte. Patronului nu-i era numai de bani, dar voia să-i facă pe muncitori să-şi recunoască astfel vinovăţia. Greviştii însă nu erau atît de proşti, vedeau bine unde bate el.

---

[1] Adică zilele din ajunul Revoluţiei Franceze.

Oricum, tărăşenia asta avea să ţină oare toată viaţa? Serile deveneau tot mai apăsătoare în casa patronului. Nu le mai ardea de whist: Pe Eugénie, soţia chiriaşului, o apucau nevricalele cînd auzea pomenindu-se de mort[1]. Raporturile cu ceilalţi fabricanţi din Cluses erau destul de reci. Îşi purtau pică, mai era şi concurenţa. Afară de asta găseau că e intolerabil ca bătrînul acesta idiot, pentru un necaz al său, să bage şi fabricile lor într-o grevă care nu se mai sfîrşea. Unul dintre ei propuse chiar să plătească geamurile sparte. Dar celălalt se încăpăţînă: ţinea morţiş ca muncitorii să le plătească din fondul lor de solidaritate. Totuşi, ceilalţi patroni n-ar fi privit cu ochi răi o intervenţie guvernamentală, o manifestare de forţă. Paşnică, fireşte. Pentru a le arăta însă muncitorilor ce s-ar putea face la o adică. Să vîre niţel frica în ei.

Mica mişcare grevistă rămînea o răbufnire locală destul de liniştită. Nici un semn că s-ar întinde şi în altă parte, nimic ameninţător. De ce s-ar fi vîrît autorităţile într-o dandana? Îndărătnicul patron era un om al partidelor de dreapta, iar nevastă-sa nu ieşea niciodată din vorba parohului bisericii. Călăraşii au fost deci retraşi din tîrg o dată cu un detaşament de infanterie, chipurile, pentru că trebuiau să participe la manevrele celui de al 14-lea corp de armată.

Aceia dintre soldaţi care rămaseră după 10 iulie, vreo sută de puşcaşi, cunoşteau acum toată lumea de prin partea locului; să fi fost chiar mai energici ofiţerii lor şi tot nu te-ai fi putut aştepta la cine ştie ce mare lucru de la aceşti copilandri pe care îi vedeai, de cum se lăsa seara, plimbîndu-se cu fetele din tîrg.

Zîzania se făcea tot mai aprigă în familia patronului. Băieţii se ciorovăiau cu tatăl lor. Nu se mai simţeau în siguranţă cînd ieşeau pe stradă şi nu mai puteau rămîne zăvorîţi în casă la nesfîrşit! Unul dintre ei, mezinul, era încurcat cu o ţărancă dinspre Marignier. Curînd de tot, umblînd pe acolo, se pomeni bătut binişor. „Sînteţi destul de mari ca să vă apăraţi ! urla tatăl scos din fire. Şi dacă greviştii au cuţite ? Înarmaţi-vă, şi lăsaţi-mă în pace !"

---

[1] La whist, „mortul“ e acela dintre jucători care-şi dă pe faţă cărţile.

Ideea asta îşi croi drum în mintea lor vreme de trei zile. Apoi, tatăl însuşi dădu fiilor lui o adresă din Saint-Etienne, la care fiul mai mare, consilierul municipal, scrise pentru a comanda patru puşti de vînătoare. Trebuie să fi fost puţintică zăpăceală în mintea bătrînului, căci fabrica aceea nu făcea puşti. Primise însă din partea ei o scrisoare politicoasă, cu adresa şi catalogul unei întreprinderi la care vor putea găsi tocmai ceea ce doreau aceşti domni.

Domnii discutară cu înfrigurare o seară întreagă ce model de arme urmau să ceară de acolo. Lăsară baltă whistul. Iar primarul din Cluses, care în seara aceea venise să-i vadă, fu şi el consultat. Era un vînător straşnic. Le arătă în catalog o puşcă minunată pentru vînatul mare. Cei de prin Savoia vînau mistreţul.

Subprefectura din Bonneville închidea ochii, asta era cum nu se poate mai limpede. Popa, care se plîngea că enoriaşii săi dau din ce în ce mai rar pe la biserică, zicea că guvernul era complicele sindicatului. Umbra neagră a tătucului Combes, prezentă în toate conversaţiile, îi băga şi mai mult în sperieţi. Ca mîine, nu vor mai arunca cu pietre, răzvrătiţii. Iar acum, cînd trupa a fost redusă, chiar viaţa noastră e în primejdie.

La 12 iulie, mama unuia dintre grevişti îl întîlni pe domnul primar prin preajma şcolii de ceasornicărie. Era foarte cald. Domnul primar se opri să răsufle niţel, că dogorea soarele de nămiezi, şi afară de asta o ştia pe vrednica femeie care îi spălase rufe de mai multe ori, cînd îi veniseră verii din Lyon să-şi petreacă vacanţa la el.

„Ei, mătuşică, pramatia ceea de băiat al tău tot mai face pe zurbagiul ?" Ea îi răspunse, ocolind răspunsul : nu putea să-i trădeze pe ceilalţi, şi apoi, ştia oare domnul primar cît de greu o duc nevoiaşii ? Oricum, după părerea lui, a primarului, ar fi fost de datoria femeilor să facă în aşa fel încît să se isprăvească odată cu greva asta. A mamelor, mai cu seamă. Pentru că alea tinere, din zilele noastre, n-au minte, li-e capul numai la boarfe.

Mama grevistului se uită la omul din faţa ei, ca la unul care nu prea pricepe, apoi spuse: „Dar ce, domnii n-au să-i reprimească la lucru pe muncitorii lor? O să fie siliţi să-i reprimească." Primarul izbucni în rîs, apoi, foarte serios, povesti că domnii aceia ajunseseră la capătul răbdării, că îşi cumpăraseră puşti şi dacă cineva i-ar zgîndări, aoleu! „Ţi-o spun pentru că e vorba de flăcăul dumitale!"

În seara zilei de 16, la partida de whist, careva povesti istoria doamnei de Lamballe[1]; capul prinţesei, în vîrful unei suliţi, le pricinui tuturor o noapte bîntuită de vedenii cumplite.

În 17, pe la 9 seara, avu loc încă o adunare a greviştilor şi, după ce unii dintre ei rostiră discursuri, se alcătui o coloană. Iar jandarmii, fiindcă manifestanţii începură să îngîne un cîntec, se năpustiră din nou asupra mulţimii, lovind în dreapta şi-n stînga, dînd pinteni cailor spre femeile îngrozite. Din dosul ferestrelor, patronii urmăreau scena. Izbucni acolo şi o ceartă între primarul, care zicea că la urma urmei trebuia să se ajungă la măsuri mai aspre împotriva greviştilor, şi un căpitan de puşcaşi încă revoltat de ceea ce văzuse. „Eu nu înţeleg, zicea ofiţerul, pentru asta sînt plătiţi jandarmii?"

Brutalităţile, care nu erau împinse totuşi pînă la capăt, nu făceau decît să sudeze şi mai strîns blocul greviştilor. Era prea mult sau nu îndeajuns. Trebuia să se isprăvească odată...

În ziua de 18, cînd se alcătui o coloană, şi cei din casa patronului aflară că o pornise spre fabrică, deoarece tocmai apucase prin stînga primăriei, pe şoseaua ce ducea la Scionzier, mama, cu un gest tragic, îşi strînse fetiţa la piept, în sufragerie, şi începu să plîngă. Chiriaşii erau acolo: soţia fostului dregător principal al căilor ferate luă fetiţa şi mama şi le duse în altă cameră, dîndu-le să bea zeamă de flori de portocale. Patronul şi oaspeţii săi ţinură un sfat de război, în dosul jaluzelelor trase la repezeală. Nu era vreme de pierdut. Se auzea larma mulţimii, cîntecele.

---

[1] Prinţesa de Lamballe, prietenă a Mariei-Antoaneta.

Atunci cei patru fii îşi luară puştile, şi chiriaşul îi urmă în mica încăpere cu balcon care dădea spre stradă.

12

Avea o faţă de copil acest cadavru de bărbat lîngă care îngenunchease Catherine, un copil de vîrsta ei, poate cu un an mai mult... nouăsprezece ? Capul mic, cu părul tuns foarte mărunt, pe uriaşul trup doborît. O pălărie de pai, una din pălăriile acelea pe care le poartă pescarii şi care costă cîţiva gologani, îi căzuse alături cînd se prăbuşise. Umerii mari, aşa de laţi, păreau să se fi adîncit în somn, lepădîndu-şi toată vlaga. Braţele goale, cu mînecile suflecate deasupra coatelor, se chirciseră într-un gest întîrziat de apărare, îndoite, cu palmele spre ucigaşi, iar faţa răsturnată, cu gura şi ochii deschişi, adăugau acestui gest o expresie înfricoşată de protest împotriva morţii.

Două gloanţe îl loviseră : unul în piept, care îi însîngerase cămaşa, celălalt în gît, unde se căsca o rană groaznică.

Catherine nu-şi putea dezlipi ochii de pe această rană. Ea nu mai văzuse pînă atunci alţi morţi decît nişte bătrîni culcaţi pe catafalcul înjghebat de neamurile iubitoare ale răposaţilor, în vreo cameră de locuinţă burgheză. În plin soare, durerea întipărită pentru totdeauna pe chipul tînăr, cu pielea încă fragedă a copilăriei, contrastul acesta izbitor între forţă şi moarte o făcea să se cutremure şi o împietrea. Îi vuia capul răscolit de un mare tumult care acoperea larma glasurilor, forfota din jurul ei.

Toată povestea trăită în zilele din urmă se mînjea deodată aici, în acest sînge vărsat. Toată revelaţia dragostei, acest soi de inconştienţă fericită care ţinuse o vară întreagă, amintirea lui Jean, toate sfîrşeau aici. Un om fusese ucis. Pistruii din jurul nărilor o tulburau mai mult ca orice. Nu-l văzuse totuşi niciodată pe băiatul acesta, decît mort. Nu era Jean. Dar vederea lui îi făcea mai rău decît dacă ar fi fost Jean, acesta era ceva mai mult ca Jean. Şi se auzea răspunzîndu-i lui Jean : *Au dreptate.* Simţea că se naşte acum în ea ceva care depăşeşte femeia abia născută, ceva care prevestea mama : se uita la fruntea culcată în ţărînă, cu o nespusă dorinţă de a o spăla încetişor, ca fruntea unui copil care delirează cuprins de friguri.

Şi în clipa aceea sosi mama adevărată.

Se dusese cineva s-o cheme ? Sau o smulsese din casă zgomotul împuşcăturilor ? Nu avea patruzeci de ani femeia asta slabă, a cărei faţă tăbăcită şi zbîrcită era atît de uscată şi de trasă încît ochii negri şi adînci păreau vîrîţi în fundul capului. Istovită de cinci naşteri şi de trudă, în fusta neagră, cu capul gol, ştiind ce nenorocire se abătuse peste dînsa, dînd la o parte lumea îmbulzită ca să ajungă din cîţiva paşi drept la băieţaşul ei mort, nu mai era o femeie, ci un ţipăt pe care toţi îl aşteptau. Şi ajunsă în faţa trupului, rămase să-l privească îndelung, şi ţipătul aşteptat nu-i ieşi din piept.

Îngenunche şi-şi puse degetele pe obrazul fiului adormit. Deodată şi le trase îndărăt cu groază, simţind umezeala vîscoasă a sîngelui. Se sprijini în chipul cel mai firesc de Catherine, împăcată cu prezenţa ei alături, fără a întreba nimic.

Medicul privise mai înainte mortul, clătinase din cap şi dăduse fuga la cei care aveau nevoie grabnică de ajutorul lui. Erau vreo cincizeci de răniţi, cîţiva morţi. Doi bărbaţi se plecau spre mama îngenuncheată, spunîndu-i că trebuie să ducă trupul de acolo. Prieteni ai băiatului ei. Îi recunoştea. Ăsta era Baptiste. Întoarse spre el faţa în care, ca într-un pustiu, se rostogolea o lacrimă grea, una singură. Toată oboseala vieţii era întipărită în cutele acestei feţe. Le mulţumi din ochi celor doi tineri. Ei apucară mortul, unul de picioare şi celălalt de umeri. Braţele rămaseră chircite de spaimă.

Ridicîndu-se, mama strînsese de pe jos pălăria de pai, iar Catherine se ridicase o dată cu dînsa, şi amîndouă alături, mama sprijinindu-şi braţele de umerii ei, ajunseră la locuinţa sărăcăcioasă unde, după ce aşezară mortul pe un pat, oamenii plecară. Catherine şovăia neştiind ce să facă ; mama o opri. Avea un aer hăituit, poate că i-o fi fost teamă să rămînă singură. O biată casă de ţară, avînd pereţii tencuiţi cu lut şi paie şi mai mult loc pentru dobitoace decît pentru oameni. Unde erau ceilalţi copii ai femeii ? Din vreo pricină sau alta rămăsese singură. Ceilalţi erau morţi, sau duşi la lucru în altă parte ? Bărbatul ei, un zidar italian care se aciuiase la Cluses, căzuse de pe o schelă, erau cinci ani de atunci. Murise pe loc. Dînsa, fiică de ţăran, nu încetase niciodată să cultive un petec de pămînt pietros, nu prea roditor, de unde scotea cîţiva cartofi dintr-aceia de Savoia, trandafirii şi apoşi, de care li-e scîrbă oamenilor de prin alte părţi.

Odaia goală, un pat care-i era toată bogăţia, un dulăpior pentru oalele şi strachinele de lut, dulapul de haine, iar într-un ungher o măsuţă de lucru la care, pînă la greva asta, fiul văduvei îşi mai făcea seara meseria lui de ceasornicar. Pe perete o icoană a Maicii Domnului de la Salette.

Atunci mama celui ucis începu să vorbească.

Şi-i povesti Catherinei ce viaţă dusese cu ai săi, cînd era copilă, în satul de munte de unde se trăgea. Doisprezece fraţi şi surori, dormind laolaltă într-o odaie în care iarna erau băgate şi oile. Tată-său le ducea la păscut, mamă-sa cultiva pămîntul, ca dînsa. Ea era cea mai tînără. Nu-i rămăsese decît una din surori care locuia mai sus de Servoz, dar n-o văzuse de zece ani. Ceilalţi muriseră toţi. Care în accidente, care de oftică. Ce mai trudise în viaţa ei ! Să coşi toată îmbrăcămintea bărbatului şi a celor cinci copii şi să le găteşti de mîncare. Să-i ţii curaţi. Să pliveşti buruienile pe cîmp. Să ieşi la sapă. Şi la semănat. Să smulgi cartofii din gropile lor. Într-un anotimp sau altul, totdeauna ai ceva de făcut cu mîinile tale. Joseph creştea un flăcău chipeş. Cînd fusese primit la şcoala de ceasornicărie, mama gîndise că va apuca o zi cînd nu va mai trebui să facă nimic alta decît să coasă şi cel mult să spele. Joseph era logodit cu o fată din Bonneville, muncitoare şi dînsa la o fabrică de ceasornice ; fata nu ştia ce se întîmplă aici, era plecată la Annecy şi nu se întorcea decît a doua zi. Se dusese să bage hîrtiile pentru căsătorie.

Povestea curgea, curgea, fără ţipete, fără izbucniri, ca şi cum povestind, mama mortului ar fi găsit un mijloc de-a economisi lacrimile. Femeie de la munte cu inima înăsprită, ştiind să se stăpînească. Mîinile ei mototoleau uşurel poala şorţului negru.

Deodată se auzi o bătaie în uşă. Cele două femei se uitară una la alta. Le era frică la amîndouă ca nu cumva să fie logodnica, adusă de întîmplare. Catherine se depărtă de pat şi deschise uşa. Era Jean. Vecinii îi spuseseră unde s-o caute pe Catherine, venea s-o ia... Nu îndrăzni să zică pentru a merge la masă, şi se descoperi văzînd întîia oară mortul. „Voi veni mai tîrziu“ spuse încetişor Catherine şi-l împinse pe uşă afară, fără fasoane.

Ca şi cum acest răgaz ar fi permis în sfîrşit lacrimilor să-şi afle calea, mama plîngea acum în tăcere, lăsîndu-le să curgă şiroaie. Faţa ei era asemenea cîmpului uscat şi de o sută de ori săpat, pe care-l muncise toată viaţa. Apa curgea peste el fără să-l pătrundă, fără să-l potolească.

O rugă pe Catherine s-o ajute, şi amîndouă se apucară să facă toaleta mortului. Nici una dintre vecine nu veni pentru treaba asta : erau încă toate acolo unde fuseseră împuşcaţi oamenii, prin preajma fabricii în flăcări. Ochii mortului nu se lăsau cu nici un chip închişi.

Veni apoi secretarul primăriei cu doctorul. Mama se aşezase lîngă pat şi cînta încetişor cîntecele cu care-şi legănase odinioară copiii. Catherine era tot acolo.

Jean veni iar s-o cheme. Catherine ieşi o clipă cu dînsul ca să-l întrebe dacă luase o cameră la hotel. Două camere, lămuri Jean, reţinuse două camere pentru că nu se putea face altminteri de ochii locotenentului, un om cu care ţi-era dat să te mai întîlneşti în viaţă. Catherine îi făcu vînt şi se întoarse lîngă mama mortului, să-l vegheze împreună.

Îşi mărturisea că strania datorie, pe care o împlinea, îi dădea mai cu seamă posibilitatea de a rămîne departe de Jean, posibilitatea de a chibzui, de a pune bariera acestei morţi, a cărei prezenţă o simţea, între viaţa, aşa cum era încă în dimineaţa aceea, şi viaţa care se deschide acum înaintea ei.

O urmăreau fantome. Brigitte Josse... Parisul... seratele Cercului catolic... Régis. Acesta era coşmarul, iar nu ceea ce avea acum în faţa ochilor, oricît de groaznică era priveliştea. Viaţa. Ce se va întîmpla cu ea de azi în zece ani ? Între tînărul muncitor mort şi femeia asta îmbătrînită înainte de vreme, cugeta la destinul ei. Apartamentul din strada Blaise-Desgoffe care era pentru ea, pentru mama ei, un fel de culme a sărăciei, a decăderii, nu putea fi asemuit, fireşte, cu această casă din Cluses în care răsunau hohote de plîns înăbuşite. Catherine nu-şi putea închipui nimic din ceea ce va fi viaţa ei de acum încolo, nimic. Cine ştie, poate un alt apartament ? În această perspectivă a viitorului, Jean apărea şters, nu mai exista de loc. Conversaţii cu oameni mai mult sau mai puţin deştepţi. Concerte. Vidul. Ia stai, peste zece ani, vom fi în iulie 1914... Ce se va fi întîmplat pînă atunci ? Ce schimbări vor aduce anii ? Mama ei va primi bani ceva mai mulţi sau ceva mai puţini, după cum domnul Simonidze va avea acolo, la Baku, o amantă ceva mai mult sau mai puţin pretenţioasă, după cum puţurile de petrol vor fi mai bogate sau mai sleite...

Iar cei de pe aici, care vor fi isprăvit de atîţia ani greva, vor face mereu ceasornice pentru patroni, lucrînd poate cu alte scule, şi poate că au să vină alte legi sociale care nu vor schimba nimic. Peste zece ani oare vor fi ucişi la fel ca şi astăzi ?

Iar bătu cineva în uşă, şi tot Catherine se duse să deschidă : se pomeni în faţa unui preot îmbrăcat în odăjdii, şi alături de el un puşti cu ochi vicleni, în stihar, fluturînd un clopoţel. Catherine întoarse capul, simţind parcă un nod în gît, revoltată de ceea ce avea să facă, gata să fugă dinaintea preotului, mai repede ca dinaintea morţii. „Preotul !“ zise ea.

Hohotele de plîns încetară să mai zguduie umerii sfrijiţi ai mamei. Catherine o văzu ridicîndu-se, întorcînd capul spre icoana Fecioarei din Salette, apoi pornind încet spre uşă. Preotul intrase între timp, iar copilul din corul bisericii se înălţa în vîrful picioarelor ca să vadă chipul mortului. Cuvinte latineşti începură să răsune în liniştea odăii, ca un lux cuvenit răposatului.

Deodată mama, neagră la faţă, cu gura căscată de furie şi ochii secaţi de lacrimi, apucă un tîrn ce era rezemat de perete, îl învîrti în aer spre preotul care ţinea în mîini artoforul plin de prescură, şi, strigînd la el, îi arătă uşa.

Fireşte, domnul paroh al bisericii din Cluses era om destul de voinic pentru a ţine piept unei femei, dar buna cuviinţă îl oprea s-o facă înaintea unui mort. Cu puştiul său care, înspăimîntat, suna asurzitor din clopoţel, preotul bătu deci în retragere, nu însă fără a încerca s-o cîştige de partea lui pe tînăra domnişoară care părea să fie de neam bun, îngăimînd ceva despre sfintele taine ale bisericii, grijania cuvenită celor pe moarte, datoria sa de duhovnic şi altele. O mînă îi trînti uşa în spate.

Cele două femei se văzură iar una în faţa celeilalte. Mama simţi nevoia să-şi explice purtarea :

„Joseph nu credea în religia lor şi nu mergea la biserică. Afară doar, uneori, la 15 august cînd se ducea să cînte...“ Îşi făcu cruce. Apoi : „Eu, una, cred niţel în asta. Dar oricum, o dată ce-am murit, noi cei de ne spetim muncind toată viaţa pentru ei, n-au decît să ne lase în pace, Doamne iartă-mă ! Că morţilor nu le mai pot ajuta cu nimic !“

După aceea se întoarse lîngă pat şi plînse, mîngîind băiatul adormit. Căldura devenea înăbuşitoare. Casa avea ferestrele bătute ca pentru iarnă, în odaie nu era pic de aer. Începură să vină tot felul de oameni, se strecurau încetişor pe uşă vecini, prieteni, necunoscuţi, muncitori. Pe aceştia mama nu-i lua la goană. Părea doar că nu-i vede. Se apropiau, clătinau din cap. Unii plecau îndată. Alţii rămîneau acolo, cu un aer stingherit. Catherine se simţea privită. O miasmă supărătoare, groaznică, începea să se împrăştie dinspre pat.

Un om intră. Era unul dintre conducătorii sindicatului. Îi făcură loc. El luă mîinile mamei între ale lui şi spuse doar atît : „N-a mai rămas nimic din fabrică, dar casa lor n-a fost atinsă. Patru dintre nemernicii aceia sînt la închisoare. Nu se ştie ce au devenit ceilalţi."

Mama îl privea cu nişte ochi mari, pătrunzători. Atunci, el făcu ceea ce trebuia să facă : se aplecă spre dînsa şi o îmbrăţişă ca un fiu.

Catherine se furişă afară, zicînd încetişor, ca pentru sine : „Mă voi întoarce..."

13

Unde se duce, în noapte, la voia întîmplării ? Nu cunoaşte tîrgul acesta în care, afară de cei ce-şi veghează morţii, pînă la urmă s-au culcat toţi, dintr-o deprindere mai puternică decît însăşi năpasta ce-i zguduise. Catherine merge printre case, şi nu-i este teamă că se va rătăci, şi nu caută hotelul unde fără îndoială că Jean o aşteaptă.

Merge spre cîmp, spre singurătatea unde ar putea să-şi regăsească acea linişte care nu va mai fi niciodată nepăsarea dinainte.

Tot umblînd aşa, ajunge la linia ferată şi-şi continuă drumul de-a lungul ei. O licărire. E gara. Aici oamenii nu dorm încă. Feroviarii stau de vorbă cu nişte ostaşi. În lumina unui felinar luceşte o baionetă. E aşteptat să sosească un tren. Lîngă un hangar roşu, pe o linie de garaj, se văd vagoane de marfă. Altă ceată de soldaţi.

„Stai ! Duduiţă, nu-i voie pe aici !"

Soldatul o recunoaşte pe Catherine. A văzut-o mai adineaori în timpul împuşcăturilor prin faţa uzinei. Îi vorbeşte. Da, zice, patronii sînt acolo. Într-un vagon de var. Mama şi fata care au fugit, aşa cum se găseau, numai în capot. Doamna e în papuci de casă, fără pălărie. Şi tatăl ei ? Uite-l.

Un bărbat de vreo cincizeci şi cîţiva de ani, cu privirea speriată, în capul gol, se iveşte lîngă soldaţi. E un om voinic, dar cu faţa răvăşită de spaimă. În licărul slab al felinarelor, roşeaţa care prevesteşte damblaua i se vede pe la tîmple ca o crăpătură în smalţul unei oale. Soldaţii nu-i vorbesc. Stau cu ochii în zare, să vadă dacă trenul de la Annemasse vine sau ce naiba face. Toţi pică de somn.

Omul roteşte în jurul său nişte priviri de fiară hăituită. Baionetele nu-i potolesc frica. O cercetează cu spaimă pe Catherine, se aşază jos, la marginea liniei, şi cuvintele îi ies din gîtlej cu un hîrîit spart : „Nu mai pot. Am să mor aici."

Unul dintre soldaţi îşi întoarce capul : „Mai bine să crăpi aşa decît altfel". Şi-şi duce mîna la gît ca să-i arate că-l aşteaptă ghilotina. Omul s-a băgat iar în vagon. Se aude cum plînge femeia.

Catherine nu mai poate îndura atîta laşitate. De altfel, în clipa aceea, un şuierat anunţă trenul care soseşte scuipîndu-şi dispreţul în trombe de fum. Catherine a trecut peste linie, e în plin cîmp.

Stranie noapte, stranie noapte. Cu neputinţă să pricepi ceva din minunatul peisaj fără lună în care brazii fac gesturi de vrăjitor sub adierea caldă încă a zilei. Iar gîndurile în capul Catherinei sînt ca ramurile unui copac de munte, negre şi încîlcite, pe care cîntă vîntul.

Apartamentul din strada Blaise-Desgoffe, Jean, dragostea, singurătatea, toate i se încurcă în minte. De ce îi este frică acestei Catherine care abia adineaori îşi bătea joc de mutra jalnică a mişelului aceluia bătrîn ? Căci îi este frică, gîndindu-se la viitor, viitorul care pentru dînsa are în seara asta, orice ar face, culoarea sîngeroasă a unui măcel fără sfîrşit. Dacă fugise adineaori, nu fugise numai de scîrbă. Dar pe ostaşii ăştia nu putea să-i privească fără a se simţi cuprinsă de groază, îi şi vedea morţi, cu gurile căscate pentru totdeauna, cu ochii holbaţi la vedeniile agoniei... I se părea că niciodată de acum încolo nu va mai putea privi un om *viu.*

Era frîntă de oboseală. Pe un cîmp unde se vedeau şi stînci, Catherine se aşeză jos, muncită de acel neobişnuit sentiment al datoriei, neîncercat niciodată decît de cei pe care somnul e gata să-i prindă, cei ce se simt vinovaţi că se lasă în mrejele lui, luptă cu el şi se prăbuşesc numaidecît sub apăsarea unei nopţi care urcă în ei ca un talaz.

Catherine dormea pe pămînt. Apartamentul din strada Blaise-Desgoffe, Jean...

...De cît timp dormea oare acolo, cînd un zvon stăruitor de glasuri o smulse din visele ei ? O fi fost doar o clipă, o fi fost un veac. Zăreşte o pereche. Un flăcău voinic şi chipeş cu o fată de vreo optsprezece ani, o lungană oacheşă, speriată. Toată dragostea de pe pămînt era în ochii ei. Purta şorţ şi o pălărie rotundă de pai negru. O ţărancă bogată, fără îndoială. Mîinile ei îl pipăiau înfrigurate pe ibovnic, alergînd de-a lungul trupului. Nu scotea o vorbă : se încredinţa că e viu. El îi istorisea ce se întîmplase.

„Da, cînd ne-au scos din beci, mi-am dat seama că nu mai e o clipă de pierdut, căci altminteri mulţimea ne-ar fi sfîşiat în bucăţi. Am văzut îndată că trebuie să mă folosesc de prilej. În bezna din pivniţă soldaţii nici n-au prea stat să-şi numere prizonierii. Patru sau cinci, pentru dînşii totuna era. M-am aruncat într-un ungher întunecos al coridorului. Şi după ce ei trecuseră toţi pe acolo, am şters-o frumuşel.

— Dacă muncitorii te-ar fi recunoscut ! şopti vocea de femeie din întuneric.

Aşadar, era unul dintre ucigaşi care fugise. Moleşită, încă buimăcită de somn, Catherine auzi suspine şi sărutări. Fata ghemuită în braţele tînărului vorbea acum înnebunită de spaimă : „Dar de ce aţi tras ?

— Aveau ciomege..."

Catherine revedea scena.

„...şi au aruncat cu pietre în noi. Una m-a izbit şi pe mine, uite aici, în obraz."

Minciună ! Minciună ! Dar femeia îşi pusese degetul pe falca lovită : „O, tu eşti viteaz, Marcel, tu eşti viteaz !"

S-ar fi zis că Marcel răspundea la o întrebare a Catherinei : „Şi-acum ce să mă fac ? Voiam să te văd, să-ţi vorbesc, dragostea mea."

Ucigaşul acesta rostea *dragostea mea* cu o duioşie de necrezut.

„Şi dacă ăştia pun iar mîna pe mine ? Să mă ascund ? Te poţi oare ascunde multă vreme ? Ah, dacă am putea fi amîndoi împreună, aş mai zice ! Ne-am culca într-un pat să nu mai ştim de nimic.

— Dragul meu...

— Fraţii mei tustrei şi idiotul bătrîn sînt la închisoare. Înţelegi, e ceva supărător în fuga asta a mea. E împotriva lor, împotriva alor mei...

— Nu cumva ai de gînd să te predai ?

— În noaptea asta nu. Dar mîine ? Dar după aceea ? Şi apoi, de ce m-aş ascunde ? Ce rău am făcut ?"

Pe pămîntul tare, Catherine simţea parcă o ameţeală : la drept vorbind, ce rău făcuse Jean ? Spre el se îndreptă nemărginita ei deznădejde. Şi oprise două odăi la hotel, neghiobul.

Îndrăgostiţii s-au depărtat.

Pentru că nu ştii niciodată, zicea Jean, poate că te mai întîlneşti în viaţă cu locotenentul...

Catherine se întoarse în oraş, ajunse la hotel şi intră în odaia reţinută pe care i-o arătă un soi de pitic ghebos.

Dimineaţa, cînd deschise ochii, se simţi ruşinată că uitase acea imagine a morţii pe care nu credea că va mai putea s-o uite vreodată, trupul tînăr, lung şi stîngaci, cu sînge pe cămaşă, sînge care nu mai curge.

Cînd coborî, o slujnică îi spuse că domnul o aştepta pe doamna în cafenea. Intră acolo, ca şi cum ar fi făcut asta de cînd lumea.

Văzu numaidecît că Jean nu dormise. O grămadă de oameni se aflau la masa lui, şi vorbeau toţi.

„Dă-mi voie, Catherine, să ţi-l prezint pe locotenentul X... Logodnica mea, domnişoara Simonidze."

Catherine i se uită drept în ochi. Jean păli. O iubea din toate puterile lui. Simţea ca o palmă în obraz acest *nu* cumplit şi dispreţuitor pe care-l citea în ochii amantei sale. Era acolo şi corespondentul unei gazete socialiste. Cea mai roşie din cîte apăreau atunci. Şi ofiţerul din regimentul 30 de infanterie, bineînţeles, pe care Catherine abia îl zărise în ajun. Şi nişte mărimi din Cluses, printre care unul dintre patronii industriei clusiene de ceasornice, bărbat foarte progresist pentru lumea lui, o minte cu vederi destul de largi, ceea ce sărea în ochi numaidecît.

Catherine îl întrebă ce s-a făcut cu greva.

„Păi, s-a isprăvit! exclamă el. Nu s-au iscat neînţelegeri decît între domnii ăia şi muncitorii lor. Acuma, că s-a zis cu patronii, s-a zis şi cu uzina! Lupta încetează din lipsă de combatanţi. Cei vreo cincizeci de muncitori ai fabricii nu vor rămîne multă vreme fără lucru, aşa sper. La urma urmelor aş putea să angajez salariaţii colegului meu, care îşi avea clienţii printre negustorii din Besançon cărora le furniza arcuri de ceas. Pot cădea la învoială cu negustorii şi de îndată ce înţelegerea asta va fi încheiată, lucrul va fi reluat. Nu văd ce m-ar putea împiedica să le vînd marfă acestor negustori! E o soluţie cum nici nu se poate mai potrivită!"

Toţi cei de faţă aprobară micul discurs al fabricantului. Catherine avu poftă să bea ceva. „Ce iei?" îl auzi pe Jean. Dînşii beau absint. Era cam plicticos să pregăteşti mişmaşul ăsta învîrtind linguriţa pînă se topeşte bucata de zahăr. În sfîrşit, fie ce-o fi. „Băiete, un absint!" Nu i-ar fi părut rău să se îmbete niţel.

Simţea aprobarea pe care o dădeau toţi fabricantului acestuia mulţumit de sine însuşi. Aprobarea lui Jean. Să discute cu el? La ce bun? De vreme ce nu simţea ca dînsa, dintr-un imbold lăuntric, cît era de groaznică, de neîndurat, toată istoria asta! Absintul o cotropea pe nesimţite. Şi cuvintele celor din jur. Unul dintre ucigaşi, cel mai tînăr, evadase, nu se prea ştia cum. Bătrînii fugiseră la Geneva sau la Annecy, nu se ştia încă. Chiriaşul lor va fi pesemne pus în libertate, cu toată mărturia depusă de secretarul sindicatului ceasornicarilor, care afirma că-l văzuse cum încărca puştile.

„Asta nu, zicea locotenentul, asupra acestui punct mă înscriu în fals. Nu pot fi bănuit că mor de dragul acestor indivizi. Dar, oricum, trebuie să fim drepţi..."

Toate lucrurile căpătau culoarea verde a absintului. Jean îşi legăna un picior încolo şi încoace, de te scotea din răbdări privindu-l. Procurorul din Bonneville şi un judecător de instrucţie sosiseră la Cluses. Chiar în dimineaţa aceea izbucnise un mic incendiu într-o baracă unde erau încartiruiţi nişte soldaţi. Să fi fost pus la cale de răuvoitori ? Femeia căreia îi aparţinea baraca zicea că focul se datora unei imprudenţe, dar putea fi crezută pe cuvînt ? În sfîrşit, trei cercetări judecătoreşti erau începute : una împotriva celor care împuşcaseră, două împotriva unor făptaşi neidentificaţi, pentru micul incendiu din baracă şi pentru incendierea şi jefuirea uzinei.

Cum ? Voiau să-i trimită în judecată pe muncitori ?

Catherine simţea un fel de ameţeală, zăpuşeala amiezii venea din stradă. Se uita la toţi bărbaţii aceştia din jurul ei, cu obrajii împurpuraţi de băutură. Nu-l mai deosebea pe Jean de ceilalţi... de ai săi.

Toată viaţa tîrgului se depăna acum în spusele lor. Spaima din ultimele două luni a locuitorilor cu dare de mînă, bîntuiţi de stafia roşie. Judecătorul de pace îşi trimisese bănişorii în Elveţia. Şi nu era singurul. E drept că întîmplările din ajun erau înfiorătoare. Dar, aşa cum în toate relele pe care nu le mai poţi împiedica, trebuie întotdeauna să vezi şi partea lor bună, să recunoaştem că împuşcăturile acelea au curăţit o atmosferă grozav de încărcată. Acum, că vinovaţii erau la închisoare, răscoala, ca şi greva, nu-şi mai avea nici un rost. Viaţa normală revenea la Cluses. Fără îndoială că soldaţii mai zăboveau pe acolo, dar asta numai de ochii lumii... Domnii făceau haz de primar, un fricos care părăsise şi el oraşul cu o seară înainte. Intrase ca-n pămînt !

Catherine nu mai asculta. Apoi se făcu şi vremea prînzului. Locotenentul rămase să ia masa cu dînsa şi cu

Jean. Jean fusese acela care stăruise. Luase două camere la hotel...

Pe înserat, cînd se văzură singuri şi cînd le erau cunoscute amănuntele autopsiei victimelor şi dispoziţiile hotărîte de autorităţi pentru înmormîntarea de a doua zi, Catherine încercă totuşi să-i spună, cu destulă lehamite, ceea ce o chinuia de la ora aperitivului.

Istoria aceea cu clientela preluată de un concurent... Ei, da, şi ? Jean nu vedea unde vrea să ajungă. În sfîrşit, nu era oare o mîrşăvie ? O mîrşăvie ? Nu înţeleg.

Aşadar, el socotea firesc ca totul, greva, lupta, eroismul şi, în cele din urmă, morţii, totul să ducă la o concentrare a clientelei, ca toate astea să aducă profituri unui patron, unui...

Jean găsea că ea pune prea multă patimă. Şi apoi, oamenii aceştia trebuiau doar să se apuce iar de lucru, să aibă ce mînca. Viaţa trebuie să-şi urmeze cursul. Cum altfel îşi închipuia dînsa că s-ar fi putut isprăvi toate astea ? Nu, hotărît nu, el nu vedea altă soluţie.

Mai mult decît de orice, Catherine suferea că nu se simţea în stare să-şi explice limpede gîndurile, sentimentele, pentru că erau prea evidente. Nu găsea cuvintele.

Şi tocmai din pricina asta Jean se depărta de dînsa. Era într-adevăr dintr-o altă lume, un duşman.

Cînd o întrebă dacă vrea să rămînă la înmormîntarea victimelor, ea refuză. În aceeaşi seară luară trenul spre Paris.

14

După ce, la 28 iulie un socialist-revoluţionar îl omorîse pe Plehve, ministrul ţarului, la 29 se iscă din asta o ciorovăială între Jean şi Catherine, într-un mic restaurant unde crezuseră să poată reînnoda cu încetul o legătură care se destrăma ca o stofă.

Se simţeau străini unul faţă de celălalt, şi le venea greu să ia de la capăt această viaţă, măcinaţi cum erau de o tristeţe care arunca asupra fiecărui lucru o lumină de vid şi de zădărnicie. Catherine nu-l iubea pe Jean, desigur ; dar oare nu era el primul ei amant ? Nu se putea încă hotărî să şi-l aleagă pe al doilea. Se şi temea niţel că Jean s-ar socoti foarte jignit dacă l-ar lăsa pentru altul, deşi, aşa cum dînsa nu înceta să-i repete, nu avea nici un drept asupra ei.

Se mai întîlneau totuşi. Îi era silă de odăile acelea de hotel, de sluţenia acelor locuinţe pariziene tocmite cu luna, unde vin doamne ce-şi ascund faţa sub voaletă. Şi o dată cu ele îi deveni nesuferit şi Jean. El simţea asta, şi suferea. Nu zicea nimic. Trecură cincisprezece zile fără să se întîlnească. Apoi, el îi ceru să-i fie soţie. Auzindu-l, Catherine se stăpîni să nu plîngă.

O duseră aşa cîteva luni. Pînă în iarnă. Cînd Catherine îi povesti într-una din zile că se culcase în ajun cu unul, Jean se făcu destul de palid, dar spuse : „Nu vrei să te căsătoreşti cu mine, Catherine ?“

După asta, rămaseră înţeleşi să fie buni prieteni. În privinţa căsătoriei niciodată el nu-şi luă vorba înapoi. Catherine îl văzu mai rar. Dar în unele zile de tristeţe, îşi amintea de el şi Jean dădea fuga s-o întîlnească.

Hélène era la Nisa. Făcea febră în fiecare seară, familia se temea că are o boală de plămîni. Doamna Simonidze o expediase pe Coasta de Azur şi orice gologan ce putea fi economisit era pentru dînsa. La Paris o duceau foarte greu din pricina asta. Între timp Mercurot se hotărîse : de îndată ce Hélène se va însănătoşi, vor face nunta. Familia Mercurot fierbea de mînie. Intriganta ! O străină, vezi dumneata, să se mărite cu un ofiţer francez !

Veni anul acela 1905, cînd înfrîngerea ruşilor în Extremul-Orient şi veştile care se băteau cap în cap despre zilele revoluţionare din Rusia o absorbeau pe Catherine. Cu aceste evenimente la orizont, tînăra fată se simţi devenind femeie. Legături abia începute, întrerupte de două sau de trei ori şi iarăşi reluate, apoi părăsite, întotdeauna fiindcă plăcerea pe care i-o dădea un bărbat nu putea să-i ascundă viaţa, ideile, robia socială. Printre aceştia, un soi de explorator a cărui cunoştinţă i-o făcuse Brigitte. Şi Devèze care se tîra la genunchii ei şi căruia nu i se dădu decît o dată, apoi trebui să refuze de a-l mai primi, pentru că plîngea zicînd că se omoară. Şi alţii. Bunăoară, un student luat de pe stradă.

Un fel de prietenie se înfiripase între Catherine şi Marta Jonghens. Femeile acestea atît de diferite, pe care nici măcar o idee nu le lega, şi care aveau, una groază şi alta dispreţ pentru părerile celeilalte, simţiră nedesluşit că le uneşte ceva. Trebuie să fi fost faptul că şi uneia şi alteia le plăceau bărbaţii, sau în orice caz, tot ce privea dragostea le apropia. Marta ştia acum, fără ca, la rîndul ei, Catherine să i se fi destăinuit, că putea să-şi deschidă inima faţă de dînsa, povestindu-i tot ce era în legătură cu domnul van Houten. Ştiind că are cine s-o înţeleagă, vorbea.

Domnul van Houten era însurat. Nu mai trăia cu nevastă-sa, deşi locuiau în acelaşi apartament. Ea călătorea mult, era o persoană inteligentă, dar viaţa ei adevărată şi-o făcea cine ştie unde. Avea un fiu de la bărbatu-său. Domnul van Houten se ţinea de afaceri. Juca şi la bursă niţel, ceea ce-i dădea griji Martei, căci nu suferea riscul. Fratele ei Blaise, de pildă, care ducea acum trai pe picior mare, juca şi el, şi te puteai aştepta ca într-o zi să-şi frîngă gîtul.

Cu toate că era mult mai tînără ca Marta, Catherine simţea că are asupra ei o superioritate de soră mai mare : fără îndoială pentru că într-un singur an căpătase mai multă experienţă în ce priveşte bărbaţii decît Marta în cei şase ani de cînd trăia cu domnul van Houten, singura ei pasiune. Cu cît foc vorbea de dînsul ! Povestea de serile petrecute împreună în Montmartre, de dineurile prin camere separate de restaurant, de şampanie, de mustaţa lui. Şi o dată cu toate acestea, se desfăşura panorama călătoriilor pe care el le făcuse pentru dînsa, viaţa cosmopolită a marilor capitale, o lume întreagă fermecătoare şi groaznică...

Ştiuse oare Marta că fratele ei Paul fusese amantul Catherinei ? Greu de crezut. Asta se întîmplase într-o zi, cînd Catherine, după ce chibzuise îndelung, se hotărî deodată, ca să scape de obsesie. Iar Paul rămase pentru toată viaţa, ca în urma unei înfrîngeri, cu amintirea celor cîteva zile din care ea se desprinse în clipa cînd îi plăcu să sfîrşească, fără să-i pese de dînsul, de umilinţa lui de cîine bătut, de foamea lui de căpcăun luat la goană, de furia şi de lacrimile lui.

Marta nu era geloasă pe domnul van Houten ; el era viaţa ei, avea o încredere oarbă în el. Repeta într-una cuvintele, părerile lui. N-ar fi deschis o carte despre care el să fi spus că-i proastă. Asta o irita pe Catherine, dar în acelaşi timp fericirea Martei îi mergea la inimă.

Pensiunea de familie nu era o afacere rea. Trăgeau acolo fete tinere din Illinois sau din Ungaria, care rămîneau o vreme la Paris pentru *Victoria din Samotrace* [1] sau pentru Mary Garden. Solange Jonghens le însoţea la cursurile de artă plastică de la Luvru sau la conferinţele Cercului analelor. Aşa îl cunoscu ea pe Gaston du Bail.

Gaston tocmai îşi moştenise un unchi. Îi rămînea cu ce să se însoare şi să ţină o casă, după ce-şi plătise datoriile din anii studenţiei petrecuţi în Cartierul Latin, încheind socotelile şi cu o prietenă destul de gălăgioasă care-l urmărise o dată cu revolverul chiar pînă în uşa familiei Jonghens. Domnul van Houten, căruia i se ceruse sfatul, îl pusese în legătură pe tînărul du Bail cu prefectul de poliţie. Lépine se purtase foarte drăguţ : poftită la prefectură, domnişoara se lăsă convinsă că-i mai bine să părăsească Franţa.

Gaston avea douăzeci şi şase de ani. Era îndrăgostit lulea de Solange. O fată ! Asta îl zăpăcea. Dădură zor cu logodna şi căsătoria.

Dar tocmai în zilele acelea, afacerile lui Blaise Jonghens luară brusc o întorsătură catastrofală. Catherine se afla în odaia ei cînd, într-o dimineaţă, Blaise pică pe neaşteptate. Era într-un hal fără de hal, cu faţa răvăşită, şi se vedea că nu dormise ; unde naiba îşi petrecuse noaptea ? Venise la dînsa fără să mai dea pe acasă, de cum se făcuse ora zece.

„Ce mă aduce la tine ? Iată : micuţa mea Catherine, dacă nu pui o vorbă pentru mine, sînt un om mort, afară de cazul că prefer să merg la ocnă... Cu Marta n-aş putea vorbi... Înţelegi, cînd dau cu ochii de ea, îmi piere glasul. Aşa că, ai rămas tu. Îi eşti cea mai bună prietenă, şi apoi nu eşti proastă de loc. În sfîrşit, dă-mi mîna şi priveşte-mă, îngeraşule...

---

[1] Statuie greacă descoperită în 1863 pe insula Samotrace. Se află la Luvru.

Aşa încolţit cum era, tot mai punea la bătaie statura sa de uriaş, o învăluia pe Catherine cu privirea. Pezevenghi, îşi zise ea. Lucrurile stăteau astfel : la agentul de schimb unde-şi avea slujba, jucase pe socoteala lui cu banii clienţilor. Treaba a mers binişor o vreme. Apoi se înfundase rău şi acum lipsea o sumă pe care n-o putea pune la loc...

În sfîrşit, dacă Marta ar vrea, domnul van Houten...

Catherine îl privea cu un fel de groază. Pezevenghi, dar şi laş pe deasupra. Bîţîia ca prins de friguri la gîndul că ea va refuza să facă acest demers. „Blaise, de ce n-ai vorbi de-a dreptul cu domnul van Houten, dacă socoteşti că el poate să te scape din încurcătură ?“

Blaise făcea feţe-feţe. Bîigui că ea era ultima lui şansă, va refuza oare să-l ajute ? Fireşte, dacă domnul van Houten ar şti despre ce e vorba, n-ar da un gologan. Dar dacă Marta i-ar cere banii *pentru ea însăşi*... „Înţelegi, Catherine, mă aşteaptă ocna. Am făcut nebunii. Am iscălit chitanţe... cecuri...“ Începea să le încurce ; o prinse de încheietura mîinii. Mai încerca să-şi folosească farmecele. „Katiuşa...“ Voia s-o sărute. Paul trebuie să-i fi spus că se culcase cu ea... Catherine avu o tresărire de scîrbă.

„Lasă prostiile, Blaise, ajunge.“

Fie, va vorbi cu Marta. Blaise plîngea în pernele doamnei Simonidze.

Pentru Marta fu o lovitură neaşteptată. Parcă s-ar fi prăbuşit cerul. Zicea mereu că Blaise îşi va frînge gîtul cu afacerile lui, dar asta nu reprezenta mare lucru în mintea ei. Cum să-i vorbească despre aşa ceva lui Joris ? I se părea peste măsură de greu. Şi-apoi, du-te de-i spune ce s-a întîmplat, fără să fi vorbit cu Blaise... Joris i-ar pune o sumedenie de întrebări la care n-ar şti ce să răspundă... Mai curînd şi-ar fi vîndut pensiunea ca să-l scape de belea pe frate-său, decît să-i spună ceva lui Joris... dar vezi că pensiunea nu era numai a ei... Mai era şi Miss Baxton... Şi să-i ceară lui Joris bani! Bani! Tocmai cînd Solange era gata să se mărite! Ce-are să zică Gaston du Bail? Catherine nu-şi putea părăsi prietena, să rămînă cu ea pentru a vorbi domnului van Houten!

Cum tremură! La frică, Marta seamănă cu frate-său. Nu fu în stare să-i spună domnului van Houten, zeului ei, că o asemenea pată înfricoşătoare îi mînjise familia. Izbucni în plîns şi-i şopti Catherinei: „Vorbeşte tu..."

Domnul van Houten se arătă foarte necăjit, dar de o corectitudine desăvîrşită. Drace, nu găseşti aşa, bătînd din palme, o sută de mii de franci... în sfîrşit, va vedea el ce-i de făcut. Bineînţeles trebuia evitat scandalul, acum cînd Solange urma să se mărite. Joris nu avea banii ăştia, dar dacă Blaise era om de înţeles, cunoştea pe cineva care, poate că... Are să-i vorbească chiar el.

După ce-i plecă amantul, Marta, în prada istericalelor, n-o mai slăbi de loc pe Catherine. Unde o fi Blaise? Nu, n-o să-i vorbească. Catherine văzuse ce om admirabil e Joris al ei. O implora să rămînă la cină.

Domnul van Houten vorbi a doua zi cu Blaise. Veni apoi s-o vadă pe Marta, o linişti spunîndu-i că lucrurile se vor aranja. O zi mai tîrziu însă, Blaise fu găsit într-un mic hotel din Auteuil, cu un glonte în cap.

„Remuşcările l-au împins la asta, explica domnul van Houten, căci totul era aranjat, hotărît... Moartea stinge procesul o dată cu datoriile băneşti. Că doar nu voi face pentru Blaise mort, ce-aş fi făcut pentru el dacă trăia."

Catherine o însoţi pe Marta la hotel. În decorul banal al odăii, cadavrul acestui bărbat tînăr îi amintea de zilele trăite la Cluses. Aici însă, cearşafurile mototolite, nenorocitul într-o cămaşă de zi, răsturnat cu capul pe pernă, şi înfiorătoarea gaură făcută de glonte în craniu, urmele de creier pe rufăria de pat, dîra de sînge prelinsă de-a lungul obrazului pînă la bărbie, totul arăta prăbuşirea; priveliştea era agravată de ceasornicul mortului, aşezat cuminte pe măsuţa de noapte, cu o seară înainte, desigur.

Sinuciderea nu făcu mare vîlvă. Un fapt divers în gazete, fără nume. Domnul van Houten îl văzuse pe prefectul de poliţie şi îi vorbise de domnişoara Jonghens, de pensiunea ei onorabilă.

15

Logodna se desfăcuse, Solange nu se mai mărita. Gaston socotise că nu putea intra într-o familie care nu recunoştea datoriile unuia de-ai săi, fie el şi mort. Viaţa de toate zilele a pensiunii îşi urma cursul obişnuit ; nişte doamne romånce luau lecţii de canto şi vocalizau toată dimineaţa, în timp ce Miss Baxton număra linguriţele. Întoarsă de pe coastă, pare-se vindecată dar foarte slăbită, Hélène petrecea tot timpul cu Mercurot, singuri-singurei. Asta trebuia să aibă un sfîrşit. Doctorul spunea că măritişul i-ar face bine. Fără copii deocamdată, se-nţelege ! Se făcu o cununie la Notre-Dame-des-Champs şi, fiindcă Hélène ţinea morţiş, încă una la biserica rusească de pe strada Daru...

Această căsătorie avea un avantaj : cu pensia pe care domnul Simonidze o trimetea soţiei şi fetelor lui, insuficientă pentru trei persoane, Catherine şi mamă-sa, rămase acum singure, puteau duce un trai aproape îmbelşugat.

Catherine plecase însă undeva în împrejurimile Parisului ca să nu fie de faţă. Tîrguşorul în care picase era răscolit tot de campania electorală din 1906. Pe panourile de lemn de la uşa primăriei, pe fiecare petec de zid negăurit de vreo fereastră apăreau afişele contradictorii şi caraghioase. Dispreţul Catherinei pentru politică făcea ca bătăliile acestea de pe pereţi să rămînă în ochii ei fără nici un înţeles, cu atît mai mult cu cît habar nu avea ce reprezentau etichetele partidelor : *republican progresist, socialist independent, stînga democratică,* ce-or fi vrînd să zică toate astea ?

Ceea ce te izbea în această perioadă, cînd otrava electorală cotropise pînă şi satele, era că femeile nu aveau nici un cuvînt de spus, că bărbaţii căpătau o importanţă tot mai mare, făcînd pe grozavii în pieţe, trăncănind prin cafenele, beţi în toate serile, fudulindu-se cu buletinul lor de vot, zevzecii ! Titlurile groase se îmbulzeau în fiecare zi pe alte afişe. *Nu voi răspunde* dispărea sub *o infamie !* pentru ca, la rîndu-i, să facă loc unui afiş cu *Două întrebări domnului Putois.* Prin case, femeile reduse mai mult ca oricînd la rolul lor de gospodine umblau încolo şi încoace, tăcute.

Un afiş atrase totuşi atenţia Catherinei : *Alegătorul, iată duşmanul !* Era un afiş anarhist. Se spunea acolo că singurul mijloc just pentru a suprima legile era de a nu le face. Nu trebuiau aleşi oameni care vor face legi. Deputatul trebuia suprimat, dar cel care purta răspunderea pentru faptele şi gesturile deputatului nu era oare alegătorul ? *Alegătorul este criminalul !* Formula asta paradoxală răspundea îndeajuns sentimentelor Catherinei pentru a-i stîrni dorinţa de-a citi ziarul *Anarhia* al cărui nume era în josul afişului.

Nu reuşi să-l găsească decît după întoarcerea ei la Paris. Era o foaie foarte sărăcăcioasă, în fruntea căreia se aflau pe atunci Albert Libertad şi Anna Mahé. Erau în înfăţişarea acestui ziar destule lucruri făcute parcă anume ca să aţîţe în Catherine un oarecare spirit critic. Aşa, bunăoară, ciudăţeniile ortografice ale Annei Mahé, care, sub pretextul că foloseşte o *ortografie simplificată,* scria *jalouzie, plaizir, hijêne du cerveau, un être intelijent.* [1] Acest caraghioslîc, ca şi o oarecare lipsă de şir în idei avea pentru domnişoara Simonidze atracţia pe care o exercitase vesta roşie a romanticilor. Oricum însă, antimilitarismul era ideea dominantă în paginile ziarului *Anarhia*, şi ar fi fost uşor să-ţi închipui că domnişoara Simonidze găsea acolo mai presus de orice o răzbunare împotriva căsătoriei surorii sale. La dînsa, antimilitarismul era o revoltă împotriva bărbaţilor, împotriva tuturor bărbaţilor, şi nu numai a lui Mercurot sau a lui Jean Thiébault. Bărbaţii sînt soldaţi, bărbaţii sînt alegători. Catherine nu cerea dreptul de vot pentru femei, ca sufragetele engleze.

---

[1] Ortografia corectă : *jalousie* (gelozie), *plaisir* (plăcere), *higiéne* (igienă), *intelligent* (inteligent).

Ce-i drept, *Anarhia*, pe care o citea acum regulat, ducea împotriva războiului o propagandă nu lipsită de vigoare. Şi încetul cu încetul, Catherine se lăsă cucerită de articolele lui Libertad :

„Sînt unii care vorbesc pentru pace, scria el, eu însă vorbesc *pentru război*. Pentru acel război care nu-i aruncă pe oameni la hotare — revoluţia nu cunoaşte aşa ceva — ci pentru războiul care-i ridică împotriva asupritorului de toate zilele, din toate ţările."

Dacă adăugăm cîteva amintiri de la Cluses acestei porniri bătăioase faţă de bărbaţi, faţă de soţi, pornire care dădea spuselor Catherinei farmecul unei lupte, poate că vom înţelege cum citea ea cuvintele acestea : asupritorul de toate zilele. Era departe de a fi de acord cu toţi colaboratorii noului său ziar. Împotriva asupritorului, cele mai violente mijloace i se păreau bune. Citi cu necaz un articol al lui Ferdinand Buisson. După părerea acestui om foarte cumsecade, mama trebuia să vîre în capul copilului de la cea mai fragedă vîrstă ideea că armele, o sabie, o puşcă, un tun sînt nişte instrumente pe care trebuie să le privim cu aceiaşi ochi cu care cercetăm castelul Chillon [1], instrumentele de tortură întrebuinţate acum cîteva veacuri. Citind toate acestea, Catherine se oprea mai întîi la cuvintele *mama de familie*, şi formula asta o scotea din sărite. Pentru anarhişti existau acum şi mame de familie ! Şi apoi un revolver nu era o armă de muzeu, dacă dobora un tiran. În sfîrşit, Catherine simţea nevoia de a-i cunoaşte pe aceşti oameni atît de feluriţi, de a vedea ce le poate pielea. Se duse la o întrunire restrînsă care avu loc în Sala comerţului, de pe strada Faubourg-du-Temple ; era a doua zi după ce fuseseră arestaţi cei douăzeci şi şase de semnatari ai unui afiş antimilitarist : *Către recruţi*.

Din sala aceea mică şi afumată în care se îmbulzea un public jumătate muncitoresc, jumătate intelectual, ea nu reţinu decît înfăţişarea patetică a oamenilor şi amestecul lor pestriţ. Părul lung al tinerilor i se păru frumos şi neîngrijit, dar o interesă de fapt tot atît de mult ca şi prezenţa unui oarecare număr de femei, cu toate că, venind acolo, ea îşi propusese mai înainte de orice să cunoască femei care s-o facă să uite de soră-sa, de Brigitte şi de Solange. La drept vorbind, nu prea văzu în sală, după nişte oratori al căror nume nu-i spunea nimic — Henri Lagne, Victor Dimitel, Jean Goldsky — nu prea văzu decît un singur bărbat, pe directorul ziarului *Anarhia*, Albert Libertad. Era un om înalt, cu capul zburlit şi barba netunsă, iar părul de un castaniu închis îi cădea în spate peste guler. Dacă umerii i se săltau niţel, asta venea fără îndoială de acolo că nu umbla decît în două cîrje. Cu fruntea sa imensă şi bombată, pleşuvită de un început de chelie, bărbatul acesta, care prin privirea sa şi vorbirea uşor cîntată cum e a celor de la Bordeaux, exercita o puternică atracţie asupra femeilor, era un infirm. De la coapse în jos trupul său murea. Această voinţă aprigă, această furie năprasnică se isprăvea cu două picioare moi care nu-l puteau susţine pe Libertad. Toată vlaga îi stătea în braţele deprinse să ducă greutatea corpului, sprijinite în cîrje. Făptura aceasta, care nu atingea pămîntul, tuna şi fulgera cu o mînie clocotitoare. Catherine nu-şi putea lua ochii de la el. Libertad vorbi.

---

[1] Celebra închisoare de pe malul lacului Leman, supranumită Bastilia Elveţiei.

„De mai multe săptămîni, zicea, cîţiva clănţăi împăunaţi discută spre a şti cine va avea dreptul să-i jefuiască pe marocani, bancherii francezi sau capitaliştii germani. S-ar părea că, dacă drăgălaşii ăştia, din vreo pricină oarecare — dureri de măsele sau de stomac, necazuri în dragoste etc. — au idei negre, atunci oamenii cinstiţi din Franţa şi din Navarra se vor apuca să măcelărească pe oamenii cinstiţi din Prusia şi din Bavaria, şi reciproc. În ce ne priveşte însă, în momentul cînd guvernele vorbesc de noi complicaţii, ţinem să spunem sus şi tare că nu ne lăsăm duşi de nas. Cît despre cei care se mulţumesc cu vorbe sforăitoare, patrie, onoare, drapel, pentru a se lăsa omorîţi sau pentru a omorî pe ceilalţi, n-au decît să meargă la măcel! Pe pămîntul curăţat de aceşti resemnaţi, noi vom grăbi venirea societăţii anarhiste în care oamenii vor fi uniţi prin dragostea lor de viaţă.“

Cuvintele nu erau nimic : ceea ce te cucerea era glasul, patima care îmbrăţişa ca o văpaie tot obrazul acesta cu ochi limpezi. Apoi, mai era şi amestecul de forţă şi de slăbiciune, de vehemenţă şi de infirmitate. Catherine îl privea pe omul acesta care purta o bluză lungă şi neagră de tipograf. Ce boală, ce accident făcuse din el un infirm ? Ieşeau din bluza asta doi craci de pantalon care se bălăbăneau, cu picioarele goale în nişte sandale.

Catherine se apropie de el, cînd venise să se aşeze în sală, şi îi vorbi. Nevoia de a intra în vorbă cu dînsul era ca o trăsnaie ce i-ar fi venit deodată. Nu putea să-şi explice prea bine de ce anume o făcuse. I se adresă cu oarecare sfială şi nu schimbară decît două-trei cuvinte fără importanţă. Simţea nedesluşit că omul acesta aparţinea unei lumi străine, pe care ea n-o cunoştea. Nu pentru că era un muncitor, gîndi Catherine. Nu, nu. Dar din pricina întregii sale vieţi învăluite în taină. Se întreba cum şi-o fi petrecînd el zilele, unde dormea, cum o fi fost la faţă pe cînd era copil. Libertad o invită la adunările ce se ţineau seara la redacţia ziarului *Anarhia*.

A doua zi, cînd Catherine îi povesti despre această nevinovată întîlnire, Marta se arătă cum nici nu se poate mai neliniştită.

„Dumnezeule ! izbucni ea. Nu cumva ţi-ai pierdut minţile, Katiuşa ? Să umbli prin asemenea locuri ! Pînă la urmă ai să-ţi găseşti beleaua, şi mai întîi cu poliţia. Şi apoi, ce te-a apucat de te ţii după omul acesta ?

— Nu zău, Marta, nu cumva îţi trece prin cap că sînt îndrăgostită de el ?

— O, asta ar mai lipsi ! Un infirm ! Dar de ce mă întrebi ? Dumnezeule, te-ai îndrăgostit de acest anarhist !

— Nu, crede-mă...

— Eşti îndrăgostită, chiar tu ai spus-o ! Dar ia gîndeşte-te puţin la ce te aşteaptă ! Ce fel de viaţă aţi putea duce împreună ? Doar n-ai să te măriţi cu el ?“

Romanţioasă ca întotdeauna, Marta ! Catherine se prăpădea de rîs. Prea se adunaseră multe laolaltă : mai întîi cît de caraghioasă era Marta care nu-şi putea închipui niciodată că ar exista ceva în afară de căsătorie, deşi trăia cu frumosul Joris; apoi spaima ei la fel de caraghioasă, izbucnirea asta din senin, mania ei de-a vedea în orice o aventură de dragoste! Prea mult rîs îţi face rău, e ca şi cum ai alerga pe ger: te ustură.

Marta îi vorbi despre asta domnului van Houten. El ştia cine este Libertad. Pe toate le ştia Joris. Marta îl sărută cu admiraţie.

„Se spun multe pe socoteala acestui personaj, explică el, şi ar trebui ca tu, draga mea, să-i deschizi ochii domnişoarei Simonidze, arătîndu-i că apucă pe o cale greşită. O, nu vreau să spun că, socialmente, o asemenea aventură e compromiţătoare... ceea ce, de altminteri n-ar fi de ajuns ca s-o oprească de la asta. Arată-i însă că au umblat tot felul de zvonuri foarte tulburi despre acest Libertad. Fără ca să ştiu nimic precis. Vezi mai cu seamă să nu vîri numele meu cînd îi vei repeta prietenei tale ce-ţi spusei acum."

Catherine era gata să-şi pună pălăria şi s-o ia din loc de la întîiul cuvînt pe care i-l pomeni Marta. Se zicea că Libertad era în slujba poliţiei, că nişte oameni au fost arestaţi după o percheziţie ce se făcuse la locuinţa lui şi că el nu avusese niciodată vreun necaz cu poliţia în ciuda discursurilor sale incendiare. Astfel, cînd cu vizita lui Alfons al XIII-lea la Paris, el fusese într-adevăr arestat pe podul Alexandre şi chiar de Xavier Guichard[1] în persoană: ei bine, Libertad n-a ajuns niciodată pînă la secţia de poliţie!

„Înţelegi, puişor, ceea ce-ţi spun e spre binele tău. Joris mi-a povestit-o. Lui puţin îi pasă că acest Libertad este în slujba poliţiei. Dimpotrivă. Zice că e nevoie de alde ăştia, şi că fără dînşii poate că Alfons al XIII-lea ar fi fost omorît. Ceea ce ar fi foarte plicticos. Să-l omoare la Paris, îţi dai seama! Nu că ne-am prăpădi de durere la moartea unui rege, şi încă a unui rege al Spaniei. Dar în sfîrşit, n-are decît să se aranjeze să fie ucis în altă parte, nu la noi! Tatăl lui venise să ne viziteze în uniformă de ulan prusac. Vezi ce lipsă de tact! Ăsta însă e tînăr, şi apoi îmi cam plac spaniolii. Am cunoscut unul, nu, ăla era argentinian. Sau brazilian. Nu, nu mai ţin minte."

---

[1] Şeful siguranţei din Paris în acea vreme.

16

Sediul ziarului *Anarhia* se afla pe *rue de la Barre,* la numărul 22. Acolo, în umbra bisericii Sacré-Coeur, Libertad îşi instalase o mică tipografie. El lucra în echipa de zi la tipografia lui Dangon, pe strada Montmartre. Cîţiva camarazi îl ajutau să facă ziarul. Avea două femei, nişte institutoare, pare-se. Libertad nu era unul dintre anarhiştii aceia care, osîndind munca, trăiesc adeseori din munca altora. Nu trîndăvea de loc. Ziarul, reuniunile de seară, conferinţele şi mitingurile îi luau tot timpul, după ce părăsea tipografia unde îşi cîştiga pîinea. Asta făcea ca învinuirile lui Joris van Houten să nu pară a fi vrednice de crezare.

Se ţineau adunări în fiecare luni seară la *Anarhia.* Catherine nu lipsea niciodată de la aceste *Convorbiri populare din al XVIII-lea arondisment,* unde vedeai perindîndu-se la tribună toate stelele mişcării anarhiste, de la Paraf-Javal pînă la Libertad. Pentru domnişoara Simonidze întrunirile astea erau ceea ce este cafeneaua pentru mulţi oameni: un loc unde mai uită de casă, de grijile traiului, de plozii şi de nevestele lor. Catherine ducea o viaţă dublă: una, trăită maşinal, care nu era decît continuarea aceleia pe care o aşteptau toţi de la dînsa, doamna mamă-sa, cumnatul, Mercurot, Hélène şi nişte tineri de teapa lui Paul Jonghens. Ce fel de viaţă era asta? Tot ce putea fi mai gol, mai inutil. O faţadă. Pentru ce să te scoli în fiecare zi? La ce bun? Cele mai multe femei trăiesc mai întîi în aşteptarea măritişului, şi, o dată măritate, devin slujnicele soţilor. Dar Catherine!

Avea deci o a doua viaţă în care figuranţii celei dintîi nu aveau nici un rol. În fiecare luni seara se ducea în *rue de la Barre.* Hrana intelectuală pe care o găsea acolo era ca o doctorie pentru dînsa, o doctorie totodată exaltantă şi deprimantă. La început fusese privită de cei de acolo cu oarecare nelinişte. Apoi o socotiseră ca pe unul de-ai lor. Purta lungi convorbiri cu Libertad. Presimţirile Martei nu se adeveriră. Nici o istorie de dragoste nu se înfiripă între dînşii. La drept vorbind însă, locul acela avea ceva care o atrăgea, şi persoana lui Libertad nu era străină de vraja ce-o exercita asupra Catherinei. Adeseori se ducea să-l vadă la tipografia lui Dragon. Intra în cafeneaua de alături. El venea să bea un pahar cu dînsa, şi vînzători de ziare sau lucrători tipografi se vîrau şi ei în vorbă. Lumea stranie şi fără astîmpăr a străzii *du Croissant* forfotea în jurul lor. La ora aceea, cînd apariţia gazetelor de seară însufleţeşte cartierul ca prins de friguri, cînd minciunile crepusculare ale presei sînt smulse încă ude de cerneală din uşa tipografiei, apare deodată un întreg norod, deprins să trăiască la voia întîmplării şi o nemaipomenită golănime. Unde mai pui că acolo se încing jocurile de noroc, căci nicăieri ca în această cafenea din jurul tipografiilor de gazetă patima curselor nu bîntuie mai aprig. Book-makerii [1] care operează în straturile muncitoreşti nu seamănă cu cei din barurile de la Etoile. În ochii Catherinei, toţi ăştia luaţi laolaltă reprezentau poporul.

E neîndoios că domnişoara Simonidze simţea ca un beteşug moştenit, ca un soi de păcat, neputinţa ei de a se declasa într-adevăr, neputinţă care o ţinea legată de universul mărginit al străzii Blaise-Desgoffe. Era ceva ciudat în raporturile ei cu Libertad. Lui i se părea că ea face pe prinţesa în excursie prin mahala. Şi totuşi Catherine se simţea mai aproape de acest om decît de Mercurot. Dar totul între dînşii se oprea la un anumit punct. Iar cu ceilalţi, era încă şi mai rău.

Ceea ce, mai presus de orice, o făcea pe Catherine să-i fie recunoscătoare lui Libertad, care o ajuta să nu se simtă stingheră la reuniunile *Anarhiei*, era că el o liniştise în ce priveşte problema claselor. Concepţia socialistă care tăia lumea în două ca pe un măr, cu exploataţi de o parte şi exploatatorii de cealaltă, o iritase întotdeauna. Unde să se situeze ? Dînsa nu exploata pe nimeni, dar nu era o muncitoare.

---

[1] Persoanele care ţin registrele de rămăşaguri la curse (l. engl.).

El însă, Libertad, zicea că această împărţire a lumii e absurdă. Există două clase, cei care lucrează la distrugerea mecanismului social şi cei care lucrează la continuarea lui. Prin urmare, găseşti muncitori şi burghezi în amîndouă clasele. Deoarece venea la adunările din *rue de la Barre,* Catherine se simţea pe calea cea bună. Confort intelectual.

Ea găsea de asemenea un sprijin în violenţa atacurilor lui Libertad împotriva socialiştilor. Poate că niciodată vorbirea sa nu căpăta accente mai convingătoare decît atunci cînd îşi vărsa năduful împotriva lor. Se spunea la sediul *Anarhiei* că dintr-această atitudine a lui izvorau învinuirile al căror ecou se făceau socialiştii şi care îl înfăţişau pe Libertad ca pe un om al poliţiei. Unii afirmau că asta era manevra clasică a Ministerului de Interne pentru a compromite pe adevăraţii revoluţionari, amintind că împotriva lui Blanqui[1] şi a lui Bakunin[2] fusese folosit acelaşi tertip.

Numai Paul Lafargue[3] găsea oarecare cruţare în ochii lui Libertad. O, totul e relativ ! Îl socotea inteligent, pe cînd despre Jaurès zicea că-i un zevzec. Lafargue era înjurat ceva mai puţin decît alţii, asta e tot, ba uneori, ziarul *Anarhia* îi reproducea şi articolele.

Catherine se mai găsea la unison cu noii săi tovarăşi asupra unui punct foarte precis : dispreţul faţă de revendicările imediate. Erau pentru revoluţie, şi nu pentru ziua de opt ore.

Ca să fim drepţi, Libertad se pronunţase şi el pentru ziua de opt ore, spre deosebire de unii dintre prietenii săi care voiau ca mişcarea anarhistă să ceară ziua de patru ore, sau de alţii, care voiau ziua de douăsprezece ore ca să-i scoată din sărite pe muncitori şi să-i împingă la răzvrătire. Dar, zicea el, ziua de opt ore nu e interesantă decît dacă înţelegi să foloseşti cele două ore cîştigate asupra zilei de zece ore pentru o grevă generală. Greva generală de două ore în fiecare zi... Asta presupunea că nici o abatere nu va fi îngăduită, că muncitorii vor fi opriţi să facă ore suplimentare plătite deosebit.

---

[1] *Louis Auguste Blanqui* (1805—1881), revoluţionar francez, comunist utopic, a participat activ la revoluţiile din 1830 şi 1848.

[2] *Mihail Alexandrovici Bakunin* (1814—1876), unul dintre ideologii anarhismului.

[3] *Paul Lafargue* (1842—1911), socialist francez, unul dintre primii propagandişti ai socialismului ştiinţific în Franţa.

Dar Libertad şi *Anarhia* nu luptau numai cu socialiştii şi sindicaliştii : pentru Libertad duşmanul era în primul rînd libertarul [1].

„Eu unul, striga el, sînt anarhist ! Libertarii, aceşti tîmpiţi între tîmpiţi, socotesc libertatea ca o cauză pentru care merită să lupţi. Libertatea în sine. O libertate proţăpită pe picioarele ei de curvă, ca republica lui Dalou [2]. Un principiu, o statuie ! La început era libertatea. O dată afirmat principiul, ei se consideră ca şi liberi, şi luptă împotriva societăţii care stă în calea acestui dar al Cerului. Naiba să-i ia cu libertatea lor ! Sînt proşti de dau în gropi. Eu unul sînt anarhist şi socot libertatea ca un ţel final. Ştiu foarte bine că nu sînt liber. Şi dumnealor vin atunci cu determinismul !"

Ajungînd la această întorsătură ştiinţifică, Libertad îşi agita mînecile largi ale bluzei sale negre.

„Nu, urma el, nu sînt liber. Dar vreau să fiu liber. Libertatea e un ţel. Iată de ce sînt anarhist. Şi nu libertar. Curentul libertar în mişcarea anarhistă este o primejdie grozavă, el ne învaţă să luăm umbra drept însuşi obiectul. Nu ne naştem liberi. Ce-i cu această maimuţăreală a lui Jean-Jacques Rousseau ? Eu unul nu ridic în slavă libertatea, nu sînt un *idolatru al libertăţii*. Pentru că vreau să fiu liber, eu ştiu bine că voi fi nevoit să asupresc pe alţii. Revoluţia este un act de autoritate al unora împotriva altora."

Subiectul preferat al conversaţiei sale era problema sexuală. La drept vorbind, cinismul său o interesa foarte puţin pe Catherine, şi tocmai în acest cinism vedea partea slabă a marelui ei om. Avusese şi mai avea încă destui amanţi şi vorbea fără nici o sfială despre o problemă care pentru dînsa nu era o problemă. Discursurile despre tot felul de stricăciuni şi perversităţi o plictiseau. Ea nu era lesbiană, iar celelalte poveşti auzite acolo priveau vicii ale bărbaţilor. Poligamia lui Libertad nu-i impunea. O respingea, pentru că vedea în poligamie un fel de agravare a măritişului. Se ciorovăiră asupra acestui subiect, în patru, ei doi şi cele două femei. „Plăcerea sexuală !“ ţipa cu glas ascuţit Anna Mahé.

---

[1] Libertarii constituiau o fracţiune în sînul mişcării anarhiste.

[2] E vorba de statuia republicii din piaţa cu acelaşi nume, operă a sculptorului *Jules Dalou* (1838—1902).

Cînd cu revoltele viticultorilor, avură loc discuţii violente între colaboratorii *Anarhiei.* Al 17-lea regiment de infanterie se răzvrătise, refuzînd să tragă în populaţia civilă. Era oare de ajuns ?

„Soldaţii să nu tragă ! iată cuvîntul meu de ordine“, zicea Sébastien Faure. Libertad răspundea : „Dacă li se dă soldaţilor ordin să tragă, ei au trei posibilităţi. Să execute ordinul. Să refuze să tragă. Să întoarcă armele împotriva celor ce au dat ordinul. Eu sînt pentru a treia soluţie !“

În privinţa asta, Catherine era din toată inima de partea lui. Nu vedea cum ar fi putut să nu fie. Închidea ochii şi-l zărea pe Jean Thiébault, în mijlocul unor grevişti, ridicînd braţul, cu sabia în sus, şi strigînd : *Foc !* Şi el era cel împotriva căruia îşi îndreptau puştile... *Foc !* el care cădea, în noroi, în sînge. Ea văzuse deja murind un om. Gîndul că Jean ar muri astfel n-o părăsea mai niciodată. Îl ura.

17

Morarii din Saint-Jean-d'Angély fuseseră prinşi cu mîţa-n sac. Falsificau făina, amestecînd-o cu pudră de talc. Marfa asta făcea trei franci şi zece suta de kilograme în loc de treizeci pînă la treizeci şi cinci de franci cît costa făina, şi ei consumaseră o sută de mii de kilograme de talc în optsprezece luni. Sau mai exact i-l dăduseră publicului să-l consume.

Coţcăria stîrni oarecare vîlvă şi se iscă un proces.

Libertad comenta istoria, tunînd şi fulgerînd.

„Lumea e îndîrjită împotriva fabricanţilor falsificatori, zicea el, dar sînt ei oare cei mai vinovaţi ? Vreme de optsprezece luni talcul le-a fost livrat de muncitori, iar alţi muncitori din porunca lor l-au amestecat cu făină. Cei mai vinovaţi sînt muncitorii morari, slujbaşii de prin gări şi fără îndoială muncitorii brutari. Catherine protestă :

— Ei nu făceau decît să execute ceea ce li se cerea.

— Da, şi nu-ncape îndoială că numai pîinea săracilor o fabricau astfel. Pîinea celor bogaţi, din porunca patronului brutar o făceau dintr-alt aluat. Iată crima, crima muncitorului, şi-i cea mai gravă."

Catherine vedea bine că e o exagerare aici : fie, hai să zicem că lucrătorul brutar e complice, dar să porneşti de la asta şi să-l scoţi basma curată pe patron ? Nu e el oare capul răutăţilor ?

Raţionamentul acesta întregea, în toate privinţele, sociologia lui Libertad care tăgăduia existenţa claselor.

„Burghezul care consumă fără a produce vreodată ceva, spunea el, nu reprezintă un pericol mai mare ca muncitorul care consumă fără să producă vreodată ceva folositor. Capitalistul, care adună vrafuri de acţiuni, trebuie să fie nimicit pe acelaşi temei ca şi slujbaşul metroului pus să găurească toată ziulica tichetele călătorilor. La urma urmelor, nu-i oare tot muncitorul producător cel care trebuie să-i hrănească, să-i îmbrace, să le facă locuinţe şi toate cele necesare traiului ? Orice om neproductiv trebuie stîrpit, fără ură şi fără mînie, aşa cum distrugem ploşniţele, paraziţii..."

Astfel, înverşunarea lui Libertad, vîrînd pe burghez şi pe muncitor în aceeaşi oală, se întorcea de fapt cu toată puterea împotriva muncitorului. Îşi vărsa năduful pe capul muncitorului, împroşcîndu-l cu ocări năprasnice, pentru că nu făcea de îndată revoluţia. Nenorociţii controlori ai metroului ! Cu dînşii mai ales avea el ce avea. Putea să vorbească un ceas întreg numai despre asta. Şi, vorbind, făcea cu mîna gestul controlorului care strînge maşina perforatoare de tichete. Propovăduia, ca un leac la toate relele sociale, greva gesturilor inutile: „Controlorul fiscal şi cel al căilor ferate, călăul şi funcţionarul de bancă, ţesătorul de patrafire şi de panglici ale Legiunii de Onoare, corectorul şi tipograful codurilor de legi şi ai evangheliei, căutătorul de aur şi de diamante pot să dispară striviţi de vîrtejul progresului, fără ca eu să mişc un deget spre a împiedica aceasta !“

De aici şi ura lui împotriva C.G.T. [1]-ului. Cum, pentru o viaţă mai bună în societatea actuală, această asociaţie muncitorească organiza pe muncitorii din toate profesiunile ? Dar nu se gîndea oare să distrugă profesiunile dăunătoare, meseriile inutile ? Ce nevoie avea oare muncitorul să zugrăvească reclame şi firme de prăvălie, să fabrice contoare de gaz, să graveze bancnote ? El se făcea astfel complicele companiei care exploata gazele, a statului prădalnic, a negustorului hoţ. Şi C.G.T.-ul pretindea că apără revendicările muncitorilor. Dar ar fi fost mai bine ca ei să crape de foame, să moară, să nu mai rămînă un singur pictor de firme...

Cînd te gîndeşti că sînt oameni care-şi pierd vremea fabricînd cărţi de vizită !

Aici era ceea ce numea el munca antisocială şi această concepţie îl făcea să lupte împotriva sindicatelor, a partidului socialist, cu tot atîta indignare ca şi împotriva militarismului, bunăoară.

„A, ia să vorbim niţel şi despre militari ! Mai întîi, avem o armată democratică, tot omul a fost soldat, tot omul a fost complice. Dar dacă militarii nu ar avea arme, n-ar putea să-şi facă mendrele multă vreme. Cine însă le furnizează arme ? Muncitorii. Să luăm de pildă un oraş ca Saint-Etienne. Tot oraşul trăieşte de pe urma fabricii de arme. Tot oraşul lucrează pentru război. Dacă patronii de acolo vor să închidă un atelier, să scadă producţia de arme, populaţia muncitoare se răscoală. Uite, Briand, deputat socialist al oraşului Saint-Etienne, a sărit să protesteze împotriva concedierilor...“

---

[1] Confédération Générale du Travail (Confederaţia Generală a Muncii).

La asta, Catherine îi dădea dreptate. Ne aflam în 1908, Briand era la cîrma ţării. Briand, ieşit din clasa muncitoare, adus de ea la putere, pusese să se tragă în muncitori cu armele fabricate de alegătorii săi. Poporul avea guvernul pe care-l merita. Şomajul nu era o scuză : „Lumea ia drept bun — zicea Libertad — vechiul strigăt de la 1848 : *daţi-ne de lucru !* şi revendicarea asta şi-o însuşesc muncitorii care-şi propun să făurească propriile lor lanţuri ! Muncitorii care acceptă să lucreze pentru moarte : ei fabrică tunuri, puşti, săbii, praf de puşcă, cuirasate, torpile, şi mai ce încă ?... Se înalţă oraşe întregi care trăiesc din şancrul militar, din putregaiul patriotic, trudind tot mai mult la o muncă închinată morţii. Şi întîlneşti pe străzile oraşelor, în toate ţările, oameni beţi de rachiu sau de patriotism, care zbiară : Trăiască armata, trăiască sifilisul, trăiască soldaţii, trăiască păduchii laţi, trăiască jegul, trăiască onoarea !"

Cînd se pornea într-o demonstraţie de acest fel, Libertad nu mai ţinea seamă de locul unde se găsea. Vocea i se umfla, iar el se ridica în cîrjele lui, ţipînd. Şi asta oriunde, în stradă sau la cafenea. Într-o oarecare măsură, infirmitatea lui îl apăra.

Unul din subiectele, asupra cărora părerile Catherinei nu se potriveau cu ale lui, era maşinismul. Ideile acestui beteag liric despre maşinism jigneau vechile ei sentimente pentru Rousseau, care odinioară o legase oarecum de Jean Thiébault.

„Oamenii, explica Libertad, dau vina pe maşină, aşa cum copilul care se taie dă vina pe cuţit."

Dar şi în asta ca în toate celelalte, pentru el vinovat era muncitorul însuşi ; muncitorul trebuia să-şi dea seama că mizeria nu i-o adusese maşina, ci mai curînd slăbiciunea sa. De ce vatmanul metroului, rob vreme de zece ore al maşinii sale, nu-l pune, uite aşa, în locul său, cinci ore pe controlorul care stă acolo şi perforează tichetele ?... Libertad făcea din nou gestul controlorului strîmbîndu-se peste măsură, ceea ce o mai înveselea niţel pe Catherine.

Oricît de mare ar fi fost plăcerea de a asculta spusele lui Libertad, oricîtă osîrdie şi adeseori curaj dovedeau oamenii ciudaţi pe care-i întîlnea în jurul său, nici reînnoirea continuă a acestei lumi a cărei regulă era de a primi pe oricine fără a-l întreba niciodată de unde venea, nici trecerea prin această lume a unor fugare şi stranii figuri, nebuni, criminali şi făpturi fără nume, fără destin, fără ţel... nimic nu putea să umple golul groaznic al vieţii Catherinei Simonidze.

Încercase, ce-i drept, muzica, singurul lucru care o făcu într-adevăr să uite de lume şi de viaţa ei. Îşi plătise lecţiile acelea de muzică pe care doamna Simonidze i le refuzase cînd era copilă. Se apucase să înveţe cu o patimă dezordonată. Lua în acelaşi timp şi lecţii de canto. Dar acum era prea tîrziu : înţelegea că niciodată n-ar mai putea să atingă măiestria la care ar fi ajuns dacă începea aceste studii de la zece ani. Renunţă cu lehamite la muzică.

Fireşte, putea petrece unele ceasuri ici sau colo, dar timpul nu curgea. Era ca o fîntînă îngheţată. O apuca totuşi spaima nedesluşită la apropierea cîte unei seri sau în golul căscat al unei după-amieze. Să citească... Încă o carte, una mai mult ! Iar cît despre aventurile de dragoste, era acelaşi cîntec : încă un bărbat, unul mai mult. Fie, încercase să se prindă în jocul acesta. Dorise aprins băieţi tineri, ca un bărbat care rîvneşte la actriţe. Pentru corpul lor. Pentru forţa lor. Se încurcă cu nişte jucători de tenis, ba încă şi mai rău : cu tot felul de secături trăind de pe urma femeilor. Printre dînşii, nici unul cu care să poată schimba o vorbă. Era ca o ruptură între dorinţele şi sufletul ei. Nu vedea decît brute sau băieţi frumoşi şi tîmpiţi care o atrăgeau, iar cei de care ar fi putut s-o lege altceva decît o dragoste trupească erau bărbaţi lipsiţi de farmec, nişte biete făpturi nevolnice cărora nu i-ar fi trecut prin minte să li se dea. Oricum, n-ar fi fost în stare să-l iubească pe Libertad.

Nici măcar pentru a-şi pierde timpul.

Aşa trecu anul 1907, bunăoară, la care era mai bine să nu se gîndească : o grozăvie, anul acela fusese o grozăvie. Ceva ca un os oprit în gît.

18

1908 n-a fost cu nimic mai bun. În fiecare zi Catherine simţea tot mai mult cum o apasă zădărnicia, absurditatea vieţii sale. Sau a vieţii, cum zicea. E posibil oare, se întreba dînsa, ca de atîtea veacuri femeile să găsească firesc să şadă în dosul ferestrelor astupate cu colaci de cîlţi care să le apere de frig, lucrînd la vreo broderie, sau să se legene de la un felinar la altul în colţul unei străzi, aşteptîndu-i pe bărbaţi, e posibil oare să fie acesta ţelul ultim al vieţii lor ? Catherine nu putea să se împace cu aşa ceva.

Partea ei de iluzie fusese destul de scurtă : cîteva zile de iulie în Savoia, înainte de împuşcăturile de la Cluses. De cîte ori speranţa, nesăbuită, o speranţă confuză renăştea în ea, numaidecît dragostea punea stăpînire pe toate gîndurile Catherinei. Ah, dacă ar fi iubit pe cineva ! Deodată însă, dragostea îi apărea ca marea amăgire a lumii. Să iubească ! Să se afle pe neaşteptate la cheremul unui bărbat, şi peste puţin timp să ducă şi ea traiul celorlalte femei, robia, ceasurile lungi, broderia în dosul ferestrelor cu colaci de cîlţi. Ei bine, nu.

Pînă una alta, trecea de-a lungul orelor, zilelor, săptămînilor cu o silă cumplită. Încă un anotimp sfîrşit ! Cea mai frumoasă primăvară din lume, vara cea mai dogoritoare se stingea pînă la urmă într-o zi, şi iată toamna cuminte, iarna fără prefăcătorii. Tu, acela care te-ai plictisit îndeajuns în zilele de sărbătoare, poate că vei înţelege toată viaţa Catherinei. Fără să ştii pentru ce, dar vrei să te bucuri de o zi de libertate, şi iată-te pornind alături de alţii, cunoştinţe sau neamuri, spre un loc presărat cu nişte bieţi copaci şi înecat în colbăraie. Se cheamă că ai ajuns la ţară. Mergi puţin mai departe, pentru că acolo va fi mai bine. Întîlneşti alte grupuri de acelaşi fel, care au avut acelaşi gînd în sens invers. Intri în vorbă. Oamenii nu se miră că vorbesc aşa, unii cu alţii. Conversaţii. Afară de farmecul ei, conversaţia mai e şi un joc asemănător caleidoscopului.

Scuturi un om, şi cuvintele lui alcătuiesc noi stele idioate. O dată cu seara te cuprinde încet oboseala, şi-i lung drumul pînă acasă. Cum se face că sub roţile trenurilor care se întorc la căderea nopţii nu se aruncă mai mulţi oameni cu stupidele lor mănunchiuri de rămurele adunate într-o zi irosită de pomană ?

Catherine avea, cum s-ar zice, prieteni. Mergea pe la dînşii, se aşeza într-un fotoliu. Lîngă fiecare musafir gazda punea prăjiturile pe nişte mese ce se desfăceau unele dintr-altele. Gîndurile şi cuvintele se roteau în lumina trandafirie a abajurului. În mijlocul încăperii e un covor mare lucrat la Savonnerie, care înfăţişează un deşert sau o livadă cu flori palide. Femei în rochii interesante sînt agăţate de acest decor, după cum sînt rînduite scaunele, lăsînd să le cadă de pe umeri pelerina de jder sau vulpea argintie. Îşi răsucesc bustul, strîns în corset ca într-o teacă, şi pălăria ce aduce a tortă cu cremă, aplecînd deodată tot edificiul parcă sub greutatea unei întîmplări pe care o povestesc. O larmă de glasuri în anticameră anunţă noi musafiri.

Mai erau şi marile magazine, unde femeile îşi irosesc aşa de uşor timpul. Apoi, ceaiurile şi muzica. Catherine nu dispreţuia concertele. Aproape chiar că numai ele îi dădeau puterea de a continua această stranie viaţă care semăna cu bibilurile ce se purtau pe atunci. Din plictiseală se ducea şi la soră-sa în ziua cînd îşi primea prietenele.

Apoi, deodată, o apuca nu ştiu ce, ca o fierbinţeală. Se oprea în stradă să privească un bărbat, primul care-i plăcea. Era frumoasă Catherine. Şi urmau cîteva zile de dragoste fugară, ca într-un cîntec ţigănesc. Totuşi, înlănţuindu-şi braţele goale în jurul noului amant, ea nu uita niciodată cu totul unde se afla apartamentul scund al întîlnirii, strimta locuinţă de holtei, odaia de hotel, tot cadrul social caraghios, ca un pantalon lepădat pe un scaun, cînd îl priveşti din pat, după dragoste.

Pentru domnişoara Simonidze, conferinţele populare din arondismentul al XVIII-lea nu mai aveau interesul dinainte. Îşi rărise vizitele la Libertad. Impresia de stîrpiciune şi de moarte o stăpînea cînd se afla în mijlocul anarhiştilor, ca şi la domnişoara Marta Jonghens. Oricum, se săturase de ciudăţenia acestora, de aerul lor fistichiu. Grija cu care cei mai mulţi dintre răzvrătiţii ăştia se ocupau de propriul lor personagiu, de îmbrăcămintea sau de barba lor, sfîrşea prin a o scoate din sărite ca pălăriile femeilor sau statuetele de pe căminul salonului. Iar cînd Anna Mahé începea să te piseze cu ortografia ei, îţi plîngeai de milă că trebuie s-o asculţi. Libertad avea ceva de clănţău, şi, afară de asta, Catherine nu împărtăşea de fel ura lui împotriva controlorilor de metro. Erau şi ei, la urma urmei, nişte oameni ca oricare alţii.

Totuşi, pe la mijlocul lui noiembrie, după o aventură dezgustătoare cu un june imbecil întîlnit la Palatul de gheaţă, Catherine simţi nevoia să-l revadă pe Libertad, să-l mai audă vorbind. Despre cultul morţilor, bunăoară, una din temele lui favorite. Cum îşi mai scutura capul, furios, vorbind despre înmormîntări, statui, cimitire! Catherine luă metroul Nord-Sud şi pe înserat se dădu jos în staţia Abbesses.

Cînd ajunse în strada Chevalier-de-la-Barre, găsi acolo un tărăboi de nedescris. Strigătele se încrucişau în aer. Catherine pica în toiul unei încăierări. Poliţia împrăştia adunarea. Agenţii se năpustiseră ca un roi asupra acestui colţ din Montmartre, pe scările idilice pomenite cu drag în cîntecele de la cabaretul *Chat Noir*. Huidumele acelea spătoase, bine hrănite, cu cefele roşii care se revărsau din gulerul reglementar, erau în plină acţiune, oamenii fugeau sub loviturile bîtelor, iar în mijlocul străzii patru sau cinci poliţişti se înverşunau izbind într-un om trîntit la pămînt.

Era Libertad.

Beteagul, culcat pe spate, se apăra dînd cu cîrjele care se vedeau învîrtindu-se în aer. Poliţiştii, cu pelerinele făcute sul sub braţ, încercau să-i smulgă aceste arme improvizate, şi loviturile lor de picior plouau cu nemiluita peste omul doborît. Catherine vedea genunchii frînţi ai lui Libertad, picioarele goale, vlăguite, în sandale, trupul tot fleşcăit ca o buleandră jalnică. Nu-i zărea faţa. Îi auzea însă glasul. Catherine se repezi să-i vină în ajutor.

Chiar atunci primi o lovitură de pumn în bărbie şi căzu leşinată. Îşi veni în fire la comisariatul cartierului Grandes-Carrières, una din cele mai mîrşave circumscripţii poliţieneşti din întreg Parisul. O luară acolo la rost, întrebînd-o de nume, de adresă. Primiră însă drept bună explicaţia ei că se nimerise din întîmplare la locul încăierării. Ceva parcă îl stînjenea pe comisar, împiedicîndu-l să împingă cercetările mai departe. Dădea zor să termine, o fi avut musafiri în seara aceea. În sfîrşit, nu părea dornic să afle mai multe amănunte asupra scenei la care asistase domnişoara Simonidze. O trimiseră acasă.

A doua zi nu putu să facă iar drumul pînă în strada Chevalier-de-la-Barre ca să afle veşti despre Libertad, deoarece îi făgăduise Martei să-şi petreacă seara la dînsa. Aşa cel puţin îşi spuse singură pentru a-şi scuza neglijenţa. În cea de a treia zi trecu pe la tipografia din strada Montmartre. Libertad nu era acolo. Unul dintre tovarăşii săi de muncă o înştiinţă pe domnişoara Simonidze că directorul ziarului *Anarhia* murise.

Îşi dăduse sufletul în urma loviturilor primite pe strada Chevalier-de-la-Barre. O hemoragie intestinală îi grăbise sfîrşitul.

Anarhia din 19 noiembrie pomeni despre asta în treacăt, într-o notiţă care anunţa că gazeta avea un nou director. Nici un amănunt asupra morţii lui Libertad, nici un articol necrologic. Pentru că, nu-i aşa, Libertad nu putea să sufere asemenea mofturi, el numea asta *cultul stîrvului*. Un om cade, lumea merge înainte.

În aceeaşi zi, Catherine şi cu mamă-sa luau cina la soţii Mercurot. Marta Jonghens veni după masă, însoţită de Joris van Houten, şi Catherine îşi aminti de ceea ce-i spusese Marta în legătură cu nişte afirmaţii făcute de Joris pe seama lui Libertad. Încredinţată că Joris fusese minţit, Catherine voia să i-o dovedească, şi luîndu-l deoparte îl puse la curent cu cele întîmplate. Răsucindu-şi mustaţa, Joris avu aerul să asculte din toată istoria mai ales ceea ce o privea pe domnişoara Simonidze. Pentru ce domnişoara Simonidze se ducea în asemenea locuri, expunîndu-se la neplăceri ? Ce vreţi, cu poliţia nu-i de joacă. Catherine scăpase ieftin de data aceasta.

Dar Libertad, Libertad despre care Joris spusese că era omul poliţiei ! Domnul van Houten clătina din cap şi trăgea cu ochiul la Marta. O găsea fermecătoare, puţintel cam limbută însă. El îi spusese, ce-i drept, s-o avertizeze pe domnişoara Simonidze, dar nu ca din partea lui. În sfîrşit, acum că o făcuse ! Oftă : „Ce să-i faci, domnişoară dragă, poliţia e nevoită cîteodată să lovească şi în ai săi..."

Cumplită vorbă, care o revoltă pe Catherine pînă într-atît că nici nu se mai întrebă ce interes avea domnul van Houten să se înverşuneze astfel împotriva nefericitului infirm strivit de cizmele poliţiştilor. Nu se întrebă pentru ce Joris van Houten, elegantul ibovnic al Martei, avea neapărată nevoie ca pînă şi amintirea tipografului Albert Libertad să fie mînjită, şi ca sîngele martirului să se amestece cu noroiul spurcat al poliţiei.

19

O seară de august la Bois de Boulogne. E ceasul cînd ziua se îngînă cu noaptea. Zăpuşeala de nesuferit a după-amiezii nu s-a potolit cu totul, şi la Armenonville, la pavilionul regal şi la pavilionul chinezesc ariile tarafurilor de lăutari plutesc în jurul consumatorilor de îngheţată. Sînt parizienii care n-au părăsit capitala în ciuda anotimpului, bărbaţi reţinuţi de treburi, şi care seara, pe cînd nevestele lor îşi petrec vilegiatura la Sainte-Adresse ori la Houlgate, vin aici singuri sau aducînd cu ei prietene vesele ale căror pălării imense dau nopţii de pe malul lacului, cum zic ei, un aer fantastic de feerie.

Catherine îşi caută un loc prin potecile lăturalnice, şi-i ca o epavă pe care bancurile de nisip o aruncă încoace şi încolo. E tristă şi obosită. Înfrigurată. La capătul acelei zile de vară se simte ca în amurgul unei vieţi, asemenea mulţimii de la Saint-Cloud care nu se grăbeşte să plece acasă gîndindu-se la tramvaiele ticsite, în îmbulzeala cărora se termină întotdeauna dezmăţul unei duminici însorite.

A fugit de gîndurile ei, de prieteni. A aşteptat întunericul. Toată lehamitea o năpădeşte în pădurea asta artificială, prelungire a Parisului, ale cărei alei sînt aşa de drepte că par trase cu sfoara. Perechi trec pe lîngă dînsa, alte perechi stau locului. Fete momesc trecători la răspîntia potecilor. Catherine nu urmăreşte vînătoarea lor, nu-i arde acum de aşa ceva. Ascultă cum tot creşte în ea o spaimă. Apoi, o înţepătură în spate îi aminteşte cu o precizie înfricoşătoare de realitatea cu care va trebui să se obişnuiască, ceea ce o îndepărtează de luminile abia aprinse. Duce o mînă la frunte şi simte broboanele mici de sudoare. Ah, mai bine ar fi să sfîrşească decît să se vadă într-o zi înfofolită în şaluri... Catherine se ridică de pe bancă pentru că un domn cu pălărie de paie şi nişte mustăţi fudule se aşezase prea aproape de dînsa.

Citise toată ziua cărţi de medicină. Ştie ce o aşteaptă. Cuvinte noi au căpătat importanţă în viaţa ei. Cuvîntul *geodă*, bunăoară.

Se gîndeşte la soră-sa, la traiul cumpătat al acesteia. Hélène se îngrijise, iar bărbatul său o păzeşte şi astăzi încă să nu se obosească prea mult. Mercurot... Catherine vede în căsnicia surorii sale cam ce fel de viaţă ar fi putut să aibă ea dacă se mărita cu Jean. Fără îndoială, Jean e cu totul altfel de om decît cumnatul ei. Dar, la urma urmei, e un Mercurot superior. La ce bun ? Totul va trece acum aşa de repede. Cînd eşti copil, şase luni par o viaţă întreagă. E ca şi cum ai zice adio verii în fiecare an ! Acum, îi mai rămîn... doi ani ! Zău, nici nu merită să vorbeşti despre asta. Doi ani. N-ai timp nici să vezi, nici să faci ceva. Doi ani. E prea mult sau nu-i de ajuns. Ce schimbări vor fi în doi ani pe lumea asta ? Nimic. Să pleci fără să fi văzut nimic din ceea ce trebuie să vină.

Taraful de la pavilionul chinezesc cîntă un vals. Umbre suspecte se agită sub copacii din apropiere. Luna trecută se săvîrşise o crimă chiar în locul acela. Catherine îşi amintea foarte bine amănuntele crimei aşa cum gazetele se grăbiseră să le dea. Victima purta o pălărie aurie cu pene de un albastru palid. O tîrfă, desigur. I se smulsese poşeta din mînă. Din pricina muzicii nu i s-au auzit ţipetele. Catherine se gîndea ce mutră caraghioasă ar face cei din jurul lui Mercurot dacă şi ea ar fi ucisă aşa în seara asta.

Un tip veni să-i vorbească. Catherine simţi un fel de ameţeală. Îl cîntărea din ochi. Vreun peşte. Douăzeci şi trei, douăzeci şi patru de ani, nişte dinţi strălucitori. O pălărie de panama, cravata foarte lată, cu dungi. Foarte frumos, ce-i drept. Întocmai tipul după care alte femei tînjesc. Şi nu ceea ce el îi ceru în cuvinte murdare, întretăiate, precise, şi care sunau ca o poruncă, nu asta o înspăimîntă. Ceea ce o făcu să fugă spre felinar, în plină lumină, e numai faptul că o atinsese cu mîna cînd ea se aştepta s-o prindă în braţe.

El se ţinu după dînsa. Era acolo o forfotă de umbre. O curvă foarte bătrînă se legăna în bătaia luminii. O pereche se apropia, stranie, şi Catherine privi femeia, grozav de fardată. Peştele o ajunse din urmă. Catherine n-avea frică. Dar, nici nu avea poftă să iasă vreun tărăboi. Se temea de gălăgie.

Deodată, şuierături sfîşiară noaptea. Oamenii începură să alerge, femei fugeau pe alee, venind dinspre poteca Salcîmilor către bariera Dauphine. Bărbatul care o urmărise pe Catherine parcă intrase în pămînt. Într-o clipită, vreo treizeci de persoane strînse pe marginea şoselei, între două cordoane de poliţie. Razia.

Cel dintîi gînd al Catherinei fu pentru soţii Mercurot. Frumos scandal o să iasă din asta. Cîrdul de femei înfricoşate şi obraznice se strîngea în jurul ei. Agenţii în civil şi poliţiştii în uniformă îmbrînceau toată turma asta hăituită. Unele, deprinse să fie încolţite aşa, luau la rost cîte un poliţist, protestînd de formă, cu glas tărăgănat: „Doar n-ai să mă umfli iar acuma, hai ?“ Altele înjurau năprasnic plesnindu-se cu palma pe şezut. În mijlocul acestei învălmăşeli, nişte bărbaţi cu spaima în ochi şi ruşinea de a doua zi pe faţă: o pereche de pederaşti surprinşi, bîlbîind cuvinte neînţelese.

Un brigadier de vardişti se apropie de Catherine: „Haide, mişcă ! Ce-i cu asta ? Una nouă ?“ O apucă de încheietura mîinii, ca într-un cleşte. „Nu mă strînge aşa, mă doare... Vă înşelaţi...“ Simţea cît de zadarnică e orice împotrivire. Mai ales că tipul care-i vorbise înainte sub copaci se ivise iar acolo, fără îndoială o iscoadă a poliţiei şi acum îl informa pe brigadier: „M-a acostat adineauri, o recunosc, pariez că nu are condicuţă“.

Scîrnăvia ! Catherine nu se putu opri să ţipe: „Mincinosule !“ Dar lucrurile luau o întorsătură ameninţătoare. Sticleţii o împresurau. Se auzi atunci din spatele ei un glas foarte liniştit: „E o eroare domnilor, domnişoara era cu mine...“ Tipul înalt cu pălăria de panama mîrîi ceva, rînjind. Brigadierul îl sili să tacă. Catherine recunoscu pe bărbatul care vorbise. Era însoţitorul femeii aceleia, grozav de fardată, pe care o zărise mai adineaori. Un bărbat ras, avînd ceva straniu în figura foarte palidă şi nişte buze subţiri, îmbăcat cu oarecare eleganţă şi sprijinindu-se într-un baston cînd mergea.

Pesemne că brigadierul şi toţi poliţiştii îl cunoşteau. Cu toate acestea el îşi scoase cartea de vizită din buzunar şi le-o întinse. Ca şi cum s-ar fi prezentat la o sindrofie. Catherine îl văzu venind spre dînsa. Cu femeia la braţ. O femeie oacheşă cu chipul tragic. Foarte frumoasă. Mîna lui, înmănuşată, mică pentru un bărbat, atinse braţul fetei. Şi femeia o trase pe Catherine după dînsa, zicînd cu o voce melodioasă: „Ci vino, dragă, nu-ţi fie teamă, nu se vor atinge de tine. Nu-i aşa, domnilor ?“ Poliţia se dădea la o parte în faţa lor şi ei se depărtară cu Catherine, în timp ce din ceata femeilor înţărcuite porniră înjurături.

Merseră la început în tăcere. Apoi, cum se apropiau de poarta Dauphine, Catherine îngînă nişte mulţumiri pe un ton încurcat. „Să nu ne despărţim încă, spuse femeia, cît mai sîntem în Bois.“ Ieşiră din pădure. În faţa gării de pe linia de centură, Catherine se opri. „Mă veţi scuza, domnule, a fost aşa de drăguţ din partea dumneavoastră... fără să ştiţi nimic despre mine. Dar mă aflu într-una din acele seri în care nu prea ştii ce spui. Şi nu ştiu cum să vă mulţumesc...

— Venind să iei un păhărel de porto cu noi, spuse femeia apropiindu-şi faţa. Locuim la cîţiva paşi de aici.“

Ochii ei imenşi, încărcaţi de fard, contrastau cu dinţii foarte albi.

Catherine se simţi parcă năpădită de ruşine. Şi supărată că luase această intervenţie drept un gest de filantropie. Supărată pe ea însăşi. Privi bărbatul şi femeia. Oameni bogaţi desigur. Sub pălăria de culoare deschisă, faţa bărbatului vădea o ciudată lipsă de tinereţe. Ce-i drept, paloarea ei era făcută din pudră. Femeia avea în ea ceva ca o dorinţă nesăţioasă şi parcă un aer de deznădejde. Ţinîndu-se de braţ, amîndoi păreau să-i aştepte răspunsul, şi în tăcerea lor stăruitoare ghiceai oarecum o rugăminte. Noaptea era caldă şi prin frunzişul copacilor ajungeau pînă aici acordurile în surdină ale orchestrei de la pavilionul chinezesc.

Catherine simţi un fel de scîrbă de ea însăşi. Ei, na ! ce-s ideile astea absurde de fetiţă binecrescută ? Pentru ce ar fi scos-o oamenii aceştia din mîinile poliţiei, dacă nu pentru că ea le plăcea ? Şi de ce să se mire că i-au cerut... Ce altceva sînt eu decît o tîrfă de stradă ? Ochii imenşi ai femeii nu se dezlipeau de pe dînsa.

„Ne-ai face mare plăcere venind să stai cu noi cîteva clipe. Sînt unele seri, domnişoară, în care te simţi deodată mai aproape de nişte necunoscuţi decît de prietenii tăi de totdeauna. Sînt unele seri în care nu poţi vorbi decît unor necunoscuţi... Vrei să rămîi cu noi cîteva clipe ? Poate că rugămintea mea are ceva necuviincios, te implor să nu iei în seamă asta...“

Vocea bărbatului nu era nici frumoasă, nici convingătoare. Dar Catherine nu reţinu decît accentul straniu cu care rostise cuvintele : *Sînt unele seri.* „Cu plăcere“, se auzi ea răspunzînd, oarecum mirată.

Porniră tustrei de-a lungul şoselei, pe aleea rezervată călăreţilor. Picioarele ei se înfundau în nisipul mişcător. Aproape că nici o discuţie nu era posibilă între dînşii. Cuvintele cele mai neînsemnate păreau nişte măscări. Ce ştiau ei unii despre alţii ? Catherine avea impresia vagă de a mai fi văzut undeva chipul bărbatului, ochii aceia parcă mongoli. Drumul de la gară pînă la colţul şoselei Malakov, mergînd încet ca şi cum graba ar fi fost o necuviinţă, i se păru că ţine o veşnicie întreagă. Glasurile plimbăreţilor răsunau în tăcerea nopţii cu o indiferenţă prefăcută care trăda alte gînduri în dosul cuvintelor.

Lăsînd aleea, apucară pe trotuarul şoselei. „Am ajuns" spuse femeia. Străbătură grădiniţa din faţa imobilului cu apartamente de închiriat. Iată uşa. Becul care se aprinde şi se stinge la intervale regulate. Cîteva trepte. Ascensorul.

Cînd femeia îşi desfăcu mantoul negru, Catherine zări la gîtul ei un colier de opale. Bărbatul îi surprinse privirea, zîmbi şi cînd ajunse în uşa apartamentului, spuse arătînd-o pe însoţitoarea lui : „E Piaza Rea !"

Catherine pătrunse în vestibul.

20

În apartamentul acesta unde luxul îţi dă o senzaţie supărătoare de dichiseală artistică, depăşind confortul, Catherine se gîndeşte fără să vrea la strada Chevalier-de-la-Barre şi la moartea lui Libertad. Cadrul acesta al unei vieţi din taina căreia Catherine simte că a surprins ceva adineauri, la Bois de Boulogne, înainte de razia poliţiei, e plin parcă de zbuciumul unor elemente de neîmpăcat. În prima clipă nu e decît o idee confuză în mintea ei, şi abia mai tîrziu, tot gîndindu-se la asta, Catherine va ajunge să-şi explice drama ce se juca în acest decor, şi în care bărbatul şi femeia din faţa ei nu sînt singurii actori.

Bogăţia se vede peste tot. De la vaza de cristal ieşită din atelierul lui Lalique pînă la Persia mătăsoasă a covoarelor. Pe canapeaua ticsită de perne luceşte sufletul greu al brocatelor cumpărate la magazinul Liberty. Din toate acestea, ochii Catherinei au şi zărit pianul deschis, o minune ! E în fiecare lucru un ciudat amestec de artă, de gust pentru artă şi senzualitate. Şi nu arată oare toate cîte sînt aici ca şi cum această senzualitate l-ar fi părăsit pe omul slab cu fruntea înaltă, pleşuvită, pentru a se întrupa în femeia de lîngă dînsul ? Ea stă în mijlocul salonului cu pălăria în mînă şi mantoul pe umeri, aţintindu-şi ochii foarte pătrunzători la Catherine şi privirile i se îndreaptă apoi spre bărbatul ale cărui tîmple zvîcnesc sub bătaia arterelor prevestitoare a unei morţi năprasnice, şi ale cărui degete subţiri seamănă de pe acum a nişte fluiere de sticlă.

„Avem gheaţă, nu-i aşa, draga mea ? întreabă el. Pe o seară ca asta, nu poţi lua decît şampanie."

Auzindu-l zicînd *pe o seară ca asta*, Catherine simţi iarăşi fiorul nelămurit de adineauri, cînd el spuse *sînt unele seri*. Omul acesta are un fel al său de a umple de înţeles nişte cuvinte de o banalitate supărătoare.

Da, aveau gheaţă.

Pe pereţi, şi pe un şevalet, se vedeau picturi mediocre. Portrete. Flori. Unele din ele neisprăvite. Catherine se află, aşa s-ar părea, în casa unui pictor. Un pictor ale cărui mijloace artistice, destul de sărace, contrastează cu somptuozitatea apartamentului. Pentru ochii curioşi ai fetei toate acestea se pierd oarecum în penumbra lămpilor joase aprinse ici şi colo.

Fereastra deschisă dă în şoseaua Bois de Boulogne, de unde vine acum o adiere, aducînd ultima răsuflare înmiresmată a sirindericelor. În ochii Berthei (aşa îi spune *el*) e o întrebare care o apasă pe Catherine. Nu e gelozie, doar nelinişte. Încă o femeie... dar fi-va ea cea care nu va mai pleca de aici ?

„Nu semeni, fata mea, spuse bărbatul, cu femeile pe care le întîlnim singuratice prin pădurea noastră. Şi apoi e în gîtlejul dumitale un cîntec de porumbel care nu-i de pe aceste meleaguri... A, eşti georgiană ? Am cunoscut o prinţesă de pe acolo, care a murit pentru că iubise prea mult... poate ai întîlnit-o...

— Eu nu întîlnesc prinţese."

Femeia izbucni în rîs : „Animal sălbatic !" Şampania rece îi aprindea în ochi ţinte de aur. Simţind o conspiraţie de gînduri în jurul ei, Catherine voi s-o îndepărteze vorbind. I se urîse cu taina ce i se dezvăluise în dimineaţa aceea. Îşi repeta cuvintele lui de adineaori :

Sînt unele seri... Ochii îi căzură pe o statuetă groaznică: era o făptură ale cărei picioare mai trăiau încă, dar de la genunchi în sus, trupul gol apărea jupuit de carnea lui, de muşchii ce atîrnau fîşii, pentru a nu mai fi decît un schelet ivit dintr-un cadavru, şi care ţinea în mîinile sale descărnate o inimă. „Fetiţă prea mîndră ca să frecventezi prinţesele, ceea ce vezi aici este o copie stîngace după o minunată statuie care se află la Bar, pe mormîntul unui duce de Lorena. Sufletul desprinzîndu-se de materie...

— Nu frecventez nici sufletele..." spuse ea.

De aici veni vorba îndată despre moarte. Nu era oare moartea ideea lui fixă ? Ceea ce căuta el în orice fiinţă nu era oare sunetul cristalin al morţii, această obsesie a mormîntului care-şi avea în însăşi făptura lui o îndreptăţire ?

Berthe turna şampania.

Şi Catherine vorbi de propria *ei* moarte.

O poveste foarte simplă, în care se găsea însă tot misterul tinereţii şi al mormîntului. Viaţa trăită inconştient pînă atunci, acceptată ca un lucru ce i se cuvenea. Apoi goana ei după ceva care să fie altfel decît propria fiinţă şi care o împinsese spre bărbaţi mai diferiţi între dînşii ca zilele de vară de cele de iarnă. Neputinţa de a se mulţumi cu ăsta sau cu celălalt. Lumea ca o colivie în jurul fiecărui om. Feminitatea care se revoltă. O atrăgea ceva, dincolo de vieţile acestea mărginite de un univers pe care ele nu-l cunosc. Imensa omenire muncitoare, depăşind toate frontierele, şi deasupra căreia vezi jucîndu-se comediile lumii. Adevărata forţă în care ea, femeia, credea. Certitudinea că într-o zi are să vadă sfîrşitul lumii acesteia. Apoi...

Apoi o uşoară tuse seacă. Şi care n-o mai lasă. O oboseală necunoscută pînă atunci. O înţepătură în piept. Şi într-o zi, un gust ciudat în gură. Sînge! N-are nici un rost să dramatizeze. Se îmbrăcase într-o dimineaţă cît mai simplu cu putinţă, ştiind că adevărul nu e decît pentru săraci. Şi se dusese la spitalul Laënnec, la consultaţii. Nu era prea departe de locuinţa ei, iar la spitalul Necker s-ar fi temut să nu întîlnească un prieten, intern acolo. Aflase. N-au cocoloşit nimic, i-au spus pe şleau cum stau lucrurile. Avea caverne la amîndoi plămînii. Nu-i nimic de făcut. Cu îngrijiri, fireşte, putea s-o mai lungească. I-au dat doi ani de trăit, dacă avea noroc. Asta e. Îşi petrecuse ziua la biblioteca Sainte-Geneviève, citind nişte dicţionare medicale. Seara, simţind că are febră, nu voise să se întoarcă acasă, să vorbească cu mamă-sa, şi Dumnezeu mai ştie ce ! Cinase într-un mic restaurant pe malul Senei. Apoi, cu metroul, venise la Bois de Boulogne.

„M-aţi luat drept o cocotă, nu-i aşa ? Ştiţi, asta nu-i o insultă pentru mine..."

Berthe îi mîngîia mîinile. El, rezemat de braţele fotoliului, cu capul dat pe spate, îşi mişca buzele subţiri. „Am fost condamnat de doctori, spuse. Şi vezi bine, n-am murit. Dar te înţeleg, ştiu ce înseamnă asta, ca într-o zi să nu mai priveşti timpul ce-ţi stă înainte ca pe o cîmpie întinsă... Ce-ai hotărît să faci ?"

Întrebare stupidă ! Catherine se auzi însă răspunzîndu-i. În ce măsură îşi schimbă felul de a trăi cineva care credea pînă acum în viaţa viitoare dacă încetează să mai creadă ? Vorbind, Catherine se gîndea la Libertad, beteagul. Cînd ştii că ţi-au rămas puţine zile, nu poţi găsi oare vreun mijloc de a muri, mai bun decît agonia ? E anarhistă ? Da, era anarhistă, pentru că orice autoritate, orice guvern, orice lege, orice stat reprezintă întotdeauna puterea bărbatului asupra femeii. Avea doi ani înaintea ei ! Doi ani în care, stăpînindu-i pe bărbaţi, va da o dezminţire de fiecare clipă domniei masculine... Va avea amanţi şi mai mulţi ca înainte. Nu moartea putea s-o scîrbească de viaţă. Şi fiecare minut din aceşti doi ani va fi o sfidare a rînduielii pe care au născocit-o bărbaţii. Cît despre ceea ce o aştepta la capăt, nu putea garanta că n-o să-şi rateze ieşirea din scenă, dar nu acesta era lucrul cel mai de seamă.

Deodată, Catherine îşi recunoscu gazda. Sau mai degrabă recunoscu un portret al său din perete pe care-l văzuse anul trecut la Salonul de toamnă. Era Henri Bataille. Scriitorul tocmai comenta ultimele ei cuvinte, cînd ea îl întrerupse: „Vă cer iertare, dar trebuie să vă spun că ştiu cine sînteţi.“

Sinceritatea asta încetini conversaţia făcînd-o să se învîrtească pe loc, ca o uşă scîrţîitoare. Gheaţa se topea în jurul sticlei de şampanie.

Bataille vorbea acum de el însuşi. „Da, am trăit multă vreme cu ideea morţii mele. Am privit această lume ce mă înconjoară ca pe un foc scînteietor care se va stinge. Certitudinea asta n-a dispărut o dată cu certitudinea redobîndită că voi mai trăi, atunci cînd doctorii m-au socotit vindecat de o boală care a fost atîta amar de vreme însăşi osatura vieţii mele. Ştiu bine că tot ce e în jurul meu trebuie să piară. Boala nu e în mine, ci în lumea căreia îi aparţin, lumea care se învîrteşte, ţinîndu-mă în hora ei. Şi lumea aceasta va pieri. E drama căreia îi dau glas, şi-i drama care cuprinde teatrul meu şi viaţa mea.“

Se simţea o adiere de nelinişte în toată atmosfera de vară a odăii prin care umblau de colo-colo privirile femeii, ale acestei Berthe Bady, interpreta pieselor lui Henri Bataille şi totodată femeia vieţii sale. Omul acesta bogat şi bolnav, căruia parcă totul îi fusese dăruit şi refuzat în acelaşi timp, ale cărui succese în Parisul nepăsător erau aşa de mari, dar niciodată acelea pe care fără îndoială că *artistul*, exagerat pînă la ridicol, le rîvnea, omul acesta avea dorinţa de a realiza o sinteză a vieţii şi artei sale.

„Sîntem la sfîrşitul unei epoci, în pragul unei lumi noi. Noi aceştia, fii ai Bizanţului, ce putem face? Blestemăm lumea asta putrezită care e însăşi carnea noastră. Chem din toate puterile mele viitorul al cărui chip serios îmi apare uneori. Vorbeai, fetiţo, de lumea muncitoare. Cu tot ce-am scris vreodată salut zorile socialismului. Dar blestemul e pe capul nostru, e pe capul meu. Sînt o părticică de nedespărţit din universul acesta pe moarte. Ca patricianul Romei care citeşte în ochii sclavilor condamnarea societăţii păgîne, îmi petrec zilele ce mi-au rămas în serbările sîngeroase ale lui Neron... Nu, dumneata nu ştii pînă la ce înţelegere a lucrurilor poate să ajungă cineva în apartamentul acesta de pe şoseaua Bois de Boulogne, la începutul veacului al XX-lea. Va veni o zi cînd oameni noi vor citi operele mele cu ochii deschişi. Ei vor vedea cît de mult am urît corabia asta care mă poartă, şi cum printre pînzele ei umflate chemam naufragiul, şi cum scînteierea diamantelor nu mi-a abătut niciodată privirea de la strălucirea stelelor !“

Catherine se îmbătase ? Şampania călduţă dădea acestor cuvinte acompaniamentul unei orchestre în surdină. Preocupările fetei se amestecau cu decorul. Amintirea zilelor trăite la Cluses bîntuia în chip ciudat noaptea asta, tot aşa de caldă ca noaptea de atunci, atunci cînd în odăiţa sărăcăcioasă o mamă vorbea lîngă un copilandru ucis. Omul acesta bogat, produsul acesta de la sfîrşitul unei întregi civilizaţii, în mijlocul mărturiilor de lux şi rafinament ce se vedeau în jurul său, ca nişte semne vii ale morţii, găsea cuvinte profetice care răsunau pînă în inima Catherinei.

E oare într-adevăr sigur că el gîndea, că trăia astfel fiecare zi, fiecare lucru ? Poate că o fi fost mai cu seamă în el un fel de feminitate care-l făcea să spună ceea ce aştepta să audă din gura lui această făptură întoarsă la întunecimi, şi că avea grijă să n-o deznădăjduiască, s-o lase să ducă cu dînsa din noaptea asta o imagine a lui, aşa cum Bataille poetul şi-o făurea în proprii săi ochi, punînd încă o dată în joc tot ce avea.

Catherine vedea în el deocamdată un soi de sforar de vicleim, scripcarul de prost gust care acompaniază un dans al morţii. I se părea că înţelege ce căuta el pe sub copacii transplantaţi din Bois de Boulogne. Scriitorul vorbea de seara asta în care s-au întîlnit. N-avea oare năravurile şi smintelile lumii în care crescuse ? Pînă la inelul din deget, totul în el nu era oare mărturia unei societăţi care-şi întoarce ochii de la ceea ce s-a născut în ea ? Salutul de mai adineaori, foarte respectuos, al poliţiei care nu riscă să-l tîrască într-un scandal, din pricina numelui său, a averii sale, e ceva dezgustător, nu-i aşa ? Dar şi o victorie. „Eu, zice Bataille, sînt un scandal viu.“ Catherine nu fusese desigur niciodată la postul de poliţie cu prostituatele ? Ar putea să-i spună el cum se petrec lucrurile acolo.

Şi ce-i aceea dubă. Nimic mai jalnic decît curvuliţele care nici măcar nu-şi mai fac sînge rău cînd le umflă poliţia.

Umbra roşie a revoluţiilor pierea : Bataille vorbea acum de dragoste şi de despărţiri. Pe nesimţite corabia îl ducea mai departe.

Catherine adormise. Uite aşa.

21

Dacă nu-ţi mai rămîne de trăit decît un timp măsurat cu fiece zi ce trece, cum ţi-l vei cheltui ? La această nouă licărire, Catherine se descoperea mai asemănătoare cu mamă-sa de cum ar fi crezut.

Să placă ! E aproape singura ei dorinţă cînd viaţa o părăsea. Să placă, şi oricui, tuturor. Dorinţa aprinsă în ochii bărbaţilor i se părea un fel de victorie asupra morţii. Nu era nici mironosiţă, nici fecioară. Şi nu se mulţumea numai să trezească această dorinţă. Avu toţi amanţii pe care-i pofti.

Nu se îngrijea, prudenţa o scîrbea. Simţea nevoia de a se ameţi. Urmară luni de muzică şi flori. Luase obiceiul, ce stă în firea femeilor pe care le dispreţuise, de a socoti prezenţa ei ca o plată : se lăsa însoţită la restaurante, în localuri de noapte, de bărbaţi care îi prindeau de îndată mîna pe sub masă. Rîdea. Se simţea devenind o tîrfă, dar de vreme ce tot o să moară, ce importanţă mai avea asta !

Cine era bărbatul acesta aşezat lîngă ea la *Maxim's* sau în altă parte ? În nici un caz nu va sta mult cu el, nu risca o legătură care să dureze. Atunci, ce importanţă mai avea că era un inamic ? Frumos să fie şi-i de ajuns pentru ziua aceea. În fond îi plăceau mai mult cei frumoşi, chiar dacă erau proşti. Răzbunare a femeii. Şi-i gonea de lîngă dînsa, de îndată ce se umflau în pene, mîndri că li se dăduse, brutele. Îi ura pe bărbaţi, şi-i plăcea dragostea *lor*.

După căsătoria Brigittei se făcu parcă o ruptură între ea şi Catherine. Brigitte se măritase cu un tînăr magistrat care era la începutul carierei. Doamnele Simonidze nu-i plăcură proaspătului însurăţel.

Maiorul Mercurot nu se simţea în stare să-i facă observaţii cumnatei sale. Afară de asta, îi veni numirea într-un fund liniştit de provincie unde se mulţumi să n-o invite. De altminteri, nici Hélène nu ţinea prea mult s-o aibă la dînsa.

Catherine călătorea. Regăsi la Geneva prieteni de ai mamei sale, vechi emigranţi ruşi care se arătară indignaţi de înfăţişarea ca şi de purtările ei. Unii, pentru că erau republicani care doreau să vadă întemeindu-se în ţara lor o democraţie după chipul celei franceze, şi ea îi privi ca pe nişte burghezi. Ceilalţi, socialiştii, pentru că nu preţuiau lumea cu care se afişa Catherine, şi unul dintre ei îi spuse verde că mişcarea muncitorească nu avea nevoie de prostituate.

Avu nişte necazuri într-un oraş de provincie, parcă la Nancy, de pe urma unei femei care venise să bată în uşa camerei de hotel unde se găsea ea cu soţul acelei doamne, un tînăr industriaş din Est, şi poliţia îşi băgase nasul în afacerea asta şi voise să afle din ce trăia domnişoara Catherine Simonidze, ceea ce o făcu să telegrafieze lui Jean Thiébault. Acesta se făcu luntre şi punte la minister, ba chiar vorbi cu domnul van Houten care-i suflă un cuvinţel între patru ochi prefectului poliţiei, şi totul fu aranjat.

Dar cînd Catherine se întoarse la Paris, Jean îi ceru încă o dată să se mărite cu el, şi auzindu-l, aproape că-i veni să rîdă. Dacă ţinea să se culce cu dînsa, nu avea nevoie de asta. Aşa ceva n-ar mai prezenta acum vreo importanţă pentru Catherine...

Acesta simţi într-adevăr că ea voia să-l plătească pentru ostenelile sale şi se roşi pînă în vîrful urechilor. Îl cuprinse o tristeţe de moarte.

Tot atunci generalul Dorsch îl chemă la el, pentru că fusese un camarad al tatălui său :

„Şezi colea, Jean. Ceea ce am să-ţi spun, tu ia-o cum vrei... cum vrei... Bagă de seamă că eşti liber să hotărăşti. Absolut liber. Mă înţelegi ? Liber."

Căpitanul Thiébault se întreba unde vrea să ajungă generalul cu introducerea asta. Generalul începu prin a-şi povesti campaniile. Îl lua de departe. În Annam avea o gagică, hm — cum să zică ? — în sfîrşit, tare drăgălaşă. Ştrengării care se iartă. Păcate de-ale tinereţelor, asta-i vorba nimerită. Bineînţeles, nu face nici o aluzie, nici o aluzie. În Madagascar dăduse peste o creolă... dar în sfîrşit, toate-s trecătoare, mai presus de orice sîntem slujitorii Franţei. Azi aici, mîine cine ştie unde. Jean avea înaintea sa o carieră excepţională. Ar fi un neghiob dacă şi-ar bate joc de ea.

Toate acestea spuse la o cafea şi un păhărel de coniac.

Dacă Thiébault voia să se însoare, urmă generalul, nimic mai uşor. Fetele de măritat nu lipseau. Ba da, ba da, lasă că ştiu eu ! Cum de-ţi veni aşa, un băiat chipeş ca tine. Ah, flăcăule !

Fireşte era liber să aleagă. Dar ca vechi prieten al tatălui său, generalul Dorsch îşi permitea să-l sfătuiască să nu facă prostii. Domnişoara Simonidze...

Thiébault se ridicase în picioare, luînd poziţia de drepţi. Puse capăt, scurt şi lămurit, acestui discurs părintesc. Viaţa sa particulară e viaţa sa particulară. Dacă de pe urma ei, cariera sa de ofiţer avea de suferit... „Haide, haide, nu spune prostii ! izbucni generalul. Care va să zică e adevărat că... persoana asta ţine să se mărite ?“

Thiébault îşi bătu gura de pomană ca să-i arate că lucrurile nu stăteau aşa. Generalul Dorsch nu era, bineînţeles, omul pe care să-l poţi convinge că fetele de soiul ăsta refuză să se mărite. Oricum, avusese dreptate vorbind acestui descreierat care zicea că e gata să se însoare cu domnişoara Simonidze, în ziua cînd ea va voi, doar un semn să-i facă.

Generalul încercă să-i explice că prefectul de poliţie în persoană îşi arătase îngrijorarea auzind că un ofiţer francez se nenorocea astfel cu o... străină. Prefectul vorbise despre asta cu ofiţerii de la cabinetul ministrului de război. Domnişoara Simonidze frecventa cercurile anarhiste. Sentimentele lui Thiébault pentru dînsa le erau cunoscute celor de la minister. Pe scurt, s-au gîndit că Dorsch, ca superior, dar şi ca prieten...

Thiébault salută foarte ceremonios şi plecă de acolo. Niciodată în viaţa lui nu mai avu cu generalul Dorsch alte legături decît acelea de serviciu.

Într-o zi însă, pe cînd doamna Simonidze se afla în oraş, cineva sună la locuinţa din strada Blaise-Desgoffe. Catherine veni să deschidă. Era un domn stînjenit, de se vedea cît colo, în hainele sale civile, cam roşcovan la faţă, cu o mustăcioară blondă deasupra buzei şi cu nişte mănuşi de piele care-i lăsau descoperit dosul palmelor groase. Îşi scoase pălăria tare de pe cap cu un fel de politeţe exagerată, ca şi cum ar fi trebuit să te aştepţi să n-o scoată, şi intră, începînd numaidecît să-şi plimbe ochii iscoditori peste tot.

În sfîrşit, era un poliţist, dar un poliţist militar, ceea ce nu-i totuna. Venea să-i explice domnişoarei Simonidze că ea ar fi în viaţa căpitanului Thiébault un adevărat handicap. Cuvîntul îi plăcu, fără îndoială, căci repetă de mai multe ori : un handicap. Cel mai strălucit viitor se deschidea înaintea acestui ofiţer de elită. Se ştia că el se socotea ca şi logodit cu domnişoara Simonidze. Fireşte, un sentiment cavaleresc îl împiedica să-şi retragă cuvîntul dat. Şi, bineînţeles, niciodată cei de la minister, care aveau o încredere oarbă, da, oarbă în căpitan, n-ar putea să-i încredinţeze soţului domnişoarei Simonidze posturile care-l aşteptau pe căpitanul Thiébault. Domnişoara Simonidze are să înţeleagă desigur. Necesităţile apărării naţionale... O străină rămînea totuşi o străină, şi afară de asta opiniile politice ale domnişoarei Simonidze... Evident, căpitanul Thiébault poate că nu cunoştea toate amănuntele vieţii domnişoarei Simonidze. Ce bine ar fi, şi ce elegant, din partea domnişoarei Simonidze dacă ar înţelege şi, luînd-o înainte, i-ar spune căpitanului...

Catherine îl lăsă pe musafir să vorbească. Era năpădită şi de furie şi de dezgust. Apoi, deodată, îl dădu afară, pe palier, el îşi luă iar tonul plin de obrăznicie ca să-i spună să se gîndească *bine*...

Îl chemă pe Jean la dînsa şi îi povesti scena. El se făcu alb ca varul. Ce putea să facă ? Cui să ceară socoteală ? „Crezi că voi intra în vreo belea din pricina ta ? întrebă Catherine. Pentru plăcerea de a te vedea ?“ Şi îl goni ca şi pe poliţist.

Jean n-a aflat niciodată că în minutul acela lăsase să treacă norocul pe lîngă el : să fi spus atunci, doar să fi *spus* că e gata să părăsească armata, poate că ea l-ar fi iubit. Dar vezi că era Patria la mijloc, nu-i aşa ? Datoria.

22

Solange se mărita din nou. De data asta cu un băiat destul de bogat, un industriaş din Nord, stăpîn de pe acum, la treizeci de ani, al averii părinteşti ; era fiul unui prieten de odinioară al familiei Jonghens. În sfîrşit, o căsătorie potrivită. Se regăsiseră prin domnul van Houten. O întîmplare.

Pierre Lefrançois-Heuzé avusese la Paris o tinereţe furtunoasă, aşa cel puţin spunea Marta. Acum urma să se întoarcă acasă, lîngă Lille, în castelul de ţiglă roşie de unde putea să-şi conducă uzina. Îşi va păstra o locuinţă la Paris, nu departe de pensiunea Martei, ca să aibă unde trage din cînd în cînd. Avea două automobile. Cunoştea femeile. Solange va fi fericită.

Lucrurile au mers repede. În două luni nunta fu gata. Catherine, care nu avea nimic de făcut în ziua aceea, destul de plictisită de altminteri, nu ştia nici ea ce avea, o durea un genunchi, veni la recepţia ce se dădea în saloanele pensiunii Champ-de-Mars după slujba de la biserică.

Joris van Houten nu putu să fie de faţă la recepţie, pentru că trebuise să se ducă undeva cu afaceri de ale lui ; telefonă însă în timp ce invitaţii mîncau prăjiturile la bufetul instalat în salon prin grija cofetăriei Gagé (şoseaua Victor Hugo) şi Marta se arătă grozav de necăjită că el nu vine, grozav de necăjită.

Toate discuţiile se învîrteau în jurul furtului Giocondei.

Catherine cerceta cu priviri curioase figura *mirelui* pe care-l vedea pentru întîia oară. Era un bărbat niţel cam buhăit dar destul de chipeş, deprins cu toate sporturile. Dintr-un accident de vînătoare, o alică rătăcită, îi rămăsese o cicatrice pe falcă... Rîdea explicînd asta. Mîinile le avea frumoase, deşi moi. Privindu-l, Catherine se gîndea fără să vrea la muncitorii care au întotdeauna un umăr lăsat în jos din cauza obişnuinţei de a se cocîrja sub povara sacului lor de scule.

Îl cîntărea din ochi cu de-amănuntul pe domnul Pierre Lefrançois-Heuzé. Un exemplar desăvîrşit de bărbat fără cusur. Omul trăit în trîndăvie, pe chipul căruia nimic nu lăsa vreo urmă... afară de alicele de vînătoare. E ceea ce o mamă de familie bună, care n-a prea fost mulţumită de soţul ei, poate dori pentru fiică-sa. Întocmai. Cu poveţele materne ce se impun într-o asemenea împrejurare. Catherine îl cerceta cu de-amănuntul, parcă dezbrăcîndu-l din ochi. Iar domnul Pierre Lefrançois-Heuzé cam uita că, în ziua nunţii tale, nu eşti galant decît cu nevastă-ta. Catherine simţea un fel de silă. Ştia aşa de bine cum sînt bărbaţii, le ştia pînă şi gesturile cele mai neînsemnate.

Marta îi ceruse să nu fumeze, pentru că erau acolo unii din familia noului său cumnat, mirosind niţel a provincie, şi care n-ar fi *înţeles* aşa ceva.

În mijlocul acestei îmbulzeli, Brigitte şi bărbatul ei. Ăsta, gîndi Catherine, ce caraghios trebuie să fie în pat! Purta barbă şi părul tuns, ca nişte ţepi de arici. Gulerele sale nu erau tocmai la fel ca ale celorlalţi. Avea uitătura bănuitoare a bărbaţilor cărora li-e veşnic teamă să nu cheltuiască bani cu femeile.

Prietenii celor două familii care se încuscreau, Jonghens şi Lefrançois-Heuzé, erau toţi de-o teapă. De neam bun toţi. Bărbaţi care-şi trăiseră traiul, tineri stîngaci. Un aer de plictiseală. Toţi candidaţi la nu ştiu ce sinecură. Oameni care se vor preface că-şi merită lefurile, femei care vor tremura toată viaţa ca nu cumva să-şi piardă aceşti soţi şi o dată cu dînşii doi sau trei servitori, un apartament, rochiile. Un sublocotenent, cu nume dublu, era în garnizoană la Saumur; se dădu pe lîngă Catherine, făcîndu-i curte cu o sfiiciune curioasă pentru un ofiţer de cavalerie. Şi printre toţi ăştia, un chip foarte palid, o fată îmbrăcată în negru. Nu se vine aşa la o nuntă. E domnişoara Judith Romanet, o verişoară de departe a mirelui; făcea sculptură.

Era de ajuns ca s-o intereseze oarecum pe Catherine. O fată care avea cel puţin dorinţa de a duce o viaţă independentă. Catherine încercă să intre în vorbă cu ea. Nu era prea uşor. Judith Romanet se apăra. Răspundea în monosilabe. Absentă. Într-adevăr palidă. O simţeai absorbită de ceva. Prin ochii mici şi căprui trecu parcă o lumină cînd Catherine se încumetă să-şi bată joc niţel de viaţa ce-i aştepta pe proaspeţii însurăţei acolo, în Nord, şi de viaţa tinerilor căsătoriţi în general. N-o iubea pe Solange, asta se vedea numaidecît. Poate că era îndrăgostită de vărul ei.

Fetiţa pe care am cunoscut-o cu cinci ani mai înainte la Morneville se făcuse o femeie, dacă nu o frumuseţe. N-o prea ia în seamă nimeni. Tatăl său care se căsătorise de curînd pentru a doua oară îşi lăsase slujba de la minister: intrase în consiliul de administraţie al unei mari întreprinderi de armament şi de biciclete. Societatea lui e una dintre cele mai puternice de pe piaţa franceză. Legăturile domnului Romanet prin diverse servicii ale Ministerului de Război îi sînt acum de mare folos. Noua doamnă Romanet e foarte mondenă. Îndrăgeşte vînătoarea, călătoreşte, şi a luat premiul întîi la Trouville pentru costumul ei de baie.

Judith îi întindea tocmai o cupă de şampanie Catherinei, iar Paul Jonghens se apropiase cu o tavă de sandvişuri, luîndu-le peste picior că fug de bărbaţi, cînd Judith avu o ameţeală şi cupa i se răsturnă în mînă. Asta stîrni o mică forfotă. Musafirii se îmbulzeau în jurul ei. „Lăsaţi-mă!“ Judith îi dădea la o parte. Mai păstra încă aerul mirat al celor ce şi-au simţit moartea. Nu se prăbuşise de-a binelea fiindcă se ţinuse de masa bufetului şi de Paul.

După aceea, în camera Martei, unde rămăsese singură cu Catherine, ea înălţă deodată din pernele patului spre străina abia întîlnită nişte ochi în care se citea hotărîrea de a mărturisi. Catherine îi primi spovedania ca o izbitură în inimă.

„Sînt însărcinată“, spuse Judith.

Ghicise în Catherine o aliată. Da, fireşte, bărbatul era Pierre Lefrançois. Stupid. Numai pentru că se simţea atît de singură, şi el săruta bine. Un bărbat absolut idiot. Nu, nu voise *să-şi trăiască viaţa* cu el. Îi era scîrbă. Şi apoi, deodată, acest ceva care se mişcă în ea.

Pierre... Oricum ar fi, la gîndul că-l pierde, un fior rece îi trecea prin tot trupul. Îl dispreţuia, dar avea nevoie de el, ca de o otravă fără de care nu putea trăi. Şi apoi copilul acesta. Puţin îi păsa de ce va zice lumea. Tatăl ei nu-i dădea nici un ban. Judith muncea, dar nu cîştiga mare lucru... Nu voia copilul. Avea douăzeci şi doi de ani ; cu un copil, e ca şi cum şi-ar încheia viaţa. Era în a treia lună, dacă nu se înșela.

O complicitate se înfiripă între Catherine şi Judith. Catherine îi dădu noii sale prietene *Unicul şi proprietatea sa* de Stirner[1] şi o carte intitulată : *Malthusianism şi maternitate.* Se întîlneau în Montparnasse unde Judith umbla prin atelierele pictorilor. Genunchiul Catherinei nu mergea mai bine.

Catherine îşi aminti de un student în medicină pe care-l cunoscuse la Libertad, şi care-i făcuse un avort femeii unui tovarăş, scăpînd-o de un plod nepoftit. Avu oarecare bătaie de cap spre a-i da de urmă. La Romainville, foştii amici ai tipografului aveau azi un sediu unde îşi ţineau adunările, ca pe vremuri în strada Chevalier-de-la-Barre, şi unde se scotea acum ziarul *Anarhia.*

Catherine dădu peste nişte figuri noi care se uitară la ea cam chiorîş, bănuind-o niţel de orice. Nu ştia nimeni ce devenise medicinistul. Se căpătuise. Păstraseră însă o adresă a lui. Se aflau în grădina sediului, era o zi frumoasă pe la sfîrşitul primăverii. Catherine îi regăsi cu un fel de emoţie stranie pe aceşti oameni de treabă care aveau ca şi dînsa necazurile lor, cu viaţa şi cu ideile, oameni atît de deosebiţi de toţi acei cu care îşi petrecea ceea ce-i mai rămăsese din zilele ei numărate. Se simţea oarecum ruşinată în faţa lor. Erau acolo tipografi, foşti muncitori, croitori, ajustori, mecanici, tîmplari, intelectuali.

---

[1] *Max Stirner* (1806—1856), filozof idealist german.

Stînd printre arbuştii pipernicţi de mahala, în timp ce în fundul grădinii iubita unui tovarăş trăgea la ţintă cu o carabină, Catherine simţea ca o remuşcare tot ce o îndepărta de oamenii aceştia. Ei continuau lupta lor ciudată. Din casă se auzea zgomotul tiparniţei. Un miros de cerneală şi de hîrtie udă se amesteca cu o mireasmă sfioasă de liliac. Se afla acolo unul — vînzător de băcănie sau aşa ceva, dar ceilalţi îi uitaseră de multă vreme meseria — care o privea pe Catherine cu ochi mari. Era un pirpiriu cu părul cam lung ce-i venea peste ureche, despărţit de o cărare la mijloc, lăsîndu-i o şuviţă de păr pe frunte. Catherine nu-l cunoştea, era unul nou, un boboc. Curios lucru, Catherine avea impresia că el urmărea cum creşte în ea o apăsare cu care dînsa lupta de cîteva clipe fără să ştie bine ce este. Ochii tînărului însă păreau să înţeleagă ce se întîmplă cu ea.

Catherine vorbea în şoaptă cu unul dintre vechii colaboratori ai lui Libertad. Pe cît se părea, ea nu lăsase o amintire urîtă aici. Se simţea cam străină de lumea asta a lor — dar nu-i aşa ? — anarhiştii nu au prejudecăţi de clasă. În această privinţă, Catherine se gîndea cu oarecare amărăciune la cercurile socialiste pe care le cunoscuse mai mult sau mai puţin. I se dădu adresa medicinistului, undeva pe strada Lepic. Şi avea mereu durerea aceea de genunchi.

Deodată totul se întunecă. Simte o căldură în piept. O ceaţă pe ochi. Tusea o scutură, o doboară, şi în gură îi vine năvalnic parcă o apă, un val. Degetele scotocesc inconştient prin poşeta care se deschide aşa de greu, căutînd o batistă. Gura i s-a umplut. Toţi o privesc. Pirpiriul cu cărarea la mijloc s-a şi repezit la ea. În ultima clipă, căci se clatină, gata să cadă. Vrea să spună ceva. Ce-i curge aşa din gură ? Mîna ei ghiceşte sîngele. Se simte murind.

Cînd îşi vine în fire e într-o casă, într-o odăiţă, întinsă pe un pat : o femeie tînără stă lîngă dînsa clătinind din cap. Bluza Catherinei e mototolită, cu pete de sînge. Bobocul e acolo. Se tot uită la ea. Îi vorbeşte : „E pentru întîia oară ? Nu vorbi. Răspunde numai din ochi. Pentru că eu ştiu ce este, am şi eu asta. Nu trebuie să vorbeşti o vreme, ca să nu te zdruncini. Ai mai avut şi alte crize ? Tot aşa de violente ? Nu ? Nu. Te-ai arătat la doctori ?"

E ceva neobişnuit de blînd şi de frăţesc în glasul acestui pirpiriu. Catherine se simte foarte slăbită. Toate se învîrtesc în jur. Trebuie să fi pierdut o cantitate de sînge uriaşă... uriaşă. Acum are ochii umezi, lacrimi. Pirpiriul vorbeşte iar : „Haide, nu trebuie să plîngi ! Am avut aşa ceva de trei, de patru ori, nici nu mai ştiu. La mine a început asta acolo, la închisoarea din Fresnes. Era mai al dracului, îţi închipui. Nu voiau să mă treacă pe lista bolnavilor. Cînd am ieşit, aveam o mutră să te sperii. M-au băgat la spitalul Saint-Maurice. Acolo nu era mai bine ca la închisoare."

Vorbea foarte repede de parcă ar fi vrut s-o împiedice să scoată şi ea un cuvînt. Catherine înţelese că el avea frică să n-o apuce iar criza, şi că nu voia ca dînsa să mişte nici limba în gură. Era urît, dar foarte simpatic.

După două ceasuri de odihnă, o lăsară să plece. Întoarcerea acasă nu fu prea veselă. Din fericire, doamna Simonidze ieşise în oraş. Catherine se temuse de întrebările ei în privinţa petelor de sînge de pe bluză. Avea timp să se schimbe.

Doctorul de pe strada Lepic locuia în trei odăiţe întunecoase, una din ele servindu-i drept cabinet ginecologic. Cabinetul nu arăta prea curat. Pe o sobă acoperită cu pluş, un *David biruitor al lui Goliat,* în bronz, îşi pierduse sabia pe care avea aerul s-o bage în teacă. Dar un pacheţel de vată la picioarele lui amintea caracterul medical al locului.

Femeia care deschidea uşa, îmbrăcată în infirmieră şi vorbind cu un ton foarte familiar cu doctorul, introduse pe Catherine şi pe Judith. Doctorul Planté era un bondoc, gălbejit la faţă, cu mîinile neastîmpărate şi un cioc spălăcit. Cînd Catherine îi aminti unde şi prin cine s-au cunoscut, doctorul lepădă îndată aerul de practician protocolar. Îşi tutui vizitatoarele. Nu mai încape îndoială, spuse el după ce o examină pe Judith, puştanca e însărcinată şi sarcina e chiar destul de înaintată. Trebuie scăpată de beleaua asta numaidecît, altminteri lucrurile ar putea lua o întorsătură urîtă. Catherine tuşi : de stînjenită ce se simţea, desigur.

N-a fost de loc uşor pînă au găsit unde să se ducă Judith, în ziua operaţiei, cînd va ieşi de la doctorul Planté. Nu te puteai lăsa pe mîna nimănui. Sînt oameni care ar primi-o, nu e vorba de lipsă de încredere, dar nu le poţi cere să-şi ia o asemenea răspundere. Totul se va petrece foarte simplu, spusese doctorul. Nu puteai cere Martei s-o adăpostească pe Judith, din pricină că Solange se afla la dînsa. Şi afară de asta, s-ar fi simţit prost faţă de clienţii pensiunii. În cele din urmă, au hotărît să ia o cameră la un hotel în dosul cimitirului Montparnasse. Vor sosi acolo într-un taxi, cu bagaje, ca şi cum Judith ar veni din Elveţia. Avea o vară care o va îngriji. O mică provincială, înfricoşată şi romanţioasă, venită la Paris spre a studia dreptul.

În timp ce se pregătea totul pentru operaţie, Catherine se întoarse deodată spre doctorul Planté şi, fără să ţină seamă de Judith, care aştepta tulburată, şi de infirmiera sulemenită care aşternea huse albe pe scaune sub pretextul de necrezut al asepsiei, întrebă : „Doctore, n-ai vrea să mă examinezi ?“

Momentul era rău ales pentru asta, dar doctorul nu vedea de ce n-ar examina-o niţel. „Tuşeşte, aşa... acum respiră...“ Îi pipăia uşurel sînii în timp ce-şi lipea urechea s-o asculte. Doar din obişnuinţă, fără nici o semnificaţie.

Se ridică după aceea, şi făcu o mutră serioasă, trecîndu-şi degetele prin barbişon. Bîigui ceva ca să ocolească adevărul. Cînd văzu însă că pacienta îşi cunoştea boala, îi vorbi pe şleau : „Ai o cavernă mică, atîta pot să-ţi spun. Am să-ţi dau cîteva cuvinte pentru Cadiou. E o canalie. Dar e cel mai bun specialist în tuberculoza osoasă... Am lucrat în serviciul său ca stagiar...“

Aşa cum era de aşteptat, operaţia reuşi pe deplin, ce-i drept. Judith avea gura încleştată şi privirea pierdută, dar cum ai fi vrut să fie după o asemenea operație! Catherine plecă de acolo cu carta de vizită a doctorului Planté în poșetă.

Să fi fost oare atmosfera avortului care trezise în Catherine gîndul morții? Dădu fuga la Cadiou. Locuia într-un mic palat din piața Malesherbes. Era acolo un Renoir atîrnat pe peretele holului, și se vedeau obiecte de artă chinezești împrăștiate peste tot. Cabinetul florentin cu tapiserii era tot ce poate fi mai reușit pentru o chilie de duhovnic din zilele noastre.

Examenul nu ținu mult. Nici diagnosticul.

Trebuia să schimbe aerul. Odihnă în șezlong toată ziua. Regim serios. Dacă domnișoara Simonidze nu voia să aibă complicații... „Căci să dai ortul popii, fetițo, treacă-meargă... dar să capeți boala lui Pott, abcese, în sfîrșit, în sfîrșit tot alaiul de neplăceri... și asta te pîndește. Cel mai nimerit lucru ar fi să-ți pui genunchiul în ghips, de îndată. Să-l imobilizezi. Ceea ce-i trebuie baccilului Koch e imobilitatea. Bineînțeles mai e și plămînul drept. Dar cu odihnă are să fie bine. La aer curat. Uite, la Berck, bunăoară."

Profesorul Cadiou avea atîta încredere în puterea de însănătoșire a aerului de la Berck, încît își plasase toți banii în el. Își făcuse acolo o clinică și era acționar al unui hotel și al cazinoului. Trimitea toată lumea la Berck, nu numai ofticoși, dar, preventiv, și pe ceilalți pacienți.

Judith se făcea bine văzînd cu ochii. Avea însă un pic de febră, și asta o ținea mereu. Era prost dispusă și, la drept vorbind, acum îi părea rău după copil, ceea ce o revolta pe Catherine.

Catherine se pregătea de plecare. Nu, nu-i era frică de moarte, dar nu voia să treacă prin grozăviile acelea de care-i vorbise Cadiou. Fie, se va duce la Berck. Printr-o agenție, închirie o vilișoară de trei odăi. Nu voia să stea la hotel. Ținea să se simtă la dînsa acasă. Doamna Simonidze, căreia trebuise totuși să-i spună cum stau lucrurile, se apucase deodată să facă pe mama iubitoare și era de nesuferit. Catherine grăbi plecarea. Se duse să-și ia rămas bun de la Judith și găsi că arăta rău. Într-un colț al încăperii era verișoara, studenta în drept, care citea *Claudine la şcoală*[1]. Săgetată de o nelinişte, îi dădu acesteia adresa ei de la Berck şi-i spuse în şoaptă: „Dacă ai nevoie de mine, telegrafiază-mi... mă întorc îndată..."

23

Catherine nu mai avu la ce să se întoarcă. Din telegrama pe care o primi a treia zi după ce se instalase, reieşea că această călătorie nu-şi mai avea nici un rost: Judith, transportată de urgenţă la un sanatoriu, nu suportase operaţia pe care au trebuit să i-o facă. Murise. Veni după telegramă o scrisoare lungă a verişoarei, plină de amănunte groaznice asupra sfîrşitului Judithei, amestecate cu frazele pe care această copilă le auzise întotdeauna în familia ei, cînd murea cineva, şi care trebuiau puse într-o astfel de scrisoare: *Nu-mi vine să cred... mă trezesc noaptea şi mă întreb dacă n-am visat...*

Vila Baisedieu pe care o închiriase Catherine era în realitate alcătuită din două aripi despărţite, a doua dintre ele rămînînd locuinţa domnului Firmin Baisedieu, proprietarul. Domnul Baisedieu era un fost crupier al cazinoului din Ostende. Belgian cu inima, ca şi din naştere, el plănuise să se aşeze, cînd va împlini cincizeci de ani, undeva pe coastă, în spre Blankenberghe. Căci avea nevoie de aerul marin. Dăduse însă din întîmplare la Berck peste această vilă cu două aripi, pe un preţ de nimic. Afacerile sînt afaceri. Domnul Baisedieu trecuse deci graniţa şi se aşezase acolo cu doamna Baisedieu. Închiriase o jumătate de vilă şi o jumătate de grădină. Un gard de ramuri de merişor despărţea proprietatea în două şi domnul Baisedieu pusese să se deschidă la capătul grădinii o a doua poartă, vopsită în alb. Astfel, proprietar şi chiriaş, îşi aveau fiecare intrarea lui. Iar menajera domnului Baisedieu vedea de gospodăria locatarilor, tradiţie care fu respectată şi de cînd venise Catherine. Doamna Baisedieu nu găsea această domnişoară pe gustul ei. La Berck, auzi dumneata, să umbli îmbrăcată în catifele!

---

[1] Roman al scriitoarei franceze *Colette* (1873—1954).

Păzindu-şi brazdele de flori, domnul Baisedieu îi vedea prin gardul de merişor pe vizitatorii domnişoarei Simonidze şi clătina capul strîmbînd din buze.

În ciuda piciorului ei ţeapăn din cauza ghipsului de la genunchi, care o silea să meargă sprijinindu-se într-un baston, Catherine se împrietenise repede cu unii bărbaţi întîlniţi pe nisipul dunelor. Cunoştinţe întîmplătoare de care se descotorosea după o toană de opt zile. Curînd însă avu altfel de legături: un afiş o adusese la o întrunire anarhistă. Vreo cincizeci de persoane în sală, oameni veniţi de la Lille, slujbaşi, muncitori din Berck-Ville. Tema discuţiilor din seara aceea avea puţină însemnătate pentru Catherine. (Vrednică de atenţie totuşi, această temă, căci era vorba de dreptul la grevă, de libertatea individului în faţa unei greve sindicale. Are el oare sau nu dreptul de a continua să lucreze?) Catherine venise acolo mai degrabă în căutarea unor fiinţe umane decît a ideilor. Căuta oameni de care să nu se simtă despărţită prin atîtea şi atîtea idei.

Nevoia aceasta a Catherinei de a sta de vorbă cu muncitorii, deşi tăgăduia însăşi existenţa claselor, era o ciudăţenie, cum tot ciudăţenie era faptul că nu putea vorbi decît cu muncitori anarhişti. Între ei şi Catherine exista — s-ar fi părut — o cultură comună, un acelaşi limbaj; din lecturile lor, de la Proudhon la Nietzsche, le rămăsese cîteva propoziţii asupra cărora se înţelegeau.

Vara aceea fu tulburată de trimiterea crucişătorului *Panther* la Agadir. Germanii, afirma crupierul Baisedieu, voiau războiul. El aproba din toată inima atitudinea mîndră a preşedintelui Fallières care declarase la Toulon în cadrul unui banchet: „Sînt unele moşteniri la care nu poţi renunţa fără a-ţi atrage pedeapsa decăderii." De altfel, germanii trebuie să fi tras o spaimă grozavă: pe la începutul lui septembrie se strînseră în apropiere de Berlin peste o sută de mii pentru a manifesta împotriva războiului şi a politicii lui Wilhelm în Maroc. Războiul era evitat: trăiască Franţa!

Dar, într-o vreme atît de tulbure era al dracului de neplăcut să găzduieşti la tine, chiar dacă nu pe gratis, o damicelă cum e această Simonidze, o străină înhăitată cu tot ce avea tîrgul mai antimilitarist, într-un cuvînt cu nişte pramatii infecte. Şi abia se potoliseră lucrurile în ce priveşte Marocul, cînd iată că se încingea o pălălaie în Balcani. Ce se va întîmpla cu interesele *noastre* în Orient ? La cafenea, prietenii domnului Baisedieu clătinau din cap îngrijoraţi.

Pe la sfîrşitul anului 1911, vila Baisedieu ajunsese deci sediul unui du-te-vino care nu plăcu nici soţilor proprietari, nici poliţiei. Autorităţile din Berck se neliniştiră de prezenţa acestei străine care întreţinea legături cu tot ce era mai deocheat pe acolo. Un raport fu înaintat prefecturii din Arras. Cei de la Arras scriseră la Paris şi informaţiile care veniră de acolo în privinţa domnişoarei Simonidze îl făcură pe prefect să clatine din cap. Nu aveau însă fapte precise pentru a interveni : nu e o crimă să primeşti muncitori la tine acasă. Domnişoara îşi plătea cu regularitate chiria vilei. Nu părea să practice prostituţia. Şi nu era de ajuns nici că luase parte la mitingul care avusese loc după manifestaţiile de la Paris, în apărarea lui Ferrer.

Pe la sfîrşitul lui octombrie, un agent al poliţiei veni totuşi să-l vadă pe domnul Baisedieu şi se întinse la vorbă cu el în privinţa chiriaşei. Domnişoara Simonidze nu avea oare vreun amestec în agitaţia care izbucnise pe neaşteptate împotriva războiului turco-bulgar ? Bineînţeles nu puteai să-i faci o vină din aceasta ; era dreptul domnişoarei de a avea părerea ei despre politica din Balcani. Nu era ca şi cum ar fi fost vorba de un conflict franco-german. Dar domnul Baisedieu prinse o ură aprigă pe Catherine. Nu e foc fără fum. Dacă într-una din zilele astea i-ar sări casa în aer ? Nu se ştie niciodată de unde sare o bombă.

Catherine închiriase însă pe un an întreg.

Se îngrijea. Peste puţin timp urma să i se scoată ghipsul. Deşi o apucau cîteodată crize de spaimă, începea să se îndoiască de pronosticul cu termen scurt pe care i-l dăduseră într-o dimineaţă medicii spitalului Laënnec, sînt optsprezece luni de atunci. Nu răspundea la scrisorile lui Jean Thiébault care fusese înaintat maior.

Zilele de toamnă erau friguroase. În vila Baisedieu se făcea focul cu cocs. Catherine lîncezea ceasuri întregi în pat, fumînd, citind. La douăzeci şi cinci de ani viaţa ei începea să semene cu a mamei sale la patruzeci trecuţi. Mélanie, femeia care vedea de gospodărie, găsea că domnişoara e foarte frumoasă, şi toate blestemăţiile auzite despre dînsa în casa stăpînului o făceau în ochii ei şi mai misterioasă, şi mai simpatică. Venea de plăcere la Catherine, şi nu ţinea socoteala ceasurilor pe care i le muncea.

Îşi frămînta mintea, neştiind ce să mai facă pentru a cruţa banii domnişoarei. Traiul era foarte scump în anul acela : se lăsase cu tărăboi mare în piaţă, gospodinele vrînd să controleze preţurile. Ele alcătuiseră un comitet în care intrase şi Mélanie. Îi povestea Catherinei toate istoriile astea de-a fir-a-păr ; cum în ajun femeile refuzaseră să cumpere ici şi colo, şi cum a doua zi negustorii se dăduseră bătuţi.

Îi repetă tinerei femei tot ce se vorbea despre dînsa în casa Baisedieu. O întrebă dacă era adevărat că domnişoara fabrica bombe. Mélanie era fată de pescar, dintr-o familie cu şapte copii : două dintre surorile ei ajunseseră rău. Nimeni nu ştia pe unde se aflau. Poate că prin bordeluri. Soră-sa mai mică se măritase cu un miner din Anzin. Ea, Mélanie, era prea urîtă. Aşa că se făcuse bisericoasă. O, nu cine ştie ce, un pic. Rîdea. Ehei, să fi fost ea frumoasă ca domnişoara, s-ar fi ţinut bărbaţii droaie după dînsa, şi ar fi simţit ei pe pielea lor ce înseamnă asta. Cum îi mergea domnişoarei cu genunchiul ? Trebuie să i se pară foarte curios acum fără ghips. Şi cum se simte cînd i se face masaj ? Mélanie freca duşumeaua. Numai cu un lucru nu se împăca şi anume cu năravul Catherinei de a arunca mucurile de ţigări oriunde îi venea la îndemînă.

În ziua de 25 noiembrie, Mélanie aduse ca de obicei laptele şi ziarele. Domnişoara era în pat şi se apucă să citească. Făcuse iar murdărie peste tot cu afurisitele ei de chiştocuri, că era mai rea ca o capră. Mélanie bombănea. O văzu deodată pe Catherine ridicîndu-se, în cămaşa ei lungă de mătase, sărind din pat şi zvîrlind jos tot ce era în şifonier, apoi îngrămădindu-şi lucrurile într-o valiză.

Nu-i trebui Catherinei mai mult de un ceas şi jumătate ca să ajungă în tren. Recitea gazeta : domnul şi doamna Lefrançois-Heuzé fuseseră găsiţi în nesimţire la locuinţa lor din Paris. Împrejurările în care tînăra pereche îşi aflase moartea rămîneau misterioase. Catherine nu se gîndea decît la Marta.

Partea a treia: VICTOR

1

Solange şi soţul ei fuseseră găsiţi la dînşii acasă într-o stare care făcea poliţia să şovăie între ipoteza sinuciderii şi aceea a unui accident. Din lămuririle stranii ale gazetelor, reieşea că moartea se datora unui stupefiant puternic, fără să se precizeze ce anume. Ziariştii erau mai puţin zgîrciţi cu amănuntele privitoare la familiile defuncţilor, prezentate cu oarecare exagerare drept crema aristocraţiei industriale a Flandrei. Se vorbea cu o prefăcută discreţie de pensiunea Martei, de rolul pe care-l avusese acolo Solange înaintea căsătoriei sale, înfăţişată ca o idilă a veacului al XX-lea, cu sfîrşitul ei tragic, ceea ce dădea prilej reporterilor să-l citeze pe Baudelaire, o îndrăzneaţă întorsătură de condei.

Marta nu era acasă, aşa că miss Baxton o întîmpină pe Catherine cînd sosi de la gară. Cu cei cincizeci de ani ai săi şi cu gulerul drept deasupra unui pieptar de volane pe jumătate scrobit, englezoaica se arătă foarte prevăzătoare, cîntărindu-şi fiecare cuvînt. Din ce vorbi totuşi, se simţea mai mult grija pentru bunul renume al stabilimentului pe care-l conducea decît mila pentru cei doi morţi. Se găsise un ziar care povestea că Solange, despre care se ştia că le însoţeşte pe tinerele străine din pensiune la cursurile de la Luvru şi la conferinţele cercului *Analelor*, în realitate se ducea să întîlnească nişte domni, ba chiar şi mai rău. Unele aluzii la casele de prostituţie, unde moarta ar fi venit cîteodată cu pensionarele Martei şi ale domnişoarei Baxton, o scoteau din sărite pe englezoaică. Descoperirea acestui trecut l-ar fi împins pe tînărul soţ la actul său deznădăjduit, convingîndu-şi soţia să moară o dată cu el. Şi aşa mai departe.

Catherine voia să ştie mai ales ce-i cu Marta. Domnul van Houten n-ar fi putut oare, aşa cum făcuse la moartea lui Blaise Jonghens, să curme toate flecărelile astea ale gazetelor, suflînd o vorbă prefectului de poliţie cu care se avea aşa de bine? Rostind întrebarea, Catherine văzu pentru întîia oară o legătură între demersul, pe care îl făcuse olandezul pentru dînsa, cînd cu încurcătura de la Nancy, şi vizita poliţistului la locuinţa ei din strada Blaise-Desgoffe.

Domnul van Houten! Miss Baxton strîmbă din buze. Tocmai aici e partea cea mai plicticoasă. Era puţin probabil ca domnul Dépine, prefectul, să facă ceva pentru el în împrejurările de astăzi. Ce împrejurări? E adevărat, domnişoara Simonidze nu ştia. Da, chiar în dimineaţa aceea, *pe neanunţate,* se făcuse o percheziţie la domnul van Houten... Miss Baxton rostea *pe neanunţate* cu asemenea uimire indignată de ai fi crezut că persoanele din lumea bună sînt de obicei înştiinţate dinainte cînd li se face o percheziţie.

Dar în legătură cu ce? A, despre asta miss Baxton habar n-avea. Se părea totuşi că moartea tinerei perechi n-ar fi străină de percheziţie. Poliţia găsise un pachet pe care domnul Lefrançois-Heuzé îl încredinţase domnului van Houten, bineînţeles, fără ca acesta să ştie ce e în el. Nişte grozăvii d-alea. În sfîrşit, stupefiante. Dar Marta trebuie să se întoarcă, îi va spune ea domnişoarei Simonidze cum stau lucrurile. Se dusese la morgă.

Marta nu era de recunoscut. O femeie bătrînă. Fără un pic de sînge în obrazul brăzdat de lacrimi. Umbla dintr-o cameră într-alta, cînd în prada unei mari agitaţii, cînd lăsîndu-se doborîtă de tristeţe. Se ferea să dea ochi cu pensionarii ei. De treburile casei vedea bineînţeles miss Baxton. Marta vorbea de parcă ea însăşi ar fi murit. Toate frazele îi erau la trecut. În tulburarea ei, punea alături pe Blaise şi pe Solange, ca şi cum ar fi murit amîndoi o dată, ca şi cum n-ar fi fost ani de zile între o nenorocire şi alta. Vorbea de Solange ca de o fetiţă care a mai făcut o prostie. Dar mai presus de orice avea o grijă, o spaimă : Joris. Îl vor aresta oare pe Joris ? La urma urmei, asta ar fi o nebunie ! Ce-aveau cu Joris ? Era o uneltire la mijloc. Nu ştiau oare că el adusese mari servicii Franţei ? Mai an, de 14 Iulie, fusese făcut cavaler al Legiunii de Onoare. În calitate de străin, fireşte, dar oricum. Şi acum, pentru că avusese imprudenţa de a păstra la dînsul un pachet încredinţat de cumnatul ei, al ei, un om de lume, un domn bine, un textilist, să i se facă atîtea mizerii ? Putea oare Joris să-şi închipuie ce va ieşi din asta ? Chiar dacă încurcătura n-ar avea urmări (era convocat pentru poimîine, luni, la judecătorul de instrucţie), frumos obraz are să mai aibă Joris ca om de afaceri ! Marta se simţea vinovată.

Catherine nu încercase niciodată să afle ce fel de afaceri învîrtea domnul van Houten. Puse acum întrebarea, mai mult ca să abată gîndurile Martei de la cele două cadavre pe care i le arătaseră înainte de autopsie, şi la care începuse iar să cugete suspinînd şi oftînd.

Marta îi povesti că Joris făcea pe mijlocitorul între nişte bănci străine şi cei care căutau capitaluri pentru întreprinderi din Franţa. Aşa ajunsese el să ajute guvernul francez cu ocazia unui împrumut. Afară de asta, se ţinea de tot felul de afaceri ; import, export. Ce importa şi ce exporta ? De toate. Avea un adevărat talent în de-alde astea. Pe ce punea el mîna, mergea din plin. De aceea Marta socotise întotdeauna că o căsătorie pusă la cale de Joris, cum era căsătoria Solangei, nu putea fi decît fericită. Şi acum ce să mai crezi ! Întorcea spre Catherine nişte ochi rugători : „Spune-mi că tot ce se vorbeşte despre această copilă e o minciună, o minciună ! Solange !“

Îşi vîra obrazul în perne: căci grozăvia nu era că Solange murise, ci că o înşelase atîţia ani, că fusese o tîrfă... Catherine putea să-şi închipuie una ca asta? Ceea ce o uluia pe Marta, ceea ce o zăpăcea mai mult ca toate era chestiunea stupefiantelor. Afacerea stupefiantelor care izbucnise deodată, neîndoielnică, de vreme ce două fiinţe muriseră din pricina ei, rămînea un lucru cu neputinţă de explicat. Dacă Solange ar fi avut năravul acesta, cei din jurul ei şi-ar fi dat seama. Aşa că, Pierre era viţiosul... dar Joris, care-l cunoştea de mult, afirma că nu ştiuse niciodată nimic. Joris! Dumnezeule, măcar de-ar scăpa cu faţa curată! Un agent de poliţie venise la Marta şi o interogase în privinţa lui Joris. Ce ruşine!

Marta plîngea încetişor pe umărul Catherinei. Viaţa ei cu Joris fusese un fel de ţinut minunat şi îngrădit, în care nu lăsase niciodată pe nimeni să intre. Şi acum, netam-nesam, poliţistul îi punea întrebări peste întrebări! Mutra asta scîrboasă! La un moment dat îndrăznise s-o întrebe: „Vrei poate să zici că nu ştiai că Houten e un traficant de stupefiante?“

Acasă la dînsa, în strada Blaise-Desgoffe, Catherine nu găsi pe nimeni. Ce noroc! Doamna Simonidze era plecată în provincie, s-o ajute pe Hélène la împachetarea lucrurilor, căci Mercurot fusese mutat la Paris. Catherine se întoarse în grabă la Marta. Era însă în toată afacerea asta ceva care o scîrbea, trezindu-i dorinţa de a-şi petrece seara singură.

Nu putea să se obişnuiască cu gîndul că o femeie de nimic, ca Solange, şi soţul ei, din pricina căruia micuţa Judith murise atît de prosteşte, puteau fi eroii unei drame. Ce-i păsa la urma urmei acestui încrezut că nevastă-sa avusese amanţi înaintea lui? Şi a omorît-o oare într-adevăr pentru asta? Figura lui Joris van Houten îi apărea în mijlocul tuturor acestor întîmplări, aducîndu-i aminte de legăturile sale cu poliţia şi de acuzaţia agentului care o interogase pe Marta.

De cînd era bolnavă, Catherine se gîndise de multe ori să-şi curme viaţa. Avea bineînţeles o foarte mare stimă pentru oamenii care se omoară, iar oprobriul cu care lumea burgheză îi înconjoară pe sinucigaşi o revolta. Simţea însă de data aceasta că în moartea celor doi era ceva prea tulbure şi că moartea lor nu avea nici o măreţie.

Petrecu ziua de 26 noiembrie, o duminică, la Marta, în mijlocul amintirilor şi a istorioarelor copilăreşti ; moarta era de pe acum idealizată, dar Catherine nu-i putea uita ochii şireţi şi nespusa, absurda uşurinţă, şi duminica aceea de 26 noiembrie se sfîrşi într-o atmosferă de descompunere şi de dezastru inexplicabil, în care ghiceai mai cu seamă teama jalnică de gura lumii. Către seară, cînd Catherine se întoarse de acolo pe jos, ducîndu-se să ia metroul din staţia La Motte-Picquet-Grenelle, se isprăvea şi amărîta libertate de duminică. O tristă şi înfiorătoare mulţime îşi tîra paşii de-a lungul străzilor sub o ploaie măruntă care nu se hotăra nici să pornească nici să stea. Pe dedesubtul metroului aerian, perechi îşi sfîrşeau idila pe băncile din întuneric, căci odăile erau prea scumpe în micile şi infectele hoteluri cu două etaje de pe bulevard. La piciorul staţiei de metro, o vioară, un acordeon şi un cîntăreţ strîngeau o gloată pătrunsă de frig în jurul unui tango care zicea de pampasurile Americii de Sud.

Catherine zăbovi acolo laolaltă cu fetele de stradă, cu marinarii, cu soldaţii care se tîrau spre cazarma Dupleix, cu prăvăliaşii mărunţi ai cartierului. Apoi, deodată, concertul acesta deveni de nesuferit, groaznic : muzicanţii cîntau un cîntec vesel, ultimul succes al lui Fragson. Catherine urcă treptele metroului.

Cumpărase în treacăt o gazetă de seară de la vînzătoarea care-i vîndu şi un tichet, ca să nu mai facă coadă la ghişeu. În metro, pe cînd se apropia de staţia Cambronne desfăcu ziarul. Prin ferestre se vedeau pîlpîind luminile sinistrelor bordeluri şi cîrciumi cu săli de dans în mijlocul zidurilor negre ale clădirilor.

Aşa află Catherine în dimineaţa aceea de 26 noiembrie 1911 că Paul şi Laura Lafargue îşi puseseră singuri capăt zilelor.

2

Catherine nu cunoştea mai nimic din scrierile lui Lafargue, afară de *Dreptul la lene*. Pe el îl zărise într-o zi la un miting. Dar, Lafargue era unul dintre puţinii conducători ai mişcării muncitoreşti care nu atrăgea ura îndîrjită a tuturor prietenilor ei anarhişti. Apoi, prezenţa statornică alături de el a acestei Laura, fiica bătrînului Marx şi colaboratoarea de o viaţă întreagă a soţului ei, avea pentru Catherine un farmec deosebit, ca un simbol al rolului femeilor în lumea de mîine. Şi iată că voiseră să moară împreună.

Şi-o făgăduiseră unul altuia de ani îndelungaţi. Trăiseră cu această asigurare reciprocă împotriva decrepitudinii, a bicisniciei bătrîneţilor. Hotărîseră dinainte să-şi pună capăt vieţii în ziua cînd Lafargue avea să împlinească şaptezeci de ani, oricare ar fi fost, atunci, starea sănătăţii lor.

În toiul bătăliilor din zilele depărtate ale Comunei, încă de pe cînd Lafargue venea la Londra, tînăr creol a cărui vorbire cam prea slobodă îl obosea uneori pe Karl Marx, şi cînd se uni pe viaţă cu blajina şi dîrza Laura despre care tatăl ei zicea, nu fără umor, că va şti să astîmpere izbucnirile de meridional ale ginerelui său, încă din zilele acelea cînd amîndoi erau urmăriţi şi prigoniţi, iar Paul transcria într-un grai poate cam romantic, dar plin de foc, gîndirea pe care Laura, răbdătoare, o traducea din operele tatălui ei în fragmente mari şi exacte ; încă de pe atunci, de-a lungul anilor, Lafargue şi soţia lui au trăit cu această certitudine, legaţi de această conspiraţie împotriva bătrîneţii.

Aşadar, muriseră în ziua de multă vreme fixată. Într-o căsuţă de ţară, lăsînd grădinarului textul dinainte scris şi semnat de Paul al telegramei care le anunţa moartea.

Această întîmplare imensă şi simplă răscolea tot universul Catherinei, stîrnind în sufletul ei un răsunet adînc şi straniu. Era ca după o noapte de nesomn, trilul matinal, sfîşietor şi prelung, al păsărilor. Sinuciderea asta chibzuită, motivată, stătea faţă-n faţă cu sfîrşitul jalnic al celor doi tineri burghezi, în care întîmplarea părea să fi jucat, cu prejudecăţile şi stupefiantele, partitura ei vicleană.

Se împlineau curînd cei doi ani prezişi şi cînd Catherine simţea în făptura ei această moarte care e o nimica toată dacă nu vine însoţită de un lung cortegiu de purulenţe şi de farmacie, şi ea vedea în sfîrşitul soţilor Lafargue parcă o pildă anume pentru dînsa. Găsea în sfîrşitul lor un fel de certitudine amară, şi nimic n-o putea apăra de sentimentul acesta, fiindcă în toată fiinţa ei era numai respect pentru cei ce-şi curmă zilele, şi se afla dezarmată faţă de vraja neagră a sinuciderii.

Ea nu putea să vadă contradicţia care era în realitate între această moarte de bunăvoie şi viaţa şi ideile urmaşilor lui Karl Marx. Căci, lucru curios, pătrunsă de aceste idei, de această viaţă legată tocmai de o astfel de moarte, Catherine se regăsea cu dînşii ca pe un tărîm al banalităţii lirice. Un fel de placă turnantă la hotarele anarhiei şi ale socialismului. Faptul că se omorîseră le dădea chip uman în ochii Catherinei. La drept vorbind, îi făcea nişte oameni la fel cu dînsa. Catherine îşi petrecu toată noaptea citind ceea ce putuse să găsească prin casă din scrierile lor, o traducere a *Manifestului Comunist* făcută de Laura, un discurs al lui Paul despre Victor Hugo.

Adormi pe canapea, aşa îmbrăcată cum era, cu capul plin de frazele acestea care, de la 1848 încoace, i-au chemat pe proletari la organizare şi insurecţie armată. Uitase de sinucidere şi de moarte.

La deşteptare însă, în dimineaţa rece, căci casa de pe strada Blaise-Desgoffe nu avea încălzire centrală iar focul din sobiţă se stinsese încetişor, Catherine îşi aduse aminte de Solange şi de Pierre, despuiaţi de toate speranţele, de toate plăcerile lor, zbătîndu-se în agonia palidă a stupefiantelor. Se auzea din stradă ciocnindu-se zgomotos lăzile de gunoi golite sub porţi, iar lăptarii stîrneau cu garniţele lor un clinchet de tinichea pe trotuar.

Nu mai era chip să aţîţi focul din sobă. O zi lungă începea.

Cînd te-ai deşteptat înainte de vreme şi somnul a fugit fără să-l mai poţi prinde, ceasurile acestea de dimineaţă parcă nu se mai isprăvesc. Trebuie să aştepţi ca universul leneş din jurul tău să se trezească. Îngheţată de aerul duşmănos al propriei sale locuinţe în care stăruia dezordinea lăsată de mama ei, Catherine găsi mai nimerit să iasă în oraş. Şi fiindcă nu avea baie acasă, luă o geantă cu cele de trebuinţă pentru a-şi face toaleta la o baie publică. Era însă prea devreme, trebuia să aibă răbdare pînă la ora deschiderii.

Se amestecă mai întîi în forfota ameţitoare a străzilor, printre oamenii care se zoreau la lucru. Pe *rue des Rennes,* se opri înaintea unei brutării. Muncitori şi slujbaşi treceau pe lîngă dînsa cu acea nepăsare a oamenilor grăbiţi. Ochii Catherinei se lipeau ca nişte muşte de pîinile proaspete şi rumene. Toată viaţa asta de fiecare zi, o piesă de teatru jucată în fiecare dimineaţă, şi la care ea nu participa niciodată... Catherine tuşea. Nu-şi putea lua ochii de la jimblele îngrămădite într-un coş pe care o femeie cu şorţ albastru se pregătea să-l împingă de-a lungul străzilor.

Apoi, lumea se rări. Era pauza dintre primul şuvoi de oameni care intră la lucru şi al doilea care îşi începe ziua mai tîrziu. Prin cafenele, chelnerii desfăceau stivele de scaune rînduindu-le pe la mese, iar în faţa tejghelei de zinc bărbaţi şi femei sorbeau o băutură fierbinte. Catherine se învîrtea în jurul bisericii Saint-Sulpice. Mulţimea statuilor de ghips din dughenile de obiecte bisericeşti o enerva : încă un negoţ care mergea bine. Portari măturau prin faţa porţilor. În piaţa înţărcuită cu lanţuri, oameni îmbrăcaţi sărăcăcios dar cu grijă aşteptau răbdători tramvaiul. Se urca fiecare cînd îi venea rîndul. Ca nişte şobolani, femei bătrîne intrau în biserică.

Cu săpunul, mănuşa de baie şi un pachet de săruri în geantă, Catherine se aşeză pentru o clipă la masa unei cafenele de lîngă biserica Saint-Germain-des-Prés. I se aduse o cafea şi nişte chifle în timp ce chelnerul curăţa duşumeaua împingînd aproape peste picioarele ei cîrpa înfiptă la capătul unei mături. Urmărea din ochi, cu gîndul într-altă parte, mişcările încoace şi încolo ale omului care spăla pardoseala. Îi ţiuiau în cap nişte fraze reţinute din traducerea aceea a Laurei Lafargue, pe paginile căreia visase noaptea trecută. Asta e! Va pieri fără să fi văzut sfîrşitul acestei lumi în care femeia nu are alt rol *decît cel al unui simplu instrument de producţie.* Paul şi Laura Lafargue muriseră, iar vînzătorii marelui magazin *Bon Marché* iuţeau pasul ca întotdeauna spre scuarul Boucicaut. Se auziră clopote. Era ora opt. Catherine va putea să-şi facă baia în stabilimentul de pe *rue du Four.*

Rămase multă vreme acolo, şi cu toate că mai dădu o raită pe acasă unde zăbovi, la nouă şi jumătate se văzu iarăşi în stradă. Să sperăm, îşi zise, că Marta mai doarme încă. La urma urmei ce anume o lega de Marta? În viaţa acesteia, nu era loc decît pentru domnul van Houten, în fond nici chiar moartea n-o preocupa pe amanta asta neliniştită, decît în măsura în care moartea Solangei putea să zdruncine viaţa lui Joris al ei. Catherine, care trăise atîtea luni de singurătate la Berck, se îngrozea pentru întîia oară în faţa pustiului unei dimineţi. Viaţa ei! Chiar că merita osteneala de a trăi! Dînsa care acceptase întotdeauna, fără a se gîndi, ajutorul lunar trimis de domnul Simonidze de la Baku, simţea deodată ruşinea de a-l primi, poate că din pricina acestor oameni pe care îi văzuse grăbindu-se în zori. Regăsea gîndurile care o frămîntaseră în noaptea aceea de la Cluses, au şi trecut opt ani de atunci, după împuşcarea muncitorilor, gînduri care adormiseră, nu se ştie cum. Cu cine era dînsa? Cu Marta, şi cu acest Joris suspect care avea trecere la poliţie şi care dădea fără îndoială bani cu camătă, dacă nu făcea cumva negoţ de stupefiante? Cu Solange şi cu Pierre? Fantome mediocre, actori ai unei drame stupide. Cu anarhiştii aceia de care se apropiase ca o străină, la Paris ca şi la Berck? Un chip se lumina în fundul memoriei sale, cel al mamei căreia îi fusese asasinat băiatul, aşa cum o văzuse în odăiţa din tîrgul savoiard... O ducea gîndul la Baku, de unde venea în fiecare lună o fiţuică plină de semne ciudate şi unde trăiau muncitori, care şi dînşii au mame; se gîndea la toate operaţiile tainice datorită cărora, în ciuda birourilor şi a supraveghetorilor, foaia putea, cu ajutorul unor înţelegeri şi al unor adrese conspirative, să ajungă într-o bună zi prin poştă, adusă de postaşul care se sculase dis-de-dimineaţă, pînă în acest apartament, unde doamna Simonidze fumează şi visează, visează şi fumează de atîţia ani, şi te întrebi pentru ce...

Văicărelile Martei şi flecăreala ziarelor asupra *afacerii*, şi interogatoriul domnului van Houten, şi ceasurile după-amiezii, toate treceau învălmăşite prin această pîclă a gîndurilor. Pe înserat, Catherine se pomeni iarăşi singură. O clipă îi venise în minte să se ducă să-l vadă pe Jean Thiébault. Apoi o cuprinse un fel de furie sălbatică. De ajuns cu ăsta ! Intră să cineze la o lăptărie din preajma Şcolii Militare.

3

Catherine nu se putea hotărî să meargă acasă, deşi simţea în spate o înţepătură care îi amintea de boala aceea al cărei refren ameninţător revenea în străfundul gîndurilor ei. Nu mai era mult pînă la ora nouă, soldaţii se întorceau la cazarma de pe *Boulevard des Invalides*. Cîntece răguşite de gramofon veneau din cîrciumi în care ultimii întîrziaţi se desprindeau cu greu de mesele de biliard sau de tovărăşia fetelor.

Piaţa Invalizilor se înfăţişa pustie sub un vînt rece. Catherine ajunse pe chei şi porni în jos către podul Alma. Partea asta a Parisului este deşartă, e o forfotă echivocă, o prostituţie care mai aduce totuşi a viaţă. Dar pe malul stîng nu vezi ţipenie de om, ai zice că aici oraşul a îngheţat, iar apa Senei e mai neagră ca oriunde.

De la parcul de atracţii Magic-City răzbătea chemarea tristă a plăcerilor făgăduite. Era luni seară. Bîlciul trebuie să fi fost pustiu. Se auzeau fanfare, strigătele celor care anunţau că reprezentaţia începe, pocnetul carabinelor în barăcile de tir, unde, cu siguranţă că, în lipsa muşteriilor, slujbaşii iroseau cartuşele... Catherine trecu mai departe, lăsînd în urmă şi vuietul trenului electric.

Dincolo de Podul Alma, noaptea era mai luminoasă. E drumul care duce la picioarele Turnului Eiffel. Sena curgea, nepăsătoare, plină de înecaţi.

Ce căuta Catherine, umblînd aşa de-a lungul fluviului ? Cădea o ploaie măruntă. Două metrouri, ca pentru o ceremonie a luminilor, se încrucişară deasupra Insulei Lebedelor, unde statuia unei republici cu picioare scurte înfăţişează democraţia năvodarilor. Catherine mergea mai departe, mai departe. Îşi scoase pălăria şi nici nu-i păsa de ploaia îngheţată. În pîlpîirea felinarelor puţine. părul ei ud era tot aşa de negru ca apele Senei.

La Podul Mirabeau, părăsi cheiul ca şi cum ar fi voit să treacă pe malul drept. Fără îndoială însă că voia mai cu seamă să vadă curgînd noaptea fluvială, căci pe la jumătatea podului îşi sprijini coatele de parapet şi rămase acolo să privească în josul apei. Dedesubt, valurile învolburate se rostogoleau furioase. Catherine avea senzaţia trăită în vis a pardoselii care fuge de sub picioare. Gîndurile ei se întorceau îndărăt, îmbrăţişînd meandrele trecutului. Amintirile, ca nişte vîrtejuri obscure venite din străfund, îi aduceau înainte zilele copilăriei, chiar pînă în ziua aceasta, lungă, şi care nu se mai isprăvea...

Deodată, fără să se fi gîndit dinainte la ceea ce face, îşi zvîrli pălăria în gol. Pălăria se roti prin aer şi pieri înghiţită de ape. Catherine n-o văzu dispărînd spre marea care trebuie să fi fost undeva într-acolo, departe. Rămase aşa, cu părul fluturînd în noapte. Imaginaţia ei vîntura gînduri nedeslușite, urmărind pălăria uşoară dusă de vîltoare. Toată fiinţa ei era prinsă de amintirea întîmplărilor de la Cluses, de acea frîngere a destinului ei ; i se părea că atunci se sfărîmase ceva în ea pentru totdeauna, acolo în mulţimea ce se zbătea încoace şi încolo, în timp ce răniţii zăceau în ţărînă, soldaţii se îndreptau cu puştile lor spre casa cuprinsă de flăcări iar soarele îşi juca razele pe un căţeluş galben.

Da, în clipa aceea Catherine se aflase la o răscruce de drumuri. Fusese despărţită de ai săi, de clasa ei, cum credea cu tot dinadinsul, cum *voia* să creadă. Dar nu se putuse hotărî să tragă toate consecinţele acestei rupturi, nu trecuse de partea cealaltă. Se lăsase mînată de curiozitatea unei călătoare şi nimic mai mult. Niciodată nu putuse lega prietenie cu ceilalţi, cu *duşmanul* alor săi, al acelora pe care şi astăzi încă avea groază de a-i recunoaşte ca pe ai săi. Şi aceasta pentru că din viaţa ei trecută păstrase obişnuinţa unui trai comod, oricît de neînsemnat ar fi fost. Se simţise înfricoşată ca o femeie de stradă la gîndul că n-ar avea cu ce să-şi cumpere o rochie. Libertatea ei, vorba cea mare în viaţa care o tîrîse la remorcă, fusese întotdeauna pentru dînsa jalnica libertate de a nu munci, de a hoinări, şi tocmai această posibilitate o reprezenta micul mandat din Baku, care o ţinuse pînă acum (cu voia sau fără voia ei) în clasa din rîndurile căreia credea că poate ieşi.

Valurile negre se rostogoleau mereu, şi pălăria trebuie să fi făcut cale lungă. Pata de lumină pe care ochii Catherinei o împrumutaseră de bună seamă de la felinare juca înaintea ei, deasupra fluviului, aidoma căţeluşului galben... Ce spaimă trăsese căţeluşul galben auzind împuşcăturile şi cum se ascunsese la spatele lui Jean... Amintirea lui Jean îi făcea mai rău ca orice. Va fi general într-o zi, Jean, afară numai dacă alte împuşcături... Dar nu la Jean era mintea tinerei femei, ci la un muncitor mort cu sînge pe cămaşă şi ţărînă în păr.

Ca adineaori cînd făcuse vînt pălăriei, gestul fu cum nu se poate mai firesc şi fără a-l fi gîndit dinainte. Catherine se urcă pe parapet şi îşi trecu pentru ultima oară mîinile amîndouă prin păr.

Chiar atunci se simţi însă apucată de mijloc şi readusă pe pămînt. Un bărbat voinic o ţinea, un şofer, judecînd după tunica şi şapca lui.

„Asta nu se face, fetiţo, spuse el cu o voce groasă şi aspră care nu se prea potrivea cu înfăţişarea-i tinerească. Vedeam eu că domnişoara e gata să facă o prostie. Mai întîi chestia cu pălăria. Păcat de ea. Poate că nu-ţi plăcea ? Eram colo pe chei. Mi-am lăsat maşina. Ei, dar ce-i asta ? De ce plîngi acum ? Haide, haide. O să treacă şi asta. Nu, nu-ţi dau drumul. Ar trebui să-mi promiţi că după ce pleci... Nu mai faci ? S-a isprăvit ? Promiţi ?“

N-o lăsa să-i scape din mînă. Catherine tuşi.

„Ţi-e frig ? A trecut ceva vreme de cînd stai aici şi burniţa asta te-a pătruns. Trebuie să mergem undeva să te încălzeşti.“

Înţelese greşit gestul ei de împotrivire şi stărui : „Ei, asta-i acum ! Un păhărel nu se refuză, fetiţo ! E adevărat că nu ne cunoaştem. În sfîrşit, pe mine mă cheamă Victor...“

Ea îşi şterse obrazul. Poate că atunci băgă de seamă Victor că era drăguţă. „În orice caz, nu te las să pleci, copila mea. Ar putea să-ţi vină iar pofta. S-o luăm din loc. Am o maşină colo, la capătul cheiului. Dintr-o săritură sîntem în piaţa Alma unde e o cîrciumioară liniştită. Un grog nu se refuză, sau nişte vin fiert. N-ai un pic de sînge în obraz.“

Şi aşa îl cunoscu Catherine pe Victor.

4

Jeanne Dehaynin era însărcinată în 1886 cînd izbucniră la Decazeville incidentele grave în urma cărora Dehaynin se hotărî să părăsească acest ţinut unde Comitetul patronal al minelor de cărbuni refuza să dea de lucru celor care luaseră parte activă la grevă sau erau bănuiţi de a fi avut vreun amestec în uciderea inginerului Watrin.

Dehaynin îşi duse nevasta la Paris, unde avea o vară spălătoreasă şi o lăsă acolo să nască, pînă ce el va găsi de lucru şi o va chema. Jeanne n-avea să-l mai vadă niciodată. La minele de pe valea Loarei fu omorît în primele zile. Împlinise douăzeci şi trei de ani.

Micul Victor Dehaynin se pomeni astfel parizian dintr-o întîmplare.

Crescu pur şi simplu pe uliţă, prin preajma Bastiliei, în josul străzii *de la Roquette,* unde maică-sa lucra la vara Adela. Către 1890, Jeanne începu să trăiască cu un muncitor de la căile ferate, fochist pe trenurile exprese, care cîştiga binişor, dar se întorcea acasă mort de oboseală. Locuiau la capătul străzii *des Boulets,* aproape chiar în plin cartier Saint-Antoine. Cînd Victor împlini zece ani, se iscă o ceartă aprigă în casă pentru că Jeanne ar fi ţinut mult să-l trimită să înveţe catehismul, chipurile ca să-şi poată face împărtăşania, la fel cu ceilalţi copii, dar fochistul ţipa că e o ruşine şi că o lasă dacă face una ca asta puştiului său. Căci Joseph îl îndrăgea pe Victor. O dată îl luase într-ascuns cu dînsul pe locomotivă. În 1897 Joseph îşi găsi moartea într-un accident. Se pare că vina era a mecanicului, dar poate că şi a lui Joseph. Oricum ar fi fost, deoarece Jeanne nu era măritată cu el, nu avu drept la nici o pensie, aşa cum de altminteri nu primise nimic după moartea lui Dehaynin, care îi fusese soţ legitim. Se întoarse la spălătorie, iar pe Victor îl dădu ucenic la un rotar din *rue des Pannoyaux.*

Drept ucenicie, avu mai cu seamă de spălat duşumeaua şi trăsurile, apoi să facă tot felul de drumuri, să dea o mînă de ajutor în gospodăria patronului, să scoată gunoiul, să care apă. Muncea douăsprezece, treisprezece ceasuri pe zi, dar îşi cîştiga hrana. Altminteri, nu ducea dorul şcoalei unde umblase pînă la unsprezece ani.

La treisprezece ani, era înalt şi voinic pentru vîrsta lui, şi, prin vara Adela care spăla rufe în casa unui camionagiu chiabur din hale, găsi o slujbă la acesta. Curăţa ca mai înainte căruţele, dar totodată învăţa să îngrijească, ba chiar să şi mîne caii. În 1901, i se dădu pe mînă o hodoroagă de căruţă. Pleca de cu noapte după zarzavat prin ogoarele îngrăşate cu gunoaie de la Argenteuil sau în sudul oraşului, dincolo de barieră, şi se întorcea agale în pasul ostenit al celor doi cai, aducîndu-şi marfa în hale unde o descărca pe caldarîm. Apoi dormea pînă la prînz, iar după-amiază trebuia să robotească prin prăvălie ; muncea cîte cincisprezece şi şaisprezece ore pe zi. La vîrsta lui, asta nu-i făcea rău, nu-i aşa ? Cu toate acestea, la optsprezece ani îl aruncară pe drumuri pentru că se bătuse cu fiul patronului, o puşlama care-i cerea să se spetească muncind ore suplimentare de pomană. Lăsînd la o parte faptul că nu avea de ce fi vesel pomenindu-se fără nici un rost, Victor era destul de mîndru că-şi încercase voinicia: nemernicul îţi făcea mai curînd milă cînd el îl doborîse în faţa prăvăliei, dintr-o singură lovitură. Şi lumea se strînsese să privească.

Pînă să-şi caute ceva mai bun, făcu pe hamalul în piaţă. Se aciui la un parlagiu. Acesta îl dădu afară pentru un răspuns mai colţos. În asemenea împrejurări regretă omul că nu are o meserie, ceea ce se cheamă o meserie. Lui Victor i se urîse cu caii: şi cei pe care-i mîna, şi cei tăiaţi la abator. Şi apoi, credea în viitorul automobilului. Duminica se ducea să vadă cursele de automobil. Legă prieteşug cu nişte mecanici. Îşi găsi o slujbă la un garaj din Saint-Cloud, unde îl luară pentru muncile grele. Clocea însă într-ascuns un gînd al său. Spăla maşinile, dar cerea să i se explice toate marafeturile lor. Ba învăţă să şi şofeze. Îşi dobîndi permisul de conducere chiar în ajun de a pleca la regiment.

Ar fi trebuit să-l dea la cavalerie sau artilerie. Dar nu mai putea să sufere caii. Nu pomeni celor din comisia de recrutare de priceperea lui în privinţa asta, şi-l băgară, fără să mai stea pe gînduri, la infanterie, aşa că se nimeri printre puţinii parizieni trimişi la un regiment din sudul Franţei.

Era în al 17-lea de infanterie cînd acest regiment se răzvrăti şi făcu cauză comună cu podgorenii. În zilele acelea grozave, cînd pînă şi cei de la regiment se întrebau dacă guvernul nu va pune să-i împuşte pe soldaţi în masă după rebeliunea lor, Victor Dehaynin care crescuse la voia întîmplării, şi nici măcar nu se înscrisese în sindicat, descoperi acea solidaritate a muncitorilor care schimbă cu totul pentru dînsul rostul muncii. Legenda tatălui său şi a luptelor duse de mineri căpătă deodată în ochii lui un înţeles pe care nu-l avusese cînd îi fusese povestită în copilărie. Se apucă să înveţe istoria mişcării muncitoreşti. La cazarmă, erau citite gazetele socialiste. Cînd, după zilele de la Beziers, printr-o trădare într-adevăr vrednică de Clemenceau[1] şi în ciuda tuturor făgăduielilor, regimentul 17 infanterie a fost vîrît într-o cazarmă disciplinară, Victor ajunse, datorită legăturilor pe care şi le făcuse, un adevărat militant al clasei sale. Întors la viaţa civilă, fu angajat ca şofer la Compania generală din Paris, şi-şi scoase numaidecît cartea de membru al sindicatului. Prin 1909 intrase în partidul socialist.

În seara aceea din noiembrie 1911, o luase pe Catherine în micul său Wisner roşu care se hurduca într-una, fiindcă nu putea s-o lase aşa, lîngă Sena, cu apa ispititoare alături. Întîmplarea asta îl făcu să întîrzie, deşi la Casa muncii unde avea loc un miting, îl aştepta o treabă serioasă. Cînd se văzu însă aşezat la masă cu dînsa, era într-adevăr drăguţă mititica, şi apoi o femeie cum el nu prea cunoscuse, o luă cu binişorul, lăsînd-o să vorbească de ea însăşi, de viaţa ei. Îl interesa povestea. Sorbea din vinul cald, şi Catherine vorbea de copilăria ei, şi de grădina Luxembourg la cincisprezece ani, şi de mamă-sa şi de lumea ciudată în care oamenii nu munceau, ca şi cum friptura pica din cer, cu mandatele poştale în fiecare lună, şi puţurile de petrol nevăzute.

Pentru ce voise ea să se arunce în Sena, iată ce ţinea să afle Victor. Asta însemna să-i ceară să-şi povestească toată viaţa. De la Cluses la Berck, de la moartea unui tînăr muncitor ceasornicar pînă la aceea a lui Lefrançois-Heuzé, pînă la sinuciderea lui Paul şi a Laurei Lafargue. Ce anume făcea posibilă această spovedanie ? O privire poate, înfăţişarea voinică a lui Victor, şi mai mult ca orice, fără îndoială, observaţiile scurte cu care întrerupea povestirea Catherinei, făcînd-o să simtă în ce măsură omul acesta, necunoscutul acesta atît de străin de lumea de care ea voise să fugă, înţelegea numaidecît într-un chip atît de firesc tot ceea ce ea n-ar fi putut vreodată nici măcar pomeni Martei, bunăoară. Sau mamei sale : evenimentul cel mare din viaţa doamnei Simonidze nu fusese oare străpungerea bulevardului Raspail ?

---

[1] *George Clemenceau* (1841—1929), ministru de interne în epoca respectivă, a reprimat cu cruzime grevele muncitoreşti.

Victor nu era ceea ce se cheamă un băiat drăguţ. Un tip înalt şi spătos cu trăsăturile pronunţate, care ar fi fost regulate dacă gura prea mare şi buzele prea subţiri n-ar fi stricat toată armonia portretului. Blond ca cei din neamul Jonghens, flamand ca şi dînşii. Dar ce distanţă între ei ! Distanţa dintre două clase. N-avea nici privirea bancherului, nici pe cea a catolicului. Deprins să privească viaţa în faţă, căpătase o uitătură de boxer. De pe acum, la douăzeci şi şase de ani, gîtul i se îngroşase, cu pielea tăbăcită, roşie, spre ceafă. Avea chipul pîrlit de soare și de vînt, cum îl au cei ce muncesc în aer liber, și nu poate fi confundat cu obrazul bronzat al celor ce fac sport.

Ridica în răstimpuri ochii la pendula din perete. Mitingul ! N-are a face, cînd Catherine vorbi de sinuciderea soţilor Lafargue, el nu se putu opri să discute întîmplarea, căci avea ideile lui în privinţa asta. Citise de dimineaţă *l'Humanité*. Şi găsea că ziarul său nu avea o poziţie destul de limpede în această afacere.

„Ce vrei, pe mine, unul, istoria asta mă mîhnește. Și, uite, cînd văd ce efect are asupra dumitale. Bineînţeles, are efectul acesta tocmai fiindcă erai coaptă pentru aşa ceva. În sfîrșit, se cade, ba sîntem chiar datori să criticăm un conducător al clasei muncitoare care dezertează din postul său de luptă. Fireşte, dumneata vei protesta. Găsești că ceea ce au făcut e foarte frumos, foarte măreţ şi aşa mai departe. Eu, nu. Fapta lor mi se pare pur și simplu jalnică : de ce trebuia ca fiica lui Karl Marx să fi făcut una ca asta ? Dumitale, nu prea știu ce-ţi spune numele acesta, Karl Marx. Pentru noi însă, înţelegi, pentru noi ăştia, proletarii... *Proletari din toate ţările*... Ei bine, nu, fir-ar să fie, asemenea fraze nu-ţi dau voie să te omori într-o bună zi, vorba ceea, rămîi sănătos şi ia-l de unde nu-i ! Am respect cît poftești pentru Paul Lafargue : ăsta a fost un militant al mişcării muncitoreşti, care și-a dat toată viaţa clasei noastre, şi care n-a trădat-o niciodată. Dar moartea lui nu ne-a dat-o. Moartea lui n-are nimic de-a face cu lupta muncitorilor. Această moarte nu se potriveşte cu viaţa lui, cu ceea ce mă face să-mi scot şapca înaintea lui. Asta n-a spus-o *l'Humanité,* şi rău a făcut. Foarte rău..."

Vorbind, bătea cu pumnul în masă. Catherine încerca, nu numai să apere pe Paul şi pe Laura, dar şi sinuciderea lor. O făcea cu glasul acela blînd şi surprinzător pentru urechea francezilor. Oroarea de sinucidere, zicea, era o prejudecată creştină. Victor o întrerupse cu violenţă : „Ce-mi tot cînţi acolo ? Să răpeşti revoluţiei nişte forţe, pentru că ţi-e teamă de boală sau de bătrîneţe, sau de mai ştiu eu ce, asta-i o prejudecată a mea împotriva sinuciderii ? O prejudecată de clasă, da, a clasei mele, a aceleia care merge la bătălie, şi care nu vrea ca luptătorii să fie rupţi de la rostul lor. Sinuciderea înseamnă să dai bir cu fugiţii în faţa obstacolului. De ce se poate teme oare aşa de mult un proletar care ştie că este un proletar, adică un militant al clasei sale, pentru ca împotriva sa, adică împotriva unui mădular al clasei sale, să-i dea dreptate duşmanului, burgheziei, curmîndu-şi viaţa ? Burghezii, ei se omoară, da.

— Sînt şi şomeri care se omoară, spuse în şoaptă Catherine.

— Mai întîi de toate, aceştia sînt împinşi să se omoare, şi asta seamănă mai mult a asasinat decît a sinucidere. Şi apoi, dacă băieţii ăştia îşi pun capăt zilelor, o fac pentru că nu ştiu cum să lupte împotriva mizeriei, şi fiindcă îşi închipuie că lumea nu poate fi schimbată, o iau din loc. Voi sînteţi cei ce le-aţi vîrît în cap, tot pisîndu-i cu resemnarea, creştină sau nu, ideea asta din care li se trage moartea. Dar dacă au conştiinţă..."

Catherine îl asculta vorbind. Nu protesta împotriva acelui *voi* care o cuprindea şi pe dînsa în burghezie. Gîndul îi era la mandatele poştale de la Baku. Îşi auzea ideile răstălmăcite de acest om căruia nu-i datora nimic, şi nici nu crîcnea. Sorbea din vinul cald fără să scoată o vorbă.

„S-a făcut unsprezece! izbucni Victor. Şi eu stau să trăncănesc aici. Trebuie să fiu la întrunire înainte de votare. Vezi, dacă erai prinsă în bătălie, nu te mai gîndeai să te zvîrli în apă. Crede-mă, dacă Lafargue s-a omorît, a făcut-o pentru că, într-un fel sau altul, se depărtase de clasa muncitoare."

Cu ce ton plin de mîndrie rostea de fiecare dată cuvintele acestea, clasa muncitoare! La gîndul că va rămîne singură, Catherine simţi o strîngere de inimă. Era gata să-i ceară s-o ia cu dînsul, cînd îl auzi: „Deşi trebuie să plec, nu-mi vine să te las în halul ăsta, cu capul plin de idei negre. Nu te-am împiedicat să faci o prostie, ca s-o iei de la capăt de îndată ce mi-oi întoarce spatele. Şi apoi îmi spun că — cine ştie? — dacă vei veni cu mine, are să-ţi fie ruşine de ceea ce ai vrut să faci şi asta o să-ţi schimbe ideile, nu?"

5

Ce ştia Catherine despre muncitori? Nimic. Nu era de ajuns să fi cunoscut cîţiva anarhişti, cei mai mulţi recrutaţi dintre tipografi, adică dintr-o categorie care-şi are particularităţile ei, şi care, însuşindu-şi o cultură mai deosebită, căpătase şi trăsăturile ideologice ale micii burghezii, aşa cum nu era de ajuns să-l fi cunoscut pe Libertad şi pe cîţiva alţii ca să se fi familiarizat cu muncitorii.

La drept vorbind, muncitorii rămîneau pentru dînsa tot atît de depărtaţi ca şi pentru doamna Simonidze, tot atît de străini. Îşi făcea oare vreo idee despre viaţa lor? Nu. Habar nu avea ce înseamnă copilăria muncitorilor, aşa de deosebită de copilăria ei, care-i apărea ca un vis urît într-un somn liniştit. În lumea ei, făptura omenească dobîndea rareori înainte de a împlini douăzeci de ani acel sentiment de răspundere care-l arată pe omul adult, în timp ce pentru băieţii şi fetele din lumea muncitoare, viaţa, mai bine zis infernul, începe cu mult înainte de a fi crescut mari, înaintea pubertăţii chiar. Aceasta săpa şi mai adînc între Catherine şi *ei* o prăpastie de deosebiri. Mai erau apoi şi *problemele*, importantele probleme care se puneau pentru dînsa, şi pe care, discutîndu-le cu un muncitor, avea întotdeauna impresia că el nu le pricepea, nu atît pentru că muncitorul nu le găsea soluţia, dar parcă nici nu ajungea măcar să şi le pună.

Ascunsă în dosul dificultăţilor de exprimare, a vocabularului, această neînţelegere îi apărea Catherinei ca o inferioritate a muncitorilor. Ea nu vedea că, de cele mai multe ori, era tocmai deandoaselea, ea fiind aceea care mai avea de discutat despre lucruri ce nu erau în realitate decît rămăşiţe ale altui veac, ba chiar ale altei lumi. Şi muncitorii nu aveau nici vreme ca să taie firu-n patru, pălăvrăgind ceasuri întregi, cînd ei erau încolţiţi de problemele lor, şi acelea într-adevăr imediate.

Catherine habar nu avea ce înseamnă ziua de lucru. Şi poate că asta e ceea ce desparte în chipul cel mai hotărît burghezia de proletariat. Burghezilor nu le mai stă gura vorbind despre aceia dintre dînşii care muncesc... Dar munca de pe urma căreia nu te alegi numai cu ce să-ţi ţii zilele, munca după care nu-ţi rămîne doar răgazul necesar ca să-ţi recapeţi vlaga pentru ziua de lucru următoare, munca celui ce are de toate, într-un cuvînt, a celui care agoniseşte, nu poate fi comparată cu munca muncitorului decît printr-un oribil joc de cuvinte.

Este mai cu seamă munca în fabrică, unde, din clipa cînd sirena sună intrarea şi pînă în clipa cînd sună ieşirea, omul devine aproape robul unei singure mişcări cronometrate cu minutul, şi pe care trebuie s-o repete aşa ceasuri după ceasuri... E apoi întoarcerea acasă, amarnică batjocură, şi sărăcia lucie, greutăţile întîmpinate la tot pasul, aşteptarea îndelungată pînă să-şi poată cumpăra fiecare lucru de care are nevoie ; mai e în sfîrşit nesiguranţa zilei de mîine, vijelia oricînd posibilă, uzina care-şi închide porţile lăsîndu-l pe drumuri. Şomajul, acest lucru neaşteptat şi de neînţeles.

Catherine, care găsea că e oribil să existe exploataţi şi exploatatori, nici nu ştia cîtă dreptate avea văzînd în asta o grozăvie. Felul ei de viaţă rămînea obstacolul cel mai serios în calea cunoaşterii oamenilor a căror viaţă era atît de diferită. Între ea şi oamenii aceştia se afla micul mandat poştal din Baku.

Nici o mirare deci că mişcarea muncitorească îi era tot atît de străină ca şi viaţa muncitorilor. În trecătoarele ei accese de curiozitate, nu reuşise niciodată să pătrundă problemele vitale ale unei clase căreia nu-i cunoştea adevăratele condiţii de trai. Dezbaterile în jurul cărora se desfăşura istoria mişcării muncitoreşti, luptele reformiştilor, bunăoară, ale anarho-sindicaliştilor şi, în Franţa, ale guezdiştilor[1] rămîneau pentru dînsa o taină de nepătruns. Cuvîntul sindicat nu-i evoca decît un monstru de plictiseală şi nişte îndeletniciri birocratice pe care le dispreţuia. Aceste bătălii de toate zilele păleau în faţa luminilor revoluţiei cu care nu uita niciodată să le compare. Ea reproşa cu o strîmbătură a buzelor „socialismului ăstuia“ că nu ia în seamă toată forţa lirică, tot prestigiul pe care-l aveau în ochii ei atentatele politice, explozia unei bombe în vreun local public.

Victor era pentru dînsa o specie umană absolut nouă. Cu felul său de a vorbi, oricît de uluitoare i-ar fi fost ideile, ea vedea în el ceva fără seamăn, căci nu întîlnise încă niciodată pe aceşti militanţi ai clasei muncitoare, deprinşi din tinereţe să vorbească şi să acţioneze.

În sfîrşit, poate că cel pe care Catherine îl urma în seara aceea la Casa sindicatelor, luînd loc alături de el în taxiul Wisner, era într-adevăr un om. Numai cu greu izbutiră să găsească un loc pentru maşină, nu prea departe de strada Château-d'Eau, căci peste tot vedeai taxiuri lăsate de-a lungul trotuarelor. În micile cafenele dimprejur, şoferii ieşiţi ca să îmbuce cîte ceva la repezeală discutau cu glas tare. Victor strînse în treacăt mîinile celor aşezaţi pe la mese. Sala cea mare a Casei muncitorilor gemea de lume. O baie de aburi! Fumau acolo de aproape trei ceasuri. Un orator vorbea într-o hărmălaie de nedescris. O mulţime de şoferi stăteau în picioare avînd pe dînşii haina aceea de lucru care aduce niţel a uniformă şi a livrea — fiecare şi-o împodobea, însă, după gustul lui, în fel şi chip. Se aflau printre ei bătrîni care fuseseră vreme îndelungată vizitii la tramcarele întreprinderii de omnibuse, şi care-i îndemnau pe ceilalţi să se potolească. În spatele tribunei se îmbulzeau oameni istoviţi, cu glasul frînt şi privirea aprinsă. Catherine pica în toiul bătăliei.

---

[1] Adepţi ai lui *Jules Guesde* (1845—1922), militant al mişcării muncitoreşti franceze şi internaţionale, avînd o contribuţie importantă la răspîndirea marxismului şi dezvoltarea mişcării muncitoreşti din Franţa. Cam în ultimele două decenii ale vieţii sale, a devenit treptat reformist şi a avut o poziţie social-şovină în timpul primului război mondial. Aici e vorba de adepţii lui din ultima perioadă.

Ţinîndu-se după Victor, pe culoarul dintre băncile de lemn, în mijlocul şoferilor printre care se vedeau şi cîteva femei a căror înfăţişare se deosebea aşa de mult de a ei, Catherine se temea că va stîrni curiozitate, ba poate şi mai rău. Însă nu prea avea nimeni timp să se uite la ea. Doar cîteva priviri ale celor mai apropiaţi. O umbră de mirare pe un obraz. Ajuns cu Catherine la picioarele tribunei, Victor îi spuse repede unuia, arătînd-o: „O tovarăşă“ — apoi începură să se pună la curent unul pe altul. Catherine nu reuşea să priceapă despre ce era vorba. O cifră le venea mereu pe buze şi tot asta se auzea şi la tribună. 33 la sută... 33 la sută... Vreo revendicare de a lor fără îndoială.

Pe culoarul, care înconjura marea sală de jur împrejur, era un du-te-vino necontenit, iar pe estrada din spatele tribunei se iveau mereu emisari, misterioşi pentru Catherine. Nu părea că oratorul, care era cu siguranţă ţinta mîniei tuturor celor din sală, să fi fost cel pe care doreau să-l asculte. Venind încoace, Catherine nici nu ceruse însoţitorului ei să-i explice rostul acestui miting. Abia sosise la Paris şi cuvîntul grevă care zbura din gură în gură nu-i spunea mare lucru. O interesa mai mult înfăţişarea oamenilor, sau izbucnirea îndîrjită a şoferului care, de la locul său, arăta, la trei rînduri de bănci mai încolo, o huidumă cu umeri laţi: „Vă spun că-l cunosc pe ăsta! Nu e şofer, lua-l-ar naiba! N-avem nevoie aici de copoi ai poliţiei!“ Între timp, sub o ploaie de huiduieli, oratorul dispăruse.

Sala îl aplauda acum pe cel care-i luase locul la tribună, unul dintre conducătorii sindicatului. Victor strigă: „Trăiască Fiancette!“ şi îşi întoarse faţa la un şofer mărunţel şi roşcovan, reluînd o conversaţie în care se pomenea mereu de garajul din strada Charonne şi de întreprinderea Métropole, marea necunoscută în toată tărăşenia asta. Cît despre „La Française“, cealaltă întreprindere de transporturi, ziceau ei, treaba va merge.

Se făcuse aproape unu după miezul nopţii cînd preşedintele adunării, în mijlocul unui tărăboi nemaipomenit, se ridică să citească un petec de hîrtie. În tăcerea stranie ce se lăsase deodată peste cei mai bine de două mii de şoferi, hotărîrea de a începe greva chiar în dimineaţa aceea fu pusă la vot. O votară cu entuziasm, şi sala, în picioare, cîntă *Internaţionala*.

La ieşire, Catherine, pe care spectacolul o mai abătuse de la ale ei, se simţi dintr-o dată străină, zvîrlită încolo şi încoace. Noaptea avea s-o înghită iar. La gîndul despărţirii de Victor o cuprindea deznădejdea. Îl întrebă: „Şi acum, unde te duci? — Unde dracu să mă duc, la culcare! Nu-mi rămîne mult de dormit, ca să fiu la şase dimineaţa cu pichetele de grevă“.

Catherine simţea că se frînge ceva în ea. Îi era şi niţică ruşine de ceea ce-i trecuse prin minte. La ce o dusese gîndul? Acum se dădea o luptă, Victor avea sarcinile sale de grevist, şi dînsa... „Spune-mi, tovarăşe, n-aş putea fi şi eu bună la ceva? În greva asta? O femeie care şi-ar dărui timpul ei n-ar avea nimic de făcut?...“ Victor se codea, nu vedea ce ar putea să facă. Catherine stărui. Îi spuse că era la dispoziţia greviştilor. Tremura în glasul ei o implorare. Victor simţi asta limpede, şi poate că de aceea îi zise: „Ei bine, vino mîine dimineaţă pe la nouă în strada Cavé, la Casa sindicatelor din suburbia Levallois... Poate că vom găsi ceva...“ El trebuia să-şi vîre în garaj rabla de taxi înainte de a se duce acasă. Îi propuse totuşi s-o ducă mai întîi pe ea. Ce-i drept, propunerea era făcută fără convingere. Catherine simţi numaidecît că trebuie să refuze.

Cînd micul Wisner roşu porni, ea rămase pe trotuar să privească în urma lui, pînă se depărtă înspre bulevardul Barbès. Alte taxiuri o luară din loc, apucînd în toate direcţiile, mulţimea care umpluse sala mitingului se împrăştia. Un poliţist o pofti pe Catherine cu vorbe murdare să circule. Ea îl privi mirată. Îşi aminti însă deodată că era fără pălărie, la unu noaptea, în faţa Casei muncitorilor.

6

Baronul Débauche îşi primise titlul de nobleţe de la împărat[1] în 1866, baronia făcînd parte din tîrgul încheiat cu primăria Parisului, care îi răscumpăra monopolul de fapt al trăsurilor aşa cum i-l concesionase cu cîțiva ani în urmă.

Birjele hodorogite, în care modeştii lor proprietari îi cărau prin Paris pe străini ca şi pe localnici, nu prea se mai potriveau cu măreția imperială, astfel că, la început, domnul acesta al cărui nume suna aşa de caraghios[2], şi care ştiuse să intereseze cîțiva consilieri municipali la afacerea lui, fu bine primit cînd venise să propună răscumpărarea tuturor birjelor şi înlocuirea lor cu trăsuri de piaţă mai arătoase, pentru a fi la înălţimea fastului împărătesc. Era pe vremea expoziţiei internaţionale din 1855. Micii proprietari, droşcari avînd cupeaua sau caleaşca lor, n-avură încotro şi acceptară răscumpărarea la preţul hotărît de întreprinderea Débauche. Trei sute de trăsuri cu caii lor, plătite astfel, făceau din această întreprindere stăpîna caldarîmului parizian. Dar, în ajunul marii expoziţii din 1867, circulaţia în Paris devenind mult mai intensă şi aducătoare de cîștig, numeroase grupuri financiare cereau de zor consiliului municipal să lichideze acest trust, pentru a le permite să înfiinţeze noi societăţi care să-şi împartă clientela trăsurilor.

Pentru asta trebuie însă răscumpărat privilegiul acordat, plătindu-se echipajele întreprinderii lui Débauche care numărau pe atunci nu mai puţin de trei mii cinci sute. Suma cerută era destul de mare. Primăria oraşului se înglodă dintr-o dată în datorii pentru cincizeci de ani. Şi pe deasupra, îl mai cinstiră pe domnul Débauche cu o baronie care nu costa o para.

---

[1] E vorba de Napoleon al III-lea.

[2] În franceză, *débauche* înseamnă desfrîu

Proaspătul baron, după ce-şi vîndu trustul, înjghebă o nouă întreprindere, *Compania generală a trăsurilor de piaţă,* şi continuă să exploateze traficul parizian, ca şi cum n-ar fi vîndut nimic. Ce-i drept, îşi împărţea clientela cu alte trei sau patru societăţi în care, singur sau prin oamenii lui, îşi băgase foarte avantajos banii primiţi de la primăria oraşului.

Compania generală era cea mai prosperă, cea mai solidă dintre întreprinderile de trăsuri de piaţă din Paris. Avea un capital care sporea an de an pînă ce atinse cincizeci şi trei de milioane în 1896, cînd acest capital era reprezentat în cea mai mare parte prin terenuri şi imobile. La drept vorbind, cifra asta de cincizeci şi trei de milioane corespundea evaluării amănunţite a bunurilor companiei, făcută de nişte experţi a căror înţelepciune n-avea pereche, şi care s-ar fi simţit vinovaţi dacă umflau prea mult o avere, solidă fireşte, dar ai cărei posesori preţuiau fără îndoială mai presus de orice impozitele mici şi veniturile pe sub mînă.

Bătrînul baron murise, şi numele de Débauche nu mai trezea decît amintirea unei glume ce se stinsese o dată cu primele zile ale Republicii. Soarta companiei se afla în mîinile unui mare financiar, gospodar iscusit, Joseph Quesnel, a cărei conducere îngădui întreprinderii să se îmbogăţească cu case şi moşii. Joseph Quesnel era un democrat, şi propovăduia că muncitorii nu trebuie să fie excluşi de la beneficiile unei afaceri la propăşirea căreia participă. De aceea, la fiecare sporire a capitalului, făcea astfel încît să se rezerve întotdeauna nişte acţiuni pentru a le înlesni vizitiilor companiei să-şi plaseze micile lor economii în întreprindere. Bătrînii vizitii, dintre care unii mai apucaseră vremea cînd baronul Débauche era stăpîn, mîndri de a fi acţionari şi conştienţi de faptul că interesele lor făceau una cu interesele firmei *lor,* deveneau astfel printre ceilalţi camarazi avocaţii acelei păci sociale care, după cum zicea Joseph Quesnel, ar domni pretutindeni dacă un patronat neomenos şi orb nu i-ar fi cel mai de seamă vrăjmaş.

Idilice vremuri cînd la *Compania generală* nu se pomenea de vreun conflict intern! Negreşit, se găsesc peste tot zurbagii şi uneori trebuiau să concedieze vreun vizitiu gălăgios şi aţîţător de zîzanii. Dar lucrurile nu mergeau niciodată mai departe. Celorlalţi, nici măcar nu le dădea prin minte să se solidarizeze cu aceste elemente nesuferite, cărora li se făcea vînt numaidecît. Prin 1865, în ultimele zile ale întreprinderii lui Débauche, izbucnise ce-i drept o grevă, dar baronul o reprimase la repezeală şi tîrîse comitetul de grevă în faţa tribunalelor.

Pe măsură ce compania propăşea, sporindu-şi tot mai mult capitalul, nu numai prin emiterea unor noi acţiuni, dar şi ca urmare a tezaurizării beneficiilor, ceea ce era un plasament de mare viitor, Joseph Quesnel se străduia să lărgească reţeaua legăturilor companiei cu o mulţime de alte afaceri. În filialele create pentru exploatarea terenurilor, în micile industrii alimentare de prin oraşele de provincie, pe la întreprinderile de transport în comun de la ţară şi pe la alte asemenea negustorii, el ştiuse să-şi apropie oameni utili care se şi aflau băgaţi în afaceri mari, înlesnindu-le să pătrundă în consiliile de administraţie asupra cărora vechea *Companie generală* îşi întindea controlul.

Afară de asta, prevăzător cum era, acest om de geniu înţelese că baza însăşi a industriei sale pariziene dezvoltîndu-se, într-o zi sau alta ar putea să izbucnească conflicte, atît cu vizitiii cît şi cu întreprinderile concurente; şi fiindcă ştia că în zilele grele ce ar veni nu s-ar putea bizui pe consiliul municipal, schimbător, supus fluxului şi refluxului electoral — şi prea scump de altminteri ca să-l poată cumpăra —, Quesnel folosea mijloacele ce-i stăteau la îndemînă pentru a lega în toate felurile întreprinderea lui de prefectura de poliţie. *Compania generală*, de cînd lumea, furniza şefilor de servicii ai instituţiei de pe *Quai des Orfèvres*[1] nu numai trăsurile pentru nevoile slujbei, dar şi echipajele care-i duceau duminicile la Meudon pe domnii agenţi şi cucoanele lor ; pentru înalţii dregători ai prefecturii întreprinderea avea chiar nişte caleşti frumoase care nu semănau de fel a trăsuri de piaţă.

---

[1] Sediul prefecturii de poliţie a Parisului.

Tradiţia continuă atunci cînd, la începutul veacului al XX-lea, compania — trebuie să te ţii la pas cu progresul — lansă mai întîi pe străzile Parisului primele birji taxiuri sau taximetre, devenite necesare din pricina scăderii beneficiilor după expoziţia universală de la 1900, cu care prilej la Paris numărul trăsurilor se mai înmulţise. Era o nouă etapă în aplicarea unor noi metode de lucru, apoi compania puse în circulaţie automobile, nişte maşini Wisner. Şi tot automobilele Wisner se aflau la dispoziţia serviciilor prefecturii de poliţie prin bunăvoinţa lui Joseph Quesnel. Trebuia sprijinit tînărul şi îndrăzneţul fabricant căruia gazetele îi aduceau laude, şi care dădea industriei franceze a automobilului locul al doilea în lume, după Statele Unite. Să adăugăm că în consiliul de administraţie al uzinelor Wisner regăseai pe marele fabricant de zahăr Gilson-Quesnel, nepotul bătrînului Joseph Quesnel, şi tot felul de mărimi, foşti ambasadori şi foşti miniştri, figurînd şi în consiliul societăţii *Imobiliara Quesnel* cea care stăpînea cele mai multe case de închiriat din Cartierul Invalizilor, în compania de terenuri din arondismentul al XVIII-lea etc.

Cînd trebuise să modernizeze materialul, Joseph Quesnel purcese la o sporire a capitalului societăţii sale. Cu acest prilej o propagandă sistematică fusese făcută printre vizitii : afacerea urma să ia proporţii mari şi ar fi fost o neghiobie să nu profite de ocazia ce li se oferea. Colaborarea muncii cu capitalul ! Bătrîneţea le va fi asigurată ; şi aşa, îşi scormoniră toţi ultimele economii, contribuind la plata noilor automobile care făcură ca ei să fie aruncaţi la gunoi împreună cu gloabele lor, sau cel puţin aceia dintre ei ce nu erau în stare să înveţe o nouă meserie şi să devină şoferi.

Munca cea nouă se desfăşura în condiţiuni care nu mai semănau de fel cu idila de odinioară. Taximetrul îi şi legase mai strîns pe vizitii şi şoferi de întreprinderi, impunîndu-le o supraveghere care apropia meseria lor de cea a muncitorului de fabrică. Afară de asta, cu sistemul complicat al taxelor pentru bagaje, al taxelor pentru cursele dincolo de barieră, al transportului dus şi întors, al tarifului dublu, unu şi doi, după numărul pasagerilor, devenise posibilă o serie întreagă de fraude împotriva cărora întreprinderile, toate la unison în privinţa asta şi sprijinindu-se unele pe altele, se apărau cu ajutorul poliţiei trăsurilor şi prin înjghebarea unui vast aparat de spionaj ; tocmiră oameni siguri, foşti reangajaţi ai armatei coloniale, pensionari, foşti sergenţi de oraş, şi le dădură sarcina foarte simplă de a nota în gări, la barierele Parisului, numerele maşinilor care treceau, cîţi pasageri ducea fiecare din ele şi cîte colete. Fraudatorii erau astfel prinşi cu mîţa-n sac. La fel cei care umblau cu clienţi fără a pune în mişcare aparatul de taxat. Şi erau daţi afară. Organizaţia asta de iscoade slujea toate societăţile deopotrivă, şi ele îşi comunicau reciproc listele astfel întocmite. Fraudatorii erau puşi la indexul corporaţiei. Nu mai căpătau de lucru nicăieri.

Apoi, automobilul era o maşină. Cu cît umbla mai mult, cu atît aducea cîştig mai mare. Nu era niciodată obosită. Maşina nu era cal, a cărui rezistenţă fizică limita ziua de lucru a vizitiului. Pe a şoferului nimic n-o limita. Nici măcar legea.

Introducerea de către *Compania generală* a automobilelor de piaţă la Paris, era o idee personală a lui Joseph Quesnel, îndrăzneţ om de afaceri. Cele cîteva maşini lansate cu începere din 1905 avură însă curînd de înfruntat concurenţa. Se creaseră noi întreprinderi care nu aveau în capitalul lor povara fără de folos a trăsurilor cu cai. Societăţile concurente se luară la întrecere, fiecare din ele silindu-se să pună mai multe maşini pe piaţă. În doi ani numărul taxiurilor din Paris crescu fulgerător. Trebuia recrutat în acelaşi timp un întreg personal de şoferi care năvăleau din fundul tîrgurilor de provincie, cu iluziile unei meserii noi şi moderne. Beneficiile companiei creşteau o dată cu sporirea numărului de maşini. Dar încă de pe atunci, Joseph Quesnel începuse să întrezărească hotarele atotputerniciei sale. Luă măsurile ce se impuneau spre a face faţă primejdiilor pe care le putea aduce ziua de mîine.

Încă din 1908, printr-un acord încheiat cu cele mai mari dintre societăţile rivale, reuşi să întemeieze consorţiul care, practic vorbind, elimina pericolele concurenţei. Se isprăvise cu războiul tarifelor. Şi exista mai ales mijlocul de a face, cu cheltuială nu prea mare, presiunile necesare asupra consiliului municipal al Parisului, de care depindea toată legislaţia privitoare la maşini şi la taxele de circulaţie. Consorţiul, de altminteri, prezenta şi alt avantaj.

Într-adevăr, consorţiul organiză în garajele sale vînzarea benzinei pentru şoferi. Aşa că, la cei 72,5 la sută pe care şoferii îi vărsau societăţilor din încasările lor zilnice, venea să se adauge un nou cîştig. Un acord intervenise între consorţium şi *Standard Oil.* Colonelul Morris, om de încredere al acestei firme puternice, venise anume la Paris spre a încheia convenţia pentru importul produselor petroliere româneşti şi a organiza desfacerea lor. Fusese constituită de formă o societate franceză sub auspiciile lui Wisner. În consiliul de administraţie stăteau cot la cot generalul guvernator al Parisului, unul dintre foştii lideri ai partidului socialist, ajuns ministru, şi pe care-l legau de Joseph Quesnel o veche prietenie şi sentimente democratice comune, alături de reprezentanţi ai faimoaselor *Disconto Bank* din Berlin şi *Deutsche Bank,* de reprezentanţi ai marilor bănci franceze, apoi Gilson-Quesnel şi doi miniştri ; în sfîrşit, era o societate puternică, şi puterea ei se întindea în toată lumea. Piaţa petrolului rămînea numai în mîinile firmei *Standard Oil.* Aceasta încheiase un acord cu foştii ei adversari Nobel şi Rotschild ; şi alături de petrolul american, se învecina cel din România cu cel din Rusia, aşa că puţurile Simonidze din Baku deveniseră furnizoarele consorţiului prin mijlocirea bancherilor germani, prieteni ai lui Wisner.

Totuşi, această strălucită afacere, care numai la Paris vindea în fiecare zi taxiurilor ca la vreo 150.000 litri de benzină, se poticni de un vrăjmaş neaşteptat : benzolul.

Chiar de la începuturile automobilului, se dădea o luptă între benzol şi petrol, dar prin mijlocirea unui soi de trust cu care producătorii de petrol căzuseră la învoială, benzolul era folosit ca adaos la benzină. Benzolul se vindea însă mai ieftin decît benzina şi şoferii de taxiuri se gîndiră să întrebuinţeze benzolul pur, în ciuda vrafurilor de literatură ştiinţifică cu care întreprinderile încercau să le scoată asta din cap. În pofida ştiinţei, taxiurile mergeau tot aşa de bine cu benzol. Aceasta putea să ducă la ruină consorţiul care făcea cheltuieli mari, punea pe piaţă mereu alte maşini, şi risca să se pomenească într-o bună zi cu stocuri importante nevîndute şi cu contracte cărora să nu le poată face faţă.

Dar, unui consilier municipal care cinase la Diana Brunel într-una din serile de Crăciun, cînd musafirii se sărutau sub jerba de vîsc din hol, îi dădu prin gînd că primăria era jefuită de şoferi, deoarece benzolul scăpa de taxa pe benzină. În graba şi în frigurile inspiraţiei, el întocmi înainte de Anul nou un raport şi un proiect de decret. Şi aşa, chiar la începutul lui ianuarie, consiliul municipal înfiinţă taxa de cinci franci pe benzol, din care se ivi conflictul din 1911 între şoferi şi patroni.

În momentul cînd această taxă, votată mai întîi cu titlu provizoriu, deveni definitivă, începînd de marţi 28 noiembrie, izbucni greva. Ca răspuns la taxa pe benzol, şoferii cerură patronilor, cărora trebuiau să le plătească dinainte în fiecare dimineaţă benzina pentru ziua aceea, o sporire a cotei lor din încasări. În loc de 27,5 la sută şoferii înţelegeau să păstreze pentru dînşii 33 la sută. Cîştigul lor mijlociu pe ziua de lucru nu depăşea, după cum recunoşteau ziarele, 8 franci şi 50. Cu cei 33 la sută, ar fi cîştigat 9 franci şi 75.

Pentru suma aceasta de un franc şi douăzeci şi cinci începu bătălia.

Dar conflictul iscat de taxa pe benzol nu era decît prilejul unei lupte pe care patronatul o pornise dinainte. Acesta se bătea de multă vreme pentru a-şi impune teza sa după care şoferii nu erau nişte salariaţi; patronatul voia să scape astfel de neajunsurile legilor sociale care îl făceau răspunzător de accidentele suferite de şoferi. Iar legea pensiilor muncitoreşti, votată tocmai atunci, de la obligaţiile căreia consorţiul voia să se sustragă, îl împingea să frîngă spiritul de luptă al şoferilor, aşa cum aceştia îl dovediseră de curînd într-o serie de hărţuieli care nu prevesteau nimic bun.

Consorţiul hotărî deci să ducă un război fără de cruţare împotriva şoferilor.

7

Chiar de marţi dimineaţa greva fusese aproape generală. La pichetele de grevă, cei care se codeau fuseseră convinşi. Nici o maşină nu părăsise garajele societăţii *La Française* din piaţa Collange şi de pe strada Baudin în suburbia Levallois. Cei de la întreprinderea Auto-Cupeu încrucişaseră braţele toţi ca un singur om; *Compania generală* a trăsurilor, *Compania generală* a maşinilor de pe piaţă nu avură un şofer care să iasă la lucru. Nu fuseseră încă atraşi în grevă cei de la societăţile *Urbana* şi *Metropola ;* se va face şi asta în cursul zilei.

Chiar în dimineaţa aceea, mai mulţi antreprenori, care dădeau maşini cu chirie, şi cîteva mici societăţi care nu făceau parte din consorţiu capitulară. Haide, fie şi 33 la sută. La mitingurile ce se ţineau ici şi colo anunţarea acestor victorii parţiale stîrni entuziasmul : dar şoferii întreprinderilor care se dăduseră bătute puteau refuza să iasă la lucru ? Peste tot fu acceptată propunerea făcută cu o seară înainte de Fiancette, în numele sindicatului : cei care vor ieşi cu maşina pe piaţă vor plăti în fiecare zi cinci franci comitetului de grevă pentru sprijinirea tovarăşilor grevişti. Şi ca să-i deosebească de spărgătorii de grevă, acestora li se va da o hîrtie pe care o vor afişa cît mai la vedere pe taxiul lor. Cîţi spărgători de grevă erau ? Vreo trei-patru sute ?

După socoteala făcută, erau 6500 de grevişti şi ca la 1800—2000 care lucrau plătind un impozit zilnic de aproape 10.000 de franci asupra salariilor lor. Ce-i drept, fiind numai un sfert din numărul obişnuit al şoferilor pe piaţă, ziua de lucru era mai uşoară şi cîştigul mai bun. Dar dacă te gîndeşti că şi cu cei 33 la sută din totalul încasărilor, partea ce revenea fiecăruia nu atingea zece franci, cei cinci pe care-i plăteau comitetului de grevă erau totuşi un bir greu.

La Casa sindicală din Levallois, pe strada Cavé, după ce se codiseră niţel, acceptaseră ajutorul Catherinei. Făcea de bună voie pe secretara. Rînduia fişele, înregistra cererile de ajutor ale celor împovăraţi de familie. Făcea cam de toate : i se aduceau veştile de la garaje, şi ea descifra mici petice de hîrtie mototolite, fără ortografie, din care scotea trei, patru rînduri pentru raportul prezentat în fiecare zi comitetului central de grevă. Era acolo în fiecare dimineaţă de la ora nouă, fără să se mai mire nici ea însăşi de această nouă viaţă. Lua autobuzul în Montparnasse, se dădea jos la piaţa Pereire de unde prindea o hodoroagă de tramvai cu imperială [1], venind dinspre biserica Madeleine. Tramvaiul ei se deosebea de celelalte prin aceea că tăbliţa care-i arăta traseul (La Madeleine — Levallois — Perret) era pe fond verde. Catherine se căţăra pe scăricica îngustă, pentru că dedesubt, înăuntru, acumulatorii împrăştiau un miros îngrozitor de acizi, care o făceau să tuşească. Era ca şi cum s-ar fi ridicat un colb înecăcios din scaunele îmbrăcate în postavul roşu gălbui pe care trecerea anilor le spălăcise.

Cam totdeauna pe la amiază, Victor venea s-o ia la masă. Mîncau într-un mic birt alături de Casa sindicală, pe tăblia de marmură a unei mese lungi la care tovarăşi de-ai lui Victor şi necunoscuţi veneau să se aşeze ca nişte vechi prieteni lîngă dînşii. Lista de bucate peste care se vărsase oţetul din serviciul de untdelemn şi oţet, făcînd să se întindă cerneala violetă de copiat, nu cuprindea cine ştie ce feluri ca să ai de unde alege, şi apoi în toate se simţea ceapa ! Dar ceea ce o atrăgea acolo era conversaţia şi acea pornire prietenească şi fără mofturi cu care o primiseră printre ei numaidecît. Lucra doar pentru grevă, nu-i aşa ?

---

[1] Tramvaie sau autobuze avînd „un etaj“ descoperit, cu bănci pentru călători.

Într-un rînd veni la pichetele de grevă din piaţa Collange ca să vadă cum se petrec lucrurile. După asta, avusese ce vorbi vreme de două ceasuri cu Victor. Era ceva comic, orice s-ar zice, în graba cu care el îi asigurase pe ceilalţi tovarăşi că răspunde pentru dînsa. N-o fi fost poate prea serios din partea lui. N-are a face! Avea încredere în Catherine: el îi salvase viaţa. La Levallois, lucrurile mergeau strună. Dar la garajul de pe bulevardul Charonne din Paris se iviseră spărgători de grevă. Sîmbătă, pe la şapte dimineaţa, Dehaynin trebuia să meargă acolo pentru a da o mînă de ajutor tovarăşilor. Avea să iasă tărăboi. „Mă iei şi pe mine ?" întrebă Catherine. El şovăi. De ce nu, la urma urmei ? Simţea o simpatie pentru această domnişoară, care devenise, fără să-şi dea seama, o tovarăşă. Au să-i arate ei acum de ce sînt în stare.

Catherine îl întîlni la cîrciumioara din faţa garajului. Se afla acolo o ceată de şoferi care beau cafele stropite cu rom.

În lumina dimineţii, se zărea de cealaltă parte a bulevardului, înaintea garajului, ca o pată de culoare închisă, grupul poliţiştilor. Victor stătea de vorbă cu un roşcovan înalt pe care i-l prezentă Catherinei, Bachereau, de la întreprinderea de peste drum. Pentru ca şoferii să nu fie împiedicaţi de a ajunge la garaj, se zicea că societatea îi oprise de cu seară pe spărgătorii de grevă, punîndu-i să doarmă acolo.

Pînă una-alta, afară, cîţiva tovarăşi agăţaseră pe unul dintre ei şi îl aduceau la cîrciumioară. Cam pălise la faţă. Era un bătrîn, un fost vizitiu, cu nişte mustăţi cărunte. Se simţea stingherit. Intrînd, îi privi pe cei care stăteau rezemaţi de tejghea. Ochii săi neliniştiţi se încrucişară cu ai Catherinei.

„Ei, ce bei, tăticule ? îl luă în primire unul. Nu-i nevoie să faci o mutră ca asta. O să stăm de vorbă olecuţă şi atîta tot. Ia deocamdată un păhărel."

Patronul aştepta cu un aer întrebător. Bătrînul spuse, călcîndu-şi parcă pe inimă: „un mazagran."

Ceilalţi îi vorbeau, poate cam înghesuindu-l niţel, dar mai curînd luîndu-l peste picior decît porniţi împotrivă-i.

Roşcovanul, Bachereau, care-l cunoştea, încerca să-l lămurească : Zău aşa, nu era serios din partea lui ca după patru zile de grevă să dea bir cu fugiţii... N-ar avea nimic de cîştigat din asta. Nu votase oare şi dînsul pentru grevă ca şi ceilalţi ? Bătrînul îşi lăsă capul în piept. Avea copii. Nevastă-sa bolea într-una. Nu-s ai lui copiii, ci ai băiatului, un văduv, care era la spital. Primise în ajun o scrisoare din partea societăţii : îl preveneau că greva e de fapt terminată. Lucrul avea să reînceapă : aţîţătorii la grevă vor fi concediaţi. Întreprinderea aştepta din partea lui să dovedească printr-un gest sănătos...

Desfăcu scrisoarea. Toţi în jurul său se aplecau peste fiţuica patronilor din mîinile bătrîne care tremurau. „Dă-mi-o mie, spune Bachereau, s-o arăt comitetului central al grevei..." Bătrînul îi întinse scrisoarea. Gata, se hotărîse. Spuse deodată, scuturîndu-şi capul : „Ei bine, nu. Nu mă voi duce".

Cu alţii însă, treaba nu era aşa de uşoară. Pe bulevard, un grup de grevişti se ciondănea aprig cu un şofer, o namilă de om care voia să treacă fie ce-o fi, şi se supăra că i se aţine calea. Se şi vedeau poliţiştii de peste drum mişcîndu-se. Îi spuneau vlăjganului : „Nu ţi-e ruşine ? Ai să-i chemi pe sticleţi împotriva tovarăşilor tăi ?" Şoferul se îndîrjea : „Lăsaţi-mă să trec, vă spun, mie unuia puţin îmi pasă de greva noastră. Mie îmi trebuie haleală."

Fură nevoiţi să-i explice că nu era mare lucru să intre în garaj : va trebui să iasă însă de acolo şi ei nu-i puteau garanta că nu va păţi nimic.

De altminteri, dacă erau spărgători de grevă înăuntru, fapt e că nu vor ieşi de loc. Cam pe la ora opt, poarta se deschise deodată şi două maşini ţîşniră afară. Se văzu atunci că erau într-adevăr trei sute de grevişti pe bulevardul Charonne. Cele două taxiuri aveau aerul unor şobolani care şi-au părăsit ascunzătoarea şi se pomenesc pe neaşteptate ziua nămiaza mare în mijlocul unei încăperi pline de oameni. Şovăiră, dădură să întoarcă, apoi o zbughiră în două direcţii opuse.

Şuierăturile poliţiei sfîşiară aerul dimineţii. Aproape în aceeaşi clipă, pe cînd poliţiştii se năpusteau asupra greviştilor, se auzi un zgomot mare de geamuri sfărîmate: unul din taxiuri avusese ideea nenorocită de a părăsi bulevardul, şi la colţul străzii îl izbise o ploaie de bolovani.

Poliţia, ca un roi de muşte albastre, se roti pe loc. Părea să-şi caute propriul ei leş. Dar vulpea o tulise cît ai clipi. Şi, cum Catherine privea prin geamul cafenelei la poliţiştii care cercetau împrejurimile, neştiind dacă trebuie să pătrundă înăuntru şi nici pe cine să înşface dintre numeroşii trecători, lesne de recunoscut după tunicile de şoferi, tînăra femeie îşi dădu seama deodată că Victor şi Bachereau nu mai erau lîngă dînsa. Apoi, pe neaşteptate, iată că poliţiştii fac stînga împrejur şi încep să alerge. Fug de-a lungul bulevardului de le scapără picioarele. Catherine ieşi să vadă ce se întîmplă.

La două sute de metri mai încolo, în mijlocul şoselei, al doilea dintre taxiurile care părăsise garajul, răsturnat jalnic într-o rînă, ardea scoţînd un fum alb. Vreo cincizeci de grevişti o luau la picior în susul bulevardului, apucînd pe străzile laterale. Înlemnit lîngă maşina în flăcări, spărgătorul de grevă pe care şoferii îl dăduseră jos de la volan privea dezastrul. În jurul său, agenţii gesticulau. El ridica braţul la cer, abia răspunzînd la întrebările lor. Din locul ei, Catherine nu-l vedea bine, dar pesemne că-l şi cîrpiseră, căci îşi freca încetişor mutra.

În clipa aceea ea dădu cu ochii de Bachereau.

Călare pe zidul garajului, cu şapca dată pe ceafă, vorbea celor dinăuntru, fluturîndu-şi pumnul ridicat. Strigătele i se auzeau pînă departe pe bulevarde. Bachereau se folosise de zăpăceala poliţiei care nu lăsase nici un agent de pază la poarta garajului. Victor stătea lîngă zid, se vede că pe umerii lui se căţărase acolo. Sus, pumnul întins scanda frazele; asta nu ţinu mult. Poliţia se întorcea. Bachereau, pe care Victor îl trase de-un picior, sări jos. Amîndoi o zbughiră ca nişte bezmetici. Poliţiştii se năpustiră după ei; dar tocmai atunci, ca din întîmplare, o ceată de şoferi trecu de-a latul străzii. Poate că se duceau liniştit spre garaj. Asta încetini iureşul poliţiei.

Catherine îl regăsi pe Victor la Levallois. A doua zi şoferii mergeau în delegaţie la înmormîntarea soţilor Lafargue. Vine şi dînsa ? o întrebă Victor. Îşi dădură întîlnire.

8

Cam către ora zece, Marta pică pe neaşteptate în strada Blaise-Desgoffe. Catherine şi uitase de ea: era aproape de necrezut că numai cu opt zile mai înainte se întorsese la Paris doar de dragul acestei descreierate.

De altminteri, lucrurile mergeau cum nu se poate mai bine: cu Joris van Houten totul se lămurise. Necazul i-l căşunase un zevzec de judecător de instrucţie. Şi un inspector de poliţie care voise să facă pe grozavul. Joris se dusese să-i vorbească lui Clemenceau care-l cunoştea bine şi ştia ce servicii făcuse cauzei franceze, iar Clemenceau intervenise pe lîngă Ministerul de Justiţie.

Despre morţi, Marta nici nu mai pomenea. Auzind numele lui Clemenceau, Catherine se încruntă. Ce căuta în toate acestea omul care pusese să se tragă în muncitorii de la Villeneuve-Saint-Georges ? De ce-l scosese basma curată pe traficantul de stupefiante ? Începea să-i zică aşa în gînd lui Joris van Houten, fără îndoială mai mult din ură faţă de Clemenceau, decît dintr-o convingere întemeiată pe fapte. Trecînd peste asta, se gîndea că trebuie să se întîlnească cu Victor şi cu delegaţia şoferilor la ieşirea din staţia de metro *Arts et Métiers* pe la douăsprezece şi un sfert. Se îmbrăca, ascultînd numai cu o ureche ce-i spunea Marta. Nu, răspunse la o întrebare a acesteia, nu va veni să prînzească la pensiunea de pe Champ-de-Mars. Se descotorosi de singura ei prietenă şi ajunse la întîlnire cu mai bine de un sfert de oră înainte. Era o vreme păcătoasă.

Greviştii alcătuiau o coloană de aproape trei sute de şoferi. Bachereau se afla acolo cu Victor şi la braţul lui Victor mergea o femeie mărunţică şi oacheşă, foarte tînără, despre care Catherine se gîndi îndată că ar fi fost foarte drăguţă dacă ar fi fost îmbrăcată mai cu grijă. „Prietena mea, făcu Victor prezentările, tovarăşa Catherine de care ţi-am vorbit."

Îi venea să plîngă şi asta i se păru din cale afară de caraghios. În cele cîteva zile de cînd îl cunoscuse pe Dehaynin, Catherine nici nu se întrebase dacă în viaţa acestuia exista vreo femeie. Asta n-o privea. Doar nu era îndrăgostită de el. Jeannette Bernard lucra pe *rue de la Paix*, în atelierul lui Worth. Numele acesta îi reamintea Catherinei de splendorile de odinioară ale doamnei Simonidze, mamă-sa. Jeanette era îmbrăcată după ultimul jurnal de modă, ca şi Catherine, cu toate acestea nu te puteai înşela, şi dintr-o uitătură vedeai că îmbrăcămintea pune între cele două femei o barieră de netrecut. Totuşi ele se traseră împreună deoparte în mijlocul şoferilor şi Victor le privea pe amîndouă cu oarecare mîndrie. Jeannette nu era mai puţin frumoasă decît Catherine. Purta o pălărie cu boruri largi şi cu un soi de munte de tul negru încreţit, ceea ce se numea pe atunci o *garnitură de nori*. Era mai bine de un an de cînd Jeannette trăia cu Victor.

Ploua. Ploaia rece se pornise de dimineaţă şi nu mai încetase. Nu bătea vîntul, dar plutea o pîclă pătrunzătoare şi din cînd în cînd turna de sus cu găleata. Prin *rue des Fontaines* coloana ajunse în *rue du Temple*. Un baraj al poliţiei nu lăsa lumea să pătrundă în *rue Dupetit-Thouars* unde se îmbulzea mulţimea între *rue de la Corderie* şi *rue de Franche-Comté*. Catherinei i se păru că era o mulţime uriaşă : or fi fost poate cincisprezece mii de persoane. Bachereau nu era mulţumit.

„Un fleac, zicea el. Voi spuneţi că asta înseamnă lume multă ? Sîntem o nimica toată. Ce vi se pare aşa de grozav ? Cincisprezece mii de oameni la Paris, v-o spun eu, e un fleac. La Berlin, pentru înmormîntarea unui muncitor s-au strîns patru sute de mii. Şi aici, pentru Lafargue, auziţi, pentru Lafargue — nu zău, nici nu-ţi vine să crezi !“

Ploua, asta era o explicaţie. Ba chiar era de necrezut că atîta lume venise pe asemenea vreme. „Aşa ? bombănea Bachereau, iar dacă era o zi frumoasă, aţi fi spus că pe o zi ca asta muncitorul se duce la iarbă verde.“

Mulţimea muncitorilor se îmbulzea în spatele serviciului de ordine. Cît vedeai cu ochii nici un poliţist. Cele două dricuri aşteptau în *rue de la Corderie.* Se forma cortegiul. Şoferii îşi reluară locul înaintea trăsurilor mortuare, deschizînd drumul. În fruntea cortegiului se vedea o fanfară şi numeroase steaguri roşii, vreo cincizeci. Pe strada îngustă, sub ploaie, ele erau ca nişte flăcări uimitoare deasupra vestmintelor cernite. Urma un grup de oameni îmbrăcaţi destul de ceremonios. Nu erau muncitori. Şefi. Victor se aplecă spre Jeannette ca să i-l arate pe Longuet. La trecerea şoferilor grevişti, se auziră exclamaţii. Bărbaţii purtau o floare roşie la cheotoare, iar femeile una pe bluză. Jeannette cumpără două de la un vînzător, şi prinse una din ele de haina Catherinei. Mutîndu-şi privirea de pe floarea de hîrtie, ochii lor se întîlniră, şi Catherine se simţi adînc mişcată.

Bachereau îl atinse pe Victor cu cotul, şoptindu-i : „Delegaţii străini !“ Catherine privi. Îi recunoşteai de la prima aruncătură de ochi pe englezi. Era acolo un grup numeros de ruşi, şi Catherine se uita mai cu seamă la ei. Victor nu putu să-i spună cine erau. În rîndul întîi se vedea o femeie frumoasă. Careva spuse că aceea era cetăţeana Kolontai, reprezentînd biroul din străinătate al Partidului Socialist Rus. Ea vorbea unui bărbat mărunţel cu pomeţii ieşiţi şi cu o mustaţă de un blond roşcat. Catherine se gîndi la maică-sa care fugise ca să scape de Rusia, de robia conjugală. Şi se uita la această femeie tînără, trimisă de un mare partid revoluţionar într-o ţară străină, şi asta i se păru tare nostim. Strînse braţul Jeannettei. „E o femeie foarte frumoasă, nu ?“ spuse aceasta. Frumuseţea ei poate că o interesa oarecum pe Catherine. Însă mai cu seamă ideea viitorului social al femeilor o făcea să uite muşcătura amarnică a geloziei. Deasupra capetelor, pancartele se aplecau într-o parte şi într-alta. Se putea citi pe ele : Secţiunile Partidului Socialist, organizaţiile provinciale, un grup polonez... Cînd cortegiul se urni din loc, în rînduri de cîte doisprezece, cu cei care purtau jerbele sau coroanele roşii înaintea grupurilor, izbucni bocetul alămurilor. Fanfara arondismentului al XII-lea cînta *Marşul funebru* de Chopin.

Catherine era cît pe ce să se certe cu Victor. O scotea din sărite că se cînta tocmai marşul lui Chopin... Chopin... Victor nu vedea ce anume o supăra.

„Dar ce are muzica asta ? se miră el. E tristă, tot ce poate fi mai potrivit..."

Poate că nu doar alegerea unui marş cu care erau îngropaţi toţi burghezii, ba chiar şi regii, o necăjea atît pe Catherine. Fapt este că acest amănunt neînsemnat îi făcu nesuferită toată pompa înmormîntării ! Mai ales că tot drumul pe *rue du Temple,* pe *avenue de la République,* pe *boulevard de Ménilmontant,* pînă la intrarea în cimitirul Père-Lachaise, prin *rue de la Roquette,* fanfara cîntă fără oprire acest marş, şi nimic altceva. Catherine se poticnea de una din neînţelegerile ce se iveau cam totdeauna între ea şi socialism. În ochii ei, o arie de muzică punea iar totul în cauză, o făcea să se îndoiască de un partid care şi-i înmormînta pe ai săi în sunetul marşului lui Chopin.

Bachereau bombănea şi el : „Cincisprezece mii de oameni pentru Lafargue... Un guvern care are în faţa lui o asemenea bagatelă îşi poate îngădui orice." Victor protesta, Bachereau îi dădea înainte. Gazetele de dimineaţă nu aduseseră oare, ca o sfidare neruşinată la adresa greviştilor, ştirea condamnării celor doi militanţi ai sindicatului pentru un articol care-l acuza pe consilierul municipal, născocitorul taxei asupra benzolului, că luase bani de la consorţiu ? În clipa cînd această taxă silea o întreagă breaslă să recurgă la grevă, justiţia burgheză decerna un brevet de onorabilitate ticălosului, şi trimitea la închisoare pe Guinchard de la Sindicatul transporturilor.

Cimitirul Père-Lachaise e un oraş straniu în care palatele reduse la proporţii mai modeste reamintesc, amestecate cu mormintele sărăcăcioase, splendorile burgheze ale morţilor. Îngeri confecţionaţi în atelierele de prin preajma bisericii Saint-Sulpice veghează asupra pomelnicelor de nume care sună ca nişte consilii de administraţie. Bancheri de bronz, cucoane de marmură, bisericuţe neoelenice, bocitoare săpate în coloane sparte, draperii de piatră, suspine teoretice. Copacii negri pe cerul plumburiu. Cortegiul în urma dricurilor acoperite de florile roşii de siminoc, cu steagurile sale, părea să întrerupă o lungă adunare de capitaluri şi de venituri scrisă pe prundişul mărunt al aleilor. Cele două dricuri mergeau unul lîngă altul. Se stîrni o goană printre morminte, ca o cursă, a oamenilor care voiau să ajungă mai repede la crematoriu.

Înfăţişarea de templu a acestui monument trezi din nou în Catherine spiritul critic. Ploua mereu, o ploaie măruntă. Mulţimea se îngrămădise în faţa crematoriului, şi pe treptele acestuia vorbitorii cuvîntară.

Catherine ascultă nerăbdătoare primele discursuri. Se plictisi auzindu-l pe Bracke repetînd în franţuzeşte discursul germanului Kautsky, urmat de Camélinat care-l traducea pe cel al englezului Keir Hardie, un soi de mormăială din care Catherine nu avea ce reţine. Vorbi apoi unul din partea Internaţionalei, altul pentru Partidul Socialist Belgian... Îl auzi pe bătrînul Vaillant al cărui nume trezea aici, în cimitirul acesta, amintirea Comunei şi ultima rezistenţă a Federaţilor printre morminte. O trase pe Jannette înainte, pentru că voia să audă ce va spune peste cîteva clipe frumoasa socialistă rusă.

Un fum cenuşiu se înălţa din crematoriu. Vîntul îl întindea acum ca un zăbranic peste cei de faţă. Deodată, toţi cîţi se aflau acolo se deşteptară parcă din somn, cei care duceau steagurile îşi înălţară poverile lor roşii, izbucniră aplauze : pe treptele templului unde aveau să ardă trupurile soţilor Lafargue, se ivise un bărbat rotofei, patetic şi bărbos. Fără ca nimeni să-i spună numele, Catherine nu putea să se înşele ; prea multe fotografii popularizaseră înfăţişarea lui Jaurès. Ea îi era dinainte ostilă. Din principiu. Ca şi faţă de *Marşul funebru* al lui Chopin. Cu un amestec de motive bune şi rele, mai mult rele. Printre altele, avea oroare să-i vadă pe oameni căzînd în admiraţie înaintea unui conducător. Poate că mai mult decît s-ar putea crede, era o prejudecată pe care i-o aţîţau conversaţiile din jurul ei ; nu-şi dădea seama de asta şi ar fi fost revoltată dacă cineva i-ar fi spus-o. Totuşi, pînă şi maiorul Mercurot era într-o măsură oarecare pricina acestei neîncrederi faţă de Jaurès. Catherine îl găsea pe vestitul tribun prea sforăitor.

Ce-i drept, aşa era. Dar avea în el o violenţă convingătoare. Cîntecul meridional al vocii sale o cuceri pe Catherine, fără voia ei : „Lafargue, cu pornirile pline de vioiciune ale firii sale, cu năprasnicele răbufniri ale mîniilor sau ironiilor sale, se întorcea întotdeauna spre acţiunea centrală a Partidului, împins de devotamentul său, de un idealism statornic şi fără seamăn, de o grijă plină de rîvnă pentru unitatea socialistă..."

Un idealism statornic ! Catherinei îi venea să protesteze. Lafargue idealist ! Haida de ! Asta tot Chopin era, şi de cea mai proastă calitate.

„...Lafargue moştenise din gîndirea filozofilor francezi ai veacului al XVIII-lea... Iată mai bine de o sută de ani, de la Babeuf al nostru, de cînd socialismul este în marş..."

Despre Marx nici un cuvînt. Jaurès apăsase cu oarecare emfază pe pronumele posesiv : Babeuf *al nostru*. Catherine nu se putea opri de a gîndi că vorbitorul îl dăduse deoparte pe Marx ca german. Totuşi, se lăsa cucerită de farmecul acestui glas :

„...E bine ca înaintaşii să fie prezenţi pentru a ne arăta că făgaşul pe care mergem e cel drept..." Entuziasmul în jurul ei era molipsitor. Oamenii uitaseră de ploaia care cădea mereu.

După aplauzele furtunoase stîrnite de ultimele cuvinte ale lui Jaurès, rusul, pe care Catherine îl văzuse în strada Dupetit-Thouars vorbind cu cetăţeana Kolontai, luă cuvîntul, şi asistenţa îl ascultă politicos : „Cu mult înainte de revoluţia noastră, zicea el, în perioada care a precedat-o şi pregătit-o, proletarii noştri conştienţi, social-democraţii noştri se deprinseseră să vadă în Lafargue pe unul dintre cei mai mari şi mai profunzi propagatori ai ideilor marxiste. Aceste idei, confirmate în chip aşa de strălucit de întreaga noastră experienţă a luptei de clasă în timpul revoluţiei şi în timpul contrarevoluţiei, au fost drapelul în jurul căruia s-a adunat în rînduri strînse acel detaşament înaintat al proletariatului care a ştiut să dea lovituri grele absolutismului şi a ştiut să apere cauza socialismului, a revoluţiei şi a democraţiei, împotriva nehotărîrii şi a şovăirilor burgheziei liberale..."

„Cine e ?" întrebă Jeannette pe un om de lîngă dînsa. Era delegatul Partidului Social-Democrat Rus, cetăţeanul Lenin.

În numele socialiştilor-revoluţionari, cetăţeanul Rubanovici îi urmă la cuvînt. Catherine îşi aminti deodată de manifestul acela din 1904, prin care socialiştii-revoluţionari luaseră asupra lor răspunderea asasinării ministrului Plehve. Şi îi veni în minte cearta ei cu Jean, la un prînz, după ce se întorsese de la Cluses, iscată tocmai de acest eveniment. Rubanovici vorbea în numele revoluţionarilor care se aflau în fundul Siberiei, şi auzindu-l, Catherine simţea tot romantismul temniţelor politice ca o piatră pe inimă. Trecuse mai bine de un an de cînd Egor Sergheevici Sozonov se omorîse şi el, tot acolo — la Irkuţk oare ? Catherine nu mai ştia bine unde. Şase ani după executarea lui Plehve. Dar Catherine se întoarse îndată din Siberia pentru că acum vorbea Kolontai.

Catherine nu ascultă cu atenţie ceea ce zicea. De altminteri, fu o cuvîntare foarte scurtă. Vorbea de florile care se pun pe morminte, de buchetele roşii de imortele, de sentimentele femeilor socialiste din Rusia... Femeile socialiste ale Rusiei... Dincolo de cuvinte, pentru Catherine fu clipa cea mai mişcătoare a zilei aceleia. Femeile socialiste ale Rusiei... Cuvintele acestea erau pentru dînsa o adevărată băutură ameţitoare. Nu era vis, acolo se afla o femeie care vorbea în numele lor. Toate pozele ruseşti din cărţile pe care le frunzărise acasă erau contrazise. Ţărăncile cu capul plecat în faţa boierului. Femeile îngenuncheate la icoane. Toate imaginile acestea pieriseră deodată. Femeile socialiste ale Rusiei...

Un alt orator vorbea. O furtună însoţită de ploaie se porni pe neaşteptate, şi aşa de năprasnică, încît toată lumea o luă la fugă. Vorbitorul rămase pe treptele crematoriului, în mijlocul copacilor negri, şi un fum tot mai gros se înălţa deasupra capului său printre puhoaiele de sus.

9

Poate că atunci cînd i se propusese lui Victor să-i ajute pe grevişti, Catherine îşi făcuse o idee a ei despre grevă şi cît ar putea să ţină, sau cel puţin nici nu-şi pusese această problemă. Dar după cincisprezece zile, călătoria matinală la Levallois şi orele de birou începură să-i devină grozav de nesuferite. N-o mai interesa oare atît de mult bătălia ? Ea continua totuşi cu o îndîrjire mereu nouă. Întreprinderile făceau eforturi încăpăţînate ca să spargă greva. Organizau în fiecare zi un fel de defilare a maşinilor, care nu puteau merge decît de la un garaj la altul, punînd la volan tineri luaţi de la prefectura de poliţie — unde Lépine făcea tot ce-i cerea consorţiul — sau aduşi cu mari cheltuieli din cine ştie ce fund de provincie, flăcăi pe care nu-i atinsese propaganda roşie, proaspăt dresaţi de societăţile de ocrotire a tineretului şi de milităria abia terminată.

Incidentele de stradă se înmulţeau : geamuri sparte, maşini arse etc. Lucrurile ajunseseră pînă acolo încît, pentru a-şi apăra şoferii, costisitoare armată de spărgători de grevă, care nu era bună decît de paradă, întreprinderile ceruseră sergenţi de oraş ca să-i însoţească. De ochii lumii se născocise un pretext : sergenţii de oraş nu erau în realitate decît nişte călăuze pentru şoferii boboci, abia debarcaţi la Paris, şi care îşi rătăceau clienţii prin capitală.

Greviştii nu se puseseră toţi de acord în privinţa metodelor ce trebuiau folosite faţă de cozile de topor. Era a doua zi după dezbaterile parlamentare asupra dreptului de grevă. Partidul radical-socialist luase poziţie împotriva sabotajului, împotriva vînătoarei de vulpi, adică a luptei cu uneltele patronilor. Chiar în sindicatul birjarilor şi şoferilor exista un curent de aprigă împotrivire faţă de ceea ce numeau acte de teroare. Dar legalismul acesta era în general rău văzut de şoferi. Bachereau, de pildă, se făcea foc numai cînd auzea despre asta. Se împrietenise la toartă cu Catherine şi, cum locuia în Levallois, trecea s-o vadă la birou, în strada Cavé.

Politica lor e o cloacă, zicea el. N-avem nevoie de aşa ceva. Nişte poveşti cu burghezi şi trădători, asta-i toată politica. Uită-te la Briand : puşlamaua puşlamalelor. Şi ăsta era pînă mai ieri marele om al socialiştilor ! Ca şi Millerand, ca şi Viviani. Noi nu ştim decît una şi bună : revendicările noastre, acţiunea sindicală. Ah, fir-ar să fie, dacă proletarii şi-ar putea vîrî asta în cap ! O mişcare ca a noastră, fireşte, e o treabă destul de frumuşică, dar trebuia oare să rămînă aşa, în familie ? Trebuiau să se mişte o dată cu noi toţi cei de la transporturi. Să nu mai iasă nici tramvaie, nici metro. Bine i-ar mai sta atunci Parisului, să-l mănînci nu alta. După aceea să pornească toţi ceilalţi... Greva generală !

Greva generală era visul său, numai de ea vorbea. Muncitorii nu-şi cunosc puterea : „Dar bine, gîndeşte-te numai la grevele din ultima vreme... Feroviarii, marinarii rezervişti şi... chiar istoriile alea cu podgorenii din Champagne sau ce-au făcut muncitorii din construcţii acum doi ani... Apoi, manifestaţiile pentru Ferrer în octombrie. Vezi ce-ar ieşi dacă toţi ăştia ne-am strînge laolaltă ?" De altminteri, Bachereau încheia zicînd că nu era nimic de făcut : „Am fost şi am rămas nişte zevzeci."

Toate acestea o frămîntau pe Catherine : şi dînsa dispreţuia trăncănelile de la Palatul Bourbon [1], şi pe dînsa o descuraja această grevă : ce se va alege din ea pînă la capăt ? Consorţiul are să reziste cît timp va fi nevoie. Catherine vedea mizeria şoferilor. Tot eroismul acesta irosit zadarnic ! Şi sfîrşea prin a fi de o părere cu Bachereau asupra unui lucru, recunoscînd că şi unul şi altul nu aveau încredere decît în acţiunea directă: să le ardem maşinile, să-i pocnim de să le sară măselele!

---

[1] Sediul parlamentului francez.

Bachereau se luă la harţă într-o zi cu Dehaynin în privinţa lui Fiancette:

„Da, Fiancette ăsta al tău mă dezgustă, răcnea Bachereau, n-aş vrea să mă bag în murdăriile lui! Încă un greţos care se va procopsi ca şi ceilalţi! Mai întîi, ce are de spus dacă dăm foc maşinilor? De ne-am fi luat după el, nici nu începeam greva... Da, da, în seara cînd am hotărît la Casa sindicatelor să începem lupta, a spus că nu-l priveşte dacă iese vreo dandana!“

Victor îl apăra pe Fiancette. Adică apăra conducerea sindicatului. La drept vorbind, zicea el, Fiancette nu combătuse greva. Se temea numai că şoferii care lucrau la micii patroni nu i se vor alătura...

Bachereau îi tăie vorba. „S-o crezi tu! Şi-a ascuns gîndurile adevărate pomenind de grevele dinainte şi de criticile ce i s-au adus, pentru că se dovedise un molîu, ca să nu-şi ia de data asta vreo răspundere. Nu aşteaptă decît clipa ca să spună că nu trebuia să pornim greva! Şi tu, care va să zică, şi tu eşti contra pedepsirii cozilor de topor?“

Asta, nu. Victor nu era contra pedepsirii cozilor de topor. Nişte scîrbe. Nu era însă un motiv pentru a nu folosi şi celelalte mijloace. Dacă guvernul ar putea fi convins să facă presiuni asupra societăţilor. Comerţul avea pagube de pe urma grevei... „Gogoşi! urla Bachereau, guvernul, comerţul şi societăţile sînt o singură gaşcă!“ Catherine îi dădea dreptate.

Întoarcerea doamnei Simonidze încurca de asemenea lucrurile. Fără să îndrăznească a lupta făţiş cu fiică-sa, nu ascundea că noile îndeletniciri ale Catherinei îi displăceau. Şi apoi cu sănătatea ei şubredă, asta era nebunie curată. Hélène se instală în locuinţa de pe *rue de Babylone* şi vorbea surorii sale cu oarecare ironie de şoferii ei de taxiuri. Aceasta o făcu de altminteri pe Catherine să se încăpăţîneze şi mai mult.

Dar nu se simţea în apele ei. Victor o enerva cu optimismul său...

Cît despre maiorul Mercurot, el fierbea de mînie. Din pricina cuvîntării lui Caillaux la Saint-Calais. De mai bine de o lună nu-şi venea în fire. Cînd te gîndeşti că un Savorgnan de Brazza, un Coppolani muriseră pentru a da Franţei un imperiu! Caillaux vînduse Congoul Germaniei. Era o ruşine cum nu se mai pomenise alta. Ba da. Sedanul. Şi încă, nu ştiu dacă se poate face o comparaţie: la urma urmei, aceea a fost o înfrîngere militară! De ce nu le dădea nemţilor şi Nancy, din moment ce se apucase să împartă. Are s-o facă rîndul viitor.

Catherine găsea că are haz cumnatul. Dar cînd descoperi şi printre şoferi pe unii care vorbeau aşa, nişte grevişti, tovarăşi nu tocmai de lepădat, ei bine, asta o scotea din sărite. Bachereau triumfa: discursul lui Jaurès, cînd chestiunea ajunse în dezbaterea Camerei deputaţilor, a fost o nostimadă. Ce anume propunea Jaurès? Mai întîi îl aproba pe Caillaux pentru că stătea la tocmeală cu Germania. Doar nu voia să strîngem prea tare şurubul în Africa, pentru a înlesni afacerile, dar cerea să pătrundem cu binişorul la negri. „Ah! Aşa socialist mai zic şi eu!“ scrîşnea Bachereau.

Catherine, ce-i drept, citise cu revoltă celebra frază asupra celor trei forţe din lume care se îmbină în chip *fericit*: organizaţia internaţională a muncii, capitalismul modern şi vechiul idealism american. Victor încercă să-l apere pe Jaurès, dar se dovedi prea slab pentru aşa ceva. Auzindu-l, Catherine îşi pierdea încrederea în el.

La Marta, ea îl întîlni pe Joris van Houten care se interesă foarte mult de noua activitate a domnişoarei Simonidze. Fără umbră de ironie şi destul de curtenitor. În sfîrşit, aşa cum era întotdeauna cu dînsa, Catherine vorbea pe un ton sfidător. Îşi apăra şoferii. Nu că i-ar fi atacat cineva, dar Joris îl cunoştea pe Wisner şi afirma că Wisner era socialist. E o neînţelegere la mijloc, zicea Joris: dacă muncitorii ar pricepe că interesul patronilor era şi interesul lor... În ce priveşte taxiurile, lucrul acesta nu e oare limpede? Nu e vorba de nişte salariaţi, primind din mîinile patronului simbrie în fiecare zi, ci de asociaţi ai acestuia, interesaţi în afacere, luînd atîta la sută din încasări... Întreprinderile îşi aveau riscurile lor, materialul care se demoda, răspunderile pentru accidente...

Cît despre cedarea unei fîşii din teritoriul Congoului către Germania, domnul van Houten nu putea, fireşte, s-o discute cu pasiunea pe care ar fi pus-o dacă era francez. Vorbind, îi zîmbea Martei care confunda acest doliu naţional cu mîhnirea ei personală : moartea surorii sale şi amintirea lui Brazza. În ceea ce-l privea, Joris îi dădea dreptate preşedintelui de Consiliu. Fusese evitat cu înţelepciune un conflict armat. „Şi de fapt, domnişoară dragă, explica el, ceea ce trebuie mai întîi şi întîi să avem în vedere e interesul Franţei, sau mai de grabă interesele sale. Căci ea are interese diverse. Tezele care se înfruntă la tribuna parlamentului rezumă, în realitate, aceste interese grupate, unele cu majoritatea, celelalte cu minoritatea. De o parte avem bancherii care au mizat pe exploatarea Congoului, de cealaltă un adevărat consorţiu pentru finanţarea Marocului, şi care nu se putea angaja în operaţii mari decît atîta vreme cît era sigur de a avea mîinile libere. De altminteri, se face o mare greşeală judecînd afacerile astea dintr-un punct de vedere naţional : în Congo, bunăoară, colaborarea capitalurilor franco-germane e asigurată de o societate unică..."

Era foarte bine informat elegantul iubit al Martei. Wisner care, nu-i aşa, făcea parte din diverse grupuri de colaborare internaţională a capitalului, îi vorbise de toate acestea. Era curios să vezi ciocnirile de interese pînă şi în sînul guvernului : Steeg, de pildă, avea proprietăţi în Maroc, ca Wisner însuşi de altfel, ca Joseph Quesnel, şi ca întregul consorţiu al taxiurilor : nişte terenuri la Casablanca. Dimpotrivă, o adevărată dramă era aceea al ministrului Coloniilor, domnul Lebrun ; obligat să apere acordul franco-german, n-a făcut-o decît călcîndu-şi pe inimă, şi plînsese, ziceau unii, în Consiliul de miniştri. Şi demersul deputaţilor din Lorena care nu voiseră să voteze acordul pentru că în Lorena mutilată lumea n-ar fi înţeles părăsirea unui teritoriu în faţa învingătorilor de la '71, demers cu o valoare de simbol: veniseră toţi laolaltă să strîngă mîna lorenului Lebrun pe care îndatoririle sale ministeriale îl împiedicau să voteze contra.

„Ştii, domnişoară, nici cînd e vorba de deputaţii Lorenei nu trebuie să te iei după aparenţe: în treburile ţării, ei nu sînt reprezentanţii Jeanei d'Arc, ci ai faimosului Trust al oţelului..." Joris îşi dăduse drumul, explica pe un ton de respectuoasă bunăvoinţă, convingător, toată şurubăria economică a statului. Bătălia parlamentară nu era decît faţada în dosul căreia aveau loc adevăratele tîrguieli. Nu existau deosebiri atît de mari între Caillaux şi adversarii săi: Trustul oţelului juca pe amîndouă tablourile. Auzindu-l, Catherine se gîndea la fraza lui Jaurès care o indignase aşa de mult. Capitalismul modern, care grupează capitalurile şi le împleteşte în aşa fel încît „dacă un fir al creditului se rupe la Paris, creditul e zguduit la Hamburg..." poate într-adevăr să se înţeleagă în chip *fericit* cu vechiul idealism american şi cu organizaţia internaţională a muncii; Catherine avea astfel măsura acestei organizaţii, aşa cum ea apărea chiar în ochii unuia dintre şefii ei, marele Jaurès, în care atîţia oameni îşi puneau speranţa, speranţa lor în pacea lumii.

Deocamdată, la Levallois, ca şi la Hamburg, la Casablanca sau la Baku, aceiaşi capitalişti ţineau în mîna lor pîinea cea de toate zilele a lui Bachereau sau a lui Victor, şi tot ei hotărau să-şi pună interesele la unison. De rîndul acesta lumea scăpase de prăpăd în ultima clipă; dar data viitoare? Războiul nu se terminase între italieni şi turci şi uite că începea iar între turci, sîrbi şi bulgari. Deunăzi, Petru I al Serbiei vizitase uzinele lui Wisner: asta s-a putut vedea în toate ziarele. Se interesase chiar de traiul muncitorilor metalurgişti, acest rege om de treabă. Spusese că va lua pildă de la legislaţia socială a Franţei pentru a da Serbiei una la fel, de îndată ce ţara lui va păşi într-o eră mai pacifică...

Perspectivele acestea făceau ca munca depusă de Catherine la Levallois să-i devină în fiecare zi tot mai nesuferită, mai searbădă. Cum de-i putuse trece prin minte să se vîre în ciorba asta ? Chiar că-i mai ardea cuiva să se ocupe de cei douăzeci şi cinci de gologani pe zi ai şoferilor cînd în orice clipă putea să înceapă războiul. Nişte bombe, iată ce-ar fi trebuit acum, bombe...

Tocmai atunci izbucni dandanaua din strada Ordener : isprava banditilor automobilişti aruncă dintr-o dată în umbră şi Congoul şi Marocul şi greva şi războiul din Balcani. Un fel de frenezie întreţinută de ziare făcu din atentatul împotriva unui încasator de bancă centrul atenţiei şi discuţiilor tuturor. Sfîrşitul lui decembrie şi începutul lui ianuarie fură din ce în ce mai pasionate de legenda sîngeroasă, de eşecul poliţiei, de atacurile repetate pe care le dădeau aceşti oameni ale căror nume, nu se ştie cum, fără ca vreo mărturie să le recunoască, erau zvîrlite în gura lumii, înconjurate de o glorie stranie şi criminală. Anarhişti, în privinţa asta nimeni nu arăta îndoială, dar era într-adevăr Bonnot ? Şi acest Carouy de care se vorbea ?

Bandiţii automobilului cenuşiu deveniseră un subiect de aprige discuţii între Catherine şi Victor. Cei mai mulţi dintre grevişti, după părerea Catherinei, vorbeau despre bandă întocmai ca Mercurot şi ca ziarele burgheze.

Ea, bineînţeles, îi găsea admirabili. Singuri împotriva tuturor ! Cu un pistol în mînă, înfruntau societatea.

Victor zicea că erau doar nişte asasini şi că istoriile astea făceau jocul poliţiei. Mai întîi, nu puteai spune că oamenii aceştia erau nişte muncitori... Cînd îl auzea vorbind aşa, Catherine începea să-l urască. Pe măsură ce laţul poliţiei se strîngea în jurul redacţiei ziarului *Anarhia* (ca urmare a căror denunţuri ?), văzînd acolo pe inspiratorii şi chiar pe complicii lui Bonnot, tînăra femeie, care îşi amintea de Libertad şi de vizita la Romainville, se simţea tot mai legată de noii săi eroi ; şi nu lipsea mult ca să vadă în Victor un poliţist. N-aveau oare, Victor, Bachereau, Catherine şi neînfricaţii bandiţi aceiaşi duşmani ? Ah ! să fi fost cîteva sute de alde Bonnot, n-ar mai duce-o mult capitalismul ! Victor înălţa din umeri. Bachereau nu se arăta atît de categoric, dar era limpede că şi el se gîndea la *nevinovatele victime*. Cum aşa ? se indigna Catherine. Mereu acelaşi lucru ! Să-ţi placă ţelul final, dar nu şi mijloacele pentru a-l atinge.

„Victor, zicea dînsa, dumneata crezi că bomba care l-a ucis pe Plehve n-a ucis şi oameni nevinovaţi ? Cu toate acestea, socialiştii-revoluţionari nu s-au lepădat de fapta asta ca de un asasinat. Au revendicat-o ca pe a lor. Mi-e ruşine cînd regăsesc în gazetele muncitoreşti toate banalităţile de comisariat ale presei burgheze...

— Mai întîi, răspundea Victor, istoriile astea cu *luarea îndărăt*[1] şi alte bazaconii n-au nimic de-a face cu atentatele politice. Şi apoi, atentatele politice n-aduc nici un folos clasei muncitoare ! Cînd nu sînt chiar puse la cale de poliţie..."

Asta o scotea cel mai mult din sărite pe Catherine care îşi aducea aminte de Vaillant, anarhistul întrezărit odinioară. Cel ce aruncase bomba la Camera deputaţilor. Un om care nu avea para chioară în buzunar. Nu putea să uite ochii lui... Victor îi tăie vorba :

„Ei, da, frumoasă treabă a făcut Vaillant al dumitale ! Să dai prilej poliţiei de a cere deputaţilor înspăimîntaţi să voteze tocmai legile în numele cărora sînt prigoniţi muncitorii care luptă pentru pîinea lor... Să fi voit s-o facă înadins şi n-ar fi reuşit mai bine. Bombele aruncate ici şi colo nu dăduseră rezultate, trebuia una la Cameră pentru a înarma pe patroni împotriva muncitorilor. Nu m-ar mira ca Vaillant al dumitale să fi făcut doar ce i se spunea să facă..."

Asta le punea vîrf la toate. De altminteri, Catherine începuse să tuşească şi vila de la Berck o aştepta. În fond, hotărîrea ei era luată cu cîteva zile înainte. Îi anunţă pe tovarăşii din strada Cavé că trebuia să părăsească Parisul. Se arătară drăguţi, împotrivindu-se. Dar oricum, ea simţea că acestea erau tot amabilităţi de cel mai prost soi, ţinînd loc de recunoştinţă ; la drept vorbind, aveau simpatie pentru dînsa, nu-şi pusese oare timpul ei în slujba grevei ? De aici însă pînă la recunoştinţă! Era cam închipuită tînăra domnişoară. Vă întreb şi eu, pentru ce ar fi trebuit să aibă recunoştinţă şoferii faţă de oricine o fi fost, numai fiindcă o mic-burgheză nu era cu poliţiştii şi cu patronii împotriva lor. Nu era oare firesc să fie aşa? Şi chiar dacă l-ar fi întrebat pe Victor despre asta, se prea poate ca el să-i fi reamintit că trăia din mandatul poştal trimis de la Baku.

---

[1] *reprise individuelle,* termen consacrat al mişcării anarhiste, indicînd confiscarea prin jaf individual a avutului burgheziei.

Doamna Simonidze era încîntată că fiică-sa se întorcea la Berck. Sănătatea ei o cerea. Şi apoi, scăpa şi de istoria aceea cu greva: pentru Hélène, cu situaţia soţului ei, era compromiţător să aibă o soră ca asta. În sfîrşit, doamna Simonidze se obişnuise să trăiască singură în locuinţa de pe strada Blaise-Desgoffe.

În timp ce-şi împacheta lucrurile, Catherine se certă totuşi cu mamă-sa. Tot de la Bonnot se luară. Doamna Simonidze repeta ceea ce citise în *Le Matin* sau ce zicea Hélène. Catherine sări ca arsă. Cum se poate să vorbească aşa, ea, cu ideile ei de odinioară?

„Fata mea, spuse doamna Simonidze, te vei schimba ca şi mine. Cînd eşti tînăr, îţi place violenţa...

— Nu de violenţă e vorba, sau dacă vrei, fie, dar de violenţa pe care o exercită cei ce au totul împotriva celor ce n-au nimic!"

Doamna Simonidze cunoştea toate astea. Cercurile anarhiste nu erau aşa cum le vedea fiică-sa: mişunau prin ele mulţi, mulţi oameni ai poliţiei. Haide, acum că se pornise, mamă-sa se va apuca oare să-i vorbească la fel ca Victor? Catherine îi dădu şi ei în cap cu Vaillant: „Poate că asta te plictiseşte, eu una, însă, n-am uitat. Eram o copilă, ceva ca o păpuşă pe care o arunci într-un fotoliu, dar aveam ochi şi urechi. Mi-aduc bine aminte... Avea o fetiţă care se numea Sidonie, şi el lucrase la o fabrică de încălţăminte din Africa şi plăcintarul îl bătea cînd era copil..."

Îi amintea mamei sale de seara aceea cînd doamna Simonidze plînsese. Dar doamna Simonidze nu părea să fi păstrat nici o emoţie din toată întîmplarea de atunci. Cotrobăia prin odaie căutînd chibriturile, şi nu le găsea. „Îţi mai aminteşti, Katiuşa? Da, îl ascultam cu interes pe acest Vaillant. Un om curios. Cînd mi-a vorbit însă de ceea ce avea de gînd să facă, mi-am zis că nu aveam dreptul să păstrez asta pentru mine.

— Ce spui ?“

Catherine era în picioare, tremurînd. Doamna Simonidze găsi în sfîrşit chibriturile. Catherine le băgase iar printre ciorapii vechi în sertarul unde îşi golea de obicei buzunarele. „Nu-l mai ţii minte pe Dubreuil, nu ? Tînărul acela înalt şi oacheş care-l adusese pe Vaillant la mine ? Ei bine, lui i-am spus ce plănuia să facă Vaillant... Nu prea ştiam ce hram poartă acest Dubreuil, abia după aceea am aflat că era în slujba poliţiei... Aşadar, cu cinci sau şase zile înainte de atentat, cei de la prefectura de poliţie ştiau că va fi aruncată o bombă la Cameră. N-au făcut nimic spre a împiedica asta. Dimpotrivă. Şi ei cunoşteau adresa lui Vaillant, odaia în care îşi pregătea bomba, pe strada Dareau, dacă nu mă-nşel. Pesemne că asta le convenea, să fie cîţiva deputaţi ucişi... în legătură cu o combinaţie ministerială... nu mai ştiu...“

În aceeaşi seară, Catherine se întorcea la vila Baisedieu, cu nişte ochi de moartă.

10

O mie nouă sute doisprezece începea rău.

Wisner nu era superstiţios, dar la 1 ianuarie, venind dinspre Louveciennes, de la prietenul său Charles Roussel, pe cînd trecea prin Puteaux, ca să ajungă la locuinţa sa din Bord de l’Eau, unde Diana îl aştepta, Mercedesul pe care-l conducea călcase o bătrînă.

Era sau nu era vina ei ? Cinstit vorbind, Wisner nu putea s-o spună. El o zărise în colbuirea cenuşie a asfinţitului, desprinzîndu-se de trotuar şi trecînd ca o găină mare neagră pe dinaintea maşinii. Se simţise săltat deodată, apoi auzi, sub el, zgomotul penibil al oaselor strivite.

Mercedesul gonea, şi mai trebui să facă pe puţin treizeci de metri pînă să oprească. Farurile erau mînjite de sînge. Se vedeau fîşii de şorţ albastru, şi smocuri de păr, şi fărîme de carne pe botul maşinii. Bătrîna mai trăia încă. Sufla greu, parcă surprinsă în somn de un atac. Avea bazinul strivit şi o fractură a craniului. Redobîndi totuşi deodată forţa neomenească a ţipetelor. În jurul maşinii se îmbulziseră muncitori, gospodine, o mulţime ameninţătoare. Poliţiştii încheiau procesul-verbal, arătîndu-se binevoitori cînd aflară cu cine au de-a face. Totuşi, cercul se strîngea tot mai mult şi lucrurile puteau lua o întorsătură urîtă. Dar bătrîna salvă situaţia.

Muri.

Şi nu aşa, cît ai zice pîs, ca găina strivită care, după ce se zvîrcoleşte acoperind şoseaua cu penele ei, îşi pune jos dintr-o dată gîtul slab şi moare. Nu. Într-un chip fioros, dramatic, neaşteptat.

Ea nu lăsase din mînă nici o clipă o geantă de muşama neagră cu crăpături gălbui, în care era o pîine. Trupul prăbuşit ca un morman de carne în noroiul uliţei largi, fără a mai fi în stare să se ridice, zăcea acolo cu pîntecul zdrobit sub fustele sărăcăcioase care dezveliseră deasupra ciorapilor de bumbac bej nişte biete coapse de femeie bătrînă, boţite, mînjite de sînge şi de ţărînă. Obrazul lipit de pămînt se mişca încetişor şi gemătul care ieşea din grămada strivită se prefăcea brusc într-un ţipăt ascuţit, făcîndu-i să tresară pe cei vreo sută de oameni îngroziţi, strînşi roată împrejur.

Deodată, sub cămaşa jerpelită, pieptul începu să i se zbată repede şi, cu o mişcare neaşteptată, bătrîna izbuti să-şi adune trupul sfărîmat. I se văzu pentru întîia oară faţa cu gura ştirbă. Deschidea nişte ochi stinşi şi bolborosea ceva. N-apucă nimeni să întindă braţul ca s-o sprijine. Într-un urlet, se ridicase în picioare, şi pumnul ei înălţa geanta de muşama spre cer, învîrtind-o în aer. O auziră ţipînd : *pîinea,* apoi se prăbuşi în sînge şi în noroi, ca un castel din cărţi de joc.

Zăpăceala era aşa de mare că uitaseră toţi de ucigaş. Unul dintre agenţi, care avea acum toate informaţiile necesare, le făcu semn s-o şteargă.

La 3 ianuarie, bandiţii automobilişti omorîseră un rentier şi pe slujnica acestuia la Thiais. Groaza de anarhie bîntuia pe la Bursă.

Nu, o mie nouă sute doisprezece nu începea bine. Ce să crezi bunăoară de căderea guvernului Caillaux ? Fireşte, nu era vorba de fapt să se revizuiască acordul franco-german, ratificat de Cameră. Senatul îşi făcuse cheful de a concedia pe omul care cedase o fîşie din Congo lui Wilhelm al II-lea, şi atîta tot. Senatul nu prea reprezenta îndrăzneala în materie de gîndire politică. Reacţionar, punea problemele de prestigiu înaintea intereselor adevărate. Asta, cel puţin, era părerea lui Wisner, care vedea totuşi cu plăcere situaţia clarificată în Maroc. Grupul său, cu Quesnel şi ceilalţi, va putea acum să-şi realizeze planurile. Preţul terenurilor de la Casablanca şi de la Rabat se şi ridicaseră simţitor. Unde mai pui că erau acolo zăcăminte de fosfaţi...

La drept vorbind, oamenii de afaceri se consolau de căderea lui Caillaux. Guvernul Poincaré număra destui membri ai fostului cabinet : Klotz, Steeg, adică cei mai de seamă. Aşa că nu era nici o primejdie în ce priveşte Marocul. Ăştia nu vor lăsa guvernul să ducă o politică potrivnică unor întreprinderi la care erau interesaţi. Judecînd bine, operaţia senatorială nu era aşa de proastă : îl sacrificau pe Caillaux, rău văzut de patrioţi, cărora li se dădea un loren în locul său, pe Poincaré, iar afacerile îşi urmau cursul, ceea ce interesa în primul rînd. Bineînţeles, asta ducea neapărat la o politică de prestigiu faţă de Germania, aşa cum o cerea hotărît opinia publică. Pentru a o face, va trebui sporit bugetul războiului, şi Wisner, la ultimul consiliu de administraţie al societăţii *Imobiliara din Casablanca,* vorbise cu secretarul unuia dintre miniştri, un băiat deştept al cărui nume nu şi-l putea aminti, despre o combinaţie foarte interesantă : uzinele Wisner vor furniza Companiei de transporturi în comun noi autobuze care, în caz de război, ar fi transformate numaidecît pentru transportul trupelor. Wisner pusese de îndată afacerea în studiu.

Nu că se plictisise prea mult de Diana, dar lui Wisner îi plăcuse întotdeauna să meargă la bordel. Pentru el, Diana era ca un cal de curse care-ţi măguleşte amorul propriu. Făceau bine dragoste împreună. Fostul mecanic se ţinea foarte mîndru de vlaga lui. Era un bărbat energic, înzestrat în chip uimitor pentru recorduri de tot felul. Se ocupa de uzina lui, unde se ducea în fiecare zi, de o sută de afaceri pe care le conducea, de combinaţii internaţionale... Toate acestea îi lăsau însă destul timp ca să aibă o amantă, şi să n-o neglijeze, continuînd totodată să petreacă nopţi întregi cu prieteni prin fel de fel de stabilimente, unde nu se dădea în lături să arate ce poate...

Charles Roussel, patronul vestitei case de croitorie pentru femei, aproba gestul Senatului. Asta însă, pentru că doamna Caillaux nu se îmbrăca la el. Ba poate chiar că fusese clienta lui Poiret, iar Poiret era pentru Roussel ca sarea în ochi. Casa Roussel de pe *rue de la Paix*, se afla, o ştie toată lumea, la a treia ei generaţie de croitori şi toţi numindu-se Charles din tată în fiu. Wisner îl lua peste picior, pomenindu-i mereu de Poiret : „Dragul meu, ăsta îţi ia toate femeile nostime, şi Diana îmi spunea..." Charles Roussel strîmbă dispreţuitor din buze şi-şi mîngîie frumoasa lui barbă care începe să încărunţească. Se aflau la Chabanais. Ca să-l cicălească, Wisner ceruse odaia persană, din cauza modei persane lansată de Poiret. Cinaseră tîrziu la restaurantul Prunier, şi nu mai era chip să meargă la vreun teatru. Wisner avea femei pe amîndoi genunchii. „Dragă, răspunse Roussel, toată chestia asta e apă de ploaie... Mititelul de Poiret îşi închipuie că a făcut gaură-n cer. N-are gust nici atîtica. Cînd vrei să îmbraci o aristocraţie de... trebuie să te pricepi. Am fost la dînsul. De cum urci scara, dai de nişte persoane numai în cămăşuţă..."

Una dintre femeile care-şi plimbau uşurel degetele pipăindu-l peste tot pe Wisner, se întrerupse pentru a se amesteca în conversaţie : „Mă prind pe ce vrei, puişorule, că vorbeşti de casa din strada Papillon". Roussel nu mai putea de bucurie : „Na ! Ce-ţi ziceam eu ! Cînd vrei să îmbraci o lume de... trebuie să ai o casă cu o ţinută de... şi care să nu aibă aerul unei case de..."

Expresia favorită a croitorului se termina printr-un plescăit uşor al limbii în dosul dinţilor.

„Văd despre ce-i vorba, continuă tîrfa, pe un ton pătruns de gravitate, scuturîndu-şi salba de galbeni pe care şi-o pusese pentru atmosfera persană ; Poirier ăsta al tău nu ţine un bordel, ci o casă de *rendez-vous* pentru femei măritate. Halal să vă fie ! Nu vă ajung deci fesele noastre ?" Sfîrşi, ridicîndu-şi cămăşuţa de culoarea prunei, tivită cu dantelă galbenă.

Se afla acolo şi o a treia persoană, Williams, directorul ziarului *Le Petit Républicain,* celebru prin ticăloşia moravurilor sale, şi despre care se zicea că-şi omorîse amanta, o actriţă cunoscută. Era mai prieten cu Wisner decît cu Roussel, deşi actuala lui soţie era clienta croitorului. Dar în seara aceea se ţineau tustrei de şolticării, făcînd pe holteii.

„Eu, zise Williams, îl susţin pînă-n pînzele albe pe Poincaré. E omul care va aduce legea serviciului militar de trei ani şi fără serviciul de trei ani, Franţa e pierdută. Poiret al tău se ţine de moda müncheneză. Noi vrem modă curat franţuzească. Femeile noastre să se îmbrace ca pe la noi. Nu ştiu dacă mă înţelegeţi bine..."

Roussel scoase un chiuit : „Williams, ţi-e gura aurită. Pariziana trebuie să rămînă pariziană. Ea are un şic de... şi nu trebuie să şi-l piardă. Uite la secolul al XVIII-lea : acolo vei găsi adevărata Franţă. O Franţă de..."

Charles Roussel avea o colecţie de pictură din veacul al XVIII-lea căreia i se dusese vestea. Tot ce se putea închipui mai cast din tablourile lui Greuze, ale lui Nattier şi ale lui Fragonard. Căci croitorul îndrăgea pictura veacului al XVIII-lea, dar nu pe cea prea decoltată. „Care va să zică, pentru tine Poincaré e veacul al XVIII-lea ? îl luă la rost Wisner. Mă întreb la cine îşi coase nevastă-sa. Îţi pot spune că-i înţolită ca vai de lume... Nu se îmbracă la tine, sper ?"

Aici, Williams găsi prilej să facă nişte glume. Nu prea se amuza el stînd să flecărească aşa la bordel, chiar cu oameni a căror prietenie fără îndoială că o preţuia, socotind-o folositoare pentru afacerile lui. Îl cam bătea gîndul să dea o raită pe la un bordel din *rue de Provence,* unde îi fusese semnalată o trufanda pe gustul său. E ceea ce-i explica, între patru ochi, lui Roussel, care se codea niţel pentru că Williams avea o anumită faimă, şi croitorul nu ţinea de loc să vadă aşa ceva.

„Asta-i bună, suspină una din fîşneţele care dansau între ele la muzica unui gramofon, nici nu ne-am băut şampania şi vrei s-o ştergi ?" Cele şapte sau opt cadîne pe care domnii aceştia le reţinuseră, şi cărora patroana le spusese din timp cine erau simandicoşii oaspeţi, se şi pregătiseră să zgîndărească în fel şi chip poftele clienţilor. Îşi arătau accesoriile scoase din arsenalul casei, şi care nu erau mai persane ca alte alea. Una din ele, o roşcată măruntică, îl înflăcărase de-a binelea pe Wisner.

„Haide, fie şi serviciul de trei ani ! exclamă el, eu o iau pe roşcovană pentru o jumătate de oră ! — Ai să vezi, şopti aleasa, ştiu o figură nouă : ceva ca pe strada Ordener..."

11

Nu încape îndoială că încrederea revenise o dată cu noul guvern, dar toată istoria asta a banditilor automobilişti scotea ţara din minţi. E adevărat că, datorită acestei vijelii, gălăgia opoziţiei nu trezea nici un ecou în public.

Ziarul *Le Petit Républicain* era făţiş de partea lui Poincaré, şi se deosebea de celelalte gazete prin titlurile mari asupra isprăvilor bandei tragice, cum i se zicea. Williams lua taurul de coarne, el fu cel dintîi care dădu în vileag numele anarhiştilor bănuiţi. Ministerul de Interne era foarte, foarte mulţumit. Nu se putea ca asta să nu ajute la succesul afacerii în care Williams se băgase serios : cazinoul din Fleurville. Acesta urma să facă praf cazinourile de la Dinard, Trouville etc. Tot ce are Parisul mai select trebuia să vie la Fleurville pentru a petrece vacanţa. Şi un asemenea lucru nu era cu putinţă fără sprijinul siguranţei generale, oricît de straniu sună asta la ureche. De aceea, titlurile bine ticluite asupra unei afaceri, picată ca din cer la ţanc, erau de nepreţuit. O rîvnă neobosită îi însufleţea pe redactorii ziarului *Le Petit Républicain*. *Ideile* erau supuse marelui patron. Trebuia, fireşte, atacată prefectura de poliţie, dar nu prea de tot... Doar aşa, pentru a întărîta publicul şi a înlesni poliţiei să tragă toate foloasele de pe urma descoperirilor. Asta îi va îngădui să facă un pic de curăţenie în cercurile anarhiste, şi chiar se insinua că printre şoferii de taxi aflaţi în grevă, ideile subversive erau răspîndite — mai ştii ? Poliţia îşi împingea cercetările destul de departe... De la sabotaj pînă la confiscarea averilor prin acţiune individuală, pasul nu e mare.

Wisner încheiase un contract de publicitate cu *Le Petit Républicain*. Îi dădea pagini întregi asupra supapei duble pe care avea s-o scoată în primăvară, şi pusese să se pregătească standuri măreţe pentru lunile de vară. Frumoasa doamnă Brunel făgăduise să vină pentru săptămîna de deschidere a sezonului, ceea ce însemna că Wisner în persoană va fi văzut la cazino. De altminteri, prietenul său Quesnel făcea parte din consiliul de administraţie al acestui ziar... În ce-l privea, Joseph Quesnel, ca protestant, în sinea lui nu-l putea suferi pe Williams. Faima acestui personaj nu-i plăcea, şi l-ar fi îndepărtat bucuros de la conducerea ziarului. Dar Williams era *persona grata* la Washington. Petroliştii de acolo aveau mare încredere în el. Şi chiar Delcassé îl prevenise discret pe Joseph Quesnel că era mai bine să nu stăruie în privinţa asta, pentru a nu tulbura raporturile noastre cu Casa Albă. Dacă i-o cerea şi patriotismul ! La urma urmei, porcăriile acestui domn nu-l priveau decît pe el...

De altfel, consorţiul taxiurilor avea numai motive de-a fi încîntat de serviciile ziarului *Le Petit Républicain*. Interesele sale, nu-i aşa, în afacerea asta, erau chiar interesele lui Rockefeller. Williams ducea o campanie foarte dibace, foarte susţinută pentru a defăima greva şi pe conducătorii ei. Trebuia să ai publicul de partea ta. Ba chiar şi pe aceia dintre şoferi care erau cu-adevărat suflete cinstite, îndrăgind munca, puteai să-i cîştigi printr-o propagandă iscusită. Fireşte, nu pe descreieraţi, ci pe cei care aveau nevastă şi copii, pe flăcăii cu scaun la cap, cărora puţin le păsa de politică şi nu se gîndeau decît să pună nişte bănişori deoparte...

Cu toate acestea, oricît de patriotardă le era politica, cei de la *Le Petit Républicain* se pricepeau s-o lase mai moale. Îi mîncau fripţi pe nemţi, dar la o adică, puneau surdină cînd venea vorba de anumite probleme. Ziarul se arătase printre cele mai moderate în chestia Congoului. Nici nu se putea altfel, pentru a nu rupe contractul cu *Disconto Gesellschaft* din Berlin, o afacere minunată adusă de Joris van Houten.

Joris era prieten la toartă cu Williams, căruia îi făcea servicii nepreţuite, datorită legăturilor sale cu Lépine, cînd cu groaznicul şi regretabilul accident suferit de iubita directorului, în urma cărei nenorociri unii nu şi-au ţinut gura, acuzîndu-l pe Williams de asasinat. Şi fără să ştie mare lucru. Numai aşa, ca să aibă ceva nostim de povestit. În fine, Williams învăţase pe pielea lui ce-i aia presă : te sprijini azi pe unul, mîine pe altul. Important însă era să te ai bine cu cei de la prefectura de poliţie, iar Houten îi dăduse acolo o mînă de ajutor destul de bunicică. Bineînţeles, Joris van Houten fiind olandez nu era obligat să se arate prea băţos în raporturile sale cu Germania. De aceea, era un mijlocitor util şi norocos.

Afară de asta, îl informa pe Williams asupra celor ce se petreceau la prefectură, asupra dorinţelor prefectului. Mare lucru. Cu atît mai mult cu cît la poliţie nu era întotdeauna uşor să ai trecere. Nu-i aşa, miniştrii se schimbă, dar poliţia rămîne... Aici e greutatea. Agenţii de execuţie ai unei politici devin cei ai politicii următoare, rămînînd totuşi legaţi de patronii lor dinainte. În sfîrşit, vorbind pe şleau, nu era o taină pentru nimeni că, în cadrele poliţieneşti, ca şi în cele guvernamentale, existau două tendinţe, reflectîndu-se una pe alta, dar fireşte că în poliţie lucrurile luau poate un caracter mai direct, mai personal, şi într-un anume fel, mai brutal. Asta se înţelege de la sine.

Houten, care era un cinic, ştia să vorbească despre asta de minune. Williams îl lua cu el la curse, îl plimba cu iahtul său. Pe deasupra, olandezul era un individ foarte rezervat în ceea ce priveşte femeile. Un romantic. Frumoasa doamnă van Houten era veşnic în călătorie, şi se ştia că Joris avea o iubită. Dar o ascundea, şi Williams găsea asta foarte drăgălaş, ca o romanţă naivă cu floare albastră, storuri verzi, o colibă şi o inimă ; în sfîrşit, nu mai înceta să facă haz pe seama lui Joris, dar povestea aducea a adiere proaspătă pentru omul acesta, după îndeletnicirile sale de-un anumit fel.

Să luăm, bunăoară, pe Guichard şi pe Jouin, îi spunea Joris. Ei bine, şeful şi subşeful siguranţei nu se împăcau. Lucrul era îndeajuns de cunoscut. Dar de unde venea zîzania ? Se vorbea despre asta ca de o istorie cu nişte oameni care nu se înţeleg. Lumea ar fi trebuit totuşi să priceapă că unul îşi făcuse cariera cu Clemenceau, celălalt cu Caillaux. Aceasta, cel puţin, era explicaţia pe care o dădea Joris. Nu-i aşa, cei ce cîrmuiau Franţa oscilau între două metode. Una, poate că brutală, dar cu moţ fudul în frunte, deşi nu era o metodă de dreapta, deoarece o aplica acest bătrîn comunard de Clemenceau [1]. În ce priveşte politica externă, iată : Să nu închinăm niciodată steagul în faţa Germaniei, să ne sprijinim pe Anglia. În interior, o guvernare cu mînă de fier, mîna „celui dintîi vardist al Franţei" cum se lăudase Clemenceau însuşi. Fireşte, cînd ai fost nevoit să tragi în muncitori, şi nu numai o dată, asta ţi-a ridicat în cap toată stînga. Pînă la urmă a trebuit să lase cîrma pe mîna altuia.

Cealaltă metodă era de a sta la tocmeală. Cu Germania, ca şi cu sindicatele sau cu socialiştii. Guvernul mai slăbea chingile. Închidea niţel ochii la greve. Apoi Ministerul de Interne apuca iar frînele în mînă, datorită bunelor legături pe care le avea cu unii şefi ai sindicatelor. De ochii lumii, cîţiva ageamii, iscoade de ale lui Clemenceau, care îşi trăiseră traiul în mişcarea muncitorească erau demascaţi şi în locul lor se băga, acolo, o poliție politică serioasă: acum guvernul nu se mai slujea de mărunți agenți provocatori, ci de oameni de valoare, care, ca să zicem așa, nici nu făceau parte din poliție, fiind doar niște persoane cu care se putea sta de vorbă.

---

[1] Georges Clemenceau fusese pe vremea Comunei din Paris primarul unui arondisment din capitala Franţei.

Guvernul Poincaré, alcătuit din personalități aparținînd unor grupuri potrivnice, se mulțumea deocamdată să realizeze un compromis între cele două metode. Între cele două mari grupări de interese. Astfel, Clemenceau îl ataca pe Poincaré, în care vedea un vechi inamic, deși tocmai căderea lui Caillaux și a metodei sale îl adusese la cîrmă pe lorenul cu glas de paiață.

Toate acestea apăreau destul de limpede. Dar, cum stăteau lucrurile în poliție...

În poliție, ca peste tot aiurea, se dădea bătălia marilor interese care conduceau lumea. Joris van Houten aducea spre pildă chiar pățania sa: nu fusese el oare, pe la sfîrșitul lui noiembrie, ținta unei adevărate manevre polițiste, el care era totuși bine văzut la prefectură? Încercaseră să-l vîre într-o istorie absurdă, în legătură cu sinuciderea a doi descreierați pe care-i cunoștea nițel. Gafa unui inspector de poliție prea zelos: nu încăpea nici o îndoială. Era o chestiune de rivalitate dintre doi polițiști. Pe drept sau pe nedrept, deși nu avea nici o dușmănie împotriva lui Caillaux (asta, Williams o știa mai bine ca oricine, el care era un vrăjmaș hotărît al fostului președinte de Consiliu), Houten devenise suspect în ochii celor din gașca polițistă care sprijinea cu toată rîvna interesele și politica noului fruntaș radical. Era în ajunul bătăliei parlamentare care avea să se încingă în jurul acordului franco-german. Cazul Houten venea ca o pleașcă: să arunci sămînța vrajbei în tabăra adversă, compromițînd pe unul sau pe altul...

„Și apoi, dragul meu Williams, adevărata pricină a acestei uneltiri împotriva mea este că am slujit binișor ca intermediar în cumpărarea terenurilor petrolifere olandeze, și ca atare am avut rolul meu în lupta pe care prietenii noștri americani au dat-o în Olanda pentru stăpînirea pieței mondiale a petrolului. Știi că la Berlin, unde am de altminteri prieteni buni, grupul concurent al financiarilor de la *Deutsche Bank* nu mi-o iartă. Ei, Doamne, nu trebuie să vedem lucrurile prea în negru, totuşi nu e oare ciudat să privim cum o parte a poliţiei franceze face treburile bancherilor germani şi iau în braţe interesele lor ? Eu, fireşte, trăiesc în Franţa, pe cei mai buni prieteni îi am în această ţară şi, bineînţeles, am lucrat întotdeauna pentru ca interesul patriei mele adoptive să iasă cît mai bine..." Clemenceau îl scăpase de belea.

Houten explica, cu mare lux de amănunte, despre personalităţile în cauză, despre zîzaniile din lumea poliţiei. Şi acolo existau partizani ai metodei brutale, care cereau să fie curăţită ţara şi de anarhişti, şi de apaşi, şi de clănţăi. Erau apoi, printre poliţişti, cei care voiau să folosească pentru ţeluri politice grevele, crimele etc. fără a-şi face prea multe iluzii că le-ar putea veni de hac, socotind că e mai cuminte să lase pradă flăcărilor ceea ce nu poate fi salvat, dar servindu-se de fiecare incendiu.

Aşa se întîmpla cu afacerea Bonnot, Carouy, Garnier şi gaşca lor. Unii pretindeau să i se pună capăt prin orice mijloace. Şi poliţia să taie în carne vie cît de adînc i-o plăcea, fără a mai sta mult să discute cine-i vinovat şi cine nu din zecile şi chiar sutele de indivizi pe capul cărora numeroase declaraţii făceau să cadă îndeajuns răspunderea.

În loc de asta, conducerea poliţiei pierdea vremea cu fleacuri. Ba era chiar acuzată că ştie mai mult decît lăsa să se vadă în privinţa atentatelor şi că permitea bandei să-şi continue isprăvile pentru a abate loviturile îndreptate de Clemenceau împotriva guvernului. Joris van Houten zicea că explicaţia era cam trasă de păr. O fi fost ceva adevărat în asta, dar de aici şi pînă a susţine că...

Era, ce-i drept, uimitor cît de repede ajunseseră la prefectura de poliţie să cunoască numele banditţilor : Carouy, Metge, Garnier. În *Le Petit Républicain* i se aduceau laude lui Guichard, dar publicul, care punea acum pe seama bandei fiecare crimă, găsea că nu se dau toate cărţile pe faţă şi că i se ascunde ceva. *Le Petit Républicain* era atunci nevoit să mai strecoare şi critici la adresa poliţiei... O hotărîre trebuia luată : caracterul anarhist al afacerii sărea în ochi. La sfîrşitul lui ianuarie, poliţia aresta redacţia ziarului *Anarhia,* în localul ei de pe strada Froissart.

Aceasta nu puse capăt atentatelor. Poziţia domnului Guichard deveni foarte delicată. Prea îl ridicau în slavă unele gazete pe subordonatul său, domnul Jouin. Un om foarte curajos, ziceau despre el, ăsta nu umblă cu cioara vopsită etc... Popularitate supărătoare pentru ierarhie şi disciplină. Ea avea alte cauze decît curajul poliţistului : publicul, aţîţat de gazete, începea să ceară tot mai stăruitor să se procedeze cu străşnicie.

12

Williams începuse să publice în ziarul său amintirile de vînătoare ale contelui d'Evreux. O reclamă uriaşă se lăfăia pe zidurile Parisului, acoperite de afişe cu floarea de crin [1]. Trebuia combătut efectul lansării unui roman de Michel Zévaco în paginile unui ziar concurent. *Le Petit Républicain* exploata indignarea stîrnită în inima mamelor de un afiş niţel cam prea îndrăzneţ al concurenţei, care o înfăţişa pe Izabela a Bavariei în prada unei crize de isterie, aproape goală, într-un jilţ cum se văd în Cartierul Latin. Acestui dezmăţ, Williams îi opunea farmecul regescului său colaborator, unul dintre pionierii influenţei franceze în lume, cu sau fără voia cuiva, cu sau fără voia republicii. Patria înainte de orice !

De fapt, combinaţia fusese pusă la cale de croitorul Roussel, care o îmbrăca pe doamna Lopez, iubita contelui d'Evreux, ale cărei rochii erau de foarte multă vreme neplătite. El îl cunoştea pe Williams, nu-i aşa ? Astfel că totul se aranjase cum nu se poate mai bine.

Contele d'Evreux, trebuie s-o spunem, era obligat să ducă un trai pe picior mare, cum nu-i chip în zilele noastre, decît avînd bani din gros, cu mult peste ce avea el. Fără îndoială, nu trebuia să-şi plătească maşina sa Lorraine-Diétrich, pentru că primind-o, făcuse din această marcă furnizoarea Curţii. Şi multe alte plocoane îi veneau tot aşa. Doamna Lopez nu-l costa cine ştie ce. Prăpădul însă era bacaraua.

---

[1] Emblema care figura pe drapelul Burbonilor.

De la Ludovic al XIV-lea încoace, jocurile de noroc sînt năpasta prinţilor din familia domnitoare a Franţei. Fireşte, de cînd venise era industrială, mijloacele pentru a umple golurile făcute în bugetul alteţelor de ruletă, de jocul de cărţi şi de îmbunătăţirea rasei cavaline la hipodromuri nu mai semănau de fel cu expedientele tradiţionale ale lui Gaston d'Orléans. Nu mai poţi să-ţi duci vesela de aur şi argint la tarapana cînd stai prost cu banii. Dar o scoţi la capăt ajutînd reclama cauciucurilor de automobil Dunlop, a coniacurilor răsuflate cărora numele tău princiar le dă o nouă strălucire, a plajelor pe care le lansează un grup de bancheri.

Iarna anilor 1911—1912 a fost totuşi deosebit de grea pentru contele d'Evreux. Se curăţase de bani la Monte-Carlo, dar ştii, ceea ce se cheamă curăţat la sînge. Ajutoarele pe care le primea de la Quai d'Orsay [1] pentru rolul său de propagandist al Ideii Franceze în lume se dovediseră cu totul insuficiente. Ba chiar cei de la minister refuzaseră, politicos nu-i vorbă, dar cu hotărîre, noile avansuri solicitate de alteţa sa regală. Asta îl făcu pe conte să recurgă încă o dată la cămătari.

Se înţelegea foarte bine cu Georges Brunel, un tip foarte nostim, foarte necioplit şi foarte serviabil cu care intrase în legătură prin mijlocirea unei actriţe de la *Variétés*, femeie tare drăguţă, şi care fusese amanta contelui. Brunel ăsta avea de-a face cu toate actriţele din Paris, şi nu-ncăpea îndoială că le pica şi lor ceva din bănetul ce-i trecea prin mînă... Mai ales actriţa de care-i vorba era la mare ananghie ; trăsese nădejde să aibă un rol în noua piesă a lui Henry Bataille, ce se punea în repetiţie — o istorie cu o fată ofticoasă care ştiindu-se condamnată îşi dă poalele peste cap — dar nu obţinuse rolul... De data asta suma cerută fiind cam mărişoară, Brunel pretinsese că nu poate face faţă singur, şi-l pusese pe contele d'Evreux în legătură cu un prieten al său care avea bani.

---

[1] Ministerul de Externe al Franţei.

Era un grefier din departamentul Seine-et-Oise, trăind într-un tîrguşor de zece mii de suflete, cu muşcate la fereastră şi o nepoată care-i vedea de gospodărie. Maestrul Mesplats avea cincizeci şi cinci de ani bătuţi pe muche, o boală de stomac (greţuri după masă) şi foarte puţin păr care se încăpăţîna să nu cărunţească. Cu cravata-i albă, avea aerul unei statui a cinstei în redingotă. Nu împrumuta însă bani prinţilor de neam regesc, doar aşa, de florile mărului. Voia să fie judecător de pace, şi cu Legiunea de Onoare pe deasupra. „Dragă Brunel, eu ce vrei să fac ? Nu-s rege şi n-am nici o putere în republica voastră..." Contele d'Evreux se înşela. Dacă alteţa sa ţinea într-adevăr să-l ajute pe grefier, ar putea face un foarte mare serviciu unuia dintre oamenii cei mai de vază ai republicii, care bineînţeles nu i-o va cere. Dar, nu-i aşa, lucrurile astea nu se uită.

Or, tocmai atunci, pe la începutul lui 1912, urmau să aibă loc în Corsica alegeri senatoriale, ca de altfel în toată ţara. Cîteva cuvinte, aruncate în conversaţie, ar putea să rupă de la candidatul conservator voturile multor alegători speriaţi pe nedrept de eticheta radicală a adversarului... Alteţa sa făcu deci în toiul iernii o călătorie în Corsica, unde domnul Pugliesi-Conti, omul partidelor de dreapta, se prezenta fără nici o şansă şi unde candidaţilor stîngii le trase clapa candidatul Trustului oţelului, un radical, domnul Paul Doumer, unul dintre oamenii cei mai deştepţi din cîţi a purtat vreodată pămîntul, asigura Brunel. Şi era foarte trist, nu-i aşa, ca un om cu asemenea cap, din pricina unui ghinion la alegerile trecute, să fie ţinut departe de viaţa politică. Îi trebuia un loc de senator, unde veţi vrea, dar undeva prin sudul Franţei.

Mestrul Mesplats fu numit de la începutul lui februarie judecător de pace pe Coasta de Azur. Nu mai avea acum glastre cu muşcate, ci palmieri.

Nepoată-sa, care tuşea, fu foarte recunoscătoare alteţei sale regale ; îşi scoase poza din *Le Petit Républi-*

cain şi o puse în rama neagră tivită cu bronz a oglinzii din odaia ei. Copiii doamnei Lopez se împrieteniră cu micul Brunel. Contele d'Evreux se alese de altfel şi cu alte foloase de pe urma afacerii ; se pusese o vorbă pentru alteţa sa la Quai d'Orsay, şi cum guvernul căzuse a doua zi după alegerile senatoriale, izbit la moacă de Clemenceau, veniră cu mare plecăciune din partea noului ministru spre a ruga pe alteţa sa să accepte o misiune în Anglia. Se iviseră dificultăţi pe care un guvern democratic trebuia să ştie cum să le rezolve, dar care cereau să se recurgă la serviciile unor personalităţi capabile de a sta de vorbă de la egal la egal cu regii.

Cum scrisese un mare ziar de dimineaţă : alegîndu-l pe domnul Paul Doumer, Corsica voise să dovedească o dată mai mult că frumoasa vorbă a lui Jules Ferry rămînea adevărată, şi că nu era loc în Franţa pentru „ostracism, acest copil arţăgos al cetăţii antice". Contele d'Evreux recitea această frază cu un fel de mirare. Se simţea întotdeauna umilit cînd nu înţelegea ceva ; de data asta însă era scuzabil.

Domnul Paul Doumer ar fi fost fără îndoială uimit la culme dacă cineva i-ar fi arătat ce rol jucase în alegerea lui, nu numai un membru al familiei regale, dar şi un grefier din Seine-et-Oise. Tot aşa de uimit cum avea să fie cu douăzeci şi unu de ani mai tîrziu cînd, la o expoziţie de cărţi, primi un glonte care-l ucise. El era dintre acei politicieni care prezidează în orele lor libere, cu un aer nevinovat, Societatea centrală de electricitate, Creditul francez, Societatea belgiană a şantierelor din Nikolaev etc., şi care scriu cărţi menite să stîrnească vîlvă ; era tocmai pe cale să termine lucrarea sa despre metalurgia fierului : „Se pare într-adevăr, scria el, că în ţinuturile de la ţărmul Mării Negre, unde se mai găseşte unul din cele mai bune minereuri de pe continent, a început mai întîi fabricarea fierului..."

Era un omagiu adus acestui minereu al Doneţului pe care colegii săi din Trustul oţelului l-au dorit după aceea cu atîta patimă încît au trimis armata pentru a-l lua în numele deţinătorilor de rente ruseşti ; iar ceva mai tîrziu, ispita aceluiaşi minereu a înarmat braţul asasinului care îl ţintui pe Paul Doumer, în speranţa unei noi expediţii pentru cucerirea lui.

Dar viaţa şi moartea lui Paul Doumer rămîn în afara acestei povestiri. Fără îndoială, stăpînii minelor şi uzinelor de la Trignac, Anzin, Creusot, Homécourt şi ai altor domenii, doreau foarte mult să-l vadă iar senator pe Paul Doumer. Wisner nu putea să le refuze o mînă de ajutor. Pomenise în treacăt despre asta cîtorva prieteni, printre care şi lui Brunel, om cu imaginaţie bogată. Destule mijloace fuseseră aruncate în luptă, şi mai cu folos decît nişte cuvinte princiare. Toate acestea îşi găseau o explicaţie foarte limpede în afirmaţia că nu era loc în Franţa pentru ostracism „acest copil arţăgos al cetăţii antice". Într-adevăr, cetatea antică nu cunoştea frumuseţile Trustului oţelului.

Wisner întîlni, asta era prin ianuarie, o căpetenie a trustului care arătase un interes deosebit alegerilor senatoriale din Corsica.

După o conversaţie la care luase parte activă Diana şi ochii ei frumoşi, ajunseră să-şi mărturisească bucuria de a avea un nou guvern. Wisner, care putuse fi socotit pînă atunci ca fiind oarecum de partea lui Caillaux, nu mai contenea cu laudele. Millerand, zicea el, un fost socialist de altminteri, se dovedea la Ministerul de Război omul de care era nevoie. Tocmai cînd numeroase incidente franco-italiene, cum au fost acelea cu vapoarele franceze oprite de italieni în Mediterana, arătau cît de şubredă era pacea, ministrul nostru de Război lua măsuri pentru a întări apărarea Franţei: aducea oameni noi la statul-major (dumneata îl cunoşti pe acest general Joffre ? E ceva de capul său ? E un republican, pare-se) şi declara ziarului *Le Matin*: „Voi menţine cu orice preţ Franţa în primul rang al navigaţiei aeriene."

Wisner intrase chiar atunci în Consiliul de administraţie al unei mari întreprinderi care construia aeroplane. Diana nu zburase niciodată cu avionul. Se va aranja şi asta.

Conversaţia lunecă însă asupra unui subiect destul de îngrijorător: greva taxiurilor care nu se mai isprăvea.

„Eu nu am în această afacere, zise Wisner, decît interese foarte, foarte indirecte, dar mă gîndesc, zău aşa, la nenorociţii de şoferi pentru care trebuie să fie grozav de greu... Afară de asta, comerţul e paralizat în Paris. Uite, în ce priveşte petrolul, bunăoară, stăm cum nici nu se poate mai rău. Primăria Parisului pierde în fiecare zi sume uriaşe la taxele pe benzină. Ai să-mi spui că vînzarea petrolului pe piaţa mondială nu aduce pagube prea mari. Dar vezi că asta pică tocmai în momentul cînd se dă o bătălie care poate fi hotărîtoare! Ştii că Rockefeller, care e un mare prieten al Franţei, luptă împotriva petroliştilor germani. Toată problema este de a şti dacă piaţa germană pe care prietenii noştri americani, prin urmare şi noi, o aveam în mînă, ne va scăpa sau nu. Dacă guvernul german hotărăşte să menţină monopolul statului, votat de *Reichstag* anul trecut, partida e pierdută. Ar fi triumful grupului condus de *Deutsche Bank* asupra grupului Rockefeller. Bineînţeles, noi sperăm că necesitatea înarmărilor va face imposibilă investirea capitalului german în afacerea petrolului. Şi pentru noi e de o foarte mare importanţă ca Franţa să aibă un guvern energic şi hotărît, care, sporind stocul de armament al ţării noastre, să nu-i îngăduie lui Wilhelm al II-lea să se lase în voia visurilor sale imperiale...

E adevărat, Wisner avusese odinioară excelente raporturi cu împăratul. Dar era un smintit: toate le voia, Marocul, Alsacia, Lorena, petrolul... „De ce nu şi femeile noastre?“ Şi o arătă pe Diana.

„De altminteri, dragă prietene, noi nu-l putem lăsa pe Rockefeller să cadă. Ţi-o spun sincer. Ai văzut ce gest a făcut acum? Să trimiţi Franţei 55.000 de franci ca să cumpere, la Dôle, dacă nu mă-nşel, casa în care s-a născut Pasteur! Dragul meu, e pur şi simplu măreţ! Poincaré a fost mişcat pînă la lacrimi. Cum poţi lăsa atunci să continue o grevă care e ca o săgeată înfiptă în spatele acestui mare prieten al Franţei? Eram de părere să căutăm o învoială cu şoferii. Deputaţii Senei propuneau arbitrajul între consorţiu şi grevişti. Asta cam pe la Anul nou. Eu unul aş fi stat bucuros de vorbă cu Fiancette, reprezentantul lor, care nu pare să fie băiat rău. Consorţiul a hotărît însă altfel. Zicea că nu se poate sta de vorbă cu nişte sabotori. Au fost cîteva taxiuri distruse sau arse. Eu socot că se dă cam prea mare importanţă acestei laturi a problemei...

— Te cred ! îi tăie vorba, rîzînd, interlocutorul său, dumneata n-ai ce pierde la maşinile astea distruse ! Dimpotrivă. Dar ei, ăia de la consorţiu trebuie să cumpere de la dumneata altele noi !"

Reîntoarcerea din Corsica a unora dintre agenţii electorali îi pusese pe binefăcătorii, ce se ţineau în umbră, ai domnului Doumer, îngerii păzitori care nu voiau ca ostracismul să bîntuie Corsica precum bîntuia Atena, în faţa numeroaselor promisiuni făcute unor oameni de la Ajaccio şi de aiurea. Aceşti sprijinitori nevăzuţi găsiră foarte potrivit să propună consorţiului, prin glasul lui Wisner, angajarea unei întregi serii de tineri care nu făceau altceva decît să tînjească după Paris. Flăcăi absolut siguri, nemolipsiţi de propaganda extremistă, de sindicalism.

Wisner, cu ideile sale socialiste, recunoştea că aceşti tineri aveau drept la muncă, întocmai ca dumneata şi ca mine. Şi apoi trebuia să se isprăvească o dată cu greva. Era interesul tuturor, în primul rînd al şoferilor.

„Voi sufla o vorbă despre asta preşedintelui consorţiului. Auzi, domnule, casa lui Pasteur ! Orice ai zice, nu cunosc gest mai frumos, mai nobil, mai dezinteresat !"

13

Cerneala unsuroasă a gazetelor din dimineaţa zilei de 1 februarie 1912 trăda spaima. Ducîndu-se la lucru în zorile încă plumburii, oamenii nu-şi mai veneau în fire dînd cu ochii de înfricoşătoarele titluri de-o şchioapă care amestecau trei întîmplări. Un casier atacat la Paris, pe strada Meslay, în plină zi, şi uşurat de 150.000 de franci ; în suburbia Montrouge patroana unui debit de băuturi, prădată de trei tineri sub ameninţarea revolverului ; dar mai ales o istorie cu un tren, în care se aflau nişte anarhişti, deşi nici una din aceste afaceri nu părea să aibă vreo legătură cu banda lui Bonnot.

Ultima dintre ele se lăfăia pe întîia pagină a tuturor ziarelor : la Orléans, nişte spărgători, surprinşi într-un birou al gării, răniseră pe un subşef al staţiei şi pe un muncitor de la revizia vagoanelor, sărind apoi în trenul de Paris, care tocmai pornea. La Etampes, pe cînd poliţia făcea controlul trenului, un călător suspect, care fusese dat jos spre a fi cercetat, se omorîse trăgîndu-şi un foc de revolver. Ce dramă o fi fost în viaţa acestui nenorocit, de ce anume s-o fi temut ? Nimeni nu-şi dăduse osteneala s-o afle. În tot cazul, nu avea nici în clin, nici în mînecă cu atacul din gara Orléans : era un strungar, avînd în pungă 7 franci şi 70 de gologani, fotografiile unei femei şi a doi copii. Bandiţii săriseră din trenul în mers, iar cînd un sergent şi un jandarm dădură peste ei pe şosea, undeva în plin cîmp, îl uciseră pe sergent cu un glonte drept în inimă. Jandarmul pornise în goană mare pe bicicletă şi adusese trupe. Toată regiunea se afla în stare de alarmă, jandarmi călări şi regimente grăbeau într-acolo. Înainte de căderea nopţii, îi împresurară pe ucigaşi prin smîrcurile acelea. Erau doi, ascunşi în stufăriş, trăgînd asupra urmăritorilor. Cînd se văzură încolţiţi, gata să fie prinşi, unul dintre ei îşi întoarse revolverul în piept şi muri strigînd : „Trăiască anarhia !“ Celălalt scăpă prin fugă.

Ajuns din urmă în gara Etréchy, fusese linşat de mulţime.

Nu această dramă, totuşi, şi nici întîmplările de la Montrouge sau din strada Meslay stîrniseră o atît de mare forfotă matinală pe străzile suburbiei Levallois. Între bariera Parisului şi Piaţa Collange mii de şoferi de taxiuri aşteptau în burniţă. Pintenii cuirasierilor răsunau pe caldarîm. La Societatea taxiurilor reluarea lucrului fusese anunţată pentru ora nouă. Din cele 2.500 de maşini ale acestei întreprinderi, se zicea că 1.000 trebuiau să iasă. De la şase jumătate dimineaţa străzile erau pline de lume. Bluzele albastre ale şoferilor se agitau pe la răspîntii, prin cîrciumi. În piaţa Collange tropăia un escadron de cuirasieri.

La drept vorbind, dorinţa consorţiului de a vedea o mare manifestaţie menită să spargă greva îl făcuse să se încreadă prea mult în forţele sale. Sau poate că dorea să se producă incidente ? Oricum ar fi fost, pe la ora nouă erau acolo şoferi pentru treizeci şi şase de maşini ; e adevărat că întreprinderea punea cîte doi oameni la volan, ţinînd seama de primejdie. Dar chiar printre aceşti şaptezeci şi doi de şoferi, recrutaţi Dumnezeu ştie cum, erau unii care blocau înadins strada, făcînd în acelaşi timp greva braţelor încrucişate. Abia pe la vreo nouă şi jumătate, Societatea taxiurilor izbuti să organizeze ieşirea, fiecare maşină cu cei doi şoferi, escortată de un ciclist, şi tot alaiul sub protecţia cuirasierilor.

Mulţimea duşmănoasă lăsă şirul de automobile să străbată piaţa Collange. Dar o dată ajuns în stradă, şoferul celei de a patra maşini, un tînăr corsican care abia îşi luase permisul de conducere, avu un gest cam brusc şi intră zgomotos în cea de-a treia, dinaintea lui. La ferestrele caselor izbucniră aplauze : era aprecierea unor oameni de meserie. Şi un fel de rîs, rîsul puternic şi ameninţător al mulţimilor, zgudui împrejurimile pieţei, cînd a şaptea maşină, tot cu un corsican, dădu buzna peste sticletele de pe bicicletă care o escorta. Acesta trase de ghidon şi-şi săltă în sus roata din faţă, răsucindu-se în loc pe cea de la spate. Circul le mai lipsea acum... În piaţa Collange caii cuirasierilor tropăiau pe bălegarul lor.

Cu chiu, cu vai, alaiul se puse în mişcare. Cînd întîia maşină ajunse la răspîntia străzilor Gide şi Farzillau, o ceată ţîşni pe neaşteptate. Vreo zece grevişti. Treaba a mers repede : cît ai clipi din ochi cei doi şoferi ai maşinii, zvîrliţi jos, bălăceau în noroiul uliţii, iar maşina răsturnată, ca un cărăbuş mare, zăcea într-o rînă cu două roţi în sus, încremenită. O larmă de glasuri izbucni de jur împrejur. Se auziră strigăte : bine le-a făcut, aşa le trebuie. Simţeai că cei care săvîrşiseră isprava erau numai pumnul unei întregi mulţimi îmbulzite pe toate străzile. În dosul maşinii date peste cap, şirul şovăitor de automobile conduse de şoferii de ocazie se oprea ciocnindu-se, cu aripile stîlcite. Agenţii ciclişti se fereau în lături spre a nu fi loviţi de coada acestui şarpe, care se tîra anevoie, ca un lanţ cu inelele gata să se desfacă. Pînă ai zice pîs, cinci taxiuri erau răsturnate, cu geamurile sparte, cu capotele sfîşiate şi benzina împrăştiată pe jos şi aprinsă. Atunci, în piaţa Collange se văzu lucind o sabie care comanda atacul, şi cuirasierii dădură năvală în strada Gide, înţesată de maşini, de manifestanţi, de jandarmi, de agenţi ciclişti, şi unde alte două automobile erau tocmai date peste cap.

În urma acestui asalt, Bachereau fu adunat de pe jos cu ţeasta crăpată, dus la postul de poliţie şi de acolo la arestul prefecturii, unde refuzară să-l trimită la infirmerie.

Incidentele de la Levallois, cazul din Orléans, cel din Montrouge, şi mai ales cel din strada Meslay, care băgase groaza în lumea finanţelor, după atentatul dinainte cu cinci săptămîni de pe strada Ordener, fură dezbătute într-un Consiliu de miniştri. Prin casele burgheze, lumea bîţîia de frică. Joseph Quesnel îşi spuse răspicat părerea : trecuse puţin timp de cînd Xavier Guichard se afla la conducerea siguranţei, nu putea să aibă încă Parisul în mînă, dar subordonatul său Jouin era un incapabil. Domnii din fruntea consorţiului se adunară în comitet restrîns, fără caracter oficial, acasă la Wisner. Deoarece poliţia nu se dovedea în stare să-i apere pe şoferii care voiau să lucreze, în faţa anarhiei crescînde, era de datoria consorţiului să le dea arme acestor nenorociţi, căci nu-i puteai trimite aşa la moarte.

Unul dintre directorii de garaj ai Companiei generale de taxiuri era întru totul de acord cu această idee : trebuia chiar să li se recomande şoferilor să nu aştepte să fie doborîţi. Să tragă ei mai întîi, pentru ca domnii asasini să înceteze odată ! Wisner se împotrivi niţel. Dar era şi el foarte zguduit de întîmplarea din Orléans. Nu mai e nici o siguranţă în vremurile pe care le trăim... Se arăta înduioşat de soarta strungarului, victimă a unei penibile greşeli : „Avea 7 franci şi 50 în buzunar, zicea el, un şomer fără îndoială... Dacă ar fi venit la noi, i-am fi dat de lucru !"

La sindicatul vizitiilor-şoferi, cetăţeanul Fiancette îi primea pe ziarişti. Le spunea că îşi putuse da seama ce impresie regretabilă făcuseră asupra publicului evenimentele din dimineaţa aceea. Greva *sa* risca să-şi piardă popularitatea, căci lumea ar putea să-i confunde pe şoferi cu anarhiştii. Cetăţeanul Fiancette condamna orice violenţă. Era sincer întristat de ceea ce se întîmpla acolo. Wisner îl cîntărise bine : era un om cu care se putea sta de vorbă. Părul care i se zburlea mereu, mustaţa groasă, spătoşenia lui de cîrciumar, toate îi dădeau acea înfăţişare de om din popor cu care puteai răzbi în politica celei de-a Treia Republici, dacă erai deştept. „Sînt neliniştit, declara el ziariştilor. Aş fi tare mîhnit dacă s-ar isca noi încăierări. Din nefericire, nu pot răspunde de nervii celor şase mii de tovarăşi, reduşi la şomaj de mai bine de două luni..."

Umbla de colo pînă colo prin odaia peste măsură de încălzită, împovărat de răspunderea care-i îmbrobonea fruntea pe care şi-o ştergea mereu : „Greva, spuse el, e o cumplită necesitate".

Făcu tot ce-i stătea în putinţă în comitetul central de grevă spre a împiedica repetarea unor incidente ca acelea de dimineaţă. Majoritatea membrilor comitetului era împotriva lui, dar el îi ruga să fie oameni de înţeles. Destul cu metodele astea anarhiste, tocmai acum cînd anarhia era la ordinea zilei. Vor oare şoferii cinstiţi să se solidarizeze cu asasinii pe care poliţia îi încolţise lîngă Etampes ? Ziua următoare trecu în negocieri : era un du-te-vino între cabinetul domnului Steeg, ministrul de Interne, Casa muncitorilor şi sediul consorţiului. Guvernul se arăta tot aşa de neliniştit ca şi cetăţeanul Fiancette. Patronii nu voiau să audă de nimic, ziceau că vor începe iar să organizeze ieşirea maşinilor. Atunci, unde-i libertatea muncii ?

La drept vorbind, asta o explica Fiancette greviştilor, numărul spărgătorilor de grevă era neînsemnat. Ce pierdem dacă-i lăsăm să iasă ? Nici o pagubă. E mai bine să dăm impresia unei forţe liniştite care ştie să se stăpînească. Părerea lui birui.

De îndată ce află de această hotărîre, prefectura autoriză consorţiul să pregătească iar o demonstraţie pentru a doua zi, de vreme ce domnii aceştia ţin s-o facă. Deci, în dimineaţa de 3 februarie, 49 de maşini ieşeau în piaţa Collange, 55 din garajul de pe şoseaua Wagram, vreo 60 la Charonne. De data asta însă n-au mai pus pe bancheta din faţă un al doilea şofer, ci un sergent de stradă în uniformă, cu puşcă. Aceasta, la cererea lui Joseph Quesnel.

O mînie aprigă îi cuprinse pe grevişti. Erau însă şi unii care trăgeau spuza pe turta lui Fiancette, arătînd cît de cuminte judecase el lucrurile : în condiţiile astea, ziceau, am fi mers la un măcel inutil. Cu atît mai mult cu cît toate ieşirile maşinilor se făceau sub protecţia cuirasierilor.

În celula lui, Bachereau delira şi se răsucea într-una. Îl chinuia setea.

La 5 februarie, Wisner trăi o clipă plăcută cînd îşi aruncă ochii pe ziar. O depeşă din Pekin anunţa că împărăteasa Chinei consimţea la întemeierea Republicii Chineze. În cinstea acestui eveniment, fabricantul de automobile o duse pe Diana la restaurantul Marguery, unde luară un prînz udat cu şampanie : „Gîndeşte-te, draga mea, ce înseamnă asta... China ! Un imens imperiu, cel mai înapoiat din lume, şi iată că principiile de la 89, făcîndu-şi drum, trec peste Marele Zid. Împărăteasa însăşi consimte la proclamarea republicii !"

Ce perspectivă pentru lumea întreagă ! Şi mai întîi pentru Franţa democratică. Ţinuturile acestea nemărginite deschise progresului... Vom instala peste tot telefon, telegraf, toate binefacerile civilizaţiei, vom combate sifilisul, opiul (deşi asta va fi niţel cam greu cu englezii), le vom trimite automobile pînă în fundul deşertului Gobi...

„Te aprinzi prea repede, iubitule, zise Diana, n-ai încă comenzile în buzunar..."

Pînă una alta, greva continua mai îndîrjită ca oricînd, şi plimbările zilnice costau scump, căci trebuiau plătite cozile de topor. La sediul consorţiului, patronii se agitau. Telefonară gazetelor. Nu erau destul de energice. Ce va să zică asta, Williams încetase orice campanie împotriva grevei ?

Domnul Picot, comisarul cartierului Saint-Merri, se pregătea tocmai să plece la cafenea spre a-şi face partida de manilă, cînd i se spuse că doi oameni vor să-i vorbească. Ei, na, ce-o mai fi şi asta ! Erau şoferii Chardaire şi Bourderey de la Societatea de taxiuri, care circulau în ziua aceea pe maşina 232-G-7. Luaseră doi pasageri, un bărbat şi o femeie. Persoane foarte cumsecade. Pe bulevardul Sevastopol, în dreptul străzii Aubery-le-Boucher, un tînăr care trecea pe un triciclu zvîrlise spre maşină o sticlă cu vitriol. Nu, nu fuseseră atinşi.

Domnul comisar se miră foarte. Dar atunci cum de ştiau că era vitriol ? Un geam al maşinii fusese spart. De vitriol ? Nu, de sticlă. Iar cei patru din maşină, pasagerii şi cei doi şoferi, se pomeniseră împroşcaţi de vitriol. „Nu, zău !" făcu domnul comisar. „O, dar ei, şoferii, fireşte, nu păţiseră mai nimic, mai nimic care să lase urme. Nici domnul, de altfel. Doamna însă, aoleu ! doamna era prăpădită rău. Rochia toată mînjită, partea dreaptă a obrazului arsă. „Unde-i acuma, doamna asta ?" întrebă comisarul. Din nenorocire, nu puteau să-i spună nimica ; îndată ce s-a oprit maşina, cei doi pasageri au şters-o în grabă, grozav de supăraţi, refuzînd să-şi spună numele, sau adresa. Nişte persoane foarte bine, înţelegeţi dumneavoastră. N-aveau poftă să se vadă amestecaţi într-un fapt divers. „Totuşi, zise comisarul, dacă femeia era arsă rău, trebuia să se ducă la spital, sau barem la vreo farmacie, şi apoi în vederea formalităţilor de la societatea de asigurare..."

Se prea poate ca pasagerii să nu se fi gîndit la toate astea. Sau poate o fi fost o femeie măritată, cu amantul ei. Era tînără, destul de nostimă. Bineînţeles, înainte de întîmplarea cu vitriolul.

Toate gazetele vorbiră de întîmplarea asta, şi deşi tînărul cu tricicleta intrase ca în pămînt, reporterii arătau că e vorba de un sindicalist turbat.

Ce-i drept, greva taxiurilor aduse mai cu seamă o creştere înspăimîntătoare a numărului accidentelor în Paris. Au fost şi morţi. Şoferii lipsiţi de experienţă, angajaţi de consorţiu, erau o adevărată năpastă. Greviştii trăgeau din asta un argument : vedeţi ce rău e fără noi. Ceea ce, zicea Wisner, nu e tocmai frumos din partea lor, căci purtau şi ei răspunderea accidentelor.

Trei fapte făcură din ziua de sîmbătă 10 februarie o zi deosebită. La Senat, avu loc un scînteietor duel de cuvinte între Clemenceau şi Poincaré, după care preşedintele Consiliului de miniştri obţinu ratificarea acordului franco-german de către Înalta Adunare, cu 212 voturi, contra 42.

În aceeaşi seară, Parisul vedea prima retragere cu torţe, avînd în frunte fanfara regimentului 102 infanterie. Ea alina, ca să zicem aşa, în inima patrioţilor, amărăciunea produsă de votul din acea după-amiază. Iar doamna Lopez, care fusese la nişte prieteni şi ieşise de acolo pe jos către ora unsprezece, automobilul ei fiind în reparaţie, întîlni parada militară urmată de tineri exaltaţi care strigau : *Trăiască Franţa !* şi ridicau braţul spre cer. Doamna Lopez îi îndrăgise întotdeauna pe militari. Fanfara i se păru fermecătoare. Îşi potrivi pasul după al junilor ostaşi, ţinîndu-se în urma lor. Se lăsa dusă de dînşii, laolaltă cu alţii, ca în povestea cîntăreţului din flaut care tîra după el şoarecii. De la Parcul Monceau apucară în sus spre Montmartre, şi doamna Lopez se mira tocmai văzîndu-se în bulevardul Barbés, cînd unul, făcînd pe grozavul, un muncitor, se vede treaba un străin, stîrni furia manifestanţilor pentru că nu-şi scosese pălăria la trecerea drapelului. Stătea acolo, la marginea trotuarului, ca un tîmpit, cu şapca pe cap. I-o smulseră, apoi mulţimea îl rupse în bucăţi pe neruşinat. O fi fost un anarhist. Sau un socialist.

Cum să se întoarcă la Neuilly? Doamna Lopez nu era obişnuită să umble cu metroul, şi maşini nu se prea vedeau de cînd cu greva... Din fericire, trecu un taxi. Doamna Lopez se urcă în el.

Către miezul nopţii, ea venea pe jos la comisariatul din Neuilly, într-un hal fără de hal. Maşina, povesti ea, se oprise deodată într-un colţ izolat al Parcului din Neuilly. Şoferul deschisese portiera, îi smulsese doamnei Lopez săculeţul de mînă în care avea cîteva sute de franci şi ceasul bătut cu diamante, şi colierul de perle de la gît, din fericire nu cel mare cu cîteva şiraguri încrucişate, pe care-l purta rareori, totuşi un colier de vreo cincizeci de mii de franci.

Ziarele se arătară foarte discrete în privinţa acestei întîmplări. Doamna Lopez nu ţinea, fireşte, să se facă zarvă, din pricina contelui d'Evreux, dar şi cei de la consorţiu telefonaseră la toate gazetele. Consorţiul trimise chiar la doamna Lopez un reprezentant al său, o persoană foarte bine, care-i oferi un cec din partea acestor domni. Aceşti domni se simţeau răspunzători de personalul lor şi îşi exprimau speranţa că nu se va mai vorbi despre regretabila întîmplare.

Doamna Lopez găsi că era într-adevăr foarte drăguţ din partea consorţiului. Contele d'Evreux, care-l cunoştea pe Wisner, preţui cum se cuvine gestul.

De altminteri, duminică, toată lumea era cu gîndul la altele. O sută cincizeci de mii de muncitori se aflau în stradă, urmînd sicriul lui Aernoult, un soldat al cărui trup era adus acasă din Africa, unde fusese ucis fără nici o vină, cum scria presa socialistă. Oricum ar fi fost, s-au numărat douăzeci şi doi de sergenţi de oraş răniţi în ziua aceea. Cîţiva manifestanţi de asemenea, dar nu-i totuna. Într-un raport înaintat ministrului de Interne, consorţiul stărui mai cu seamă asupra prezenţei în masă a greviştilor la această înmormîntare: iată cine-mi sînt dumnealor, faţă de care autorităţile arătau o vinovată slăbiciune. Guvernul socotea oare că e de ajuns să aducă armata pentru a patrula pe străzile din Levallois, citadela şoferilor, şi pentru a împrăştia din cînd în cînd întrunirile ce se ţineau seara prin cîrciumi?

Negustorii din Levallois, printre alţii, se plîngeau că armata le goneşte muşterii: e o ştirbire adusă libertăţii comerţului. Dar libertatea muncii?

14

Sîmbătă 17 februarie, Parisul văzu o nouă retragere cu torţe, şi mai strălucită decît cea dintîi, şi mai bine organizată. Nu erau, slavă Domnului, numai antimilitarişti în Paris!

Congresul partidului socialist se deschise marţea următoare la Lyon. Fondul dezbaterilor constituia tocmai subiectul de actualitate ce se iscase din greva taxiurilor: violenţele anarhice în timpul grevelor. De cînd cu greva muncitorilor de la căile ferate discuţia era deschisă... Chiar în sînul partidului erau unii care nu-l dezaprobau pe Briand decît de formă, dar care gîndeau că, atunci cînd actualul ministru de Justiţie reprimase mişcarea feroviarilor, el nu făcuse decît ceea ce orice şef de guvern trebuie să facă în faţa unor asemenea excese.

Vînătoarea de spărgători de grevă şi sabotajul, preconizate de anarho-sindicalişti, Domnişoara Foarfecă şi cetăţeanul Browning, cum zicea Gustave Hervé, erau foarte rău văzute de „oamenii de jos". În congresul ţinut la Tours, partidul radical se ridicase împotriva acestor metode, iar la Cameră, în şedinţa de la 2 decembrie, cetăţeanul Ghesquière, deputat socialist, le înfierase, stîrnind emoţia întregii adunări, pînă şi a deputaţilor din băncile dreptei. Compère-Morel îl susţinu pe Ghesquière, iar la congresul din Lyon, atacaţi violent, amîndoi se apărară repetînd cu tărie argumentele lor parlamentare. Greva, zicea unul dintre ei, e un cuţit cu două tăişuri care mai curînd răneşte pe grevişti decît pe patroni.

Se împlineau atunci aproape nouăzeci de zile de cînd şoferii ţineau piept consorţiului.

„Să smulgem buruiana anarhistă, zicea la tribună cetăţeanul Ghesquière... Am mai spus că nu trebuia să facem din violenţă un sistem. Mi-am arătat tot dispreţul pe care mi-l inspiră ciomagul cu cuie şi ranga de fier. Am spus-o la Cameră, o spun şi aici. Am faţă de greviştii de meserie o asemenea ură că nici nu găsesc cuvinte destul de tari pentru a-i înfiera !“

Cuvîntarea stîrni un tărăboi grozav. Dar erau şi delegaţi care ziceau că la urma urmelor e adevărat ce spune Ghesquière, că ţipăm toţi împotriva sticleţilor care stîlcesc lumea în bătaie prin comisariate, şi apoi ce alta fac greviştii cu spărgătorii de grevă ? N-ar fi oare mai bine să încercăm a-i convinge cu vorba ?

Compère-Morel îşi apără cu multă vigoare discursul rostit în parlament la 2 decembrie şi, denunţînd manevrele urzite împotriva sa şi a lui Ghesquière, ceru congresului să se pronunţe împotriva sabotajului şi a vînătoarei de spărgători de grevă. Congresul va avea oare curajul s-o facă, apărînd poziţia partidului socialist ? În orice caz, congresiştii îl aplaudară pe Compère-Morel.

Se ridică însă atunci marele Jaurès. Glasul său pătrunzător cuceri adunarea şi parcă simţeai că atmosfera se schimba în sală. Nu că ar fi apărat actele individuale, metodele lui Hervé. Arăta însă delegaţilor primejdia unei moţiuni care să-l aprobe pe Compère-Morel. Asta ar fi fost o declaraţie de război a partidului socialist împotriva Confederaţiei Generale a Muncii, ruptura cu masele muncitoare. A doua zi, cu 2558 de voturi contra 18, congresul îi scotea basma curată pe Ghesquière şi pe Compère-Morel, dar refuza să-i urmeze.

Răspunsul la congresul din Lyon nu se lăsă aşteptat.

Două zile mai tîrziu, pe la vreo opt şi jumătate seara, la garajul Wagram se auzi o scurtă detunătură în mijlocul maşinilor adăpostite acolo, şi cea cu numărul 717-G-6 luă foc. Incendiul fu stins, dar flăcările mistuiseră interiorul caroseriei. Cam pe la ora zece, faptul se repetă cu maşina 542-G-6. Apoi, către două noaptea, veni rîndul taxiurilor cu numerele 51-G-6 şi 562-G-6.

Se scotociră atunci toate maşinile şi o bombă neexplodată fu găsită într-un alt taxi.

Fapte asemănătoare se produseră în aceeaşi seară la garajul Charonne al Întreprinderii generale de automobile, şi în piaţa Collange la garajul A al Societăţii franceze de taxiuri. Una peste alta, zece explozii. Gazetele de a doua zi dădură acestei afaceri titluri la fel de groase, ca şi pentru banda Bonnot. Ne aflăm, scriau ele, în faţa unui atentat anarhist împotriva consorţiului taxiurilor. Nu mai încăpea îndoială că era o ispravă a grevîştilor. Au vrut să dea foc garajelor. Din fericire prăpădul a fost oprit la timp.

Toate maşinile în care fuseseră găsite explozibile erau taxiuri băgate în garaj după ce circulaseră, avînd la volan spărgători de grevă. Refuzul lui Jaurès de a dezaproba vînătoarea cozilor de topor, şi asta numai cu două zile înainte, era subliniat în gazete cu indignare.

Totuşi, şeful brigăzii de cercetări, domnul Court, făcuse ziarelor declaraţia următoare: „Explozibilele nu erau cîtuşi de puţin primejdioase. Ele erau menite să dea foc maşinilor în care au fost plasate. Compoziţia lor dovedeşte din partea autorilor oarecare cunoştinţe în chimie. S-ar putea ca vinovaţii să se afle printre şoferii angajaţi în fiecare zi de cînd lucrul a fost reluat."

Ciudată vorbă! Consorţiul protestă. Era sigur, spunea, de întregul său personal. Chiar de şoferul care furase colierul de perle al doamnei Lopez? întrebă sindicatul într-o scrisoare adresată ziarelor. Sigur era că domnul Court avea un fel straniu de a-şi înţelege meseria, cărînd astfel apă la moara grevîştilor. Joseph Quesnel vorbi cu Williams, şi a doua zi *Le Petit Républicain* explica cititorilor cum stau lucrurile.

Ancheta dovedise că explozibilele fuseseră depuse în maşini de către nişte pasageri misterioşi. Era un rus care se încăpăţînase să nu se urce decît în taxiurile Întreprinderii generale de automobile. Afară de asta, un şofer dispăruse de două zile de la locuinţa sa din Levallois. Nu i se dădea numele pentru a nu stînjeni cercetările poliţiei. Mai era vorba de *omul cu pardesiul gri.*

În ziua următoare, cînd i se aduse poşta, directorul Întreprinderii de taxiuri din Levallois găsi într-o scrisoare un avertisment : necunoscuţi aveau de gînd să dea foc depozitelor sale de benzină. Strada Artelor şi strada Marjolin fură numaidecît ocupate de poliţie, iar toţi trecătorii supuşi unei percheziţii. Au fost arestaţi mai mulţi indivizi ale căror hîrtii nu erau în regulă. Între atîtea piste amintite în ajun, ziarul *Le Petit Républicain* se hotărî pentru una : vinovatul era grevistul dispărut. Nu putea fi decît el autorul atentatelor : vezi cui îi foloseşte crima.

Sîmbătă 24 februarie, Parisul adormi tîrziu, legănat de accentele fanfarei care cînta *Sidi-Brahim* şi *Marşul loren.* Parăzile astea militare erau un adevărat succes.

15

Pe la sfîrşitul lunii, Bachereau ieşi din închisoare. Îl mai durea capul. Avea ameţeli. Doctorul îi spusese că asta-i o nimica toată, şi poate că într-adevăr nu era cine ştie ce. Condamnat de tribunalul care judeca pe cei prinşi asupra faptului, fusese plimbat dintr-o închisoare într-alta, mai întîi la Santé, apoi la Fresnes. Ce rost aveau călătoriile astea ? Era inutil să întrebi : şi tocmai atunci suferea mai rău de pe urma rănilor de la cap. Uriaşul acesta rănit gemea ca un ţînc.

Cînd se pomeni pe caldarîmul Parisului, în acel 29 februarie, se uită mai întîi la taxiuri. Erau destule, dar toate afişau legitimaţia sindicală, dovedind că plăteau într-adevăr cotizaţia zilnică. E-n regulă, îşi zise, greva continuă. Unde să se ducă ? Cum să se întoarcă la hotel, cînd nu putea să plătească ce rămăsese dator pentru cameră ? Lucrurile îi rămăseseră acolo. Bachereau n-avea nevastă, n-avea pe nimeni care să fi avut grijă de ceea ce lăsa în urmă.

Nu era totuşi singur : mai erau tovarăşii, Casa muncitorilor. Drept într-acolo merg cei care ies din închisoare. Chiar aşa cum spunea Mercurot. Căpitanul se ocupa de buna rînduială a parăzilor militare. Guvernul dădea o mare importanţă acestor plimbări cu fanfara în frunte. Trebuia redat armatei un prestigiu compromis prin complicitatea autorităţilor cu antimilitariştii strecuraţi pînă şi în rîndurile ei (ofiţeri francmasoni care nu şovăiau să predice soldaţilor nesupunerea, aşa cum vă spun !). Cadre speciale fuseseră alese pentru a întocmi programele şi a veghea la executarea lor. Mercurot făcea treaba asta cu rîvnă : în fiecare sîmbătă simţea niţică mîndrie ca şi cum el însuşi ar fi dat o serbare. Vorbind cu Hélène, îi explica ce erau Casele muncitorilor : o născocire recentă. Nişte bastioane ale anarhiei, ale antipatriotismului, sediul statului-major al sabotorilor. „Dacă le-ar lăsa pe mîna noastră, nu ne-ar trebui multă vreme ca să curăţim aceste vizuini de bandiţi !“ Una din ideile lui Mercurot era să facă în aşa fel ca trupele, cu muzica lor, să treacă în fiecare sîmbătă pe strada Château-d'Eau sau cel puţin pe bulevardul Magenta. „Trebuie, zicea el, ca bandiţii să audă tobele noastre ! Trebuie să-i obişnuim pe patrioţi cu ideea că *acolo* este inamicul.“

Duminica trecută, la Levallois, în colţul străzii Gide cu piaţa Villiers, o piatră lovise taxiul condus de doi şoferi spărgători de grevă. Era lume multă de jur împrejur, dar, dîndu-se jos din maşină, cei doi şoferi tăbărîseră pe doi muncitori care n-aveau nici în clin nici în mînecă cu istoria asta : erau nişte invitaţi la o nuntă ce se şi adunase într-o cîrciumă de pe strada Gide, la doi paşi mai încolo. Nuntaşii ceilalţi se băgară şi ei în harţa care începuse, şi atunci cei doi şoferi simţindu-se copleşiţi, o luară la fugă, dar numai după ce îşi descărcară revolverele asupra mulţimii. Un flăcău de nouăsprezece ani rămase pe asfalt, rănit la pîntec.

Luni, la mitingul de la Casa muncitorilor, mînia greviştilor deveni ameninţătoare ; erau înarmaţi acum, trădătorii. Veştile umblau din gură în gură : pînă şi numele directorului întreprinderii, care împărţise revolverele în garajele sale, era rostit cu un scrîşnet de furie. Cineva ceru să i se dea adresa acestuia. Conducerea sindicatului era îngrijorată : viaţa devenea tot mai grea pentru grevişti, cîteva ciorovăieli se iscaseră cu şoferii care lucrau şi cărora sindicatul fusese nevoit să le urce la şase franci cotizaţia de grevă pe care o plăteau zilnic ; toate arătau că această enervare putea să ducă la reacţii violente. Fiancette citi în auzul tuturor scrisorile anonime care ameninţau cu aruncarea în aer a Casei sindicale de pe strada Cavé. Fireşte, toate pistele indicate de gazete în afacerea bombelor din garaje trebuiseră să fie părăsite, una după alta. Toate provocările dădeau greş. Deocamdată. Ce va aduce ziua de mîine ?

Ziua de mîine era ziua în care doamna de Lérins îl ducea pe Guy prin cartierul Ternes să-şi vadă micii săi prieteni Scriabin, înspre seară, după întoarcerea lor de la liceul Carnot. În ziua aceea, în *place du Havre*, dintr-o maşină, în care se aflau trei bărbaţi, porniră trei focuri de revolver, omorînd un sergent de stradă tocmai cînd voia să încheie un proces-verbal. Apoi maşina, ca un bolid străbătînd Parisul, începu să gonească, în vreme ce urmăritorii improvizaţi şi poliţiştii erau opriţi de o seamă de ghinioane : o femeie, bunăoară, care tocmai aici îşi găsise să se arunce prosteşte sub roţile maşinii rechiziţionate de doi vardişti. Ea se alese cu o coastă zdrobită, dar Bonnot, Garnier şi Raymond-la-Science dispăruseră, după ce în treacăt, la Neuilly, vîrîseră spaima în văduva căpitanului de Lérins.

Incapacitatea poliţiei era prea vădită ca să nu se purceadă la măsuri imediate ; cu atît mai mult cu cît în aceeaşi noapte bandiţii atacaseră la Pontoise biroul unui notar. Aşa că miercuri, Boué şi Dieudonné fură arestaţi, iar încasatorul Caby, victima din strada Ordener, îl recunoscu în cel de al doilea pe agresorul său ; nu mai rămînea decît ca poliţia să primească felicitări.

Bandiţii însă rămîneau liberi.

Cercurile conducătoare gîndeau că din ultimele evenimente trebuiau trase unele învăţăminte pline de folos. La Consorţiul taxiurilor, Joseph Quesnel primi aprobarea tuturor cînd veni să declare că îndrăzneala anarhiştilor impunea luarea unor măsuri excepţionale în toată ţara. Raportorul general al bugetului în Consiliul municipal al Parisului, eminentul domn Dausset, cerea stăruitor pentru capitală înfiinţarea unei „Siguranţe preventive“.

„Poliţia trebuie să fie preventivă, scria el. Înţeleg prin asta că agenţii care au modesta şi nobila misiune de a apăra siguranţa publică ar trebui să trăiască viaţa criminalilor, ar trebui să intre în asociaţiile de declasaţi şi de bandiţi, să participe laolaltă cu ei la examinarea «loviturilor» puse la cale, să studieze împreună cu cei care le chibzuiesc şansele de reuşită şi riscurile. Nu-s dintre aceia ce nu ştiu că siguranţa pariziană dispune de pe acum de unii poliţişti ageri şi destoinici care se dedică, nu fără rîvnă, grelei sarcini pe care am definit-o mai sus. Dar...“

Joris van Houten îi citea Martei cu glas tare acest articol, în micul salon al pensiunii de familie. Pufni de rîs:

„Dausset ăsta e un farsor! Ca şi cum arestările de ieri n-ar dovedi cu vîrf şi îndesat că *siguranţa preventivă* de care vorbeşte el există! Şi aşa se spune că poliţia şi-a vîrît coada în ultimul atentat, n-are rost s-o mai recunoşti oficial, punînd şi o etichetă deasupra. Brigada anarhiştilor nu ajunge? Socialiştii şi sindicaliştii au şi început să strige fără nici un temei că poliţia se dedă la provocări. De ce să nu înfiinţezi atunci la prefectură, dacă tot veni vorba, *un serviciu de provocatori* cu o tăbliţă pe uşă?

— Dragule, zise Marta, ţi se răceşte cafeaua.“

Ciudată mai e şi ziua asta de 29 februarie! De dimineaţă pînă seara sînt unii oameni cărora nu li-e capul decît la raritatea acestei minuni a anului bisect: e ca o vacanţă în viaţa lor, ca un timp furat morţii. Anul sare într-un picior ca un şcolar. Dar nu toată lumea are acest sentiment. Sînt interese care îşi văd de drumul lor chiar duminica — nu-i aşa? În seara acelui 29 februarie, cam pe la ora şase şi patruzeci, mecanicul Goudert şi şoferul Patriat, ăsta din urmă picat proaspăt la Paris, numai de două zile, şi instalat de-a dreptul la volanul unei maşini, veneau să ceară în faţa gării de est ajutorul sergenţilor Jouanin şi Perrichaud.

Nişte grevişti, ca la vreo două sute, care ieşeau de la Casa muncitorilor şi se îndreptau spre bulevardul Barbès, dăduseră cu pietre în ei pe bulevardul Magenta. Ce anume căutau Goudert şi Patriat în uşa Casei muncitorilor, asta nu se mai întrebară poliţiştii. La drept vorbind, ei nu se aleseseră nici cu o zgîrietură, şi ai putea să te întrebi ce urmăreau de s-au dus, împreună cu cei doi sticleţi pînă la colţul bulevardului Barbès, unde au mai luat în taxiul lor pe poliţiştii Moreau şi Rebillard. După care, toţi şase apucară de-a lungul bulevardului Barbès ca să mai treacă o dată prin faţa greviştilor. Ajungînd din urmă capul coloanei, încetiniră viteza automobilului pînă într-atît încît greviştii îl putură recunoaşte pe Patriat. Să i se fi făcut oare frică acestui şofer, boboc în ale meseriei ? Porni maşina aşa de brusc încît era cît pe ce să dea peste tramvaiul Clignancourt-Bastille care-i tăie drumul. Acolo îl impresurară greviştii. Murdării, noroi adunat de pe stradă, tot felul de gunoaie începură să zboare prin aer. Poliţiştii intrară în joc.

Cum se făcu atunci că un foc de revolver porni din faţa berăriei ce se afla la numărul 26 pe *boulevard de la Chapelle ?* E ceea ce nu s-a lămurit nici pînă azi. Poliţiştii însă, la acest semnal, traseră toţi deodată. Răniţii fură duşi de acolo de tovarăşii lor. Trebuie să fi fost un provocator la mijloc. Fără îndoială că greviştii l-ar fi dibuit cu toată zăpăceala şi tărăboiul ce se iscase. Dar poliţia arestă un om. Acesta era un vardist în haine civile. Simplă eroare, pare-se.

Diversiunea se ivi sub forma unui taxi. Un trădător ! Se năpustiră la el ca un şuvoi, cum se întîmplă într-o cadă cînd apa se precipită spre gaura de scurgere. Cît ai clipi, şoferul fu zvîrlit jos din maşină. Poliţistul Moreau îl apucă de gît pe grevistul care făcuse asta. Un pietroi smuls din caldarîm îl lovi pe Moreau, făcîndu-l să dea drumul omului, şi îndată se porni o ploaie de pietre.

Poliţiştii înşfăcară, la întîmplare, pe un om cu capul bandajat : era un recidivist, şoferul Bachereau care ieşise din închisoarea de la Fresnes şi care se întoarse iar acolo.

16

În iarna de la Berck, Catherine trăia o convalescenţă morală amestecată cu vîntul marin, cu ploaia şi cu nisipul dunelor.

Prezicerile medicale, care-i apăsaseră atît de greu viaţa, nu mai păreau tocmai întemeiate. Era oare vindecată ? În orice caz, boala ei lua parcă o formă potolită, blîndă. Nu mai avea decît nişte cicatrice la plămîni, dacă era să-l crezi pe doctorul din Berck. Acesta însă, după ce o examină, se grăbi să adauge : „Te sfătuiesc totuşi să profiţi de şederea dumitale aici, pentru a-ţi întări ţesuturile..."

Toate erau aţipite în jurul ei. Pînă şi ura soţilor Baisedieu care părea să hiberneze în cealaltă aripă a vilei. Mélanie forfotea prin casă, arătîndu-se nespus de grijulie pentru domnişoara ei. Adusese într-o zi cu dînsa pe soră-sa şi cumnatul său, minerul din Anzin, veniţi să-şi petreacă duminica la Berck, chipurile, ca să le-o arate pe stăpînă. Cumnatul era un vlăjgan „ca de pe la noi de prin părţile de sus" : semăna cu Victor Dehaynin şi Catherine simţi o strîngere de inimă privindu-l. Nevastă-sa era o Mélanie, niţel mai şlefuită, pe care mizeriile bordeiului de miner şi oboselile maternităţii o gălbejiseră. Îşi ţinea în braţe pe ultimul ei născut. Un ghemotoc mititel, care scîncea într-una şi a cărui mînă nu se putea încă întinde, căuta să prindă razele slabe ale soarelui de februarie.

Această mică gînganie tiranică avu pentru Catherine, sau în faţa ei, un surîs de dincolo de lume care o atinse tocmai acolo unde ea era fără apărare. Tînăra femeie puse un deget sfios pe colăcelul de carne care nu-i servea încă ţîncului drept mînă. Şi deodată acesta începu să plîngă. Mama îşi cerea scuze, legănînd ghemotocul speriat din care porneau ţipete desperate. Apoi se aşeză, îşi descheie bluza şi-şi potoli fărîma ei de viitor dîndu-i un sîn de pe acum veşted, înainte de-a fi împlinit treizeci de ani, dar blond ca dunele de la Berck şi umflat de un lapte proaspăt şi dureros. Mîna mititelului se lăsase în jos cuminte, cînd simţi încă o dată cum sîngele mamei sale curgea în el. Sugea ; privirea lui, imensă în capul chel, se opri la Catherine, fără ca gura să-şi întrerupă suptul ei lacom.

Catherine se gîndi multă vreme la copilul acesta fără să ştie pentru ce.

În ziua cînd Uniunea sindicatelor şi Federaţia transporturilor lansa la Paris un apel la solidaritate cu şoferii de taxiuri, trezind astfel în inima lor speranţa grevei generale, la Berck se ţinea un miting anarhist împotriva arestărilor recente în afacerea bandiţilor automobilişti. Cei arestaţi erau : redactorii ziarului *Anarhia*, Kilbatchiche şi Rirette Maîtrejean, întemniţaţi la 31 ianuarie. Boué, un tipograf ridicat la 28 februarie, Dieudonné şi două femei, din care una, prietena lui Dieudonné, dădea prilej tuturor ziarelor să înregistreze o victorie pentru că i se zicea Venera Roşie (atunci pricepeţi dumneavoastră !). Catherine vorbi mult cu un feroviar, fochist la compania care exploata linia de la Berck-Plajă pînă la Paris-Plajă, pe nume Barthélemy Baraille. Oricum, se-nţelegea mai bine cu anarhiştii decît cu socialiştii. La Victor se gîndea cu amărăciune.

Aşa cum le făcea pe toate, lăsîndu-se în voia primului imbold, a doua zi luă trenul de Paris. Fără motiv. În tren, privirea i se opri plină de curiozitate la reclama colosală ce se lăfăia în ziare pentru *Pulsoconul* doctorului Macaura. Această reîntrupare a lui Mesia picase la Paris, din cerul american, cu aparatul său vibrator care vindeca toate bolile. În hotelul de pe bulevardul Haussmann unde vraciul locuia într-un lux de rege negru, se perinda toată suferinţa capitalei. Pe băncile bulevardului, cei care văzuseră minunea cu ochii nu mai încetau cu poveştile. În fotografiile gazetelor, se vedeau intrînd paralitici, care ieşeau de acolo dansînd, frîngîndu-şi cîrjele de genunchi în mijlocul unei mulţimi de gură-cască. Minunea de la Lourdes se repeta, de astă dată cu aparatul ştiinţei şi cu prestigiul ţării zgîrie-norilor şi a miliardelor.

Victor Dehaynin era la Casa muncitorilor cînd Catherine veni să-l caute în strada Cavé. De la staţia Champerret pînă în piaţa Republicii, călătoria cu metroul i se păru mai lungă decît drumul de la Berck la Paris. Avea o valiză în mînă, fiindcă nu trecuse nici pentru o clipă pe acasă. Victor îi dădu prea puţină atenţie. Soseau într-una ştiri aduse de grevişti. Ce-i de făcut ? întreba unul, căci la garajul său pichetele de grevă nu mai erau ţinute serios de trei zile. O maşină fusese bătută cu pietre în bulevardul Ornano. Pe strada Saint-Maur greviştii răsturnaseră alta şi-l burduşiseră pe trădătorul de la volan. Un taxi care ieşise din garajul Charonne, fiind dat peste cap la întretăierea străzii Auguste Barbier cu strada Fontaine-au-Roi, un agent arestase un grevist. Băieţii noştri îl făcuseră scăpat şi-l bătuseră măr pe sticlete, luîndu-i revolverul tocmai cînd şi-l scotea. Un al doilea nătărău, care alergase în ajutorul lui, avu aceeaşi soartă. O sută şi opt zile de grevă...

Catherine şi cu Victor cinară împreună. În seara aceea, deşi era sîmbătă, nu se aştepta retragerea cu torţe, căci a doua zi la Vincennes avea loc o paradă militară uriaşă pentru care garnizoana Parisului îşi păstra proaspeţi soldaţii şi muzicanţii. Lui Victor îi turuia gura descriind plimbările cu fanfara din fiecare sîmbătă. Orice s-ar spune, şovinismul creştea în ţară, demonstraţiile din *place de la Concorde* în faţa statuii Strasbourg se înmulţeau. Scîrnăvia asta de Millerand cerea necontenit noi credite pentru înarmări. Cînd nu era pentru artilerie, era pentru aviaţie. Ce-or fi pregătind ?

Catherine îl cerceta din ochi pe Victor. El îşi mînca salata. Catherine se gîndea la nepoţelul Mélaniei. Nici nu se uită la dînsa, bărbatul acesta ! Era necăjită şi-i venea greu să vorbească. Totuşi, pe neaşteptate, Victor puse jos furculiţa şi lăsă să cadă la loc în untdelemn o foaie de marulă.

„Ei, făcu el, s-a terminat cu ideile alea negre ?“

Cînd ridică ochii văzu că ai ei erau plini de lacrimi. Se înşelă, fără îndoială. Dar se simţea o simpatie caldă în vocea care întreba : „Aşadar, stăm prost cu sănătatea ?

— A, nu, spuse ea. Sănătatea... Vezi tu, Victor, am devenit tare caraghioasă zilele astea, pentru că am privit un copilaş, unul mic de tot. E ciudat. Din clipa aceea parcă simt un gol în mine. Ştiu, e stupid, dar ce pot face ? Mă gîndesc la asta tot timpul...“

Urmă o tăcere în care se auzi clinchetul farfuriilor. Ei singuri se aflau acolo la masă, în micul restaurant de pe bulevardul Magenta, pentru că era sîmbătă seara. La casă un pisoi torcea pe genunchii casieriţei. Chelnerul puse să cînte un gramofon ostenit.

„De ce nu te măriţi ? întrebă Dehaynin care întoarse capul spre chelner ca să ceară nişte brînză.

— Măritişul !“

Catherine se pornise, cu vocea ei melodioasă. Nostimă idee ! Ce poate să treacă prin capul unui bărbat ! Să te măriţi, *să te căpătuieşti*, nu-i aşa ? Victor îşi înălţă uşor umerii largi : „Ştii, cînd spun să te măriţi... Dar fă un copil, dacă-ţi cere inima. Cînd asta i se năzare unei femei, nu mai e chip să i-o scoţi din cap. Şi fiindcă veni vorba, Jeanette e însărcinată.“

Chelnerul aducea brînza. Nu era ceea ce se cheamă o brînză reuşită.

„Aşa că noi ne vom căsători, urmă Dehaynin. Ce vrei, e o situaţie mai clară pentru copil. O formalitate.“

Catherine era împotriva formalităţilor. Dar nu cumva se va apuca să i-o spună lui Victor ? Ar putea să-şi închipuie că gelozia o făcea să vorbească împotriva căsătoriei. Rosti totuşi vreo două, trei fraze pătrunse de amărăciune. Ceru apoi chelnerului un desert. „Vom lua cafeaua în altă parte“, spuse Dehaynin.

Porniră alene pe marile bulevarde, destul de pustii la ora aceea cînd oamenii se şi băgaseră prin sălile de teatru. Ajunşi lîngă poarta Saint-Martin, lui Victor îi veni deodată poftă să intre la Bîlciul din Paris. Se îmbulzeau acolo mici slujbaşi, muncitori tineri, femei de stradă, în jurul aparatelor „dintr-un gologan, doi“, a marafeturilor la care îţi încercai dibăcia aruncînd cercurile sau izbind un manechin cu chip de negru. În faţa negrului, lumea se strîngea roată ca să vadă un marinar ce-şi arăta puterea. La fiecare lovitură de pumn în burta de piele, ochii negrului se aprindeau şi o sonerie anunţa victoria. Dehaynin făcea haz. Se pomeniră apoi undeva prin apropierea porţii Saint-Denis, pe scaunele pluşate ale unei cafenele strîmte şi adînci, aşa cum şi-o înjghebase pe terenul acesta atît de scump un proprietar iscusit care mai tăiase ceva din intrarea clădirii. „O cafea neagră şi una cu frişcă“, ceru Victor, cunoscînd gusturile Catherinei. Chelnerul răcni înălţîndu-şi tava : „Toarnă două din care una specială !“ iar Catherine privi pumnul lui Victor pe masă. Ar fi putut şi el să aprindă cu o lovitură ochii negrului.

Vorbi de singurătatea ei. Mai întîi Berck... dar nu despre Berck e vorba. Viața. Cum se simţea atrasă de muncitori şi cum între dînsa şi muncitori vedea nişte hotare pe care nu le putuse totuşi trece niciodată, nu din vina ei. Familia, ai săi, lumea sa — ce avea ea comun cu toţi aceştia ? „Nu luaţi nimic la cafea ? întrebă chelnerul punînd ceştile pe masă. — Haide, dă-ne un păhărel de rom“, zise Victor. Clătina din cap. O credea. Era cu siguranță adevărat ce povestea ea acolo. Ar fi vrut să fie alta. Şi uite că nu se poate.

„Toată buba e că nu faci nimic. Ştiu, sănătatea. Totuși. Mai întîi că ţi se urăşte cînd stai fără să faci nimic. Uite, eu, dacă nu era munca de organizare a grevei, n-aş putea să suport greva.“

Catherine simţea cum creşte în ea, şi mai mult, amărăciunea. Ce era în fond, zicea dînsa, această dragoste de muncă ? Sclavul îndrăgostit de robia lui, de truda lui ! Victor îşi tălmăcea gîndul : Nu, era firesc. Iubea ceea ce-l făcea să trăiască. Pentru nimic în lume n-ar fi vrut să fie un trîntor. Nu ne batem pentru a suprima munca, ci pentru a suprima trîndăvia. Vrem ca oamenii să nu se omoare muncind. Nu vrem să nu muncim. De altminteri, nu-i vorba de asta acum. Dar munca era tocmai ceea ce o despărţea pe Catherine de muncitori şi de muncitoare. Cîtă vreme nu va fi acceptat să-şi aducă partea ei la strădania tuturor, nu putea fi decît o străină în lumea în care fiecare îşi cîştigă pîinea.

„Să accepţi, întrerupse Catherine, blestemul muncii...

— Asta-i bună ! Blestemul ! Care blestem ? Al bunului Dumnezeu ? Povestea cu Adam şi Eva, cu şarpele şi celelalte baliverne ? Asta-i o idee creştină, adică o idee bună pentru săraci, căci bogaţii, ei nu sînt chiar aşa de blestemaţi !“

Da, Catherine ar fi trebuit să muncească. La fel cu ceilalţi. Sau să nu se vaiete că nu se simte ca ceilalţi. Ce tot cîntă ea acolo, Catherine, despre exploatarea femeilor ? Nu stînd fără a face nimic vor putea femeile să-şi cucerească libertatea. De aceea erau la cheremul bărbaţilor. Femeia fără ocupaţie, asta e o idee burgheză. Toate femeile trebuie să muncească. Să-şi cîştige singure existenţa, iar nu să depindă de un bărbat.

„Eu nu depind de un bărbat...“

Îi păru rău numaidecît că spusese asta. E uşor să nu depinzi de un bărbat cînd îţi vine cecul lunar de la Baku. Se fîstîci încă şi mai rău simţind că se dăduse de gol prin răzvrătirea ei. Victor avu mărinimia de a continua ca şi cum ea n-ar fi spus nimic. În lumea pe care o visa el, egalitatea în faţa muncii era la temelia adevăratei egalităţi a bărbatului şi a femeii. Statul va înfiinţa instituţiile care vor menţine această egalitate, compromisă de maternitate, aşa cum va asigura bătrîneţea. Intrarea femeilor în industrie va înlesni reducerea zilei de lucru. Victor şi uitase de Catherine, urmărind acest vis măreţ în care nu dispărea de fel categoria umană a muncitorilor, ci dimpotrivă, apartenenţa la această categorie umană devenea chiar marea cinste a vieţii.

Se despărţiră către zece seara şi Catherine o găsi pe doamna Simonidze acasă, făcînd pasenţe. După ce-şi scoase pălăria, cu valiza deschisă în faţa ei, tînăra femeie aşezată pe divanul persan privea cu ochi de străină pereţii şi mobilele din jur. Îşi aduse aminte de-un vechi gînd al ei, din zilele petrecute la Cluses, trecuseră aproape opt ani de atunci. Pe vremea aceea, înfăţişîndu-şi viaţa ce-o aştepta, se simţea nenorocită că nu poate imagina alte schimbări afară de mutatul din această locuinţă, pentru a trăi altundeva. Anii trec şi te vezi într-un nou apartament.

Ea însă nu schimbase nici măcar apartamentul.

17

Diana de Nettencourt fusese la Vincennes cu Wisner. Purta o rochie fermecătoare, foarte primăvăratică, dintr-un crep de culoarea şampaniei, cu găetane cafenii. Cerul se arătase milostiv pentru armata franceză. O zi minunată, aproape caldă. Parada fu un mare succes şi stîrni entuziasm. Wisner era încîntat. O duminică frumoasă.

Marţi, poliţia arestă alţi doi complici mai mărunţi ai lui Bonnot, Rodriguez şi Bélonie, iar Catherine, scîrbită în trei zile de acest Paris, pustiu pentru dînsa, şi de conversaţia doamnei Simonidze, se întoarse la Berck cu un maldăr de cărţi. Miercuri, incidentele născute din greva taxiurilor se înmulţiră. Maşini răsturnate, spărgători de grevă bătuţi pe cheiul Bercy, în dreptul podului de la Tolbiac, pe *rue du Bois de Boulogne,* la Neuilly, apoi la Levallois şi la Gennevilliers. În *rue de la Véga,* unul dintre corsicanii consorţiului, dat jos de la volan, văzu cum automobilul său dispare condus de un grevist. Seara, rabla de maşină a fost găsită : ardea în dosul unei cazărmi de cavalerie.

Tot atunci, 8000 de muncitori adunaţi de Federaţia transporturilor la manejul Saint-Paul se angajau prin glasul lui Guinchard să susţină pe şoferii grevişti, *prin toate mijloacele, fie şi ilegale, deoarece guvernul dă exemplul ilegalităţii.* Mitingul preconiza greva generală de douăzeci şi patru de ore în sectorul transporturilor.

Zi de zi, viaţa greviştilor devenea tot mai grea. Mari speranţe se năşteau din rezoluţii ca acelea votate la mitingul Federaţiei transporturilor. Dar ştiau toţi că o slăbiciune a pichetelor de grevă, lăsînd cozilor de topor libertatea de a-şi face mendrele, ar duce la prăbuşirea grevei. Consorţiul refuza ca şi mai înainte să discute cu delegaţii. Cei din trustul petrolului cereau stăruitor ca greva să fie lichidată. Pînă una alta, ploua cu condamnări la închisoare. Cincisprezece zile, o lună... Asta însemna că sindicatul trebuia să poarte de grijă nevestelor şi copiilor celor închişi. Se organizau cantine. Se împărţeau ajutoare băneşti. Sindicatul nu se lăsa pe tînjeală.

Sîmbătă 16 martie 1912 e o dată istorică; în ziua aceea prefectul de poliţie fu ales membru al Academiei de ştiinţe morale şi politice. Această ştire a ajuns şi la cunoştinţa lumii muncitoare. Ziua se termină în larma fanfarelor : trecuseră cincisprezece zile de cînd nu mai avusese loc nici o retragere cu torţe din pricina marii parăzi de la Vincennes. Ziarele publicaseră încă de dimineaţă pe unde vor trece trupele. Căci trei coloane urmau să străbată Parisul cu muzicile regimentelor 102, 5 şi 31 de infanterie.

În *place de la Concorde,* o ceată de studenţi care însoţea alaiul manifestă cu o atît de zgomotoasă însufleţire patriotică în faţa statuii oraşului Strasbourg încît poliţia trebui, cu foarte mare politeţe, să aresteze pe unul dintre ei. La circa de poliţie, pînă să se verifice dacă locuia într-adevăr unde arătase tînărul acesta, care era fiul unui magistrat, nu fu băgat la zdup, ci poftit în biroul comisarului unde nu se afla nimeni la ora aceea tîrzie. În faţa comisariatului, vreo douăzeci de studenţi veniţi acolo cu femei strigau : *Trăiască Franţa !* Şi agitau bastoane.

Dar parada care trecu prin arondismentul al XX-lea dădu prilej unor incidente de altă natură. Mulţimea de muncitori, îngrămădită de-a lungul străzilor, manifestă cu îndîrjire. Pe *rue de Belleville,* pe *rue Julien-Lacroix,* coloana fu întîmpinată cu strigătele : *Trăiască Rousset ! Jos armata !* De la ferestre porneau huiduieli. Cînd fanfara începu să cînte *Marseilleza,* izbucni deodată *Internaţionala,* de parcă ţîşnea din pietrele străzii. Încăierări avură loc mai peste tot la trecerea trupelor prin arondismentul al XX-lea, aşa încît ele se văzură silite să renunţe la itinerariul prevăzut şi să fugă pur şi simplu din faţa mulţimii. Tot cartierul rămase în picioare pînă noaptea tîrziu, manifestînd şi cîntînd victorios. Poliţia arestase treisprezece persoane care fură snopite în bătăi.

A doua zi după aceste incidente, guvernul hotărî să nu mai publice itinerariul parăzilor. Recunoştea prin asta cît de sigur era de populaţie. Voia fără îndoială să-i vîre în cap patriotismul prin surprindere. Tactică folosită cu succes la începutul războaielor. Mercurot tuna şi fulgera împotriva sindicaliştilor şi împotriva guvernului care nu poruncise de îndată închiderea Casei muncitorilor şi nu ocupase localurile ziarului *l'Humanité* şi ale revistelor *la Bataille syndicaliste*[1] şi *la Guerre sociale*[2].

Evenimentele de la Belleville dădeau, ce-i drept, de gîndit. La o adunare a consiliului de administraţie al societăţii *Imobiliara din Maroc*, vorbind cu un ministru, Quesnel înfieră şi dînsul slăbiciunea lui Poincaré. Pe acesta n-aveai totuşi de ce să-l critici. Era de ajuns să citeşti gazetele, cum ţinea să-ţi atragă atenţia Joris van Houten, ca să vezi că guvernul apuca pe un drum nou : începînd de la 15 martie, ai fi zis că ziarele căutau cu tot dinadinsul să vîre spaima în oameni. Cu toate că nici o crimă nouă care să poată fi pusă în seama lui Bonnot şi a prietenilor săi nu se săvîrşise, toată presa îşi înzeci silinţele pentru a ţine trează obsesia banditilor automobilişti. Nu era incident să nu fie pus în legătură cu banda lui Bonnot, iar poliţia, în ciuda arestărilor numeroase, era atacată pentru că nu pusese încă mîna pe principalii vinovaţi. Nu se mai zicea bandiţi, banda Bonnot, ci : *EI !* Totodată, se auzeau din ce în ce mai des glasuri care cereau curăţirea organizaţiilor muncitoreşti, a cercurilor anarhiste şi antimilitariste ; se cerea stăruitor întărirea poliţiei. Alte pricini de nelinişte veneau să sporească grijile patrioţilor. Mişcarea minerilor din Anglia, izbucnită de la începutul lui martie, atrăsese către 10 martie o grevă în Germania, care se întindea mereu. În Franţa, după multe tărăgăneli şi în ciuda încercărilor sindicatului de a frîna, la 17 ale lunii muncitorii bazinului minier de la Anzin hotărau greva. Chiar după reluarea lucrului în Germania, greva de la Anzin continua. În Anglia, la 20 martie, Tom Mann era arestat pentru aţîţare la dezordine. La 21, greva din Anzin se întindea printre muncitorii întreprinderii care exploata minele de la Aniche. Se şi auzea vorbindu-se de greve gata să izbucnească în Boemia şi în Belgia. Această contagiune internaţională devenea într-adevăr ameninţătoare.

---

[1] Lupta sindicală.

[2] Războiul civil

La Berck, Catherine auzea ecourile foarte apropiate care veneau de la Anzin şi de la Aniche. Cumnatul Mélaniei fusese aruncat în închisoare ; nevastă-sa, bătută peste sîni cu patul puştii, căpătă febră mare şi laptele i se strică. Într-o dimineaţă copilul dădu din mîini, agitat, şi muri. Era în ziua cînd Jouhaux venise să vorbească la Denain. A doua zi minerii se întoarseră la lucru.

În noaptea de 22 spre 23 martie, o ceată de spărgători de grevă tăbăra asupra lui Guinchard de la Sindicatul transporturilor, rănindu-l. Consorţiul aştepta cu mare teamă greva de solidaritate a muncitorilor din transporturi, făgăduită la mitingul de la manejul Saint-Paul. Presa muncitorească învinuia făţiş pe oamenii consorţiului, cum ar fi Quesnel, Laurens, Jéramec, Séde de Liéoux, de a fi pus la cale atacul împotriva secretarului transporturilor.

Wisner fierbea de mînie. Îndrăzneala aţîţătorilor era într-adevăr de necrezut. Trebuia să li se înfunde o dată pentru totdeauna. Consorţiul chemase în ajutor poliţia ca să-i apere şoferii, chemase sergenţii de stradă şi pusese cîte unul în fiecare maşină. Cu toate acestea, taxiurile continuau să fie răsturnate, să ardă. Greviştii au ajuns acum să-i ameninţe pe conducătorii consorţiului ! Pe cine să mai cheme ca să le apere viaţa, şi n-ar fi oare tot atît de zadarnic ?

Joseph Quesnel puse mîna pe telefon şi, vorbind cu Ministerul de Interne, le trase celor de la poliţie o săpuneală, de aveau să-l pomenească toată viaţa. De altminteri, între mai marii poliţiei cearta era în toi : la 23 martie, subşeful siguranţei, Jouin, se înfăţişa lui Lépine şi-şi prezenta demisia. Nimeni nu se lăsa amăgit de pretextul invocat, cum că ar fi bolnav : se ştia că intrase dihonia între Jouin şi Guichard. Iar Jouin se închisese două ceasuri cu prefectul în biroul acestuia : bineînţeles, nu ca să-i asculte bătăile inimii.

Puţin după ora opt seara, Jeanette, care strîngea de pe masă în mica lor locuinţă din Levallois, îi spuse lui

Victor: „Dacă nu mergem astă seară la cinema să-l vedem pe Rigadin, se întîmplă o nenorocire!“ Dehaynin o privi mirat. Se făcu toată roşie. „Înţelege şi tu, spuse ea pe un ton alintat, pofta asta e mai tare ca mine, nu mi-o pot scoate din cap. Se vede că din cauza stării mele. Dar dacă nu-mi faci cheful, ţi-ar place ca micuţul nostru, cînd o veni, să-i semene lui Rigadin?“

Ieşiră deci; cum însă era încă prea devreme, s-au oprit la cafeneaua Bareyre. Acolo, o societate de într-ajutorare a şoferilor, *Auto-Aéro,* ţinea o adunare în fundul sălii. Victor strînse mîna cîtorva cunoscuţi. Jeanette şi cu dînsul se aşezară ceva mai încolo, aproape de geamul vitrinei. Vorbeau de una, de alta. Degeaba încercau să aducă vorba de grevă, se întorceau mereu la acelaşi subiect: copilul. Cum li se va schimba viaţa! Se priveau rîzînd. Victor îi ţinea mîna.

„Ciudat, zise ea, mă simt cam obosită.“

Victor se arătă îngrijorat: am putea să ne întoarcem acasă. Ea nici nu voia să audă. Nu, nu! Şi Rigadin?

Jeanette îşi sorbea cafeaua, cînd două focuri de revolver răsunară din stradă, ciuruind geamul, iar paharul se sparse pe masă, în faţa lui Victor.

18

Ce se întîmplase? Străzile erau aproape pustii. Din toate părţile, de prin cafenele, din case, lumea alerga să vadă. Cei care trăseseră erau nişte spărgători de grevă. Se duceau dinspre piaţa Collange la garajul Baudin al Companiei franceze. Erau patru. Începu o goană în întuneric. Iată acum că trădătorii vor să ne şi omoare în casele noastre! Victor ieşise, lăsînd-o pe Jeanette în cafenea. Ea însă, neliniştită, se ridicase şi venise după dînsul. Nu era chip s-o trimită îndărăt. Ăştia, zise ea, ar putea să mai tragă. Se auzi un strigăt: *Aiuto*[1] *!* Erau nişte corsicani.

---

[1] Ajutor! (l. ital.)

Zăpăceala îi cuprinse pe toți. Unde or fi dispărut oamenii ? Trei șoferi discutau lîngă Victor. Pe unul dintre ei, foarte tînăr, îl cunoștea, era Bédhomme. „Ai grijă de nevastă-mea, îi zise Victor, mă duc să văd ce se întîmplă...

— Nu, făcu Bédhomme, mă duc eu singur."

Bédhomme se îndrepta spre garajul Baudin cînd oamenii care alergau îi spuseră să se ferească. Împușcături izbucniră în întuneric. La strigătele camarazilor lor, o ceată de corsicani ai consorțiului ieșiră din garajul Collange cu revolverele în mînă și trăgeau. Bédhomme îi văzu apucînd pe strada Cormeille.

În aceeași clipă, un glonte șuieră prin aer. Un polițist, cu mutra buimăcită, se ivi pe neașteptate și auzind glonțul, sări îndărăt. „Ce înseamnă asta ?" îi strigă lui Bédhomme. Și Bédhomme răspunse : „Cei care au tras sînt ascunși pe strada Cormeille." Amîndoi înaintară pînă la colțul străzii.

Erau acolo niște oameni, înșirați unii în spatele celorlalți, lipiți de zidul unei clădiri. Cel din capul șirului, un individ tînăr cu fața rasă, mai curînd mărunțel, purtînd o tunică albastră și un soi de șapcă cenușie, răcni : „Nu vă apropiați că trag !"

Se auzi o împușcătură și Bédhomme se prăbuși la picioarele polițistului.

Acesta se aplecă asupra însoțitorului său, în vreme ce indivizii din strada Cormeille dispăreau, și atît de repede încît cei care alergară acolo crezură că Bédhomme fusese ucis de polițist.

Tot tîrgul Levallois era în fierbere. Fără a se sinchisi de ploaia măruntă și deasă care transforma ulițele strîmte într-un fel de baie rece de aburi, toată suflarea forfotea pe afară. Ieri, Guinchard rănit, astăzi un șofer din Levallois. Să fi murit ? Oamenii nu voiau s-o creadă. Și totuși murise de-a binelea. Cine îl omorîse, polițistul sau cozile de topor ? Corsicanii ! Împotriva acestora se iscase o ură grozavă. Toți vorbeau de ei ca de niște vrăjmași ai neamului. Din Corsica vine o bună parte a poliției. Victor și Jeanette nu s-au mai dus să-l vadă pe Rigadin. Jeanette avea dureri în pîntec. Se întoarseră acasă.

A doua zi, deputatul socialist Willm depunea pe biroul Camerei o moţiune prin care cerea guvernului să reînceapă tratativele cu consorţiul. Asasinatul din Levallois stîrnise mare emoţie. De data asta nu mai era mîna anarhiştilor. Mai-marii consorţiului se temeau de urmările acestei crime. În aceeaşi zi, conflictul din sînul poliţiei devenea public. Şeful siguranţei, Guinchard, renunţa el însuşi să-l mai ascundă şi declara ziariştilor :

„De la venirea mea în fruntea siguranţei, două afaceri au fost ratate, cea din strada Meslay şi cea din strada Ordener. Ca să fii şef adjunct al siguranţei nu e de ajuns să faci dovada că eşti un bun poliţist — calitate care aparţine domnului Jouin — mai e nevoie să fii bun funcţionar, adică să respecţi ordinele şefului, să fii un funcţionar disciplinat cum trebuie, adică un subordonat. Afară de asta, trebuie să ştii să conduci oamenii. Nu contest că domnul Jouin, colaboratorul meu, e cel care a dus la capăt afacerea din strada Ordener şi aceasta vorbeşte în favoarea sa. Motivul oficial, sau cel puţin pretextul demisiei colaboratorului meu, e starea sănătăţii sale. Mai există însă şi alte motive pe care eu nu le pot divulga. Sînt şi voi rămîne şeful siguranţei şi vreau ca în toate serviciile, subordonaţii mei să-mi dea ascultare."

Tocmai în acest moment critic, o nouă şi sîngeroasă ispravă a bandei Bonnot dădu guvernului Poincaré prilejul să intervină. A treia zi după asasinarea lui Bédhomme, cam pe la ora opt dimineaţa, un automobil e atacat în pădurea de la Sénart, şoferul ucis iar însoţitorul său rănit. Şase bărbaţi pun mîna pe maşină şi dispar. La ora zece sînt la Chantilly. Patru dintre ei pătrund în birourile sucursalei de acolo a Societăţii generale, ucid un slujbaş, rănesc pe alţi doi, în timp ce al patrulea scapă cu fuga. După ce deşartă conţinutul caselor de fier, luînd toţi banii, sub protecţia unuia dintre cei rămaşi afară cu o carabină în mînă, ajung la maşină. Curioşii nu îndrăznesc să intervină. Omul cu carabina se urcă în automobil. Unul dintre complicii săi îi smulge arma şi trage în mulţimea adunată. Maşina porneşte.

La Cameră, Franklin-Bouillon interpelează. Nu sîntem apăraţi, zice el, ce se petrece între Jouin şi Guichard ? „Această stare de anarhie nu poate să mai dureze. Cer să mi se dea asigurarea că la prefectura de poliţie ordinea va fi restabilită chiar începînd de mîine.“ Îi răspunde ministrul Steeg. Promite tot ce i se cere. Promite ceea ce chiar el îndeamnă toate ziarele să ceară de săptămîni de zile : *Poliţia va fi întărită.* În clipa aceasta, cînd Camera se simte străbătută de fiorul proprietăţii ameninţate, ministrul de Interne cere stăruitor noi credite. Sporirea bugetului poliţiei, iată soluţia care va face să dispară neînţelegerile dintre şefii ei. Ministrul are încrederea adunării.

Numaidecît, ca prin farmec, cearta Jouin-Guichard se potoleşte. Gazetele de seară liniştesc opinia publică. Ea n-a aflat niciodată care era pricina adevărată a acestei zîzanii şi nici nu va afla vreodată. Dar conflictul a fost înlăturat şi-i lucrul cel mai important.

Totuşi, uciderea lui Bédhomme rămîne ca un punct negru în toată această idilă. Pe culoarele Camerei, oamenii consorţiului au putut afla din convorbiri avute cu unii deputaţi că pentru moment n-ar fi de dorit ca asemenea fapte să se mai repete. Ceva acolo, ziceau ei, va trebui să li se dea şoferilor. Domnul Lépine îşi amintea, nu trecuseră de atunci decît cîteva zile, de funeraliile lui Aernoult, la care luaseră parte sute de mii de muncitori. Nu voia pentru nimic în lume să mai vadă o astfel de înmormîntare la Paris, şi cum s-o împiedice de vreme ce cadavrul era la morgă ? Să interzică trecerea cortegiului pe străzi ar fi fost şi mai rău.

În şedinţă, Steeg îi răspundea deputatului Willm : „Guvernul a socotit că are de îndeplinit un rol de împăciuitor şi că trebuia să se înfăţişeze la nevoie ca arbitru.“ Îi lăsase pe şoferi să facă grevă patru luni înainte de a vorbi astfel. „Au fost date instrucţiuni prefectului de Sena, adăugă ministrul, ca să aducă la cunoştinţa consorţiului societăţilor de transport cererea de arbitraj pe care i-au adresat-o şoferii grevişti. Consorţiul a răspuns că nu poate accepta propunerea de arbitraj. Guvernul nu e în măsură să procedeze decît prin persuasiune.“ Dar guvernul accepta proiectul de rezoluţie, declarînd că va interveni în conflict, dacă parlamentul i-ar cere aceasta. Parlamentul i-o ceru deci.

Pînă una alta, Lépine poruncea ca rămăşiţele pămînteşti ale lui Bédhomme să fie ridicate de la morgă şi transportate la Levallois. Prin asta, funeraliile erau reduse la proporţii mai mici. În aceeaşi zi, Camera vota creditele suplimentare ale poliţiei. Deputaţii socialişti, cu excepţia lui Vaillant, singurul, votară pentru creditele cerute de acest guvern care nu putea proceda faţă de patroni decît prin persuasiune.

La 28, ziua înmormîntării lui Bédhomme, 25 000 de muncitori se aflau pe străzile din Levallois. Victor, alb ca varul, privea de la fereastra odăii cortegiul şi steagurile sale roşii. Nu putea s-o lase singură pe Jeanette care se culcase cu o seară înainte, după incidentul de la cafeneaua Bareyre, şi acum gemea în pat, scuturată de friguri. Victor privea această mare de şepci muncitoreşti. Colo în mijloc, înainta dricul acoperit de coroane de liliac alb. Jeanette gemea.

Nevestele greviştilor mergeau în cortegiu laolaltă şi cele din rîndul întîi duceau o coroană uriaşă, dungată de o panglică roşie ca sîngele celui ucis. Se îmbrăcaseră cu ce aveau mai frumos pentru a cinsti astfel mortul. Purtau pălării mari cu pene, înalte şi arătoase, cam după moda de atunci. Rochiile lor de culoare închisă, negre sau bleumarin, erau lungi şi largi în poale. Acelea care duceau coroana trebuiau să şi le ridice cu o mînă pentru a putea călca mai uşor. Aveau jachete lungi sau mantouri strînse pe talie. Multe plîngeau. Victor observă în urma dricului pe reprezentanţii sindicatului şi ai partidului socialist. Se afla acolo Vaillant, cel care nu consimţise să dea bani poliţiei. Fiancette, cu un guler tare şi o cravată albă. Mătăhălosul Guinchard, vindecat de rana lui recentă, purta o lavalieră neagră care-i ascundea toată cămaşa.

„Victor !“

Se întoarse: întinsă pe pat, Jeanette împinsese pătura deoparte. Şi acolo, în cearşaful mototolit, muşcînd pernele, privea deznădăjduită la un amestec de rămăşiţe însîngerate care curgeau între picioarele ei răşchirate. Victor nu înţelese numaidecît. Apoi, ca şi cum trebuia să se convingă, se apropie de pat şi, ridicînd cămaşa, aruncă o privire. Ceea ce era acolo, amestecat cu sînge, ieşea într-adevăr din pîntecul ei. Victor începu să plîngă.

A doua zi, vorbind unui colaborator al ziarului *Le Temps*, consorţiul respingea arbitrajul guvernului prin glasul domnului Sède de Liéoux. Metoda *persuasiunii* nu dăduse rezultatul aşteptat.

19

Domnul Marcel Habert, consilier municipal al Parisului, se temea că vorbele frumoase ale domnului Steeg la Cameră vor rămîne doar vorbe frumoase iar poliţia nu va fi întărită. I-o mărturisi domnului Lépine, care-l linişti. Poliţia va fi întărită. Se şi dăduseră gologanii pentru asta.

Pînă una, alta, trebuia cîştigată încrederea publică. Atacul băncii de la Chantilly avusese loc în ziua de 25. Patru zile după aceea, la 29, comisarul de Loménie şi primise o telegramă care-l informa unde poate fi găsit unul dintre banditţii care prădaseră sucursala Societăţii generale. Această viteză uimitoare prea se potrivea cu necesităţile politicii ca să nu bată la ochi. Ea aducea încă o dovadă că isprăvile bandei erau de fapt autorizate de poliţie; or fi avînd ceva de eroi, răzvrătiţii aceştia care-şi jucau capul, dar în umbra lor se aflau Lépine şi Guichard care cîştigau la joc.

Catherine se plimba prin Berck, cam plictisită. Nu mai voia să primească pe nici unul din cei cîţiva inşi pe care îi cunoscuse. Moartea nepoţelului Melaniei îi stîrnise un fel de furie neputincioasă. În faţa ei vedea copii jucîndu-se, şi asta o enerva. Zări ceva mai încolo un tînăr în pardesiu gri, cu o şapcă de jockey pe cap, care tîra o valiză şi un pachet, părînd că nu ştie încotro să apuce. Unde-l mai văzuse ? Îşi aminti oarecum de un cartier mărginaş al Parisului, de nişte flori primăvăratice... Deodată, o zări şi el, şi avu parcă o ezitare ; o recunoştea de bună seamă. Catherine veni spre dînsul, fără a mai sta pe gînduri. Tînărul surîse puţintel stingherit. Era aproape un copil, îmbrăcat destul de sărăcăcios. Chiar în clipa cînd începură să-şi vorbească, Catherine îl recunoscu : era cel care îi ţinuse mîna, cînd ea leşinase la sediul ziarului *Anarhia* din Romainville.

„Dacă nu mă-nşel, spuse el, dumneata eşti cea căreia i s-a făcut rău, anul trecut..."

Ea făcu da din cap. Îi venea să-i ia pachetul din mînă, prea greu pentru dînsul. Un băiat ros de boală, să-i plîngi de milă. El nu voi să i-l dea.

„Ştii, continuă el numaidecît, e mai bine să ţi-o spun dinainte : n-are rost să ne vadă cineva împreună pe stradă. Sînt urmărit...

— Mergem la mine ?"

El se codi. Să se ducă ? Şi apoi, pricepuse ea bine despre ce-i vorba ? Tînărul coborî glasul ca să adauge : „Pentru afacerea din Chantilly."

Ce-i păsa ei de istoria asta ? Ajunseră la vila Baisedieu. Mélanie nu mai era acolo. Aşa se pomeni Catherine primind în casa ei pe *omul cu carabina*, temutul Soudy însuşi, un copil amărît care nu ştia unde să-şi lase pachetul, atît de greu, înainte de a porni să-şi caute prietenul la care trebuia să meargă.

„Da, mă simţeam urmărit la Paris. După chestia de acum cîteva zile. Nimic precis. Dar întîlneam mereu aceleaşi mutre. M-am enervat şi atunci am dat o telegramă unui feroviar, Baraille. Un prieten al meu. Concediat cînd cu greva din 1910. Unul pe care te poţi bizui. N-ar fi în stare să vîndă un camarad. Am venit aşadar..."

Catherine avea nişte conserve. Mîncară. Îl întrebă ce mai e nou la *Anarhia*. Soudy vorbea pe un ton oarecum ironic. Aoleu, cîţi erau la zdup ! Şi ce-i mai caraghios, oameni care n-aveau nici în clin nici în mînecă cu istoriile astea. Nutrea o admiraţie fără margini pentru ceilalţi, adevăraţii făptaşi. Cine şi cîţi erau, în privinţa asta nu sufla o vorbă. Dar se arăta mîndru de a fi pus şi el mîna la Chantilly. Ce are de gînd acum ? O, doar să se dea la fund pînă vor uita de el. Avea ceva bani, se va duce în Belgia. Oricum, dacă îl înhaţă, nu-i cine ştie ce mare pagubă. E o zdreanţă. Nu mai are mult de trăit. „Aşa spunem toţi, întrerupse Catherine. Pe mine, una, medicii m-au condamnat şi după cum vezi n-am murit.

— Pe mine dacă mă condamnă..."

Isprăvi fraza cu un gest arătînd cum ghilotina i-ar tăia capul. Soudy făcu din ochi şi rîse. Era cam lăudăros băiatul. După ce mîncară, vorbiră de trecut, de Libertad. De tot ce le venea în minte. De dragoste. Asta începea ca de obicei cu istorii despre educaţia sexuală, spuse pe un ton sceptic. Apoi Soudy îşi povesti propriul său roman. Cunoscuse ce-i aia dragoste. Trăise doi ani cu o fată. Îl părăsise. Făcea trotuarul. După un an o întîlni. Era bine îmbrăcată, sulemenită, de nerecunoscut. Tot cea dinainte, oricum, dar părea alta. O luă la dînsul, dar numai pentru cîteva zile. Apoi dispăruse, iar el avea sifilis. Dragostea...

Se auzi o bătaie în uşă. Cine putea fi la ora asta ? Catherine îi făcu vînt lui Soudy, cu valiza şi pachetul său, în odaia din fund. Deschise. La spatele comisarului din Berck, un poliţist în haine civile, se vedea cît de colo. Şi bunul domn Baisedieu.

Văzuseră intrînd acolo un bărbat... Şi ? Deoarece urmăreau pe cineva, domnişoara Simonidze va fi aşa de amabilă... Nu. Răspundea cu răceală, se găsea acasă la dînsa, nimeni nu avea dreptul... Poliţistul în haine civile îi dădu brînci, era zadarnic să i se împotrivească. Cercetară din ochi încăperea şi se duseră numaidecît în fund, acolo unde era *el*.

Catherine simţi limpede că trebuie să spună ceva : „Domnilor, purtările acestea sînt nedemne şi vă rog să-mi arătaţi ordinul dumneavoastră de percheziţie..."

Domnul Baisedieu îi arătă pumnul, mormăind ceva. El era, fireşte, cel care chemase poliţia. Dar sticletele se şi apropiase de uşa din fund şi o dădu în lături :

odaia era goală. Soudy o ştersese pe fereastra deschisă. Poliţiştii se retraseră îngînînd nişte scuze, fără să pară prea convinşi. Baisedieu bombănea: „Vă spun, domnule comisar..."

A doua zi, sîmbătă dimineaţa, cînd să iasă din căsuţa ţărănească a lui Baraille, *omul cu carabina* căzu într-o capcană: opera Jouin însuşi, ajutat de comisarul special Escande. Fu arestat în gară.

Încă o notă a poliţiei veni să îngroaşe dosarul numitei Simonidze (Catherine). Dar nu aveau cum s-o implice în afacerea Soudy. Acesta declarase că de la gară se dusese de-a dreptul la locuinţa muncitorului feroviar.

Alături de amănuntele privitoare la această arestare senzaţională, cele cîteva rînduri care anunţau în ziarele de a doua zi sinuciderea locotenentului Pierre de Sabran, trecură aproape neobservate.

În seara arestării lui Soudy, parada militară la Paris se desfăşurase cu pompă deosebită. Ţinîndu-se seama de ultimele ordine, nu se mai publicase itinerarul. Cam pe la ora nouă, parada trecu prin faţa Casei muncitorilor. Cei mari voiau să facă din această defilare o demonstraţie de forţă. Toată poliţia era acolo. Cînd fanfara începu să cînte *Marseilleza,* careva de la ferestrele primului etaj strigă ceva, dar cuvintele lui nici nu fură auzite. Cortegiul izbucni numaidecît în huiduieli, pietre începură să zboare spre ferestrele Casei muncitorilor, bîtele şi pumnii manifestanţilor se văzură fluturînd ameninţător. Era puţină lume înăuntru. Doi muncitori care se aflau în pragul uşii fură pur şi simplu linşaţi, striviţi de patrioţii în delir. Această frumoasă ispravă vitejească se petrecu în sunetul *Marşului loren* executat de fanfară şi în strigătele de *Trăiască Poincaré! Trăiască Franţa!*

Era revanşa de la Belleville. Căpitanul Mercurot triumfa.

În timpul acesta, la Berck, cumnată-sa ducea o viaţă liniştită. În ciuda domnului Baisedieu care mîrîia cînd o vedea trecînd şi a nevesti-si care nu înceta să-i facă tot felul de mizerii ca stăpînă a casei, Mélanie spumega de furie: „Domnişoara e mult prea bună. Ehei, să fi fost eu...“

Afacerea din strada d'Offémont (cum i se zicea istoriei aceleia cu moartea tînărului Sabran) venise ca o pleaşcă grasă pentru gazete şi aducea un fel de diversiune politică din care guvernul avea să tragă foloase.

Pe la începutul lunii aprilie, Catherine află dintr-o scurtă scrisoare a lui Victor că Jeanette nu putuse ţine sarcina şi că născuse un prunc mort. Era o scrisoare foarte tristă, în care se amestecau ştiri despre grevă, despre moartea lui Bédhomme, despre uneltirile consorţiului. Catherine se gîndi la tînăra Judith Romanet care murise pentru că n-a vrut să aibă un copil. Îşi aminti cum o judecase rău pe nenorocita aceea, cînd după avort, Judith se căise de a nu fi păstrat plodul. Ei bine, pentru Victor... adică pentru Jeanette, încerca un sentiment cu totul altul, un regret neţărmurit. Cu cine ar fi semănat ţîncul? Negreşit, multe lucruri se schimbaseră în mintea ei. Apăsată de singurătate, se simţi deodată egoistă. Atîtea nenorociri, atîtea catastrofe se strîngeau în jurul ei. Ştirea adusă de ziare despre sinuciderea, la Estampes, a surorii lui Soudy, veni să se adauge la toate celelalte. Nu era nici o legătură între această sinucidere şi arestarea *omului cu carabina*. O poveste simplă şi tristă: părinţii se împotriveau la o căsătorie, şi fata se omorîse lîngă patul iubitului, uite aşa, cu un glonte de revolver. Dragostea... Cuvintele groaznice şi batjocoritoare ale micului Soudy îi mai sunau în urechi. Lumea e o maşină sîngeroasă care sfîşie oamenii cum ar smulge nişte degete.

Catherine părăsise iarăşi orăşelul Berck. La Paris, veni pe strada Cavé să se pună din nou în serviciul greviştilor. Atmosfera grevei era cu totul alta decît în zilele lui decembrie. Se simţea totuşi oboseala şi deznădejdea. Grevele de solidaritate făgăduite nu se anunţau de nicăieri. Comitetul avea bani tot mai puţini. Primăvara Parisului e umedă şi rece. La mitinguri apăreau semne care arătau că oamenilor li se urîse. Vedeau ei că n-o mai scot la capăt cu greva. Guvernul nu izbutise — vorba vine ! — să-i facă pe patroni să cedeze.

Dimpotrivă, într-o şedinţă a Camerei, Aristide Briand obţinuse un succes, răspunzînd ziarului *l'Action Française* în afacerea Sabran.

Dintr-un automobil care trecea în seara de 13 aprilie prin strada Cavé tocmai cînd muncitorii ieşeau de la miting, fură trase mai multe focuri de revolver, fără să atingă pe nimeni. Ziarele au pus isprava în seama bandei Bonnot. La drept vorbind, era doar o presupunere : printre grevişti domnea mai curînd părerea că fusese un atac de felul aceluia în care Bédhomme îşi pierduse viaţa. Incidentul n-a fost, de fapt, nici măcar pomenit mai tîrziu la procesul bandei. Pesemne că siguranţa ştia ce ştia în privinţa automobiliştilor din strada Cavé.

Naufragiul transatlanticului *Titanic,* anunţat de ziarele din 16, izgoni ca o romanţă îndărătnică toate celelalte griji ale cititorilor. La Paris, *Mai aproape de tine, Doamne !* ajunse cîntarea la modă, şi revistele ilustrate înfăţişau vaporul care se duce la fund în timp ce orchestra continuă să cînte această buimăcitoare ieremiadă. Franţa uita dintr-o dată de Bédhomme, de Pierre de Sabran şi de celelalte istorii neplăcute.

În ziua de 18 aprilie, la Casa muncitorilor, într-o atmosferă apăsătoare, Fiancette rostea discursul de înmormîntare a grevei :

„Greva s-a sfîrşit. Desigur, am putea să mai prelungim lupta. Azi nu se află pe piaţă nici o singură maşină în plus faţă de ieri. S-au produs însă defecţiuni de alt ordin : un mare număr de şoferi care lucrează nu-şi mai varsă cotizaţia la fondul de grevă. Acest fond nu mai are astăzi nici un ban. La ce bun atunci să-i constrîngem la mizerie pe cei mai vrednici dintre noi, eternizînd o luptă al cărei sfîrşit imediat nu se întrezăreşte ? La ce bun să riscăm într-o înfrîngere totală şi definitivă viitorul unui sindicat atît de trainic astăzi ca şi ieri ?"

Cuvintele acestea foarte omeneşti, foarte simţitoare, înduioşară numeroase gazete. Era într-adevăr acel

Fiancette pe care îl socotiseră tot timpul cît a ţinut greva un om serios şi ale cărui declaraţii fuseseră întotdeauna de aşa natură încît nu-l puteai face răspunzător pentru actele condamnabile ale greviştilor. „Vă spuneam doar, îi repeta Wisner lui Joseph Quesnel, că se poate sta de vorbă cu omul acesta !"

Nu puteai totuşi să trăieşti liniştit : greva se isprăvise, dar Wisner era acum îngrijorat de afacerea Sabran. Zevzecul de Brunel ! Şi Diana care nu se simţea bine...

Catherine se pomeni liberă şi fără nici o treabă. Cele cîteva zile în serviciul greviştilor îi luaseră parcă o greutate de pe inimă. Învins, Victor nu mai era chiar acelaşi bărbat pentru dînsa : nu se mai gîndea la el. Izbutise chiar să se împrietenească destul de bine cu Jeanette.

În ziua de 19, taximetrele circulau prin Paris. Greva ţinuse o sută patruzeci şi patru de zile. Ziarele aduceau vestea revoltei de la Fez. Marocanii se răzvrăteau. Dar ceea ce reţinu atenţia Catherinei care citea, aşteptînd-o pe sora ei Hélène în camera ei din strada Blaise-Desgoffe, fu următoarea depeşă a agenţiei Reuter :

Petersburg, 18 aprilie. După cum anunţă o telegramă din Irkuţk dezordinile care domneau de cîtăva vreme la atelierele pentru spălatul aurului ale Companiei Lena au luat o întorsătură gravă. Soldaţii chemaţi să restabilească ordinea au tras în muncitori. O sută şapte dintre ei au fost ucişi iar optzeci răniţi. Se pare că faptul s-a produs aseară pe la ora şase. O ceată de grevişti, după ce ceruseră zadarnic punerea în libertate a cîtorva dintre tovarăşii lor, au pornit spre mina de la Feodosia. Trupele le-au aţinut calea şi i-au împresurat pe manifestanţi care au zvîrlit cu pietre. Trupa a tras atunci mai multe salve.

„Mă ierţi c-am întîrziat, Katiuşa, strigă Hélène dînd buzna în cameră, a trebuit să mă duc în dimineaţa asta la biserica de pe strada Daru. S-a făcut o slujbă pentru ţar !"

20

În ziua următoare avu loc la soţii Mercurot dineul la care Catherine întîlni pe locotenentul Desgouttes-Valèze. A doua zi ieşeau împreună la Bois-de-Boulogne, iar în cea de a treia, Catherine era amanta tînărului ofiţer.

Fata asta zurlie şi entuziastă, care se aruncase pătimaş în braţele bărbaţilor, trăise cam vreo doi ani de castitate. Pentru dînsa era ceva monstruos şi aproape de neînţeles. Acum, goală, alături de amantul ei adormit, se gîndea, întinsă în patul de hotel : bineînţeles, se culcase cu un ofiţer. Asta o tulbura şi o enerva. Era oare o curvă pentru soldaţi ? Vedea în bărbatul acesta doar un copilandru blond, minunîndu-se singur de norocul ce dăduse peste el, şi fusese de ajuns ca ea să-l privească ca sîngele să-i vină în obraz. Drăguţ băiat. Cei care comandaseră împuşcarea muncitorilor la minele societăţii Lena erau poate băieţi tot aşa de drăguţi ca Fernand. Căci se numea Fernand.

Îşi urma oare soarta, după ce fusese mai întîi a lui Jean Thiébault ? În patul acesta, simţind lîngă ea piciorul unui bărbat ieri încă necunoscut, tot la Victor se mai gîndea. Victor, el, de care nu s-a putut apropia, era înainte de toate cel ce făcuse ca de la primele cuvinte de dragoste să se dea acestui june, uimit la culme de o izbîndă atît de neaşteptată. Cuvinte de dragoste... dragostea... Vai, cuvîntul *dragoste* îi va răsuna toată viaţa în urechi aşa cum ieşise de pe buzele micului Soudy, puştiul acela blînd care avea sifilis şi oftică, şi care va fi ucis într-una din dimineţile astea.

Catherine rosti tare : „Dragostea !“ şi rămase cu ochii la Fernand.

Umerii bărbatului, tineri şi zdraveni, ieşeau de sub cuvertură, iar capul dat într-o parte se afunda în pernă cu gura pe jumătate deschisă. Dormea cum dormeau toţi. Catherine revedea somnul lui Régis, al lui Paul Jonghens, al lui Devèze, şi al multor altora în somnul lui Fernand. Acesta, ca toţi ceilalţi, reuşise s-o facă să ţipe, nu reuşise s-o înduioşeze.

Nici nu se trezi cînd Catherine se dădu jos din pat. Făcuse bine dragoste, acum dormea dus. Ea se îmbrăcă, oprindu-se mereu ca o hoaţă. Cînd o văzu coborînd, băiatul de serviciu făcu o mutră caraghioasă.

În aceeaşi seară, Catherine o şterse pe nesimţite la Berck. Nu răspunse la scrisorile locotenentului Desgouttes-Valèze.

De acolo, de la Berck văzu Catherine desfăşurîndu-se acel sîngeros sfîrşit de aprilie în care pieri Bonnot. După Soudy, din primele zile ale lunii arestările se înmulţiseră : Carouy vîndut de un camarad, Callemin vîndut de o femeie. Apoi însă, în cursul unei percheziţii la Ivry, subşeful siguranţei, Jouin, pomenindu-se deodată faţă în faţă cu Bonnot, e ucis de acesta cu două gloanţe de revolver. Aşa se termină rivalitatea care sfîşia conducerea poliţiei. Reţeaua de pîri şi iscoade se strînsese atît de repede în jurul celor hăituiţi încît trebuia să crezi că au fost trădări neaşteptate cu ghiotura, dacă nu admiţi că tot timpul cît ţinuse marea şi cumplita lor aventură, aceşti eroi rătăciţi fuseseră urmăriţi pas cu pas de poliţia care se prefăcea că-i caută.

Cine îl adusese pe Jouin în ziua de 24 aprilie la negustoraşul Cauzy unde-l aştepta moartea ? Jouin era foarte bine, dar nu îndeajuns de informat. A fost trimis într-o casă din Ivry, pentru că din toată Franţa tocmai acolo bănuia poliţia că se găsesc hîrtiile furate la Thiais încă în ziua de 3 ianuarie. Şi ia te uită, din toată Franţa — tocmai casa asta a ales-o Bonnot pentru a se ascunde. Dar Jouin nu primise oare din partea şefului său o muştruluială în văzul şi auzul tuturor ? E un slujbaş disciplinat, merge acolo unde e trimis. Şi acolo găseşte moartea.

Moştenirea guvernului Caillaux în poliţie e astfel lichidată. Xavier Guichard preia el conducerea. În cîteva zile va isprăvi cu Bonnot ; după cum singur zicea, el nu era numai un bun poliţist ci şi un bun slujbaş. Şi la 29 aprilie, cornul sună la Choisy-le-Roi. Acum Bonnot trebuie suprimat, el nu mai poate servi ţelurilor unei poliţii cu o căpetenie unică. E cunoscută istoria ruşinoasă a acestui asalt dat de două companii ale gărzii republicane, de uriaşe forţe de poliţie şi jandarmerie, sub ochiul lui Lépine şi al aceluiaşi Lescouvé, în jurul căruia, mai tîrziu cu douăzeci şi doi de ani, aveau să se dezbată iarăşi misterele magistraturii şi ale poliţiei franceze, a doua zi după zilele din februarie [1].

Mai bine de o mie de oameni ajung pentru a veni de hac unuia singur. Un singur om ajunge pentru a dovedi într-un chip izbitor josnicia şi laşitatea acestei poliţii franceze, atît de puternică atunci cînd e vorba să ticluiască falsuri, să strecoare un revolver în buzunarul unui muncitor pe care-l arestează, să împingă la crimă sau la atentat pe aceia care, în faţa bancherilor, a fabricanţilor, a provocatorilor, nu mai ştiu ce e bine şi ce e rău ; un singur om ajunge să stropească cu sîngele şi creierul lui pe apărătorii unei ordini care, peste doi ani avea să-şi facă un nimb din milioanele de leşuri.

Dar o dată cu Bonnot începu în Franţa agonia anarhiei. Ceea ce cade o dată cu Bonnot e însăşi concepţia care-l împingea pe Libertad să tăgăduiască împărţirea lumii în clase, cerînd suprimarea deopotrivă a bancherului şi a controlorului de metrou.

Liniştea relativă a primelor zile din mai fu pentru Catherine o perioadă de coşmar. Avea înaintea ei două bătălii, una în faţa celeilalte, şi compara cele două înfrîngeri : greva taxiurilor şi drama de la Choisy-le-Roi. Tot romantismul tinereţii sale o îndemna să aplaude mereu acea cădere a Titanilor, epopeea-fulger care vreme de cinci luni iluminase înfiorător o lume. Dar jocului disperat cu acest „totul pe-o carte“, acest „cine pierde cîştigă‘, acest „fie ce-o fi“, i se opuneau cele o sută patruzeci şi patru de zile de luptă a şoferilor. Catherine nu mai putea să dispreţuiască măruntele sarcini de fiecare zi, să dispreţuiască sindicatele şi socialismul, cum făcuse odinioară cu toată superioritatea unuia care n-are nevoie de ele şi care, la urma urmei, mănîncă în fiece zi. Prea văzuse de aproape această faţă a eroismului, alta decît cea pe care o admirase. O scrisoare a lui Victor, primită pe la jumătatea lui mai, zicea: „Ne-am apucat acum să recrutăm noi membri în sindicat. Am ţinut o adunare a muncitorilor garajului..." Unde sînt Titanii de astăzi? Pe cînd citea aceste rînduri aşa de simple, cu o emoţie a cărei pricină nici ea n-o pricepea, la Nogent-sur-Marne începea asediul casei în care îşi căutaseră adăpost Valet şi Garnier. De data aceasta au fost aduse mitralierele. Grozăvia de la Choisy-le-Roi era depăşită. Din Paris veniseră în automobile domni şi doamne care aveau prieteni la prefectura de poliţie şi în presă. Nepoţii Versaiejilor alergau să ia o lecţie de război civil, aşa cum înainte cu două luni dăduseră fuga la Vincennes, aşa cum se duceau în ziua de 14 iulie la Longchamps pentru a primi o lecţie de patriotism. În ochii acestor oameni care renunţaseră să meargă la teatru, venind să vadă un spectacol mai real, banditii erau înainte de orice — să nu ne înşelăm în privinţa asta! — nişte muncitori răzvrătiţi. Nu degeaba proprietarii îşi învaţă cîinii să muşte oamenii cu şapcă. Aşadar, pe la ora trei noaptea Garnier şi Valet au fost ucişi.

---

[1] În februarie 1934 o încercare de lovitură fascistă a fost lichidată de clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Francez.

La Berck, domnul Baisedieu devenea de nesuferit. Lucrurile erau şi mai supărătoare deoarece îl avea vecin nemijlocit, cele două vile fiind ca una singură. Într-una din zile, pe la începutul lunii iunie, Catherine se afla în grădina ei, nedespărţită de grădina Baisedieu decît printr-un gard de nuiele; în ograda lui, dînd cu ochii de chiriaşă, proprietarul avu un acces de turbare. Trebuie să spun că pe stimabilul crupier pensionar îl pîndea paralizia generală. Poate că şi regretul amarnic de-a fi legat pe viaţă de doamna Baisedieu îl făcea să urască atît de aprig femeile frumoase. În orice caz, după un neînsemnat schimb de cuvinte, o observaţie făcută de proprietar, la care domnişoara Simonidze răspunsese cu glasul ei mîndru şi armonios, Baisedieu începu să urle:

„Curvă! Curvă! Curvă!"

E drept că nu blîndeţea era însuşirea cea mai strălucită a Catherinei, dar ia puneţi-vă niţel în locul ei. Avea un baston în mînă, pentru că se pregătea să iasă la plimbare, iar Baisedieu grădinărea pe lîngă gardul de nuiele. Nici una, nici două, despicînd ca un val gardul de nuiele, Catherine intră la proprietar şi-i plesni una peste mutră.

Poliţia din Berck, care nu uitase ziua cînd Soudy venise la vilă, se folosi de această minunată ocazie pentru a se descotorosi de o persoană suspectă împotriva căreia nu putuse aduce nici o dovadă convingătoare. Vezi că nu era vorba numai de lovirea acestui foarte de treabă domn Baisedieu, ci şi de încălcarea proprietăţii prin spargerea gardului. Catherine avea cetăţenia rusă. O expulzară peste graniţă, interzicîndu-i, pentru doi ani, şederea în Franţa.

Plecă la Londra, unde locui într-un mic hotel din cartierul Soho. Rămase acolo pînă-n iarnă. Viaţa lumii îşi urma curgerea ei tot aşa de sîngeroasă şi de haotică, dar, privite dintr-o ţară cu totul străină pentru dînsa, evenimentele se înfăţişau într-altă lumină. Pe o ulicioară din Tottenham Court Road se afla un hotel-restaurant unde veneau să cineze oameni de lume şi artişti. Un soi de acvariu internaţional cu palmieri şi glastre de argint. O vară a domnişoarei Baxton o dusese la acest restaurant şi Catherine mai dădu deseori pe acolo însoţită de un tînăr pictor care, luînd-o drept franţuzoaică, intrase în vorbă cu ea pe stradă.

Garry Lytton era ceea ce se cheamă la Cambridge un băiat foarte frumos. Sportul său favorit era vîslitul. Cîştigase meciul anual pe Tamisa. Se sărutară pentru întîia dată la cinema. Venea vara. Garry Lytton aranjă ca domnişoara Simonidze să fie şi dînsa invitată la nişte prieteni ai săi la ţară, unde petreceau împreună sîmbăta şi duminica. El fu pentru Catherine soluţia comodă a unei probleme. Se uita la frumosul ei băiat cam nătîng, şi îşi zicea : Dragostea...

Această perioadă a vieţii sale fu consacrată lecturii. În timp ce Garry picta sau vîslea, dînsa citea. Petrecea zile întregi prin biblioteci. Studia istoria mişcării muncitoreşti. Vorbind la Paris, cu Victor, se simţea ruşinată de lipsa ei de cunoştinţe. Sînt atîtea lucruri pe care muncitorii le ştiu, le pomenesc mereu în discuţii pentru că ele privesc istoria clasei lor, lucruri de care habar nu ai cînd nu ţi s-a dat altă educaţie decît cea a burgheziei.

Londra e plină de amintiri, nu numai de amintirile legate de istoria sîngeroasă a regilor, de istoria zilelor sale mari, dar şi de istoria vieţii celor care s-au ascuns acolo. Şi amintirile acestea cărora nimeni nu încearcă să le dea viaţă, o aşteptau pe Catherine cu vraja lor mai puternică decît ceaţa. Londra este oraşul pribegilor politici. Umbrele lor în Covent-Garden, în cartierul East End plin de evrei şi de romanţe, avea pentru Catherine o sclipire unduioasă de mătase. Toţi cei care fugiseră de Paris şi de domnul Thiers se mai roteau încă aici în jurul ei. Porni să caute urmele din copilăria Laurei care murise iarna trecută. Aşa ajunse ea să audă glasul lui Marx.

Există cărţi care închid o lume. Ele sînt un punct final, cititorul le lasă şi-şi vede de drum. Mai departe, aiurea, oriunde! Există altele care sînt porţile prin care pătrundem în propria noastră conştiinţă. De ce tocmai *Lovitura de la 18 Brumar a lui Ludovic Bonaparte* fu cartea care jucă acest rol pentru Catherine? Ar fi interesant să ştim unde-i erau gîndurile, cînd gazda o deştepta în odăiţa din Soho pe la ora opt dimineaţa, aducîndu-i o cană cu apă caldă...

Aşadar, în această Londră, unde o fată ca dînsa, o rusoaică, venea în zilele Comunei să aducă lui Marx mesajul răsculaţilor, o fată frumoasă care avea părinţi bogaţi în împărăţia ţarilor — aici, în această Londră începu Catherine să se îndoiască de-a binelea de teoriile anarhiei. Toată istoria ultimului an îi trecea pe dinaintea ochilor. Prin unii georgieni exilaţi se împrieteni cu socialişti englezi, italieni, ruşi.

În septembrie, pe cînd Garry pleca în Irlanda la o mătuşă a cărei avere urma s-o moştenească, Catherine profită de ocazie şi se duse să viziteze Ţara Neagră: în ţinuturile miniere din Ţara Galilor întîlni bărbaţi înăspriţi de trudă şi femei cum nici n-ar fi bănuit că există. Văzu pînă-n străfunduri mizeria. Suferinţa pricinuită de ultima grevă li se citea pe feţele supte ca o boală pe chipul unui copil. Prin părţile acestea unde în fiecare an se scot din munca istovitoare a minerilor nu numai cîştigurile societăţilor exploatatoare, ci şi milioane pentru proprietarii terenurilor, printre care mai mulţi membri ai familiei regale, mortalitatea era înfiorătoare : şi mai e şi acum. Catherine coborî în fundul minelor împreună cu conducătorii sindicatului. Luă parte la o campanie de mitinguri. Aici, regăsea lecţia de la început, cea de la Cluses. Proletariatul era pretutindeni după chipul şi asemănarea copilandrului pe care-l văzuse căzînd acolo.

În vremea asta, prin Europa, se auzea ca un ecou prelung geamătul răniţilor şi al muribunzilor din Balcani. Un război abia înceta şi altul începea ; prăpădul, care părea uneori să se stingă, se înteţea cu o sete de nepotolit. Lumea căpăta pe neaşteptate cîte o spuzeală de bube cam peste tot : o criză aprigă de friguri, apoi boala se localiza şi oamenii se liniştau zicîndu-şi că nici de data asta nu e încă tifosul cel mare de care se temuseră. Joris van Houten în trecere prin Londra, cu treburi de ale lui, veni s-o vadă pe domnişoara Simonidze.

Catherine nu prea avea poftă să se arate cu dînsul : o frămînta într-ascuns un gînd încolţit mai demult în privinţa lui Joris şi a legăturilor acestuia cu Lépine. Ei, dar n-are a face, sîntem doar în Anglia ! Şi apoi, îi era lehamite de Garry. Ar fi un prilej să petreacă o seară fără el.

Joris cunoştea micul restaurant de lîngă Tottenham Court Road, unde i se părea a fi localul cel mai select din cele selecte, şi ţinea morţiş să cineze numai acolo. Nici nu se aşezaseră bine la masă cînd de la cea de alături, nişte mîini se întinseră. Doi francezi, prieteni ai lui Joris.

Dintre aceştia unul era Brunel. Dat de gol la Paris, nu trecea însă drept un pungaş în ochii foştilor săi clienţi care-l cunoscuseră dinainte ca pe un cămătar şi cărora scandalul nu le dezvăluise nimic nou. De altminteri, contele d'Evreux zicea: „Eu, unul, am idei largi. Aş lua bucuros masa cu cizmarul meu". Adevărul este că, trimis cu o misiune în Anglia, contele se arătase încîntat că-l regăseşte pe Brunel care-i înlesnea, dîndu-i ceva parale, o aventură la care ţinea mult. Traiul la Londra e de-o scumpete! Şi apoi trebuie să vezi cu ochii tăi cum trăiesc englezii. Brunel părea să aibă şi el un fel de misiune la Londra. Îşi schimbase niţeluş numele. I se zicea acum Brunelli. De fapt, aşa-l chema de acasă. Era de fel din Nisa.

Dineul, la drept vorbind, fu destul de plicticos, pentru că domnii aceştia vorbiră tot timpul despre bursă şi petrol, despre cursurile acţiunilor societăţii Shell, de afacerile Mantaşev, şi alte asemenea lucruri. Se arătau tot aşa de îngrijoraţi de probabilitatea unui război apropiat ca şi Keir Hardie sau Tom Mann.

Brunelli îi ceru voie domnişoarei Simonidze să treacă pe la dînsa spre a-i prezenta respectele sale. Fireşte, era un personaj dubios şi nu prea recomandabil, dar avea o fire veselă care o făcea pe Catherine să mai uite de Garry. Şi afară de asta el nu respecta nimic, manifesta un cinism în care adeseori tînăra femeie vedea un omagiu adus ideilor sale. În octombrie şi noiembrie ieşiră de mai multe ori împreună. Se întîlneau la cafeneaua Royal, luau masa într-un restaurant din Leicester Square, se duceau la music-hall şi chiar prin barurile de noapte ale acestui fals Montmartre londonez în care localurile se închid devreme. Vorbeau politică, şi Brunelli zicea că adoră socialismul stropit cu şampanie.

Catherine îl dispreţuia, şi ieşirile acestea în doi contrastau foarte ciudat cu ocupaţiile ei, cu lumea pe care o frecventa acum. Era însă în ea parcă o nevoie, ceva care se bătea cap în cap cu ideile ei. Nu se dezbărase de lucrurile pe care le îndrăgise mamă-sa şi tatăl său, proprietarul puţurilor de petrol din Baku. Îşi găsea uneori o vină de a se afla acolo, într-o lojă din Piccadilly, în rochie decoltată, alături de banditul acesta în smoching. Avea înaintea ochilor cartierele din sudul Londrei, peste Tamisa, unde fusese chiar în ziua aceea. Dar ce putea face ? Îndrăgea şi în acelaşi timp ura luxul. În unele seri voia să uite mizeria. Socialismul ei nu era încă decît o spoială.

Şi apoi, se arunca în orice aventură ca să uite un gînd ascuns pe care nu şi-l mărturisea. Socotind bine, nu era mare deosebirea între pasiunea ei pentru studiu şi nebunia acestor seri petrecute cu Brunelli. Acum, cînd nimic n-o mai apropia de Victor, totul îi era egal.

Un anume instinct o îndemnă totuşi să-l îndepărteze pe Brunelli care-i făcea curte. El nu se dădea bătut, de altminteri. Şi Catherine se întreba uneori : la urma urmei de ce nu ? Dar îl avea pe Garry Lytton. El o apăra de această greşeală. Numai pentru că dragostea lui îi ajungea. Pe la jumătatea lui noiembrie, Brunelli urma să plece în Elveţia. O pisa tot timpul pe Catherine că trebuie să vină cu dînsul, pentru că s-ar nimeri astfel la Basel tocmai cînd se ţinea acolo un Congres internaţional al socialiştilor.

Această perspectivă nu-i displăcea Catherinei, dar nu voia să meargă cu Brunelli.

Într-una din seri, poate fiindcă era puţintel ameţit de băutură, Brunelli aduse vorba întîmplător de fosta lui soţie. Îl apucase, aşa deodată, un sentimentalism neaşteptat şi profund. Nu era deci totul ticăloşit în omul acesta ? se întreba ea. Catherine descoperea astfel un Brunelli nou pentru dînsa, cu o curiozitate destul de mare. Auzise vorbindu-se de Diana, ba chiar o apărase odinioară, vă aduceţi aminte, împotriva lui Desgouttes-Valèze, şi uite că deodată personajul acesta îi apărea într-o lumină deosebită. Ciudată mai era dragostea asta a lui Brunelli ! Dar bărbatul cinic şi fistichiu care şi-o împărţise bucuros pe Diana cu Wisner îşi venea foarte greu în fire după despărţirea definitivă de femeia aceasta mai tare decît el în afaceri. Ea era deocamdată în Egipt.

Slăbiciunea descoperită statornicea o legătură neaşteptată între Georges şi Catherine.

Tocmai atunci o scrisoare a lui Victor trezi în Catherine un dor grozav de Paris. Se vorbea tot mai mult de război. În Balcani aliaţii din ajun se măcelăreau acum între dînşii. Era caraghios, dar ori de cîte ori venea vorba de război, ea se gîndea fără să vrea la Victor. Garry Lytton era într-adevăr prea idiot!

Cînd Brunelli fu gata de plecare, Catherine îi spuse pe neaşteptate: „Ştii? Te însoţesc. Dar numai pînă la Paris. Rămîn acolo două zile, apoi mă întorc aici..." El îşi închipui o clipă că s-a făcut, că dînsa consimţise să i se dea, dar Catherine îl împinse frumuşel îndărăt cu un gest hotărît: „Nu, prietene, ia laba de pe mine!

— Ştii, zise Brunelli, e pentru întîia oară în viaţa mea cînd mi se întîmplă...

— Zău? Ia te uită, tînărul naiv!

— ...să mă joace cineva pe degete, aşa.

— Ei bine, asta îţi va servi pentru viitor!"

Sosiră într-un Paris ploios, ca la jumătatea lui noiembrie. Catherine îşi luă o cameră la un hotel de lîngă piaţa Etoile sub numele de Ketty Simon. Va putea sta două zile fără să iasă vreo încurcătură din asta. Îi scrisese un bileţel lui Victor. Nu se va duce să-şi vadă familia.

Brunelli pică la dînsa pe neaşteptate. Era foarte vesel, foarte îndrăzneţ. Ea n-avea decît o idee, să-l vadă plecînd. Dar parcă era un făcut, nu se mai dezlipea de acolo. Ea se prefăcea că nu-i pricepe glumele destul de grosolane. Brunelli începea să se enerveze. Socotise că va pune mîna pe mititica asta în ultima clipă. Ce o apucase oare de nu se lăsa? După aceea, ea se va întoarce la Londra iar el îşi va vedea de drum.

Îşi pierdu deodată răbdarea şi o prinse în braţe pe la spate, vîrîndu-şi gura mustăcioasă în gîtul tinerei femei. Ea se opinti şi-l zvîrli cît colo. Era furioasă: „Marş de aici, cîine, marş de aici!"

Brunelli venea spre dînsa, neputînd să-şi închipuie o mînie aşa de năprasnică. Se pomeni cu palma ei drept peste mutră.

„A, dacă de astea-mi eşti, fetiţo! spuse el, dezmeticit."

Îşi luă pălăria, pardesiul, şi ieşi.

În aceeaşi seară un agent de poliţie se înfăţişa domnişoarei Simon şi o ruga să-l urmeze. Catherine dormi în arestul prefecturii de poliţie, iar a doua zi era la închisoarea Saint-Lazare.

O informaţie prizărită în ziar căzu sub ochii lui Jean Thiébault. Veni la Saint-Lazare, obţinu permisiunea de a sta de vorbă cu deţinuta. Trecuseră cîţiva ani de cînd nu se mai văzuseră. De cum deschise gura, strălucitul ofiţer de stat-major îi propuse încă o dată Catherinei Simonidze, arestată pentru încălcarea ordinului de expulzare, să devină soţia maiorului Thiébault. Ea îl privi oarecum mişcată. Jean îmbătrînise. Nu era urît din partea lui să-i facă o asemenea propunere.

„Nu, prietene, zise ea, niciodată."

Maiorul obţinu punerea în libertate a Catherinei, care fu aruncată peste graniţă, în Belgia.

Nu apucase să-l vadă pe Victor.

Epilog: CLARA

1

Anul 1912 adusese socialismului internaţional succese răsunătoare. În primăvară, alegerile germane făcuseră din partidul social-democrat cel mai mare partid din Reichstag. Socialistul Scheidemann ocupase fotoliul prezidenţial al acestei adunări.

La Basel, unde urma să se ţină Congresul internaţional împotriva războiului, Marele Consiliu era în mîinile socialiştilor. Ei nu aveau decît 50 din cele 130 de locuri, dar celelalte 80 se împărţeau între liberali, radicali şi catolici, iar aceştia din urmă alcătuiau un bloc cu socialiştii.

Erau pe atunci în Basel 130 000 de locuitori, dintre care, după listele de impozite, se numărau 190 de milionari. Oraşul producea oţel, materii colorante, hîrtie, bere, ca să nu mai vorbim de industria sa electrică. Marele Consiliu invitase delegaţii partidelor socialiste din toate ţările, iar episcopul pusese catedrala la dispoziţia congresului. Aşa se manifesta această alianţă a crucii cu socialismul, care era baza parlamentară a regimului celor 190 de milionari din Basel-pe-Rin.

Brunelli sosea acolo venind din Geneva. Domnul Sauvebon, „duhovnicul“ său, cum zicea, îi recomandase să tragă la hotelul *Trei Regi*. Ne aflam la 23 noiembrie, o ceaţă joasă plutea deasupra Rinului ca o scamă. De sub această pînză cenușie, se auzea clipocitul fluviului, de ai fi zis că sparge cineva niște farfurii. Sus, soarele străpungea ceața și razele lui așterneau pe celălalt mal al Rinului o pulbere de aur și argint. Se vedea astfel ieșind din negură fațada caselor, uneori pînă la jumătate : bătrînele case din Basel, cu ferestrele duble, cu obloanele lor verzi și țigla acoperișurilor înnegrită de vreme.

La *Trei Regi*, registrul de pasageri al hotelului îi dovedi lui Brunelli că domnul Sauvebon era bine informat : Camélinat, Vaillant, Jaurès, Compère-Morel și Dubreuilh se și aflau acolo. Brunelli fluiera încetișor, zicîndu-și cu un fel de ironie că nu există meserie rea. Avea geamantane foarte frumoase, geamantane după care oricine ar întoarce capul, chiar și un socialist, și purta haine croite din stofă englezească. Hotelul nu arăta rău. Dar Brunelli simțea ca un foc la inimă amintirea acelui Paris, printre stăpînii căruia fusese, și pe care-l pierduse. Se gîndea cu o voință dîrză să-l recucerească. Aici, începeau într-adevăr pentru dînsul și noua sa meserie și noua sa speranță. Se va întoarce într-o zi la Paris, ca un triumfător. Va fi și el printre cei puternici, iar toți imbecilii ăștia, fățarnicii care astăzi îi întorceau spatele, vor veni din nou să-i lingă tălpile.

După ce se dichisi nițel, ieși în oraș. Se vedeau cortegii pe străzi. Burgvogteilhalle, unde trebuia să se țină congresul, era acoperit de draperii, de steaguri roșii cu inscripții în toate graiurile. Întîlneai pe străzi fanfare și coruri. Veniseră în oraș, afară de delegați, un mare număr de oameni, țărani de prin satele vecine, muncitori din toată Elveția. Tot norodul acesta umbla hai-hui, zgîindu-și ochii la toate, ca o uriașă ceată de turiști adusă de agenția Cook. Pe deasupra tuturor capetelor, în ceață, răsunau clopotele catedralei. Greoaie, greoaie, greoaie era cîntarea lor. Sunetele grave pluteau în aer ca o neliniște. Ele păreau să dezmintă înfățișarea sărbătorească a orașului. Chemau lumea într-ajutor la vreun incendiu depărtat.

Afară de aceasta, guvernul Austro-Ungariei nu-şi mobilizase oare oştile în faţa Serbiei victorioase ? Un conflict austro-sîrb ar trage după el intervenţia Rusiei. Clopotele vorbeau despre toate acestea. Larma lor nu e voioasă : e un glas de alarmă, aşa cum a răsunat mereu din evul mediu pînă azi pentru a vesti primejdii şi războaie. Un glas care contrasta cu flamurile roşii de pe clădirile publice. Un glas al deznădejdii şi al spaimei care pare a-i spune lui Brunelli : *Vor fi întotdeauna războaie !*

Georges nu era prea superstiţios, nici prea sentimental. Dar, cum zicea singur, era om din popor. Fiu al unui mic negustoraş dintr-o mahala a Nisei, moştenise din naştere însuşirea de a se înduioşa la melodrame. Era în acest Basel care se gătea de sărbătoare un ciudat amestec de trecut şi viitor, de realitate şi legendă, care-l pătrunse deodată. În adîncul sufletului nu avea decît dispreţ pentru aceste manifestări pacifiste pe care le socotea doar un decor : nu ştia oare unde se hotărăşte războiul şi pacea, el, prietenul lui Wisner, cămătarul care dădea împrumuturi pe amanet atîtor miniştri sau generali ? Masa verde a consiliilor de administraţie este mai puţin romantică decît această amăgitoare vedenie gotică la una din articulaţiile cele mai reumatice ale bătrînei Europe. Totuşi, tînguirea jalnică a clopotelor, pe care oricine o găsea firească, trezea în inima soţului Dianei o emoţie aproape omenească.

Intră în catedrală. Clădirea asta seamănă a fortăreaţă. Sau cel puţin aşa îi apăru lui Brunelli în ziua aceea ceţoasă. Asemănările dintre arhitectura militară şi arhitectura religioasă de altădată îl făcură să rînjească. Îi trecu prin minte că socialiştii veneau să-şi caute adăpost aici, aşa cum burghezii odinioară fugeau din faţa seniorilor feudali. Se gîndea la feudalii de astăzi, la stăpînii oţelului, ai cărbunelui, ai petrolului. Cît despre el, se vedea într-un costum din veacul al XV-lea, cît se poate de nostim.

Strana catedralei se şi împodobise cu steaguri şi flamuri roşii. Pe Georges îl izbi mai mult caraghioslîcul acestui vicleim decît ceea ce era întristător în toată boscăria pusă la cale. Brunelli nu era un credincios, asta nu. Bisericile nu-l impresionau, ba îi stîrneau chiar un fel de veselie ireverenţioasă, ca în faţa unui scamator stîngaci căruia îi ghiceşti toate trucurile. Simplicitatea mijloacelor, de la lumina filtrată prin vitralii pînă la înălţimea bolţilor, îl făceau să dea din umeri. De data aceasta însă, mai presus de orice, i se părea absurdă prezenţa aici tocmai a steagurilor acelora ale bătăliilor de stradă, steagurile muncitorilor răsculaţi, ale comunarzilor, ale celor care împuşcaseră preoţi... Brunelli rînji, farsa era cam prea grosolană. Popii ăştia se întrec cu gluma... Deodată îl zări pe Jaurès care se plimba cu pălăria în mînă pe lîngă pereţii naosului.

În aceeaşi seară, Brunelli îi scria domnului Sauvebon :

„...Deci, părăsind catedrala, gîndii să fac în aşa fel ca să nu-l pierd din ochi pe domnul Jaurès. Mă aflam acolo, la cîţiva paşi de dînsul, întrebîndu-mă cum aş putea intra în vorbă cu el, cînd întîmplarea îmi veni în ajutor. Domnul Jaurès fiind foarte absorbit de cercetarea unor vase vechi, fără a avea grija de a se urca pe trotuar, am avut norocul să mă nimeresc la un pas de el, cînd un automobil care trecea era cît pe ce să-l calce. L-am apucat de braţ şi l-am tras îndărăt.

Mi-a mulţumit, iar eu l-am salutat, zicîndu-i pe nume. Făcurăm cunoştinţă, eram francez, mai mult : locuiam amîndoi în acelaşi hotel. Mă dădui drept un milionar cam zurliu, şi arătîndu-i astfel că nu mi-e ruşine de bogăţia mea vorbind cu un socialist, îi cîştigam puţintel încrederea. I-am spus că veneam din Maroc, unde autorităţile, ştiindu-mă om cu avere, mă lăsaseră să-mi bag nasul peste tot fără a mă lua la ochi, şi i-am zugrăvit în culori înfiorătoare tot ce se întîmplă pe acolo. Domnul Jaurès mă ascultă cu interes, şi-mi spuse că ţine să-i povestesc toate acestea mai amănunţit, sau, dacă aş vrea, să i le aştern pe hîrtie. Nu trebuia să-mi bat prea mult capul pentru a născoci nişte istorii despre cruzimea francezilor în Maroc. Mi-era deajuns să repet ceea ce auzisem din gura unui adjutant al generalului Lyautey, doar cu cîteva săptămîni înainte, fără nici o înfloritură. Şi dumneavoastră ştiţi ce inimă simţitoare am.

Ne-am dus împreună, marele tribun şi cu mine, să vedem ceva pictură. La Basel se află adevărate comori artistice. În ce mă priveşte, îmi place mai mult Paul Chabas decît pictorii ăştia vechi, dar Jaurès vorbea despre ei cu atîta convingere, încît, pe legea mea, că am găsit admirabile aproape toate tablourile lor.

Mi-a făgăduit să-mi facă rost de un loc la congres printre gazetari şi i-am mulţumit foarte mult pentru amabilitate. Pornind de la aceasta, am ajuns în chipul cel mai firesc să discutăm despre primejdia războiului. La drept vorbind, Jaurès nu crede, pe cît mi s-a părut, că un război ar fi posibil. Mai bine zis, crede în posibilitatea unui război, dar e ferm convins că muncitorii din toate ţările vor împiedica una ca asta. Are o mare încredere în muncitorii germani, şi zice că acesta e lucrul cel mai important, deoarece problema esenţială este problema franco-germană, şi că niciodată francezii nu vor lua ofensiva. Primejdia i se pare a veni de la casta militară germană. Mi-a vorbit îndelung şi cu mult entuziasm de o manifestaţie ce avusese loc în împrejurimile Berlinului, la Treptow dacă nu mă-nşel, prin septembrie anul trecut. Muncitorii, cu sutele de mii, veniseră acolo să protesteze împotriva evenimentelor de la Agadir şi a primejdiei unui război provocat de ambiţiile germane în Maroc. A doua zi Kaizerul ţinu un discurs care vădea o dare înapoi, şi Jaurès afirmă că de data aceasta pacea a fost salvată mai curînd de manifestaţia muncitorilor germani decît de atitudinea dîrză a guvernului francez şi de vibranta cuvîntare a preşedintelui nostru la Toulon.

Mi se pare într-adevăr că în proiectele lor pentru caz de pericol, socialiştii atribuie manifestaţiilor de acest fel un rol hotărîtor. De altminteri, domnul Jaurès mi-a expus părerile sale despre reorganizarea armatei, şi trebuie să spun că, oricît de paradoxal ar fi, ele nu mi s-au părut nici nesăbuite, nici imposibile, ba nici chiar lipsite de spirit patriotic."

Brunelli nota în treacăt mai multe vorbe auzite în restaurantul hotelului *Trei Regi*, şi încheia :

„Veţi recunoaşte că pentru un începător ce sînt, n-am lucrat prea rău. Din primul ceas, stau de vorbă cu autorul principal al comediei şi el e cel care mă instalează chiar în faţa scenei. Afară de asta, micul aparat fotografic e minunat. Am făcut cîteva încercări şi cred că veţi avea toate portretele pe care le doriţi. Cît despre germani, am şi reuşit pentru o clipă să mă dau pe lîngă o femeie socotită a fi printre elementele cele mai periculoase din cîte au sosit aici. O cheamă Zetkin, dar nu sînt sigur că se scrie aşa : rămîne să verific..."

2

Clara Zetkin e o femeie trecută de cincizeci de ani. Viaţa îndelungată, istoria bogată în evenimente pe care o trăise, nu sînt nimic faţă de ceea ce-i rezervă viitorul.

Nu e frumoasă, dar este în ea o tărie, ceva care depăşeşte femeia. Mai curînd mărunţică, te uimeşte prin trăsăturile ei mari. Are părul încă blond, părul greu de felul aceluia pe care nici pieptenele, nici agrafele nu-l pot prinde şi ţine locului vreodată. Umerii obrajilor sînt ieşiţi, puternici. Orice ai face, nu se poate să n-o vezi în mulţime. E îmbrăcată cam de mîntuială, dar nu jachetele ei vărgate sau gulerul de blană pus strîmb pe grumaz, nu acestea atrag privirea şi o reţin. Ceea ce e neobişnuit la dînsa, sînt ochii.

Autorul acestei cărţi a văzut-o pe Clara Zetkin cu douăzeci de ani mai tîrziu, aproape muribundă. Dar şi atunci încă, la Moscova, sleită de boală şi de bătrîneţe, numai piele şi oase, abia trăgîndu-şi sufletul la capătul fiecărei fraze care părea să vină ca o săgeată din trecutul plin de viaţă pe care-l întrupa, chiar şi atunci mai avea ochii aceia mari şi minunaţi, ochii întregii Germanii muncitoare, albaştri şi vioi, ca apele adînci străbătute de curenţi. Ochii aceştia aveau ceva din mările fosforescente şi din strămoşul legendar, bătrînul Rin german.

În noaptea din ajunul Congresului de la Basel, un spion plin de rîvna începătorului, developează, într-o odaie a hotelului *Trei Regi*, o fotografie a Clarei Zetkin pe care izbutise s-o prindă în după-amiaza aceea pe stradă. El se apleacă asupra vasului de developat, e grozav de curios, căci e întîia fotografie făcută cu micul aparat pe care i l-a dat, ascuns în măciulia bastonului, domnul Sauvebon din Geneva. Clişeul e minuscul, dar clar, şi poate fi mărit cu uşurinţă. Omul se apleacă asupra vasului şi vede apărîndu-i chipul Clarei Zetkin, care va figura într-un dosar poliţienesc la Biroul II al Ministerului de Război, unde se urzeşte tainic o contra-lovitură ce urmează a fi dată acestui congres ce se va deschide peste două zile în văzul şi auzul tuturor.

Spionul e un bărbat cinic, dar nu încape îndoială că noutatea meseriei îl face nervos. Căci individul acesta, deprins cu cele mai frumoase femei ale Parisului, uitînd că are înaintea ochilor o bătrînă, începe să viseze în faţa privirii stranii pe care a surprins-o ca un hoţ. El nu observă gura germanică, buzele subţiri, cu colţurile lăsate în jos, gura lui Goethe şi a lui Hegel, nu : el nu vede decît privirea, ochii luminoşi ai Clarei.

Ce citeşte în ei ? Anii de război pe care îi va petrece prin închisori, sau ceasul de pomină cînd, în ciuda întregii poliţii franceze, bătrîna femeie apare deodată în toiul Congresului de la Tours din 1921, şi face să răsune acolo cuvîntul de foc din care se naşte partidul comunist francez ? El se uită, pesemne fără a-şi pune multe probleme, la această vrăjmaşă, ca la oricare alta, doar cu grija de a-şi întipări în minte trăsăturile ei. E un bărbat în ochii căruia femeile care se ocupă de politică au întotdeauna ceva ridicol, dar pentru o clipă a uitat asta.

Chiar în minutul acela, într-o cameră de hotel din Bruxelles, Catherine Simonidze îşi despachetează lucrurile. Aşezată printre valizele sale, a deschis o cutie de unde cad afară nişte fotografii îngălbenite, cele cîteva amintiri pe care le tîrăşte întotdeauna cu dînsa. Cît de străine îi par acum toate acestea ! Un portret cu dedicaţie al lui Henry Bataille, un grup la Viroflay cu Régis, Brigitte şi Mercurot... O fotografie a lui Garry, pe care o rupe în bucăţi. Îşi aduce aminte de alte sosiri la hotel, odinioară cu mama ei, pe cînd era fetiţă mică şi trăgeau la marile hoteluri de lux. Cum scoteau din geamantan, înainte de orice, portretul lui Grigori. Pentru întîia oară se gîndeşte că nu are nici o fotografie a lui Victor... Între toate imaginile lumii acesteia şi ochii ei, se aşază chipuri recente, acelea care i s-au întipărit în minte la închisoare. Toată decăderea şi toată măreţia umană. A văzut la Saint-Lazare prostituate şi muncitoare. Totul este chiar mai îngrozitor decît îţi poţi închipui : dar din ce-a văzut i-a rămas în suflet o certitudine. Ştie că la urma urmei sînt două feluri de femei. Ea a ieşit din parazitism şi din prostituţie. Lumea muncii se deschide înaintea ei. Victor avea dreptate.

Avea dreptate Victor, dar nu mai pot vorbi despre Catherine. Nehotărîta, şovăitoarea Catherine, cît de încet mergea spre lumină ! Totuşi, ne şi aflăm la sfîrşitul lui 1912, şi de pe acum există o întreagă umanitate, căreia toate Catherinele Simonidze nu-i pot întrezări decît umbrele, ca printr-un ecran. Clara Zetkin, ştiţi asta, a trecut de cincizeci de ani. O iau pe Clara Zetkin doar ca exemplu, totul însă mă va aduce să vorbesc iar de dînsa fără să vreau.

Se va spune că autorul bate cîmpii şi că a venit de mult vremea să termine cu un rîpîit de tobă o carte care te face să-ţi iei lumea în cap văzînd cum se iveşte deodată, aşa de tîrziu, imaginea acestei femei care ar fi putut fi eroina principală, dar care n-ar putea veni să joace un rol de a doua mînă. Se va spune că autorul bate cîmpii, şi autorul nu va protesta. Lumea, cititorule, e rău construită după a mea părere, cum e şi cartea mea după părerea ta. Da, trebuie să le refacem şi pe una şi pe cealaltă, cu o femeie cum e Clara drept eroină, iar nu cu Diana. Şi nici cu Catherine. Dacă am reuşit să-ţi trezesc pofta pentru aşa ceva, o dorinţă cît de palidă, poţi rupe cu dispreţ cartea asta, nu-mi pasă !

Dar, deocamdată, fiindcă-mi place, am să-ţi vorbesc mereu despre ochii Clarei... Cum ? Credeai că am spus tot ce aveam de spus despre ei ? Despre ochii aceştia care într-o zi, de la înălţimea tribunei prezidenţiale a Reichstagului, chiar în ajunul vijeliei hitleriste, aveau să parcurgă încet băncile înţesate de vrăjmaşi, măsurînd ce muncă uriaşă mai trebuie făcută ?... Şi tocmai atunci bătrîna luptătoare vesti cu glasul ei liniştit venirea la cîrmă într-o zi a Sovietelor Germaniei... Credeai că, gata, cu două sau trei comparaţii isprăvisem tot ce-aveam de spus despre ochii ăştia ? Cînd ochii acestei femei bătrîne sînt într-adevăr ochii femeilor de mîine, tinereţea ochilor de mîine ? Înainte de-a fi stors imaginile cerului şi metaforele marine, înainte de-a fi luat din prăpăstii şi din lumini tot ce pot folosi pentru a-ţi da o slabă idee despre ceea ce se poate spune de zorile acestea care se deschid în veacul al XX-lea ca nişte ferestre în neştiinţă şi noapte, va trebui să te dai bătut, cititorule. Dar mi-e milă de răbdarea ta, şi apoi e nevoie şi de forţa ta pentru a transforma lumea. Şi de forţa ta, cititorule.

3

În ziua de 24 noiembrie, ora zece dimineaţa, la Burgvogteilhalle, congresul a fost deschis de belgianul Anseele, care-l înlocuia la preşedinţie pe Vandervelde, bolnav. Doi belgieni îl asistau, Camille Huysmans şi Furnémont. Pablo Iglesias nu sosise la timp pentru şedinţa de deschidere. În birou luaseră loc Bebel, Vaillant, Kautsky, Adler, Jaurès, Keir Hardie, Branting, Rosa Luxembourg, Pernerstorfer, Greulich şi Sakazov. Corul socialist din Basel intonă o cantată. Cinci sute de delegaţi răspundeau la apel.

Primul discurs fu al socialistului Wurschleger, vorbind în numele secţiei locale a partidului şi în numele guvernului. El aducea o afirmaţie deosebit de liniştitoare : proletariatul nu era singur în lupta pe care voia s-o pornească împotriva războiului : „Unele elemente luminate ale burgheziei sînt din toată inima alături de noi. De aceea, chiar în acest oraş, am putut avea catedrala pentru demonstraţia noastră de pace, iar peste cîteva clipe se va da citire unui salut al întregului guvern din Basel, adresat congresului..."

Afară, clopotul cel mare al catedralei comenta cu vocea sa gravă venită din adîncul veacurilor optimismul lui Wurschleger. De prin toate colţurile oraşului soseau necontenit oameni în cete pestriţe. Delegaţii, purtîndu-şi steagurile făcute sul, se strigau unii pe alţii. O burniţă măruntă cădea de sus şi lumea clătina din cap nemulţumită : Păcat... dar, la ce te poţi aştepta pe o zi ca asta de toamnă ? Casele se goleau, pîlcuri de ţărani intrau în oraş. Berăriile erau pline. Toţi se îndreptau spre cazărmi. În jurul clădirii congresului se îmbulzea o mare mulţime. Delegaţii ieşiră de acolo pe la amiază, întîmpinaţi de o vie curiozitate, în timp ce glasul clopotelor devenea tot mai tare, mai zorit, mai prelung. Degeaba îţi ziceai că şi catedrala lua parte la manifestaţie, că în catedrală avea să răsune cuvîntul păcii, larma clopotelor semăna tot mai mult a toacă de alarmă. Ele vesteau războiul, primejdia. Nu puteau să se dezobişnuiască de rolul lor secular. Gemeau din greu ca pe vremea lui Carol Temerarul. Ameninţarea nu venea oare tot dinspre Sfîntul Imperiu ? Era ca o arie căreia nu i se potriveau cuvintele cîntecului. Pe străzi, oriunde îţi întorceai ochii tot oameni în port ţărănesc, cu pantaloni scurţi, cămăşi colorate, tichii verzi. Ici, colo, prin curţile caselor, cîte unul zicea din fluier.

În preajma cazărmii se formă cortegiul.

Cam pe la ora două se puse în mişcare.

O mulţime uriaşă înconjura acest şarpe cu treizeci de mii de capete. Veniseră oameni din provincia Baden, din Alsacia-Lorena, din Elveţia toată. Mergeau în şiruri dese, umăr la umăr. Steaguri şi steguleţe peste tot. O puzderie de culori, de podoabe, de costume se amesteca cu roşul atîtor flamuri. Douăsprezece fanfare cîntau arii care se goneau unele pe altele, de la *Cîntecul Ciobanilor* la *Internaţionala*. Şi pe deasupra acestei larme, se revărsa necontenit dangătul clopotelor.

În capul cortegiului, veneau o sută de ciclişti din partidul socialist, deschizînd drumul. Mergeau cu acea încetineală anevoioasă care făcea pe cîte unul dintre ei, incapabili de a se ţine în rînd, s-o ia deodată razna, de-a lungul coloanei. Străzile se deschideau în faţa acestui escadron paşnic. Urmau apoi organizaţiile tineretului socialist din Basel. Aici începea idila.

Erau sute de flăcăi în port naţional ; închipuiţi-vă nişte Wilhelm Tell de douăzeci de ani, mergînd laolaltă, cu pălăriuţa în creştet, purtînd cămaşa cu mîneci largi şi bretelele verzi, cu genunchiul gol ieşind din pantalonii scurţi, cu arcul prins în şold. Înaintau sub revărsarea clopotelor, în portul lor străvechi, ca o primă jertfă adusă zeului războiului. Eroii aceştia de operă mergeau parcă sub tirul unui baraj de artilerie. Înaintau în sunetul ascuţit al surlelor, jucînd şi ţopăind, fără să le pese de mohorîtul cer de noiembrie. Nunta asta ţărănească nu părea să audă prohodul jalnic al clopotelor care cotropise acum oraşul, acoperind toate celelalte zgomote.

După alaiul sutelor de Wilhelm Tell veneau tinerele fete. Erau înveşmîntate în alb, cu rochii ca pe vremea bunicelor, amestecînd astfel epocile şi mitologiile. Unele pe jos, altele cocoţate în care împodobite. Purtau tot felul de prapuri cu semne paşnice, porumbei, snopi de grîu, unelte tăiate în carton. Mai toate aveau părul despletit. . . . .

Copii în tunici scurte albe fluturau cununi pe care era scris cu slove aurite că e mai vrednic de slavă să ştergi lacrimile oamenilor decît să verşi valuri de sînge. Şi chiar la spatele acestui grup veneau, nu Cristos intrînd în Ierusalim, ci în hainele lor de culoare închisă, Jaurès şi Kautsky. Delegaţii înaintau în mijlocul steagurilor. Erau puzderie. Cele mai multe nu erau nişte simple flamuri roşii, ci aveau pe ele simbolurile corporaţiilor meşteşugăreşti, ceea ce te ducea cu gîndul la procesiunile din evul mediu.

Pe un car împodobit ca pentru o bătaie de flori, numai cu flori albe, o regină a Păcii, înconjurată de doamnele ei de onoare, sufla într-o trîmbiţă de argint. Alaiul semăna astfel a spectacol de operă şi a vicleim. Dar bălăngănitul înverşunat al clopotelor părea să răspundă cu un vaiet de jale acestei uşurinţe nesocotite a oamenilor, acestei parăzi lipsite de seriozitate la care luau parte figurile grave ale şefilor social-democraţiei.

Grupurile naţionale, germanii, ungurii, croaţii, francezii, belgienii, englezii, ruşii treceau cîntînd, despărţite între ele printr-un interval care să le deosebească. Cîntecele nu erau aceleaşi : fiecare ţară îşi avea cîntecul ei. Francezii nu ştiau decît *Internaţionala*. Chemarea înnebunită a clopotelor dădea pînă la urmă o unitate acestui cor de glasuri învălmăşite care devenea din cînd în cînd de o discordanţă înfiorătoare. Patru muncitori duceau o uriaşă carte pe care erau scrise cuvintele : *JOS ARMELE !*

Cînd cortegiul ajunse la catedrală văzură toţi steagurile îmbulzindu-se spre portalul cel mare, părînd să alcătuiască un imens trandafir roşu înşfăcat de gura unui uriaş. Mulţimea se revărsă ca un val în catedrală şi o umplu pînă la ultimul colţişor. De două ori pe atîta lume rămase afară, ca la vreo douăzeci de mii de oameni. Aceştia se împărţiră de jur împrejurul catedralei, mai cu seamă pe terasa care domină Rinul, în patru mitinguri mari la care, între alţii, vorbi şi Vaillant. După ce înghiţi zece mii de socialişti, catedrala mai scoase cîteva vaiere deznădăjduite. Apoi, clopotele tăcură, şi se făcu o tăcere ca în faţa unei case unde se află un om ce trage să moară, cînd s-au împrăştiat paie pe trotuar, nici paşii să nu se audă.

Clopotele ascultau pe oratori.

4

Manualele de istorie au să vorbească într-o zi de discursurile înălţătoare şi de gîndurile mari care au răsunat la Congresul de la Basel. Nu aceasta este acum sarcina şi nici ambiţia noastră. Cînd va fi înfăţişat Blocker, preşedintele socialist al guvernului din Basel, înclinîndu-se în faţa religiei creştine, ca mulţi alţi oratori care nu-şi mai veneau în fire văzîndu-se vorbind sub bolţile unei catedrale; cînd va fi înfăţişat bătrînul Bebel însuşi mulţumind episcopului şi afirmînd că, dacă Cristos s-ar întoarce pe pămînt, el nu s-ar alătura creştinilor ci socialiştilor; cînd însă vor fi pomenite cuvintele bătrînului Bebel, afirmînd pe de altă parte că acei care spun *Pace pe pămînt oamenilor de bună voinţă!* ar avea o bucurie încă şi mai mare să se urce în amvon pentru a aţîţa norodul la războiul ucigaş, la nimicirea umanităţii şi la distrugerea a toate cîte sînt; cînd vor fi înfăţişaţi Greulich şi Keir Hardie zicînd că ei văd în izbînzile electorale ale socialismului garanţia păcii, Sakazov susţinînd lupta paşnică pentru pace, şi toţi ceilalţi la fel... Haase, ca un om care-şi simte conştiinţa încărcată, se fîstîceşte vorbind de clopote şi de războiul din Balcani; Adler îşi caută oare inspiraţie în Evanghelia spusă de polonezul Dasinsky? Cînd va fi strînsă la un loc sămînţa revoluţionară înecată în fraze, chemarea la luptă prin toate mijloacele împotriva războiului în discursul lui Vaillant, la acţiune legală sau revoluţionară în cel al lui Jaurès, nici atunci cînd toate acestea vor fi povestite, nu vom fi auzit nimic din marea inimă care a bătut în ziua aceea la Basel.

O fi fost poate mai mult ridicol decît eficacitate în parada acestor Wilhelm Tell şi Îngeri ai Păcii. Poate că partea de caraghioslîc era mai mare decît tragicul.

Poate că în defilarea asta de granguri solemni, noi nu mai putem întrezări astăzi decît chipurile unor trădători care, cu optsprezece luni mai tîrziu, aveau să dea pradă magnaţilor războiului proletariatul european. Aşa o fi într-adevăr.

Totuşi, eu nu rîd de gestul copiilor care împrăştie flori în acest alai sărbătoresc din care se înalţă un parfum amestecat de tămîie şi de putregai, prevestitor al cumplitelor măceluri de la Masurenland şi de la Verdun. Ce vor deveni într-o zi aceşti tineri care calcă în fruntea parăzii din 1912 ? Mîinile lor vor învăţa să ţină puşca. Vor arunca într-o zi flori ucigaşe, grenade, cu aceleaşi mîini.

Eu nu rîd de acest norod uriaş adunat la Basel, de această uriaşă speranţă care va fi amăgită. Printre oamenii ăştia nu-s numai trădători, sînt şi oameni însemnaţi de pe acum de un deget însîngerat. Îmi arunc ochii la terasa care domină Rinul şi unde, în clipa asta vorbeşte Pressensé. Văd mii şi mii de bărbaţi tineri, plini de viaţă. Li-e carnea caldă, zvîcneşte în ea sîngele, împurpurîndu-le obrajii. Se mişcă cu uşurinţa trupurilor deprinse să muncească. Nevestele, logodnicele, copiii sînt alături de ei. Au gesturi neaşteptate, îşi ating vecinii cu cotul, făcînd haz, ochii li se aprind, privirea li se lasă încet pe buze, pe sîni. Au dorinţe ca orice bărbaţi, li-e foame şi li-e sete, încearcă o dulce ispită cînd o fată îşi ridică braţul gol. Ochii lor urmăresc cu încredere gesturile oratorului, freamătul roşu al steagurilor. Această mulţime uriaşă a venit aici ca la o sărbătoare. Mi-e frică să-i privesc în faţă destinul.

E înspăimîntător ca un tren de periferie, duminica, dacă ai şti dinainte spre ce catastrofă se duce. Bunăoară, ceata asta de ţărani din Baden...

...Era unul de prin Baden, bobocul acela din contingentul 19, acolo, lîngă Oulchy-la-Ville, ţin bine minte, în ziua de 2 august 1918. Tunurile franceze inundaseră tăpşanul cu noile gaze asfixiante ale căror efecte nu le bănuiam, şi cînd flăcăul acesta de nouăsprezece ani, abia ţinîndu-se pe picioare, orbit, veni cu braţele întinse spre noi care eram adăpostiţi după talazul şoselei, văzui că avea pe faţă ceva neobişnuit. Şovăi o clipă, apoi, ca un om pe care-l chinuieşte o groaznică durere de cap, îşi duse palma stîngă la obraz şi-l strînse între degete. Cînd lăsă mîna în jos, ţinea ceva plin de sînge, ceva de necrezut : nasul. Cum arăta chipul său, vă puteţi închipui gîndindu-vă mai multişor la asta...

De atunci încoace niciodată nu m-a părăsit cu totul duhoarea de carne putredă, care nu e tocmai aceeaşi cînd e vorba de leşul unui om sau de stîrvul unui cal. O mai simt uneori în vis. Asta mă trezeşte. Sînt într-un pat. Nu e nici un cadavru lîngă mine. Surîd în întuneric cu o expresie prostească şi odihnită. Haide, lasă, s-ar putea să ne fie dat să mai trăim o dată această grozăvie, dar n-am ajuns încă pînă acolo.

Eram la Basel, ţin bine minte.

Pe noi ăştia, nimic nu ne opreşte : ne croim drum fără nici o greutate prin mulţime pînă la catedrala ticsită. Gîndiţi-vă cîte din braţele acestea, din picioarele acestea, pe care trebuie să le dăm deoparte ca să putem trece, vor cădea în anii următori din trupurile lor voinice. Străbăteam o adunare de schilozi şi de leşuri. În catedrală, vorbeşte Jaurès.

Observatorul biroului 2 al statului-major, aşa de mîndru ieri că-l îmbrobodise pe Marele Tribun, tace acum şi ascultă. Ascultă cu amîndouă urechile şi nu mai e aşa de sigur că a învîrtit lucrurile cum trebuie. Jaurès, cu toate cusururile şi păcatele sale, în clipa aceasta cînd vorba-i înflăcărată e mai tare decît judecata lui burgheză, cînd simte cum bate inima muncitorilor căreia, trecînd peste orice el îi dă totuşi glas, Jaurès întrupează cu adevărat lupta împotriva războiului, şi cuvintele pe care le rosteşte astăzi vor răzbate pînă în fundul sălii de meditaţie a liceului Stanislas, unde supraveghetorul Vilain le şi ascultă răsunetul cu ură, iar de pe acum, la Basel, în mintea omului trimis de biroul 2, cuvintele acestea trezesc parcă necesitatea asasinatului.

Niciodată în biserica asta, unde, în ceasuri de primejdie, mai marii creştinătăţii au adunat odinioară un conciliu a cărui fantastică replică modernă pare a fi congresul de astăzi, niciodată în biserica asta unde venea să se închine veacuri de-a rîndul o burghezie orgolioasă şi cu aplecare spre arte, niciodată în biserica asta n-a răsunat un glas aşa de măreţ, şi nicicînd o poezie aşa de măreaţă n-a mişcat inimile.

Jaurès vorbeşte despre clopotele din Basel : „...clopotele al căror cîntec e o chemare adresată conştiinţei universale..." şi clopotele din Basel încep iar să sune în glasul lui... Tot ce-au clopoţit ele în viaţa lor de clopote reînvie acum sub bolţile acestea cu vocea melodioasă a lui Jaurès. Reînvie cu vraja pe care el ştie s-o dea cuvintelor, vraja de clopote a cuvintelor lui. Răsună în ele toate relele omenirii, ocolite făţarnic de religii şi de riturile lor. Speranţa revoluţiei străbate sala, de la un capăt la altul, în discursul care se umflă ca un balon. Bal al cuvintelor, balet al sunetelor care se ciocnesc în aer ca mingile. În catedrala din Basel ideile sînt asemenea unor cîntece. Jaurès repetă aici într-un chip teatral inscripţia pe care Schiller, acest mare poet mediocru a gravat-o pe clopotul simbolic al celui mai de faimă poem al său : „Îi chem pe cei vii, îi plîng pe cei morţi şi frîng fulgerele !" [1]

Ne aflăm la doi paşi de prăpastie, şi omul care va fi ucis cel dintîi strigă aceste cuvinte vrăjite. Cei vii şi cei morţi îl ascultă în picioare, înghesuiţi în sanctuar, de jur împrejurul altarelor. Naosul catedralei se cutremură pînă-n înaltul ogivelor la aceste cuvinte în stare să înmoaie pietrele străzilor. Strana, înţesată de steaguri roşii ca sîngele, se înfioară repetînd ecoul : „Îi chem pe cei vii, îi plîng pe cei morţi şi frîng fulgerele !"

Pe tot întinsul cerului Europei şi dincolo, în depărtata Americă, se îngrămădesc nori întunecoşi, încărcaţi de electricitatea războaielor. Noroadele văd cum se adună aceşti nori, dar în acelaşi timp umbra lor le ascunde locul de unde vin. De alde Wisner, Rockefeller, Wendel, Finlay, Krupp, Putilov, Morgan, Joseph Quesnel se agită într-o lume deasupra mulţimilor, închisă mulţimilor, unde se joacă soarta mulţimilor. Cifre se înscriu mereu pe nişte table negre arătînd cursul acţiunilor. Aparate automate deapănă benzi cu găuri mărunte. Războiul. Se pregăteşte războiul. Iată-l, e aici. „Îi chem pe cei vii, îi plîng pe cei morţi şi frîng fulgerele!“

---

[1] Motoul poemului respectiv este în original : *Vivos voco. Mortuos plango. Fulgura frango.*

Vai! descîntecul e zădarnic. Fulgerele nu vor fi frînte. Cei vii... dar cine, în ceasul acesta, se mai poate făli zicîndu-şi astfel? Cînd totul e atît de firav şi cînd, pînă ai zice pîs, dintr-un om viu ţi se fabrică un mort. „Guvernele ar trebui să nu uite, zicea Jaurès, atunci cînd au înaintea ochilor primejdia războiului, cît de uşor le-ar fi popoarelor să facă socoteala că propria lor revoluţie le-ar costa mai puţine sacrificii decît războiul altora.“

Jaurès a tăcut. Catedrala se va prăbuşi oare acum sub furtuna de aclamaţii şi de urale? Triumful lui Jaurès e un triumf însîngerat. Cei care ţin în mîinile lor războiul şi pacea nu i-o vor ierta niciodată. Noi care-l aplaudăm, votăm sentinţa lui de moarte.

5

În numărul ziarului *l'Humanité* care aduce o dare de seamă a Congresului de la Basel lipseşte un discurs. Nici o frază din el n-a fost publicată. Pînă şi faptul că discursul a fost rostit lipseşte. Prezenţa la congres a oratorului nu e pomenită în acest ziar. Citind *l'Humanité,* a doua zi după congres, n-ai cum să bănuieşti măcar prezenţa la Basel a militantei germane Clara Zetkin care ia cuvîntul acolo în numele tuturor femeilor socialiste.

„Dacă noi, mamele, vom insufla copiilor noştri ura cea mai adîncă împotriva războiului, dacă vom sădi în ei de la cea mai fragedă vîrstă sentimentul, conştiinţa fraternităţii socialiste, atunci va veni vremea cînd în ceasul celei mai mari primejdii, nu va fi putere pe pămînt care să poată smulge acest ideal din inimile lor. Atunci, în ceasul primejdiei şi al celei mai crîncene ciocniri, ei se vor gîndi mai întîi la datoria lor de oameni şi de proletari.

Dacă noi, femeile şi mamele, ne ridicăm împotriva măcelurilor, n-o facem pentru că în egoismul şi slăbiciunea noastră n-am fi în stare de mari sacrificii pentru ţeluri mari, pentru un mare ideal ; noi am trecut prin şcoala aspră a vieţii şi la această şcoală am devenit luptătoare...

De aceea putem înfrunta propria noastră luptă şi dacă e nevoie să ne dăm viaţa pentru cauza libertăţii..."

Clara Zetkin vorbeşte. Nu vorbeşte nicidecum ca o femeie izolată, ca o femeie care a descoperit pentru ea singură un mare adevăr, ca o femeie căreia împrejurările excepţionale i-au dat cunoştinţele şi însuşirile unui bărbat, ca o femeie de geniu, născută într-un laborator uman.

Ea vorbeşte, dimpotrivă, ca o femeie către celelalte femei, pentru a exprima ceea ce gîndesc toate femeile unei clase. Vorbeşte ca o femeie al cărei spirit s-a format în condiţiunile asupririi, în mijlocul clasei asuprite. Ea nu e o excepţie. Ceea ce spune are valoare pentru că mii, milioane de femei o spun împreună cu ea. Ea a crescut ca şi ele, nu în tihna învăţăturii şi a bogăţiei, ci în luptele sărăciei şi ale exploatării. Atîta doar, că ea a ajuns la o înaltă treaptă a desăvîrşirii noului tip de femeie căreia nu-i mai seamănă întru nimic acea păpuşă din care robia, prostituţia şi lenea au făcut obîrşia cîntecelor şi poemelor în toate societăţile omeneşti de pînă astăzi.

Ea este femeia de mîine, sau mai bine, hai s-o spunem, ea este femeia de astăzi. Egala noastră. Aceea căreia i se închină toată cartea asta, aceea în care problema socială a femeii este rezolvată şi depăşită. Aceea pentru care problema nici nu se mai pune. Pentru dînsa, problema socială a femeii nu se mai pune deosebit de problema socială a bărbatului. „Şi tocmai fiindcă viitoarea izbîndă a socialismului se făureşte în lupta împotriva războiului, spune ea cu glas tare, noi femeile venim să îngroşăm rîndurile în această luptă.

Mai puțin încă decît pentru muncitori, statele naționale nu pot fi pentru noi o patrie adevărată. E nevoie ca noi înşine să făurim această patrie în societatea socialistă care, numai ea singură, poate asigura condiţiile unei totale dezrobiri umane."

Acum, din acest loc, începe un nou cîntec. Aici sfîrşeşte romanul cu cavaleri şi domniţe. Aici, pentru întîia oară în lume, îşi află loc adevărata dragoste. Aceea care nu mai e mînjită de ierarhia bărbatului şi a femeii, de povestea scîrboasă cu rochii şi săruturi, de stăpînirea banilor bărbatului asupra femeii, sau a femeii asupra bărbatului. Femeia timpurilor moderne s-a născut, şi ea este aceea pe care o cînt.

Şi pe ea o voi cînta mereu.

CUPRINS:

Cuvînt înainte 5

Partea întîi : Diana 11

Partea a doua : Catherine 93

Partea a treia : Victor 217

Epilog : Clara 337

Redactor responsabil: OLGA ZAICIK
Tehnoredactor: AURICA IONESCU

Dat la cules 02.03.1965. Bun de tipar 24.04.1965. Apărut 1965. Tiraj 25.165. Broşate 20.090. Legate 1/1 5075. Hîrtie tipar înalt B satinat de 63 g/m^2*. Format 540×840/16. Coli ed. 18,62. Coli tipar 22,5. A. nr. 273. C.Z. pentru bibliotecile mari 84. C.Z. pentru bibliotecile mici 84—31=R.*

Tiparul executat sub comanda nr. 50.192 la Combinatul
Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1,
Bucureşti — R.P.R.

Lei 14,50